

redire in patriam volumus, ubi beati esse possumus, utendum est hoc mundo, non fruendum, ut invisibilia Dei, per ea quæ facta sunt, intellecta, conspiciantur, hoc est, ut de corporalibus temporalibusque rebus æterna et spiritualia capiamus. » Vide Climachum, gradu 3, et S. Cyprianum, libro *De Mortalitate*.

ET TEMPORE, QUOD VELUT UMBRA PRÆTERIT. — Hebræa, et ponet eos (dies tuos Deus) sicut umbram; Septuaginta, fecit eos in umbra; Syrus, transiit (homo) illos tanquam umbra; Chaldæus, omnis numerus dierum vitæ vanitatis suæ, quibus vixerit in tempore mortis suæ, reputati sunt umbra; Tigurina, quos transiit (alii, peragit) tanquam umbram; Campensis, Deus enim fecit dies hominis similes umbræ.

Tempus simile umbræ.

Est tertia ratio probans non esse ambienda

majora, quia scilicet modico hic vivimus tempore, ut modicis contenti studeamus virtuti, meritisque

cumulandis, quibus assequamur beatam æternitatem. Recte tempus comparatur umbræ: primo,

Primo.

quia sicut umbra comitatur motum solis, sic et tempus; motus enim diurnus solis facit diem,

menstruus mensem, annuus annum. Unde et in horologiis per umbram styli, sive indicis, indicatur horarum numerus. Umbra ergo est aer carens sole, quod fit alicujus corporis objectu, præsertim nubium; secundo, quia, sicut umbra, ascendente sole, decrescit, adeo ut in meridie sit exigua et quasi nulla: sic, crescente tempore, decrescunt et minuuntur anni vitæ, ut cum illud ad summum quasi ad zenith venerit, hi finiantur et desinant; tertio, sicut umbra videtur habere magnam molem, v. g. umbra hominis mane longe major est homine ac repræsentat gigantem, revera tamen ipsa minimum, imo nihil habet substantiæ, cum umbra nil sit nisi privatio lucis: sic pariter tempus parum habet existentiæ; per se enim non existit, sed tantum per unicum punctum, sive instans præsens, puta per unicum nunc, quod continuat tempus futurum cum præterito. Hinc Gabriel Vasquez censuit tempus non esse ens reale, sed ens rationis, quia tempus in se non existit, sed in mente hominis istud numerantis, quia consistit in numero et computu partium, v. g. horarum sibi succedentium et continue decurrentium: unde proprie partes temporis sunt præteritum et futurum, quæ revera non existunt; quarto, quia sicut umbra celerrime præterit, sic et tempus: hoc enim æque, ut umbra sequitur solem; sol autem celerrimus est, adeo ut qualibet hora millionem milliariam peragat et amplius: pari ergo celeritate præterit tempus; unde illud: « Volat irrevocabile tempus; » quinto, sicut umbra obscura est, sic et vita nostra tenebris, miseriis et erroribus obvoluta est; sexto, tempus vitæ nostræ est quasi umbra æternitatis Dei, quia ab illa, sicut umbra a sole, dimanat, juxta illud Ps. LXXXIX, 8: « Posuisti sæculum nostrum in illuminatione vultus tui. » Hinc vicissim mors vocatur « umbra vitæ, »

Secundo.

Tertio.

Quarto.

Quinto.

Sexto.

quia mors sequitur vitam velut umbra, sicut ipsa vita velut umbra sequitur solem æternitatis vitæque divinæ, et quia mors atra est, tristis, funesta, horrida instar umbræ; septimo, sicut umbra nunquam stabilis consistit, sed assidue juxta ascensum vel descensum solis mutatur, crescit vel decrescit: sic et homo nunquam in eodem statu permanet, sed per singulos dies, imo momenta mutatur et variatur; octavo, sicut sol ascendens ad summum cœli suam umbram sensim minuit, tandem in meridie eam conficit et disperdit: sic et homo dies vitæ suæ vivendo minuit, et cum ad summum ejus diem venerit, omnino conficit et consumit. Hinc S. Hieronymus legit, faciet ea quasi umbram; alii, perfecit vel confecit eos tanquam umbram; nono, umbra est res levissima, quæ evanescens nullum in terra sui relinquit vestigium: sic et homo moriens. Hinc sponsa Canticozum II, 47, suspirans aiebat: « Donec aspiret dies, et inclinentur umbræ, id est donec aspiret dies æternitatis, et inclinentur umbræ temporis et mortalitatis, » ait S. Gregorius.

Septimo.

Octavo.

Nono.

AUT QUIS EI POTERIT INDICARE QUID POST EUM FUTURUM SUB SOLE SIT? — puta quales avarus et dives habiturus sit filios, nepotes, hæredes; quid de opibus et prædiis suis futurum sit, cum ignoret quid sibi ipsi sequenti anno, imo sequenti die eventurum sit: forte enim bonis omnibus et vita ipsa spoliabitur. Ita Olympiodorus.

Quarta est hæc ratio, cur homo majora et futura querere non debeat, quia scilicet omni sua cura et studio non potest futura cognoscere et prævidere, iisque providere et prospicere. Hæc enim incerta sunt et a futuris rerum casibus pendent, ideoque mille mutationibus sunt obnoxia, uti quotidie experimur, quæ proinde prænosse, præfinire, ordinare et gubernare solius est Dei. Hoc enim est opus divinæ Providentiæ proprium et adæquatum.

Hinc patet Salomonem per majora accepisse futura, ac de futurorum scrutinio et providentiæ hic agere, ut initio dixi.

2. MELIUS EST NOMEN BONUM QUAM UNGUENTA PRETIOSA; ET (id est sic, pariter melior est) DIES MORTIS DIE NATIVITATIS. — Est elegans paranomasia טוב טעם טוב טעם *tob scem misscemen*, q. d. Melius est nomen quam unguentum; scemen enim et oleum et unguentum significat, ait S. Hieronymus. Unde Symmachus vertit, melius est nomen bonum quam unguentum bene olens; Septuaginta vero, Arabicus et Syrus, bonum est nomen (Arabicus addit, unum) super oleum bonum.

Vers. 2.

Hinc Hebræi inchoant tertiam libri partem, ideoque *Tob* majuscula *teth* notant; sequuntur enim hic multæ comparationes, quibus meliora cum minus bonis comparantur, quæ omnes incipiunt a *tob*, id est bonum, sive melius.

Hæc gnome recte priori necitur, tanquam conclusio ex illa educta, quasi dicas, ait S. Hieronymus: « Considera, o homo, dies tuos breves,

et quia cito esse soluta carne cessabis; fac tibi famam longiorem, ut quo modo unguentum nares odore delectat, sic ad tuum vocabulum cuncta posteritas delectetur.»

Duo ergo significat: *primo, q. d.* In hac vita non stude opibus alterive vanitati, sed nomini, famæ et gloriæ: hæc enim præstantior et fragrantior est opibus, imo unguentis rebusque pretiosis; *secundo, q. d.* Stude virtuti: hæc enim parit nomen et famam, hæcque magis redolet quovis balsamo; nomen enim et fama quod paritur opibus, nobilitate, scientia aliave re vana, tenue est, fucatum et evanidum; unde cito dilabitur et evanescit. «Fucus parta gloria, sicut non est vera gloria, ita nec diuturna est,» ait Plutarchus in *Catone*. Et Cicero, II *Officiorum*: «Fundamentum, ait, perpetuæ commendationis et famæ est justitia, sine qua nihil potest esse laudabile;» et Seneca, *epist.* 79: «Gloria est umbra virtutis, etiam invitos comitabitur.» Hinc Lyranus explicat, *q. d.* Bonum honestum, quale est nomen bonum, præferendum est delectabili, quale est unguentum. Per unguentum enim omne deliciarum genus significat, ait Olympiodorus.

Nomen
bonum
simile
unguen-
to.
Primo.

Igitur virtus, et ex ea nomen et gloria apte comparentur unguentis pretiosis, quibus, teste Plinio, lib. XII, cap. xxv, et lib. LVI, cap. xxxii, Orientales, præsertim Judæi, utebantur in conviviis, tum ad refrigerium, tum ad fragrantiam, tum ad membrorum fomentum, lenimen, sanitatem et robur: *primo*, quia, sicut unguentum fovet, recreat et firmat corpus, sic fama animam. Unde Thaumaturgus vertit, *fama bona suavior est animæ quam oleum corpori*. Animam enim fama oblectat, ejusque vires exigit ad audendum majora, præsertim ut quam plurimos ad se suamque virtutem, imo ad Christi cultum amoremque pelliciat. Solent columbarii, ait S. Basilius, columbam paleutriam, id est alletricem, fragranti odore delibutam ad extraneas emittere, quæ odore ejus captæ eandem ad columbarium revolantem sequuntur, ibique capiuntur. Sic pariter anima sancta et religiosa illam fragrantiam virtutum spiret, ut per illam omnes ad se, imo ad Christum et religionem pelliciat. Sed audi S. Basilium, *epist.* 173 ad *Julittam*: «Ars quædam est aucupandi columbas, videlicet talis: ubi unam ceperunt, qui capiendis illis student, cicurem illam reddunt, et ad humanum convictum assuefaciunt, deinde unguento alas illius perungunt, sinuntque conjungi agrestibus; illa vero per unguenti fragrantiam agrestem illum, ac liberi pastus gregem ad possessionem transfert ejus, cujus ipsa est domestica. Benevolentem namque sequuntur et reliquæ, atque ita in potestatem columbarii veniunt. Quam obrem autem litterarum istarum istud exordium esse volui, quoniam Dionysium filium, aliquando Diomedem nactus, divino unguento animæ illius alas perunxi, et ad honestatis tuæ gravitatem misi, ut et teipsam illi jungeres, et

ad nidum acciperes, quem ipse apud nos compegit.»

Secundo, quia sicut unguentum longe laeque sui spargit odorem, sic et fama. Vulgo dicitur: «Tria se faciunt sentiri: Mulier, ventus et unguentum,» juxta illud *Proverb.* cap. xxvii, vers. 16: «Qui retinet eam (feminam rixosam), quasi qui ventum teneat, et oleum dexterae suæ vocabit.» Eleganter S. Bernardus, *serm.* 74 in *Cantica*: «Hæbent, ait, mores colores suos, hæbent et odores: odorem in fama, colorem in conscientia.» Hinc aiebat Paulus: «Christi bonus odor sumus;» aliis in vitam, aliis in mortem, II *Corinth.* cap. ii, 15; et eodem capite, vers. 14: «Odorem notitiæ Christi» appellat famam Christi ejusque religionis et fidei, quam ipse sua sanctitate et zelo ubique spargebat. Hinc de eo dicitur *Cant.* i, 2: «Oleum effusum nomen tuum;» oleum, id est unguentum, ut vertit Vatablus et alii: unguentum enim fragrat, non oleum. Unde sequitur: «Ideo adolescentulæ dilexerunt te. Trahe me post te, currem in odorem unguentorum tuorum.» Audi S. Augustinum, lib. III *De Doctrina Christiana*, cap. xii: «Odor bonus bona fama est; quisquis bonæ vitæ operibus abundaverit, dum vestigia Christi sequitur, quasi pedes ejus pretiosissimo odore perfundit.» Rursum S. Basilius, *orat. in S. Gordium*: «Quemadmodum, ait, suavia aromatum odoramenta proprium quiddam per aerem continentem spirant, quibus præsentibus recreantur: ita vir bonus totis ibi commorantium contubernio salutaris et jucundus est.»

E contrario: «Memoria justi cum laudibus, nomen impiorum putrescet,» *Proverb.* x, 7. Porro odoratio est fama quam unguenta, quia hæc ad modicam distantiam modicumque tempus sentiuntur; fama vero spargitur per varias gentes, ac durat post mortem per multa sæcula, imo post mortem inelarescit, cum subinde per æmulum invidiam in vita tegatur et obscuretur.

Tertio, quia sicut unguenta pretiosa sunt, adeo ut olium in regum thesauris præcipua haberentur, ut patet de Ezechia, IV *Reg.* xx, 13: sic et fama pretiosior est opibus omnique pretio. Unde Cato:

Omnia si perdas, famam servare memento.

Hinc S. Augustinus, *serm.* 49 *De Diversis*, monebat, quod et ipse studiose observabat, dicens: «Propter nos conscientia nostra sufficit nobis, propter vos fama nostra non pollui, sed pollere debet in vobis.» Et S. Bernardus: «Proximis, ait, debemus famam, nobis conscientiam.» Hinc Theodoricus, rex Gothorum, apud Cassiodorum, lib. III *Var. epist.* 11, de Argolici præfecti urbis parente ait: «Affectans famæ commoda, pecuniæ neglexit augmenta.»

Quarto, unguenta pretiosissima erant, quibus ungebantur reges, sacerdotes et pontifices: unde significat nomen bonum præstare dignitate regia, sacerdotali et pontificia, quia hæc sine virtute et

sanctitate esse potest, sine qua nequit esse bonum nomen. Unde Chaldæus vertit, *melius est nomen bonum, quod acquirunt justi in hoc sæculo, quam oleum unctionis quo ungebantur capita regum et sacerdotum*. Hinc rex Josias non a regno, sed a virtute ejusque fama et gloria commendatur ab *Ecclesiastico*, cap. XLIX: 1: « Memoria Josiæ, ait, in compositione odoris facta opus pigmentarii; » ubi ostendi memoriam et famam Josiæ comparari fragranti thymiamati, quod adolebatur Deo. Vir sanctus ergo mysticus est rex et pontifex, imo major, Deoque gratior, quam rex vel pontifex. Quocirca R. Simeon in *Pirke Avoth*, cap. IV: « Tres, ait, sunt coronæ: prima, legis; secunda, sacerdotii; tertia, imperii: sed his omnibus eminent et præfulget corona boni nominis et famæ. »

ET DIES MORTIS DIE NATIVITATIS. — SYRUS, *die generationis*; Thaumaturgus, *vita exitus melior quam ortus*. Copulativum et idem est quod sic: copulat enim similia, uti passim accipitur in *Proverbiis*. Unde Vatablus unica sententia hanc gnomen sic effert, *præstantius est nomen unguento redolente: sic dies mortis die quo natus est ille*. Et Campensis, *gratior est fama bona post mortem die quo quis nascitur*. Comparatur ergo nomen bonum morti, unguenta pretiosa nativitati, illudque his præfertur, quia nomen bonum, maxime post mortem, splendet; per mortem roboratur et confirmatur, cum in vita sit dubium et anceps: multi enim famam, quam initio vitæ acquisierant, in fine perdidit. Unde *Ecclesi.* cap. XI, 30, monet ne quis ante mortem laudetur: « Ante mortem, inquit, nelaudes hominem quemquam. » Unguenta vero comparantur nativitati, quia unguenta sunt symbola deliciarum, quibus enutriuntur pueri et puellæ, præsertim regum et principum. Hinc et eosdem unguentis pretiosis perungebant Hebræi aliæque gentes, ut satis colligitur ex illo *Ezech.* XVI, 9: « Lavi te aqua, etc., et unxi te oleo. » Sic et prisca Romani pueros recens natos in testudineis alveis calida aqua abluebant, mox oleo et butyro perungebant, ait Alexander ab Alexandro, lib. II *Genial.* cap. XV; sic et infantes christiani in Baptismo oleo, in Confirmatione chrismate inunguntur. Quin et S. Bernardus in *Sententiis* asserit tres magos Christo infanti obtulisse aurum, thus et myrrham: aurum ejus paupertati sublevandæ, thus ad pellendum stabuli fætorem, myrrham ad consolidanda infantis membra; licet S. Hieronymus, Leo, Augustinus, Rabanus, D. Thomas et alii passim mysticas magisque sublimes horum trium donorum causas afferant. Rursus in nativitate infantium fiebant convivia et hilaria, in quibus de more convivæ unguentis pretiosis ungebantur.

Sensus ergo est quasi dicat: Sicut nomen bonum præstat unguentis pretiosis, etiam balsaminis, sic dies mortis, qui justis affert bonum nomen, præstat die nativitatis, quo unguentis fuere delibuti. Rationes tres affert S. Hieronymus: « Os-

tendit, inquit, melius esse exire de sæculo, et carere tribulationibus atque incerto vitæ statu, quam ingredientem mundum hæc omnia sustinere; vel certe quod in morte quales simus notum sit, in exordio vero nascendi qui futuri sumus ignoretur; aut quod nativitas alliget corpori libertatem animæ, mors resolvat (1). »

Hinc et Chaldæus, cum nomen bonum justorum comparasset unguento regum et sacerdotum, subdit: « Et dies quo moritur homo, et vadit in domum sepulturæ in nomine bono, » q. d. Vir justus et sanctus variis virtutum meritis fragrans non minus redolet apud Deum, angelos et sanctos, quam rex vel pontifex sacro chrismate inunctus, idque maxime feliciter peracto mortis agone, cum jam securus victor et triumphans pergit ad coronas et gaudia cælestia: tunc enim virtutum suarum odore, fama et laude perfundit Ecclesiam militantem et triumphantem, totumque cælum et terram, juxta illud: « In memoria æterna erit justus. »

Proprie ergo dies mortis hic præfertur diei nativitatis ob nomen et gloriam æternam, quam justo conciliat in cælis æque ac in terra: hoc enim significat: « melius est nomen bonum quam unguenta pretiosa; et (id est, sic et dies mortis) melior est die nativitatis. » Hinc sanctorum gloria incipit in morte, sicut fletus et gemitus in nativitate. Quantam post mortem gloriam adepti sunt S. Paulus, S. Athanasius, S. Chrysostomus, S. Basilius, S. Gregorius, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus cæterique sancti, qui miraculis coruscant, ac templis, altaribus, officiis, hymnis, canticis, organis, votis, statuis, concionibus, totiusque populi invocatione et cultu publice coluntur, honorantur, celebrantur? Quin et Romani prisca, ut significarent defunctum post se suavem suarum virtutum memoriam famamque posthūmam relinquere, in ejus rogam mel et unguenta pretiosa ex cinnamomo, cedro cæterisque aromatibus confecta infundebant, uti dixi *Ecclesi.* XLIX, 2. Rursus in funus spargebant flores et coronas, uti etiamnum faciunt christiani. Addebant ludos funebres, pugnas gladiatorum, comædias, etc. Accedebant elogias, encomia et orationes in laudem defuncti. Denique regibus, principibus cæterisque de republica bene meritis summos honores decernebant, imo eos in deorum numerum per apotheosin (cujus ritum describit Herodianus, lib. IV) referebant, eisque aras,

Gloria
Sanctorum
incipit
morte.

Prisca
gebantur.

(1) Hic versus duas sententias seorsas, quæ sententiarum nexu inter se non coherent, habet. Ratio posterioris sententiæ est, quia dies mortis vitæ miseris et peccatis finem affert. Maurer aliter: « Sensus, ait, hemistichii posterioris: Dies vitæ supremus die natali præstantior est, quia homo cogitatione diei supremi incitatur, ut de morte, quæ omnes homines manet, meditetur eoque impellatur, ut in vivendo severitatem adhibeat, et vitæ suæ tempore brevi bene utatur: quæ res diei natalis cogitatione non efficitur. »

templa, hostias et sacerdotes dicabant sacrabantque; unde vocabantur divus Augustus, D. Antoninus, D. Adrianus, etc. In cujus locum Pontifices christiani substituere canonizationem sanctorum, qua vita functis velut sanctis publicis invocationis honos ab Ecclesia defertur.

Porro Olympiodorus non tantum sanctis, sed et impiis meliorem esse censet diem mortis die natalitatis. Sic enim hanc gnomen explicat: «Natalitius dies in turbulentum hujus vitæ pelagus nos inducit, ubi draco latibulum suum posuit; transitus vero dies e stadio nos abducit. Et si quidem peccator fuerit, qui decedit, peccare ultra jam desinit; qui vero fuerit justus, vita perfruetur æterna.»

Sic Thraces, teste Herodoto, fletu prosequerentur suorum natales, risu vero diem obitus. Audi Alexandrum ab Alexandro, lib. II *Genial.* cap. **xxv**: «Siquidem apud Thraces Trausosque, ac Cesium et Causianum assuetum erat ut, puero in lucem edito, circumdati cognati, affinesque puerum lamententur, et afflicti jaceant. Ac recentes calamitates et vitæ incommoda cui tantum restet malorum quæ mox ille passurus advenit, plangant. Iidem in funere exsultantes jubulant, scilicet cui defuncto omnibus incommodis et infortuniis, quæ vita fert, ex hac luce et imminentibus malis, atque omni sævitia fortunæ tandem excedere datum sit. Quod ab Indis quoque servari meminimus. Nam Gymnosophistæ et Brachmanes caste et pie viventibus diem natalem vitæ mortem ducebant.»

Vers. 3.

3. MELIUS EST IRE AD DOMUM LUCTUS (Syrus, flendi) QUAM AD DOMUM CONVIVII: IN ILLA ENIM (quisque) FINIS CUNCTORUM ADMONETUR HOMINUM, ET VIVENS COGITAT QUID FUTURUM SIT. — Hebræa, in qua est (Tigurina, cernitur) finis omnis hominis, et vivens ponit ad cor suum; Symmachus, attendet mente; Vatablus, et vivens perpendet mortem, cum illuc venerit; Septuaginta, eo quod hic est finis omnis hominis, et qui vivit dabit bonum ad cor suum. Bonum, scilicet cogitatum et consilium de agenda pœnitentia et mutanda in melius vita, uti explicat Chaldæus; Syrus, et qui vivus est dat bonum (Arabicus, bonitatem) cordi suo; Olympiodorus, utilius est ire ad domum funebris luctus, quam ad domum convivii, propterea quod hic est futurus finis omnium hominum, et vivens offert bonum in mentem suam; Campensis, in illa enim videtur quem finem sit habiturus omnis homo; Thaumaturgus, et satius fuerit lugere, quam convivari; et adesse mœrentibus, quam vino se obruentibus. Qui enim finem suum recte secum cogitarit, non tanto studio, quæ hujus vitæ sunt, complexabitur.

Porro Chaldæus paraphrasticè fuseque sic vertit: «Melius est hominem molestia affectum, ut eum consoleris, adire, quam ad domum convivii et poculorum, in quo susurriones adsunt, contendere; luctuosa enim domus omnibus in scopum et finem, ut eo proficiscantur, proposita est: omnibusque mortis decretum statutum est. Igitur in ærumnosam domum se recipiens vir justus, ad

pœnitentiam adducetur, et mortis sermones in animum inducet suum: et si aliquo in errore versetur, illum deserens, ad Deum faciet conversionem.» Pro convivii, Arabicus vertit, *compotationis*; et hoc proprie significat Hebræum **משתה** *miste*, et Græcum *συμπόσιον*. Unde Cicero, *De Senectute*: «Bene, inquit, majores nostri occupationem epularum, quod amicorum et vitæ conjunctionem haberet, *convivium* nominarunt melius quam Græci (potuit addere et *quam Hebræi*) qui hoc idem tum *compotationem*, tum *concentrationem* vocant, ut quod in eo genere minimum est, id maxime probare videantur.»

Hæc gnome parallela est et subalterna præcedenti: «Melior est dies mortis die natalitatis.» Huic enim recte subnectas: «Melius ergo est ire ad domum luctus, quam ad domum convivii.» Jam Chaldæus censet hic suaderi ut eatur ad domum luctus, ad consolandum lugentem; alii, ad celebrandum exequias et funus defuncti. Hoc enim est ultimum opus pietatis amico præstandum, juxta illud *Tobiæ* **iv**, **18**: «Panem tuum et vinum tuum super sepulturam justi constitue.»

Rursum alii hanc gnomen necentes præcedenti exponunt, *q. d.* Dies funeris et luctus melior est die convivii: quia in illo laudantur virtutes defuncti, nomenque et fama ejus celebratur et propagatur, quæ potior et præstantior est omni voluptate, quæ ex deliciis convivii percipitur.

Verum ratio, quam subdit Ecclesiastes, alio nos ducit, quam ita in *Comment.* reddit S. Hieronymus: «Quia ibi recordatione conditionis nostræ et fragilitatis humanæ, ex præsentis cadavere commonemur;» nam quisque sibi a defuncto tacite dici censet: «Memor esto judicii mei: sic enim erit et tuum: mihi heri et tibi hodie,» *Ecclesi.* cap. **xxxviii**, **23**.

Sensus ergo est, *q. d.* Quia melior est dies mortis die natalitatis, hinc consequenter melius est ire ad domum funebris luctus, quam ad domum convivii natalitii, quod scilicet celebratur ob natum infantem et filium: quia in illa ex spectaculo funeris et defuncti homo admonetur mortis suæ, ut cogitet se prope diem simili modo moriturum et funus futurum, ideoque ad illud honeste vivendo et bonis operibus incumbendo sese præparet et disponat; in hac vero deliciis, vinis et gaudiis sermonibusque vanis dissolvitur animus, et ad crapulam omnemque levitatem, dissolutionem et intemperantiam impellitur. Porro convivia in natalitiis festiva celebrare ob gaudium nati filii commune fuit Hebræis, Romanis, Græcis cæterisque nationibus, ut patet ex convivio Abrahamæ in ablactatione Isaac, et ex Plutarcho, Cicerone; Athenæo, lib. **iv**, et aliis.

Hujus sententiæ veritatem expertus est noster B. Franciscus Borgia tertius Societatis Jesu Generalis, qui cum esset dux Gandiæ, jussu Caroli V, ducens corpus Isabellæ imperatricis defunctæ ad locum sepulture, aperto sarcophago, corpo-

Banns
præstat
convivio
cur?

Ereer-

pla-

ris, dum viveret pulcherrimi, fœditatem horroremque intuitus, compunctus statuit ducatu mundoque valedicere, ac religiosam vitam complecti.

Sic S. Bruno in funere Doctoris Parisiensis, audiens eum e feretro surgentem et proclamantem: « Justo Dei iudicio accusatus, iudicatus et condemnatus sum, » in eremum secessit et ordinem Carthusianorum instituit. Sic Josaphat rex, visis senibus et ægris brevi morituris, ab iis discens sibi quoque esse moriendum, a Barlaam ad veram fidem et vitam eremiticam est traductus, ut narrat Damascenus in *Histor.* cap. v. Auctor serm. *ad Fratres in eremo*, apud S. Augustinum, *serm.* 48, asserit se, viso Cæsaris cadavere putri et vermioso, mire fuisse commotum et compunctum. S. Joannes Eleemosynarius Patriarcha Alexandriæ sepulcrum sibi fieri curavit, sed imperfectum, et monitorem constituit, qui quotidie sibi in aurem suggereret: « Monumentum tuum usque hodie est imperfectum, domine, jube ergo illud perfici; incertum est enim qua hora fur ingrediatur, nempe mors. » Ita Leontius in ejus Vita. Carolus Quintus quinque annis ante mortem sarcophagum sibi fieri jussit, eumque cum funebri supellectili secum quocumque pergeret, deportari, ut eum quotidie intuens jugiter sibi mortis memoriam repræsenteret, quæ eum a peccatis cohiberet, et ad opera sancta instigaret, uti refert Lipsius, lib. II *Monit.* cap. xiv, ubi simile narrat de Maximiliano I avo Caroli Quinti. Vide Climachum, *gradu* 6, qui inter cætera ait: « Probatus quidem ille est, qui mortem singulis diebus exspectat; sed ille sane sanctus, qui hanc singulis horis desiderat. »

Hinc Ægyptii in conviviiis, ut eorum luxum, mentis dissolutionem et gaudia temperarent, circumferebant cranium mortui convivis insurrantes: « In hanc figuram respice; similis enim illius eris, » teste Herodoto, lib. II. Porro mira est hominum cæcitas, ut cum eant ad domos luctus, ac videant alios quotidie mori, sciantque se pariter morituros, tamen de morte sua non cogitent, nec ad eam se præparent, quasi illa longe absit, cum sæpe sit vicina. Causam dat S. Ephrem, *serm. De Recordat. mortis*: « Negligentes, ait, et contemptores, obcæcati cum sint peccati fraude, diebus suis procedentibus, existimant procul abesse mortis horam, nihil de suo hinc exitu laborantes; verum annos multos et tempora longa sibi præscribunt. Similes autem sunt eorum qui nocte intempesta iter suscipiunt, qui quidem arbitrarentur procul abesse ab imminente præcipitio et prærupto loco donec, præcipitatis ipsis, experientia dubitationem solverit. Qui igitur vitæ hujus fallaciam mundo mentis oculo perspexerit, et sublimior his effectus qui in hujus vitæ rebus studium atque operam ponunt, intelliget omnino quod, sive edat, sive bibat, sive dormiat, sive laboret, sive contempletur, omni die ac hora ad

senium et finem temporalis vitæ a natura impellatur; unde tanquam stercora atque quisquilias quæcumque despicit, studeatque ab hujus vitæ affectione seipsum avocare, ut nullam cum rebus humanis societatem habeat. »

Hic est paralogismus diaboli, qui plurimos seducit, nimirum quolibet anno persuadet homini illum hoc anno non moriturum: dicit enim illi: Facile potes adhuc per annum vivere; ad hoc tibi suppetunt vires sat validæ; ergo hoc anno non morieris. Idem dicit persuadetque homini anno sequenti, et tertio, et quarto, ac singulis sequentibus, quo fit ut homo nunquam se ad mortem parat, putans se illo anno non moriturum: ita fit ut annus morti a Deo decretus adveniat, ac mors hominem imparatum et incogitantem invadat. Remedium hisce assignat S. Ephrem, *tract. De Vita Spirit.* num. 40, ubi suadet omnibus vitam præsentemque memoriam mortis: « Beati, ait, qui lugent, quia consolabuntur. Inclinemus nos ad sepulcra et conditionis nostræ occulta perspiciamus. Ex cadaveribus permixtos ossium acervos, craniaque carnibus exuta cum reliquis ossibus cernemus. Et hæc considerantes, nos ipsos in illis velut in speculo quodam contemlabimur. Ubi juventutis flos et pulchritudo? ubi venustus ille genarum color? Hæc nobiscum cogitantes carnis desideria fugiamus, ne in resurrectionis ac iudicii die confundamur. » Et num. 15: « Quotidie diem mortis tuæ exspecta, et ad ingrediendum illud iter te para: qua enim hora minime putas, veniet mandatum horribile, et vae tunc imparatis! Bona est compunctio cordis, quoniam animis hominum medetur. Qui luctum sectatur, non facile peccabit, et qui cordis compunctione tangitur, non cogitat mala: nam ex compunctione oritur fletus; in fletu autem a peccatis declinamus. »

Ex hac gnome colligit S. Hieronymus, Olympiodorus et S. Gregorius, IV *Dialog.* iv, Ecclesiasten, cum superius cibum et potum laudavit, id fecisse, non ut voluptatem gulamque commendaret, sed ut temperantiam honestamque ejus usum avaritiæ et nimis paritati præferret. Pulchre S. Chrysostomus, homil. 62 *ad Populum*, duplicem domum, scilicet luctus et gaudii, depingit: « Et si vultis, inquit, duas domos describamus, hanc quidem nubentium, hanc vero lugentium; mente utramque ingrediamur, videamus utra melior. Invenietur enim lugubris sapientiæ plena, nuptialis autem plena confusionis. Nam vide turpia verba, incompositos risus, incompositiores locutiones, et vestis et incessus deformitate plenus; verba multæ fatuitatis et stultitiæ plena, et aliud omnino nihil; risus omnia et derisio, quæ sunt illic: non nuptias dico, absit, sed quæ sunt in nuptiis; tunc natura debacchatur, bruta pro hominibus fiunt præsentis: hi quidem ut equi hinnunt; hi autem ut asini calcitrant, multa effusio, nihil studiosum, generosum nihil;

Paralogismus diaboli.

diaboli pompa, cymbala et tibiae, et cantica fornicationis et adulterii plena. At non ita illic ubi luctus : omnia composita, multa requies, silentium multum, correctio multa, inordinatum nihil, nihil incompositum ; si quis aliquid locutus fuerit, omnia sunt verba philosophiae plena. » Vide eundem, homil. 13 ad *Populum*.

Domus
luctus
passio
Christi.

Mystice, domus luctus est passio Christi, hujus enim meditationi utilius est se dare, quam quibusvis gaudiis non solum carnalibus, sed et spiritualibus : Christi enim passio sopit tentationes gulae, libidinis, irae, superbiae omniumque vitiorum ; animat ad patientiam in cunctis adversis, excitat ad fortitudinem, charitatem caeterasque virtutes. Unde martyres stimulo et exemplo passionis Christi excitabant se ad superandos equuleos, ignes, bestias omniaque diaboli tormenta, ut Christo vicem rependerent, et amorem amoris, vitam vitae, mortem morti redderent. Rursum domus luctus est contritio et compunctio cordis ; qua nihil est melius, id est nihil utilius, nihil sanctius ; et quod mirum est, nihil jucundius,

Et compunctio.

uti norunt experti : suavissimus enim animae est contritionis dolor, suavissimae compunctionis lacrymae superantes omnes mundi delicias, de quibus Christus *Matth. v* : « Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. » Vide Climachum, gradu 7, et S. Basilium *De Gratiarum actione*, ubi pulchre combinat luctum sanctum cum gaudio, ostenditque beatos esse eos qui lugent, et tamen eosdem mire quoque gaudere. Causam affert, asserens sanctorum luctum et lacrymas a fervore charitatis prosilire, qua toti erga Deum flagrant ; simul et de conservorum peccantium damno, sed citra propriae damnum laetitiae, ut contingit laetis de sua in litore salute, qui dolent simul jacturam eorum, quos marinis fluctibus immergi conspiciantur. Igitur luctus hic exhilarat, tum quia manat ab amore ; tum quia signum est purae sanctaeque conscientiae, quae semper laeta est quasi jure convivium ; tum quia certam dat fiduciam promissae a Christo consolationis et gloriae aeternae. Hinc S. Chrysostomus, in *I ad Timoth. hom. 14*, docet domum luctus esse monasterium, ubi est jugis meditatio mortis, cinis, cilicium, solitudo, jejunia, chameunia, luctus sine risu. Idem, serm. 20. ad *Populum* : « Vere, ait, lugendi domus est monasterium, ubi saccus, et cinis, et solitudo ; ubi risus non est, neque saecularium turbella negotiorum ; ubi jejunia, et stratum humi cubile, omnia pura a nidore, cruoribus, tumultu, perturbatione et vexatione ; portus est tranquillus ; sunt tanquam faces ab excelso loco procul advenientibus lucentes : in portu sedentes, et omnes ad suam trahentes tranquillitatem, neque sinentes fieri naufragia ad se respicientes eo contentes in tenebris non permittentes versari. Ad eos abi, hospitare, accede, sanctos tange pedes. Multo namque honestius est illorum pedes tangere quam aliorum caput. »

Et monasterium.

4. MELIOR EST IRA RISU : QUIA PER TRISTITIAM VULTUS, CORRIGITUR ANIMUS DELINQUENTIS.— Ex ratione subjecta patet sub ira intelligi tristitiam. Hae enim duae passiones sunt, imo sorores ex eadem matre, scilicet odio mali nascentes ac se mutuo comitantes. Unde Campensis vertit, *melior est tristitia quam risus*. Unde et Septuaginta, *bona ira super risum, quia in malitia* (pro *κακία*, id est *malitia*; Aquila legit *κακώσει*, id est *afflictione*; vetus translatio, *maerore*) *vultus bonum fiet, vel bonificabitur cor*, id est *jucundabitur, vel emendabitur cor*, uti legit vetus translatio. Complutenses, *honorificabitur cor*; Thaumaturgus, *anima ad rectum honestumque componitur*; Campensis, *cor admonetur officii sui*. Pro ira Hebraice est *צער* *caas*, id est *indignatio*, fervens ira. Unde Syrus vertit, *melior est furor risu, quia per malitiam faciei melius efficietur cor*; Arabicus, *nam per malum faciei sanatur cor*; Tigurina, *melior est indignatio risu, quia tristitia pariet laetum cor*; alii, *exhilarabit cor*. Jam ad sensum

Primo, Chaldaeus hanc gnomen accipit de ira non hominis, sed Dei. Unde vertit, *melior est indignatio qua indignabitur Dominus mundi adversus justos in saeculo hoc, quam risus quo ille deridet improbos. Dum enim contristatur vultus majestatis, venit penuria et vindicta in saeculum, ad beandum cor justorum, qui orabunt ante Dominum mundi, et ipse miserebitur ipsorum*.

Ira praestat risu. Primo.

Secundo, Symmachus vertit, *melior est ira risu, quia per tristitiam melior fiet animus*, scilicet ejus qui afficitur tristitia propter Deum, quique aliorum suffert iras, juxta illud : « Quasi tristes, semper autem gaudentes, » II *Corinth. vi*, 10. Et Thaumaturgus : « Sed et risui, ait, praefrendenda est ira prudens, et tempestiva indignatio : quandoquidem severitate vultus corrigitur anima. Et haec causa est, ob quam sapientum animae contractae sunt ac tetricae, insipientium vero elatae et effusae. » « Et S. Hieronymus : Risus, ait, dissolvit sapientem, ira corripit et emendat, irascamur et nobis, si quando peccamus, irascamur et aliis : per tristitiam quippe (ira mixtam) melior fiet animus. »

Secundo.

Tertio, Hugo Victorinus physice hanc gnomen explicat, *q. d.* Melior est ira et tristitia risu, quia tristitia calorem et spiritus revocat ad cor, itaque illud roborat, attentumque et vegetum efficit ad omnem honestatem et virtutem : laetitia vero et risus calorem, et spiritus a corde ad partes extimas avocant, itaque illud reddunt, enervant, debileque et languidum dissolvunt, ut ad opera fortia sit impotens et ineptum.

Tertio.

Quarto, noster Pineda per iram accipiens tristitiam, hanc gnomen necit praecedenti, quasi ejus det causam, *q. d.* Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum convivii ; quia domus luctus salutarem injicit homini tristitiam, quae risu et gaudio longe utilior est. Cadaver enim est quasi mutus doctor docens hominem sapere, vanam vitam contemnere, meditari mortem, vitia

Quarta.

carne fugere, studere continentiae. Sua enim tabe, putore, vermibus, viventium mores carnales et fœdos arguit et objurgat. Qua de causa prisci solebant cadaver, gravi pulloque habitu vestitum, ante ostium in vestibulo domus collocare, teste Suetonio in *Augusto*, ut omnibus transeuntibus salutarem luctum veramque morum mutantorum philosophiam ingereret. Verum Hebraeum **עצב** *caas* proprie significat *iram, indignationem, furorem*, ut vertunt Septuaginta, Syrus, Arabicus et cæteri; non *tristitiam*.

Quinto,
genuine.

Quinto ergo, proprie et genuine Noster vertit, *melior est ira risu, quia per tristitiam vultus, corrigitur animus delinquentis*, vel subditi, vel socii: loquitur enim de ira, non qua quis sibi, vel dæmoni, sed delinquenti irascitur, illique vultum severum, tristem, iratum ostendit, ut ejus delictum castiget et emendet, q. d. Melius est indignari peccanti, quam arridere. Satius est delinquenti irasci, ejusque delictum vultu, verbisque gravibus, severis, mordacibus instar lixivii castigare et eluere, quam risu illud fovere et augere. Ita S. Hieronymus, Saloni-
us, Olympiodorus, Lyranus et alii passim. Occasione enim domus luctus, de qua vers. præced., pergit ostendere tristitiae luctusque commoda. Hanc gnomen esse veram patet in detractio-
ne; hanc enim dissipat vultus tristis, fovet lætus, juxta illud *Proverb. xxv, 23*: « Ventus aquilo dissipat pluvias, et facies tristis linguam detrahentem. » Idem patet in educatione filiorum et filiarum, de qua *Ecclesi. cap. vii, 26*: « Filiae, ait, tibi sunt? serva corpus illarum, et non ostendas hilarum faciem tuam ad illas; » et cap. *xxx, 9*: « Lude cum filio, et contristabit te. » Hunc esse sensum liquet ex eo quod se explicans mox subdit Ecclesiastes: « Melius a sapiente corripitur, quam stultorum adulatione decipi; quia sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti (1). »

Hinc Isidorus Pelusiotus, lib. III, *epist. 338*, docet iram subinde esse bonam et cotem virtutis, ut cum quis peccatis et peccatoribus irascitur, eosque arguit et punit, ut fecit Moses, *Exodi xxxii*, occidens adorantes vitulum aureum; et S. Petrus occidens Ananiam et Sapphiram votifragos, *Act. v*; et Paulus fornicarium tradens Satanæ, II *Corinth. ii*: cum ex adverso Heli filiis delinquentibus non irascens, sed dissimulans et arridens, cum filiis a Deo punitus sit morte, I *Reg. cap. iv*. Prælati ergo, qui carent ira ad arguendum peccantes, inepti sunt ad regimen, dum omnibus se placidos exhibent, uti docet S. Gregorius, III parte *Pastor. cap. xvii*, ubi pulchre ostendit in regendo mansuetudini jungendam esse severitatem, ut una alteram temperet et frenet, vel acuat. Hinc illud: « Qui bilem non habet, cor non ha-

(1) Hebr. est, *melior est tristitia quam risu, nam in tristitia faciet bonum est cor, vultu habituque austero et severo, qualis decet virum gravem et sapientem, bene se habet animus, est tranquillius, nec pravis libidinibus affectibusque exagitur.*

bet. » Ita Paulus cum increpasset Corinthios quod in cœtu suo tolerassent fornicarium, hujus increpationis iræ et tristitiæ fructum ostendit, dicens, II *Corinth. vii, 8*: « Quoniam etsi contristavi vos in epistola, non me poenitet; etsi poeniteret, videns quod epistola illa (etsi ad horam) vos contristavit, nunc gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad poenitentiam. Contristati enim estis secundum Deum, ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim secundum Deum tristitia est, poenitentiam in salutem stabilem operatur: sæculi autem tristitia mortem operatur. Ecce enim hoc ipsum, secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur sollicitudinem; sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam: in omnibus exhibuistis vos, incontaminatos esse negotio. »

Moraliter, disce hic sapientes et sanctos mente vultuque esse gravi ac severo, ac abdicare a se omnem levitatem et risum. Sic de S. Martino legimus: « Faciem ejus non fuscavit mœror, nec levigavit risus. S. Bernardus in formula honestæ vitæ ita sancit: « Risus tuus sit, aut indicans levitatem animi, aut provocans, rarus tamen. Et ipse sit quidem eductus interdum, effusus nunquam. » Idem, *De Inter. domo*, cap. *lxv*: « Ubi risus et jocus abundant, ibi perfecta charitas non regnat. Si sanctimonialis perfecte Christum diligeret, non rideret, sed cum desiderio illius indesinenter ploraret: quia qui perfecte Christum diligit et timet, non ridet, sed amore ejus luget. » Idem, *serm. 4 De Adventu*: « Christum super Lazarum et super civitatem flevisse, et in orationibus pernoctasse legimus, risisse vero aut jocatum nusquam. » De ipsomet S. Bernardo scribit Auctor Vitæ ejus, lib. III, cap. II: « De risu dicimus, quod ex ore ejus frequenter audivimus, dum cachinnos religiosorum hominum miraretur, non meminisse se a primis annis suæ conversationis aliquando sic risisse, ut non potius ad ridendum, quam ad reprimendum sibi vim facere oporteret; et risui suo stimulum magis adhibere quam frenum. »

Sapientis
est vultu
severo.

Gnomæ.

5. COR SAPIENTUM, UBI TRISTITIA EST, COR ET STULTORUM UBI LETITIA. — Hebræa, *cor sapientum in domo luctus, et cor inconstantium, sive stultorum, in domo gaudii* (2); Arabicus, *in domo lætitarum*; Campensis, *in domo convivi*. Hæc gnome sequitur ex præcedentibus. Cum enim melior sit domus luctus domo gaudii, et tristitia risu, sequitur sapientem, qui vere cognoscit eligitque quod est melius, malle domum luctus, velut scholam sapientiæ: stultus vero domum gaudii, velut ludum dissolutionis et stultitiæ; quare hæc gnome sat clara est ex dictis paulo ante, et cap. II, 1. Jam Primo, Chaldæus uti præcedentem gnomen, ita Primo et hanc explicat de compassione et consolatione

Vers. 5.

(2) Intellige, *assidua meditatione versatur.*

lugentium, illamque aretat ad luctum eversi templi. Sic enim habet, *cor sapientum triste propter destructionem domus Sanctuarii, et propter captivitatem populi domus Israel, et cor stultorum in gaudio domus divisionis eorum; comedunt, et bibunt, et deliciis affluunt, et non ponunt in corde suo afflictionem fratrum suorum.*

Breviter ergo sensus erit, *q. d.* Sapiens vadit ad lugentes, ut bene de eis mereatur, eos solando, instruendo, juvando; stultus vero vadit ad gaudentes, ridentes, comessantes, ut se deliciis et gaudiis oppleat.

Secundo. Olympiodorus asserit sapientes lugere ob instantem mortem, stultos vero in vanis vitæ voluptatibus exsultare. Sic enim ait: « Vir sapiens est funebri luctu, secum animo deputans sese natum de corruptibili carne brevi ex hac vita migraturum: mortales cæteros, qui eadem sunt nati conditione, affectu pio prosequitur. Contemnit autem quæcumque suis oculis observantur, ut casui mortisque subjecta. Stultus autem cum mentis hebetudine solida putet esse quæ sunt in mundo, neque illorum mutationem intelligat, proptereaque futuri exitus sit securus, deliciis affluit, voluptatibus indulget. »

Tertio. S. Hieronymus accipit de his qui gaudent agere cum iis qui se delinquentes corripunt, eorumque delicta lugent, uti Samuel lugebat casum Saulis, I *Reg.* cap. xv, vers. 35 et 36. Paulus lugebat eos qui non agebant penitentiam, II *Corinth.* cap. xii, 21; cum ex adverso stultis magis placeant assentatores et irrisores. Audi S. Hieronymum: « Cor igitur sapientis vadat ad domum talis viri, qui se corripit delinquentem, ut adducat ad lacrymas, qui provocet propria lugere peccata, et non eat ad domum lætitiæ, ubi doctor adulatur et decipit; ubi non conversionem audientium, sed et plausus querit et laudem. Talis præceptor plangitur, dives in sermone, non dives in opere, qui quia saturatus est, propterea recipit consolationem suam. Denique huic oppositioni etiam sequentes versiculi concordant. »

Quarto. plene et adæquate Thaumaturgus hanc gnomen generatim de quovis pio luctu et quavis lætitia vana accipit; ait enim: « Et hæc causa est ob quam sapientum animæ contractæ sunt ac tetricæ, insipientum vero elatæ et effusæ, » scilicet quod severitate vultus corrigatur anima, uti præcessit, risu vero dissolvatur.

Igitur melior est luctus lætitia, sive lugeas tua peccata, cupiditates, passionem et miserias; sive aliena, quibus totus mundus plenus est: quare sapiens in hac valle lacrymarum lugendum potius censet, quam vane gaudendum, præsertim quia vidit plurimos in infidelitate et sceleribus vivere, ac ruere in gehennam et damnari. Contra stultus ineptæ se dat lætitiæ, risibus, jocis, conviviis, tripudiis, etc. Breviter universa stringendo sensus est, *q. d.* Sapiens gaudet reprehendi de erratis suis, gaudetque severitate vi-

tæ, gravitate vultus, maturitate verborum et actionum, atque studet compunctioni et austeritati: stultus vero gaudet adulationibus, deliciis, omnique voluptate et dissolutione. Sapientia enim non « invenitur in terra suaviter viventium, » ait Job, cap. xxviii, sed insipientia et stultitia; quia, ut explicat S. Gregorius: « Qui in hoc mundo suaviter vivunt, » ita adhuc « stulti sunt, ut hoc ipsum quoque nesciant, unde ceciderunt. »

Sic S. Arsenius jugiter lugebat lacrymisque diffluebat. Sic et S. Ephrem, cujus omnes tractatus non nisi pium luctum et lamenta resonant. Ratio a priori est, quod sapiens in domo luctus discat sapientiam, id est gravitatem, modestiam, continentiam, refrenationem concupiscentiæ, patientiam, constantiam, charitatem omnemque virtutem: stultus vero in domo gaudii discat suam stultitiam, id est dissolutionem, levitatem, gullam, crapulam, luxuriam omnemque intemperantiam. Audi S. Chrysostomum, homil. 62 ad Popul.: « Ubi namque tristitia, ibi prorsus et philosophia. Qui antea dives erat et multum tumidus, post luctum quemlibet se sustinebit alloquentem: postquam timor et tristitia, quasi quidam acrior ignis in ipsius inciderit, animam et duritiam emollierit, tunc humilis fit, tunc exorabilior, tunc mundanam sentit mutationem, tunc ad omnia patiens erit. In theatro autem omnia contraria, risus, ineptitudo, diabolicus fastus, effusio, temporis impendium et superflua dierum consumptio, malæ cupiditatis inductio, adulterii meditatio, fornicationis gymnasium, intemperantiæ schola, turpitudinis exhortatio, risus materia, inhonestatis exempla. At in carcere non ita, sed illic humilitas, supplicatio, philosophiæ profectus, sæcularium contemptus, omnia conculcata sunt et contempta, et tanquam infanti pædagogus adest timor, ad omnia congrua dirigens eum. »

Symbolice, ibidem S. Chrysostomus ex hac gnome colligit domum luctus et consequenter sapientiæ esse adversitates et tribulationes, ut sensus sit, *q. d.* Sapiens gaudet adversis, in iisque quasi in domo sua commoratur; stultus vero lætis et prosperis, quia « gaudet adversis agitata virtus: » per adversa enim firmatur, roboratur, crescit, perinde ac arbores ventis agitatae magis se firmant, altioresque agunt radices, natura id eas docente, ut contra hostem suum, puta ventum sese muniant et arment. Hoc est quod ait S. Jacobus, initio *epist.*: « Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis: scientes quod probatio fidei vestræ patientiam operatur. Patientia autem opus perfectum habet: ut sitis perfecti et integri, in nullo deficientes. » Vide ibi dicta.

Tropologice S. Gregorius, libro XVIII *Moral.* cap. lxxxiv, ait justos lugere, quia nullam sæculi lætitiæ admittunt, anhelantes ad Deum et gaudia cœlestia, ideoque gemere ac dicere cum Psalte: « Renuit consolari anima mea; memor

Ratio a priori.

fui Dei et delectatus sum, » *Psal. LXXVII, 3.* « Hæc est igitur, ait, amaritudo sapientum, quia dum spe in alta erecti sunt, nullis hic gaudiis animum sternunt. Hinc enim scriptum est: Cor sapientum ubi tristitia est, et cor stultorum ubi lætitia. » Rursum S. Bernardus, *De Gradibus superbiæ*, tertium gradum ponit ineptam lætitiã: « Proprium, ait, superbiorum est læta semper appetere et tristitia devitare, juxta illud: Cor stultorum ubi lætitia. » Ejus deinde hæc dat indicia: « In signis scurrilitas, in fronte hilaritas, vanitas apparet in incessu; pronus ad jocum, facilis ac promptus in risu. Cunctis quippe, quæ in se contemptibilia et ideo tristitia noverat, a memoria rasis, bonisque si qua sentit in se adunatis, vel simulatis ante oculos mentis, dum nil cogitat nisi quod libet, nec attendit, si licet jam risum tenere, jam ineptam lætitiã dissimulare non valet. Ut enim vesica collecto turgida vento, punctoque perforata exiguo, si stringitur, crepitat dum detumescit; at ventus egrediens non passim effusus, sed strictim emissus, crebros quosdam sonitus reddit: sic monachus, ubi vanis scurrilibusque cor suum cogitationibus impleverit, propter disciplinam silentii non inveniens ventus vanitatis qua plenius egrediatur, inter angustias faucium per cachinnos excutitur. Sæpe vultum pudibundus abscondit, claudit labia, dentes stringit, ridet non volens, cachinnatur invitus. Cumque os pugnans obstruxerit suis, per nares adhuc sternutare auditur. »

Vers. 6. 6. MELIUS EST A SAPIENTE CORRIPI, QUAM STULTORUM ADULATIONE DECIPI. — Hebræa, *melius est audire increpationem sapientis, super virum audientem canticum stultorum.* Ubi notat Thaumaturgus unum sapientem opponi et præponi omnibus stultis, q. d. Increpatio una unius sapientis præstat omnibus canticis omnium stultorum. Pro *canticum* Septuaginta vertunt, *carmen*; Syrus, *cantum*; Arabicus, *cantilenas*; Campensis, *qui patienter audit oburgationem sapientis, melior est quam is qui audit assidue cantillantem stultum.*

Igitur primo, Thaumaturgus et Olympiodorus carmen vel canticum stultorum accipiunt proprie pro suavi cantilena, quæ animum dissolvit et effeminat. Unde Thaumaturgus vertit, *hinc etiam longe optabilius est increpationem et castigationem unius sapientis ferre, quam totius chori improborum hominum cantu aures demulcentium fieri auditorem*; et Chaldaeus, *melius est sedere in domo doctrinæ et audire increpationem viri sapientis in lege, quam vir qui ambulat ad audiendam vocem tripudii stultorum.*

Verum Noster recte per *carmen* vel *canticum* accipit *adulationem*, tum quia hæc directe opponitur increpationi; tum quia ipsa est canticum sirenum compositum ad decipiendum audientem; tum quia carmina et cantica sæpe sunt meræ adulationes fictæque laudes audientium, præsertim divitum et potentum. Gaome hæc pertinet ad il-

lam vers. 4: « Per tristitiã vultus, corrigitur animus delinquentis. » Sapiens enim severo vultu et verbis arguit amicum, vel proximum delinquentem, ut eum emendet; stultus vero delinquenti adulatur et arridet, itaque eum in delictis fovet, præsertim dum vitia ejus vocat virtutes. Nam, ut ait Seneca, *epist. 43*: « Temeritas sub titulo fortitudinis latet, moderatio vocatur ignavia, pro cauto timidus accipitur; in his magno periculo erratur. » Unde de talibus Isaias queritur, *cap. III, 12*: « Popule meus, qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt, et viam gressuum tuorum dissipant; » et *Ezech. cap. XIII, 18*: « Væ qui consuunt pufillos sub cubito manus: et faciunt cervicalia sub capite universæ ætatis ad capiendas animas. » Nam, ut pulchre ait Cassiodorus: « Adulatio blanda omnibus applaudit, omnibus salve dicit: prodigos vocat liberales, avaros parcos et sapientes, lascivos curiales, garrulos affabiles, obstinatos constantes, pigros maturos et graves; hæc sagitta leviter volat, cito infigitur. »

Igitur correptio sapientis est quasi sal, vel nitrum eluens animæ morumque maculas, aut sicut absinthium, quod ori amarum est, sed stomacho suave, dum eum purgat, stringit et confortat. Ejus ergo amarities et fel desinit in mel suavitatemque virtutis, consolationis et gaudii; stultorum vero adulationes sunt in-aure mel, sed desinunt in fel peccati, mortis et gehennæ: eo enim audientem deducunt, idque videntem et scientem; sæpe enim scit eos adulari et mentiri; videt enim in se non esse illas dotes quas illi adulantes attribuunt. Quocirca S. Augustinus in *Psal. LIX*: « Plus persequitur, ait, lingua adulatoris, quam manus persecutoris. » Et Cicero, *epist. 1 ad Quintum fratrem*: Lanista, inquit, clemens adulator est, adulatio lethale mulsum, mellea præfocatio. Vide quæ de correptione et adulatione dixi *Proverb. XXVII, 6*, ad illa: « Meliora sunt vulnera amici, quam fraudulenta oscula inimici; » et alibi sæpius. Adulatores ergo sunt velut sirenes, quæ suavi cantu audientes incantant et necant; sunt sicut lamia et sagæ, quæ suis laudibus, velut veneficiis, hominem fascinant et dementant; sunt sicut retia et laquei, quibus capiunt pisces et aves; sunt sicut vulpes, quæ cauda blandiuntur gallinis, ut incautas capiant et vorent.

Melior ergo est increpatio sapientis cantico et adulatione stultorum, « quia hæc effeminat animum, illa colligit et confirmat, » ait Olympiodorus. Illa docet sapere, hæc desipit, et in errore, scelus, mortem et gehennam inducit; quin et reipsa decipit, dum quos a fronte laudat et veneratur, a tergo vituperat et irridet. Audi S. Hieronymum *ad Rusticum*: « Ne credas laudatoribus tuis, imo irrisoribus aurem ne libenter accommodes, qui cum te adulationibus foverint, et quodam modo impotentem mentis effecerint, si subito

respexeris, aut ciconiarum deprehendes post te colla curvari, aut manu auriculas agitari asini, aut æstuantem canis proferendi linguam.»

Apolo-
gus adu-
lationis
et appe-
titus lan-
des.

Hanc gnomen festivo corvi et vulpis apologo, bellis parabolarum gnomis sententioso, venustat Cyrillus, lib. II *Apol. mor.* cap. XXVII, cui titulus: *Contra eos qui appetunt adulatione laudari*: «Corvus, inquit, reminiscens priora facinora sua, subtiles fraudes et magnas calliditates suas, hinc fastu tumidus et adulationis avidus, cœpit auram laudum quærere. Cum igitur adulationis cupidus invenisset vulpem sub umbræ refrigerio quiescentem, post salutationis officium, interrogatus ab ea quid quæreret, respondit: In bonis meis laudum præconem mearum ob inimicam invidiam non inveni; cui illa ingenii sui calliditate subtili, quid vellet percipiens, amentem deridens sic dixit: Satis video, quod ubi superbia tetra vecordiae nube mentem obnubilat, cuncta sagacitas parum juvat. Nimirum factus es vacuus, postquam suscipere cupis ventum. Hunc enim folles, cum inanes sunt, attrahunt, et eo vacui mox replentur: jam certe mortis factus es hospitium, quoniam vanæ laudationis pestiferum sitis flatum.»

Emble-
mata.

Deinde variis emblematis adulationis vanitatem et noxam graphice depingit: «Quid enim est adulatio aliud quam astri nascentis aura lucida, septentrionalis procella, melodia sirenica, cantatio lethifera, fallaciæ fistula, et vox hyenæ valde mendax. Siquidem dum suavi sonitu auris tympanum percussit, lucernam rationis exstinguit, flatu draconico serenam virtutis corrumpit, ac brutino dente nihil in anima viriditatis relinquit. Dulciter sonat, suaviter intrat, lethaliter occupat, irremediabiliter totum vastat. Sed crede mihi, deterior est dulcis cantus adulationis, quam amarus morsus defractionis. Nam adulatio bona interiora perdit, detractio vero tantum exteriora; illa substantiam, hæc famam inficit; illa volentem percussit, hæc renitentem ferit; illa semper, cum placuit, nocuit; hæc ad meliorationem sæpe, si est patiens, proficit.» Addit dilemma, quo dicta ratione a priori demonstrat: «Cæterum aut tecum habes laudationis materiam, aut non habes; si hanc habes, cur... cur mendicis cum diversis, et vis a vento habere, quod in te contines a virtute? attamen si indignus laudaberis velut in ironia, laus tibi fiet opprobrium, et commendatio vertetur in confusionem. Mendax enim laus vituperium est. Et eo ipso, quo quis ventosæ laudis concipit appetitum, vera laudatione indignus efficitur; appetere enim laudari, fœdum superbiæ vitium est, quod dum spargi deforis per apparentiam diligit, alienum semper nutum et labium concupiscit. Scio tandem quod magna laus sit, linguatæ vocis laudem spernere; et solida gloria, mundanæ lucis gloriam fugere. Tota namque res veræ laudationis, est virtus. His dictis auditoris appetitum in odium vertit.»

Ratio a
priori.

Verb. 7.

7. QUIA SICUT SONITUS (*strepitus, fragor, crepitus*, uti vertit Campensis et alii) SPINARUM ARDENTIUM

SUB OLLA, SIC RISUS STULTI: SED ET HOC VANITAS. — Auctor *Catenæ Græc.*: «Nam stultorum hominum risus, expressam præ se fert imaginem spinarum multarum, quæ, dum flammam concipiunt, crepero strident sonitu, hiscuntque totæ.»

In Hebræo est pulchra paronomasia. Ait enim: שִׁיר *schir*, id est canticum sirenum, puta adulatio stultorum, simile est סִירִים *sirim*, id est spinis, sub סִיר *sir*, id est olla crepitantibus, q. d. Sicut sonitus spinarum ardentium sub olla crepitantium molestus est, brevis, fumosus et inutilis: ita blandæ adulantium voces molestæ sunt, cito desinunt, mentem obnubilant, ac mox in dolorem et amaritudinem conscientiæ, atque in tormenta præsentia et æterna gehennæ vertuntur. Ita Olympiodorus et S. Hieronymus.

Igitur cantica et adulationes assentatorum recte comparantur spinis sub olla crepitantibus. *Primo*, quia sicut hic crepitus stridulus est, auresque obtundit, nilque aliud affert commodi: sic prorsus adulantium laudes non sunt nisi streperæ voces, et stridores inanes buccarum adulatione tumidarum et crepitantium, quæ viris cordatis ingratae sunt et molestæ. Unde sicut ex crepitu spinas, sic ex adulatione stultum agnoscas, ait Olympiodorus. Rursum risus stulti sonorus, effusus et cachinnans similis est sono spinarum stridentium et crepitantium; utrinque ergo nil est nisi inanis vocis strepitus et crepitus.

Adula-
tionis
sunt spi-
næ.
Primo.

Secundo, sicut spina tangentem pungit, sic et adulationes animam lædunt et sauciant, dum eam ad curas sæculi spinosas cohortantur, vel futuro eam incendio præparant, ait S. Hieronymus.

Secundo.

Tertio, sicut spinæ implexæ implectunt manum vestesque tangentis, sic et adulationes perplexam reddunt animam, multisque eam difficultatibus et sceleribus involvunt. Unde Symmachus vertit, *per vocem imperitorum vinculis quispiam colligatur*, hoc est, ait S. Hieronymus: «Ad vocem talium præceptorum magis auditor innectitur, dum vinculis peccatorum suorum unusquisque constringitur.» *Proverb. v.* Huc facit illud *Nahum i, 10*: «Sicut spinæ se invicem complectuntur, sic convivium eorum pariter potantium: consumerunt quasi stipula ariditate plena.»

Tertio.

Quarto, sicut spinæ flamma est subita, atque illico cum sonitu transit, sic et gaudium ex adulatione conceptum cum ea finitur et evanescit. Ita S. Bonaventura.

Quarto.

Quinto, sicut spinæ creant fumum, sic adulatio mentem obnubilat. Ita Olympiodorus.

Quinto.

Sexto et valde apposite, sicut flamma spinarum illico transiens et desinens, ollam et carnes in ea non calefacit, nec ab eis frigus et cruditatem auferit, sed potius per antiperistasim illud auget: sic et adulationes corda audientium dolore scelerum et amore virtutum non accendunt, sed potius in suo peccatorum frigore obdurant.

Sexto.

Septimo, sicut subita flamma spinarum statim in favillas et cineres vertitur, sic adulatio sæpe

Septimo.

vertitur in irrisionem : quem enim adulantes in facie laudant, hunc a tergo vituperant.

Plane contrariæ sunt increpationes sapientum : nam *primo*, modestæ sunt et graves sine strepitu et crepitu; *secundo*, pungunt ut sanent, non ut lædant; *tertio*, sunt candidæ et liberæ, non implexæ; *quarto*, constantes sunt et durant; *quinto*, mentem non obnubilant, sed illuminant; *sexto*, eandem amore Dei et virtutis accendunt instar carbonum juniperi; *septimo*, nullam post se favillam vanitatis relinquunt, sed semper sui similes sunt in gravitate et ardore.

Denique Chaldæus vertit, *quid enim aliud est vox stultorum risus et jocos agentium, quam spinarum sub aheno ardentium quidam quasi strepitus et sonus? et hoc quoque vanitas est.* Unde S. Basilius, regula 17 in *fusius disput.*, censet hac gnome darnari risum immodicum prorumpentem in cachinnos, corpore subsultante, velut constantiæ et gravitati plane contrarium. Sic et S. Ambrosius, *Exhort. ad Virgin.*, quem audi : « Quid autem idem Ecclesiastes monuerit nos omnes de immoderatione ridendi, consideremus. Sicut vox, inquit, spinarum sub olla, ita risus stultorum. Nempe spinæ, cum ardent, sonant, et cito exuruntur, ut nullus calor sit effectus. Unde et de Judæis dictum est : Exarserunt sicut ignis in spinis. Exusti sunt enim suo risu, et conflagrarunt in Domini passione, quando in animæ suæ jocabantur incendium, dicentes : Speret in Domino, eripiat eum, salvum faciat eum nunc, si vult eum. Et deridentes percutebant calamo caput ejus, et spinis eum coronabant, atque acetum ei ut biberet offerebant. Ille risus Synagogam incendit in æternum. Sic ergo est risus stultorum, qui sine gratia sonat, et ollam sui corporis urit. »

SED ET HOC VANITAS. — Identidem hoc suum thema vanitatis infert et ingerit Ecclesiastes. Sed quid hoc? Campensis accipit increpationem sapientis : huic enim sua quoque inest vanitas vel superbiam, vel inefficaciæ, dum non corrigitur correptus; vel noxæ, dum sibi accersit odia et damna. Melius referas ad risum stulti : hic enim vanus est et ineptus. Et quia adulatio, ait Hugo Cardinalis, evacuat adulantem, atque illum cui fit adulatio.

Vers. 8.

8. CALUMNIA CONTURBAT SAPIENTEM, ET PERDET ROBREM CORDIS ILLIUS. — Septuaginta, *quoniam calumnia circumfert sapientem et perdit cor uxoris ejus*; Aquila et Theodoretus, *fortitudinis ejus*, Complutenses, *generositatis ejus*. Hoc enim est *ἰσχυρία*, pro quo nonnulli legunt *ἰσχύριον*, id est bonum tenorem, vigorem et constantiam cordis illius. Syrus, *quoniam accusatio perdit sapientem et perdit cor dentium illius*; Arabicus, *quoniam stultus convertit mentem sapientis, dissolvit cor fortitudinis ejus*; Thaumaturgus, *summum malum calumnia, quæ sapientum maxime animabus insidiatur, generosam ac densam illam virtutum sylvam extirpare molitur.*

Pro calumnia hebraice est *פְּרַי* *osec*, id est ca-

lumnia, item oppressio, et quævis injuria sive verbis, sive factis, puta vi et fraude fiat.

Pro conturbat hebraice est *מְחַוֵּל* *meholel*, quod si accipias quasi positum pro *מְחַוֵּל* *meholel* (litteræ enim *ח* et *ו* sunt affines et caractere et sono : utraque enim est nota aspirationis) significat, dolore afficit, affligit, cruciat, uti partus cruciat parturientem; alioquin *meholel* proprie significat, dedecorat, inglorium facit, dehonestat, perturbat, obscurat. Radix enim *חָלַל* *halal*, in *Piel* significat laudare, celebrare, gloriosum facere; in *Poel* vero significat contrarium, scilicet vituperare, vilem, inglorium, infamem facere. Aquila vertit, *seducet*; Chaldæus, *decipiet*; Pagninus, *insanire faciet*; Tigurina, *ad insaniam adigit*; alius, *errare facit*, ut scilicet per impatientiam aberret a sapientia et virtute, labaturque in vindictam, cædem aliaque scelera, uti insinuat Chaldæus; Syrus, *perdit*; Septuaginta, *circumfert*, circummagit, rotat; vulgo, *volta il cervello*. Varietas hæc versionum gnomen hanc valde illustrat, exaggerat, amplificat. Olympiodorus, *vezat*; Arabicus, *convertit*; Thaumaturgus, *insidiatur*. Pro *perdet robur cordis illius*, Hebraice est, *perdet cor donum* : quod S. Hieronymus, Cajetanus et alii explicant, *q. d.* Donum pervertit cor et mentem sapientis, juxta illud : « Munera excæcant oculos sapientum, » *Deuter. XVI, 19*. Verum hic non agitur de donis, sed de calumnia; quare melius explicat Tigurina, *q. d.* *Calumnia frangit cor sapientis præclaris dotibus ornatum*; et Campensis, *mali, si objurgantur, perdere conantur eum qui cor habet tam insigni sapientiæ dono exornatum*; Chaldæus, *sermone depravato prudentiam sapientis animi labefactat, quæ a Deo cælitus homini data est in donum*. Unde Noster, Septuaginta, Arabicus et Syrus, *perdit robur, vel vigorem cordis ejus*; hoc ergo est *cor donum vel cor doni* (utrolibet enim modo veritas ex Hebræo), i. e. cor donatum a Deo, multisque donis ab eo exornatum.

Hæc sententia uti et sequentes, licet ut disparatæ accipi possint, velut dogmata sapientiæ, tamen cum præcedenti necti potest, hoc modo, ut explicet *sed et hoc vanitas, q. d.* Increpatio delinquentis facta a sapiente, licet sancta, suam tamen habet adjunctam vanitatem, scilicet quod delinquens ab eo increpitus illi indignetur, utque illi talionem reponat; cum verum illi crimen objicere nequeat, objicit falsum, fingitque in eum calumniam quæ eum affligit et turbat : ita Cajetanus. Unde Campensis vertit, *quia mali si objurgentur quod alios opprimant, affligunt sapientem*; et Chaldæus, *violentus quoque illudit sapienti, ut non ambulet in via ejus*. Alii hanc gnomen referunt ad vers. 2 : « Melius est nomen bonum, quam unguenta pretiosa. » Alii, *q. d.* O sapiens, monui te ut caveas adulationem, nunc pariter moneo ut caveas illi oppositam calumniam.

Minus recte Olympiodorus hanc gnomen sic accipit, *q. d.* Etiam sapientes et perfecti pulsantur absurdis, impiisque cogitationibus contra provi-

dentiam Dei, dum vident pios hic ab impiis affligi et opprimi. Melius S. Bonaventura eam accipit de dolore sapientum dum vident proximos innocentes per calumniam vexari. Hic enim est zelus compassionis, quem habebat Apostolus dicens: « Quis scandalizatur, et ego non uror? » II *Corinth.* cap. xi. Optime eam accipias de calumnia et accusatione jacta in ipsum sapientem; hæc enim sæpe eum conturbat, cruciat et affligit. Ita Syrus, S. Hieronymus, Albinus, Salonius et alii (1).

Calumnia turbat sapientem. Notat S. Hieronymus hanc gnomen accipi de sapiente non perfecto, sed proficiente; hic enim per calumniam conturbatur: « Sapiens quippe perfectus nulla argutione indiget, nulla calumnia conturbatur, » sed eam constanti animo tolerat et superat, uti Apostoli « ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati, » *Actor.* v.

Exemplum. Vis exempla? Accipe. Mosi irrogata fuit calumnia a Core, Dathan et Abiron, quod ambiret principatum sibi, et pontificatum Aaroni fratri suo, quæ eum pupugit et turbavit, juxta illud: « Vexatus est Moses propter eos: quia exacerbaverunt spiritum ejus, » *Psal.* cv, 32; præsertim quia per calumniam hanc excitatum est murmur populi; unde Moses questus est Deo magno animi dolore, dixitque: « Ne respicias sacrificia eorum: tu scis quod ne asellum quidem unquam acceperim ab eis, nec afflixerim quempiam eorum, » *Num.* xvi, 15. Sic Jeremias prophetans Jerusalem tradendam Chaldæis, a Judæis calumnias juges audiebat, quod esset pseudopropheta, amicus Chaldæorum, proditor patriæ. Unde assidue gemit et luget, uti videre est cap. x, vers. 11 et seq., cap. xx, vers. 8 et seq. Hinc et David orat, *Psal.* cxviii, 134: « Redime me a calumniis hominum: ut custodiam mandata tua. » Ubi S. Ambrosius: « Qui opprimitur, ait, calumnia, non facile potest custodire mandata divina; tristitiæ necesse est plerumque aut timori cedat et affligatur, vel metu calumniæ, vel dolore. » Ita S. Basilius calumniam sibi de hæresi impactam valde sensit. Sic enim scribit, *epist.* 82: « Ad hæc litteras animatus, ut par erat, et ad tam inopinam ac subitam immutationem animo percussus, nec respondere quidem poteram: palpitabat enim mihi cor, lingua me destituebat, et plane patiebar quod animo solet parum forti accidere: indicandum enim quod verum est, et tamen venia dignum. Deinde parum aberat quin odium erga humanum genus exorbitassem, suspectique mihi fuissent omnes hominum mores, arbitranti in natura humana non esse charitatis bonum, sed verba quædam plausibilia ad ornatum et cultum eorum, quibus uti velis,

(1) Fieri tamen potest, ut sapiens questus et lucri illecebris ad prava studia pelliciat, nam oppressio, seu cupiditas per vim et oppressionem aliorum corradendi opes, si detur occasio, ad insaniam redigit sapientem, perditque cor ejus donum.

conficta; affectum vero illorum secundum veritatem non inesse cordi humano. »

Ratio a priori prima est, quod homo ex eo quod sit rationalis, ingenue et nobilis naturæ, summe appetat honorem et famam; hujus enim cupido illi intima est, ut qui illam tangit, tangat pupillam oculi, imo pungat medullam animæ; quare multi malunt perdere vitam quam famam. Sapientis autem honor situs est in sapientia et innocentia; quare qui illam tangit per calumniam, pungit intima animæ ipsius. Hinc *Eccli.* cap. xxvi, vers. 6: « Facies mea metuit calumniam mendacem. » Hinc adagia: « Invidia integritatis assecit; calumnia dira pestis. » Hinc et emblema cujus titulus: *Calumniæ morsui nullum est remedium:*

Natura cunctis prompta est medicina venenis:
Hæc superant linguæ vulnera facta manu.
Quod semel emisit rabiosa calumnia virus,
Ante necat, quam tu fusa venena putes.

Secunda, quod calumnia sæpe homini auferat opes, libertatem et vitam. Calumnia enim violati edicti regii conjecit Daniele in lacum leonum. Calumnia adulterii adegit Susannam ad periculum necis infamis. Calumnia hostilitatis in Assuerum conficta ab Aman, Mardocheum et Judeos omnes addixit morti, ut patet ex libro *Esther*.

Tertia, quod calumnia viri sancti grave creet scandalum, ac impediatur fructum concionum, lectionum, omniumque operum ipsius; quare illa tunc refellenda est, uti docet S. Basilius, homil. *De Invidia*, et S. Gregorius, lib. VIII, *epist.* 43. Ita Paulus calumniam pseudoapostolorum, suam doctrinam vitamque carpentium, confutavit, II *Corinth.* x et xi; ac Christus calumnias scribarum et pharisæorum contra se jactatas assidue dissipavit, ut patet *Joan.* v, 5 et seq.

Adde calumniam vix ita elui posse, quin nota remaneat. Quocirca Medius, Alexandri Magni parasitus, impium et diabolicum hoc consilium suis dabat: « Quodlibet crimen in quemvis intendite; ut maxime enim sanet vulnus, qui læsus est, manet tamen cicatrix. » Sicut scelestus ille dux, potius latro, suis militibus dicebat: « Rapite, spoliare tam amicos quam inimicos. Nam ut qui spoliati sunt, sic agant apud principem, ut restituere cogamur, semper tamen aliqua prædæ portio remanebit apud nos. » Hinc Thearidas cum gladium cote acueret, rogatus an esset acutus: « Acutior, ait, calumnia. » Ita Plutarchus in *Lacon*.

Porro modi et media refellendi, vel superandi calumniam sunt varii. Primus est, si illam contrariis actibus, tuisque moribus refellas: accusaris quod sis superbus, gulosus, luxuriosus, avarus, etc.? esto humilis, sobrius, castus, liberalis, ut omnes ex actibus tuis videant calumniam esse falsam; unde singularis calumniæ confutatio est vitæ innocentia et sanctitas. Quocirca Demosthenes, teste Stobæo, *serm.* 40, dictitabat calumniam aliquantisper quidem audientibus mali suspicio-

Modus
refellen-
di calum-
niam.
Primus.

nem ingerere; progressu vero temporis nil ea imbecillius esse.

Secundus. si Deo tuam innocentiam resignes, ejusque iudicium, quo tuam innocentiam declaret, efflagites, uti fecit David in Psalmis, ut *Psalm. XLII, 1*: «Judica me, Deus, et discerne causam meam de gente non sancta, ab homine iniquo et doloso eripe me;» et *Psalm. VII, vers. 9*, et *Psalm. XXV, 1*, et *Psalm. XXXIV, 1 et 2*, et *Psalm. XXXV, 3*. Deus enim innocentiae est tutor et vindex; unde multis in hac vita, sed omnibus in die iudicii innocentibus, diffamatis quasi nocentibus, innocentiae famam restituet. Dicit ergo cum Apostolo: «Mihi pro minimo est ut a vobis iudicer, aut ab humano die: qui autem iudicat me Dominus est, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium: et tunc laus erit unicuique a Deo,» *I Corinth. IV.*

Exemplum. Ergo Deus innocentibus per calumniam laesis, vel etiam occisis famam restituit, uti restituit Danieli, Susannae, Joseph, Mardocheo. Legimus in Vita S. Irenes virginis et martyris Portugalis, quod ob calumniam fornicationis sit occisa, sed post mortem Deus ejus virginitatem revelaverit, eamque multis miraculis testatam fecerit. Adscripta est Sanctis in Martyrologio Romano die 20 octobris. B. Marina virgo, inter viros monasticen professsa, ac Marinum se nuncupans, a filia ab alio violata, fornicationis se cum commissae falso accusata, ac prole ei quasi patri tradita, ab Abbate monasterio ejecta, publicam egit poenitentiam; sed post mortem per sexum agnita fuit ejus innocentia, ac calumniatrix correpta a daemone, non nisi calumniam confessa, ac ad sepulcrum Marinae veniam petens, ab eo liberari potuit; quin et Deus pluribus miraculis ejus castitatem et sanctitatem comprobavit, uti habet ejus Vita sane admirabilis.

tertius. Tertius, si magno et infracto animo opiniones et dicteria hominum despicias, dicasque cum S. Augustino epist. *ad Secundinum*: «Senti de Augustino quod libet, sola coram Deo conscientia me non accuset.» Vis enim et noxa calumniae non in calumniantis, sed in patientis sensu consistit. Ostende ergo te eam non sentire, sed ridere, atque eam depuleris. Audi S. Chrysostomum, homil. *2 ad Popul.*: «Sicut, ait, voluptas non in ciborum apparatu, sed in comedentium affectu sita est, hoc et de contumelia dico, quod contumelia non a contumeliantium sententia, sed a patientium affectu constituitur vel destruitur: verbi gratia, multa quidam in te fanda atque nefanda contumeliose egit; si contumelias deriseris, si verba non susceperis et vulnere superior sis, contumeliam non es passus. Et quemadmodum si corpus adamantinum haberemus, etsi innumeris undique telis percuteremur, non tamen vulnera reciperemus; non enim a manu tela torquente, sed a corporibus patientibus vulnera fiunt: sic et hic non a contumeliantium insania, sed a patientium

contumelias imbecillitate injuriae, et injuriarum contumeliae constituuntur. Si enim philosophari sciamus, nec contumelia affici possumus, nec quidquam grave pati. Ille injuriam intulit: non sensisti, nec doluisti, non es injuriam passus, sed et magis percussisti, quam percussus es; cum enim qui contumeliam intulit, plagam suam ad patientium animam non pervenientem viderit, ipse majorem in modum roditur, et tacentibus contumeliam patientibus, sponte contumeliarum plaga contra mittentem conversa infertur.» Quin et Aristoteles, teste Laertio, lib. V, absens a quodam maledictis lacessitus: «Absentem, inquit, etiam verberet.» Idem loquaci cuidam illi maledicenti, dicentique: «Nonne te satis obtudi? Hercle, inquit, non tibi animum adverti.» Porro M. Antoninus Imperator cognomento Philosophus, lib. IX *De Vita* sua, hoc remedium dat calumniae et impudentiae: «Si cujus impudentia offenderis, inquit, statim percontare teipsum an possit fieri ut nulli sint in mundo impudentes; non potest autem hoc fieri, ne igitur postula id quod fieri nequit; est enim iste quoque unus ex impudentibus iis quos esse in mundo oportet. Idem de versuto infideli, omni denique quocumque modo vitioso in promptu sit tibi cogitare. Nam si recorderis necessario id genus hominum esse, singulis aequiore te praebabis. Id quoque utile est statim cogitare quam homini natura virtutem contra id peccatum dederit. Remedium enim tribuit contra ingratos mansuetudinem; contra aliud vitium, aliud auxilium. Omnino autem licet tibi in viam reducere eum qui erravit; nam omnis qui peccat, eo errat, quod a proposito aberrat. Denique quid inde tibi damni allatum est? Invenies quidem nullum eorum quibus irasceris, tale quippiam fecisse quo mens tua sit futura deterior: atqui in hoc unico situm erat, ut malum tibi atque damnum accideret. Quid vero malum aut novum accidit, si indoctus homo agit suo modo? Vide ne tu tibi ipsi potius sis reprehendendus, qui non praesenseris fore ut ita peccaret.»

Denique calumniam dulcorant Dei solatia. Experimenta enim constat viros perfectos, qui patienter, imo hilariter ferunt calumnias, sui contemptus, falsas accusationes, humiliationes, mortificationes, persecutiones, injurias, miras a Deo haurire illuminationes et consolationes spirituales, iisque ita subinde repleri et obrui, ut nolent calumniis carere, sed in illis quasi in epulis delicentur et exsultent. Ita Abbaecyrus apud Climacum, gradu 4 *De Obedientia*, in monasterio per quindecim annos assiduus calumniis et injuriis exercitus, moriens dixit: «Gratias ago Domino, et vobis, Fratres, quod me ad salutem meam tentastis jugiter; hac enim ex causa immunis a tentatione daemorum hactenus mansi.» Macedonius vero cum similiter exerceri postulasset, et in novitiorum ordinem redigi, idque impetrasset, causam rogatus, hanc dedit: «Nunquam, inquit, ita

Calumnias dulcorant Dei solatia.

Calumniantium patientis consistit.

me bello omni levigatum sensi, diviniq̄ue luminis dulcedinem in meipso vidi. » S. Franciscus F. Leoni dixit : « Hæc est vera lætitia, si calumniis, probris et verberibus afflicti, hæc omnia amore Christi libenter toleremus. » S. Ignatius, fundator Societatis Jesu, exsultabat in carcere in quem per calumniam conjectus erat, dicebatque hanc esse veram viam ad sanctitatem et perfectionem, idque diserte docet Regula 11 *Summarii Constit.*

Vers. 9. 9. MELIOR EST FINIS ORATIONIS, QUAM PRINCIPIUM. — Hebræa, Septuaginta, Syrus et Arabicus, *bonum est novissimum verbi præ principio ejus verbi*, id est sermonis, vel rei. Sæpe enim *verbum* metonymice pro re verbo significata sumitur. Unde Chaldaeus, *melior est finis negotii, quam principium ejus : quoniam in principio judicari nequit quis tandem exitus consequetur ; at rei optimæ eventus facile homini perspicitur, quam sit auspiciatus* ; Tigurina, *potior extrema negotii pars principio* ; Campensis, *melior est finis rei quam principium* (1). Per orationem ergo non solum precem, ut Lyranus, sed et concionem, lectionem, narrationem, exhortationem, et quemvis sermonem, imo quamvis actionem, quodvis negotium accipe ; Thaumaturgus, *sermo non in principio, sed cum ad calcem pervenerit, laudandus est*. Nonnulli hac gnome idem putant dici quod illa dictum est vers. 2 : « Melior est dies mortis die natiuitatis : » hæc enim est principium, illa finis vitæ hominis ; sed hoc remotum et longe petitum videtur.

S. Hieronymus hujus sententiæ quatuor dat sensus litterales, et quintum mysticum. *Primus* est, inquit, *q. d.* « Meliores sunt in dicendo epilogi, quam exordium. » In his enim dicentis sollicitudo finitur, in illo incipit.

Secundus, q. d. « Qui incipit audire sermonem, et ad præceptorem vadit, in principio est ; qui vero extrema audit, consummatus est atque perfectus. » Ita discipuli in scholis, qui finem Grammaticæ, Rhetoricæ, Logicæ, Theologiæ audiunt, doctiores sunt quam qui earundem principiis aures operamque navant.

Tertius, q. d. « Hebræus, ait, ita hunc locum cum sequenti versiculo disseruit : Melius est te finem considerare negotii, quam principium, et patientem esse, quam impatientiæ furore raptum. »

Quartus, q. d. Melius est finire sermonem et tacere quam proloqui : « Discamus, inquit, ex hac sententiola nullam in hominibus esse sapientiam, cum melius sit tacere quam proloqui ; et quia cum finita fuerit oratio, intra semetipsum recogitat auditor quid sit dictum : cum autem cœperimus loqui, necdum quid utilitatis accepit. » Ubi tacite insinuat vanitas sermonum et rerum, nimirum quod, cum finiuntur et desinunt, op-

timæ sint, non autem cum sunt aut incipiunt.

Quintum adde, *q. d.* Melior est finis principio, quia finis perficit et coronat opus ; finis fructum et præmium operis affert, ideoque illi corona imponitur. Rursum, *q. d.* Melius est in opere bono perseverare, quam illud inchoare ; imo præstat non inchoare, quam non perseverare. Unde ex Hebræo veritas, *melius est posterius verbo priori, sive principio*, sicque hanc gnomen poteris nectere præcedenti, *q. d.* Sapiens increpans delinquentem, etsi ab eo calumniam patiat, non tamen ab increpando cesset, sed illam constanter urgeat et prosequatur, quia melior est finis increpationis principio, tum quia perseverantia in bono melior est inchoatione ; tum quia falsitas calumniæ in fine patefit ; tum quia per perseverantiam increpationis sæpe vincitur duritia delinquentis, fitque ut delicta relinquat et emendet, juxta illud *Prov. xxviii, 23* : « Qui corripit hominem, gratiam postea inveniet apud eum, magis quam ille qui per linguæ blandimenta decipit. » Lyranus vero qui per *orationem* accipit precem, sic vertit, *q. d.* Melior est finis orationis calumniam passi : quia ipse orare et precari cœpit tristis, at in fine succedit Dei consolatio, qua fit constans et patiens, de quo proximo versu. Insuper hæc gnome monet sapientem, ut finem laborum operumque semper intueatur ; ideoque patienter et hilariter ferat, vel capessat, agatque media ad finem opportuna spe finis et fructus : sic æger sumit amarum pharmacum intuitu finis, scilicet sanitatis ; sic miles laborat spe promotionis ad majora. Sæpe enim initia tenuia et dura sunt, sed finis amplissimus et lætissimus consequitur, juxta illud :

Debile principium melior fortuna sequetur.

Ita Aben-Ezra. Hinc quidam vertit, *melius est cogitare finem rei quam principium*, juxta illud :

Quidquid agas prudenter agas, et respice finem.

Maxime ergo hæc gnome docet perseverantiam in cœpto opere bono ; hæc enim sola coronatur, juxta illud Christi : « Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit, » *Matth. x.* Unde Hugo hanc gnomen intorquet in eos qui finem concionis, orationis vel missæ, aut scientiæ quam discunt, non expectant : hi enim oleum et operam perdunt, præsertim quia solet Deus in fine orationis, ad præmiandam constantiam et perseverantiam magna lumina, magnos affectus, magnas spes rei, quæ petitur, conficiendæ infundere. Adhæc in oratione exaudiuntur, et obtinent quæ postulant, ut promittit Christus *Lucæ viii, 11* et seq. Denique S. Hieronymus, lib. I *Contra Jov.* : « Multi, ait, vocati, pauci electi. Incipere multorum est, perseverare paucorum : unde et grande præmium eorum qui perseveraverint ; » nimirum magnum, imo summum est perseverantiæ donum, uti docet Concilium Tridentinum

(1) Recte. Initio cognosci non potest, quo res sit deventura, aut opus aliquod ; sed ubi finis cernitur, jam consilium iniri potest, quomodo se gerere oporteat.

Perseverantiam
elegia.

et S. Augustinus, lib. *De Bono perseverantiae*. Audi S. Bernardum, epist. 129 *ad Januenses*: « Et nunc quid restat, charissimi, nisi ut admoneamini de perseverantia, quæ sola meretur viris gloriam, coronam virtutibus? Prorsus absque perseverantia nec qui pugnat victoriam, nec palmam victor consequitur. Vigor virium, virtutum consummatio est, nutrix ad meritum, mediatrix ad præmium. Soror est patientiæ, constantiæ filia, amica pacis, amicitiarum nodus, unanimitatis vinculum, propugnaculum sanctitatis. Tolle perseverantiam, nec obsequium mercedem habet, nec beneficium gratiam, nec laudem fortitudo. Denique non qui cæperit, sed qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. »

Mystice, idem S. Hieronymus: « Dum, ait, in isto sæculo sumus, quod scimus, omne principium est: cum autem venerit id quod perfectum est, in novissimis et consummatis erimus, » *q. d.* In terra bonum inchoatur, in cælo perficitur. Vide I *Corinth.* XIII.

Tropologice Olympiodorus: « Melior, ait, est finis orationis in qua agitur de virtute, principio: neque enim solum cepisse pulchrum est, verum multo magis rei cæptæ finem imposuisse. » Sic et Albinus: « Melior est, ait, consummata iustitia quam inchoata. » Sic et S. Bonaventura, Hugo et Dionysius.

Symbolice Hugo: Tota, ait, lex scripta unica censetur oratio, cujus principio, qui est timor, melior est finis, puta charitas: timor enim est seta amoris; quia sicut seta, ait S. Augustinus, filium in foramen, sic timor amorem in animam inducit.

MELIOR EST PATIENS ARROGANTE. — Hebræa, *melior est longus spiritu, quam altus spiritu: longus spiritu est longanimis. Unde Septuaginta, bonum est longanimis super excelsum spiritu; Syrus, melior est longanimitas altitudine spiritus; Arabicus, expectans melior elato in spiritu tribulationis; Campensis, melior est homo patiens, quam qui libere alios carpit.*

Gnomen hanc nectas præced. *q. d.* Ideo finis orationis et correptionis melior est principio, quia facit hominem longanimem et patientem, dum longanimiter fert infirmitates et calumnias delinquentis, et patienter ejus emendationem expectat: patiens ergo melior est arrogante, qui delinquenti irascitur, eumque superbe objurgat, ideoque non emendat, sed in vitio magis obdurat. Nota « melior est patiens, » non quasi arrogans sit minus bonus, sed quod longe illi præstet esse patientem, quam impatientem et arrogantem; imo sicut patiens est optimus, sic arrogans est pessimus.

Vis exemplum illustre? Accipe S. Chrysostomum: homil. 7 *De Fide Annæ*, matris Samuelis, quæ probra Phenennæ æmulæ suæ orando leniter et fortiter tolerabat, sic scribit: « Gubernator clavo assidens servat navim, undarum incursus

gubernandi prudentia depellens: sic mulier illa, cum ira et angor in animum ipsius facerent impetum, rationem illius perturbantes, multosque fluctus excitarent, fortiter pertulit tempestatem, nec passa est rationem demergi. Siquidem Dei timor tanquam nauclerus gubernaculis assidens, persuasit eam tempestatem magno animo perferendam esse, nec prius destitit mentem illius gubernare, donec in tranquillum adduceret portum onere plenam, hoc est uterum pretioso thesauro onustum; » Maximus, serm. *De Ira*: « Ut naves, ait, egregiæ sunt, non quæ sereno cælo navigant, sed quæ tempestati resistunt, et in portum evadunt: sic homines iræ ac furori resistentes, magni sunt atque fortes. »

Secundo, q. d. Melior est corripientem delinquentem, ideoque recipiens ab eo calumniam, eamque patienter tolerans, quam delinquens arrogans, qui per fastum et impatientiam corripientem respuit et calumniatur.

Tertio, Chaldaeus vertit, *melior est ante Dominum vir qui subigit concupiscentiam suam, quam vir qui ambulat in timore spiritus*. Hinc S. Hieronymus hanc gnomen combinat cum vers. 4, quasi eum limitet: « Quia, ait superius, iram concesserat, dicens: Melior est ira quam risus, ne putaremus iram, quæ in passione est, laudari, nunc præcipit iram penitus esse tollendam: ibi enim pro correctione in peccantes, et eruditione in minores, iram posuit; hic vero impatientiam refrnavit. Patientia autem non solum in angustiis, sed et in lætioribus necessaria est, ne plus quam concedet exaltemur. Videtur mihi, et qui nunc excelsus appellatur, in Evangelio pauperi spiritu esse contrarius, qui in beatitudine ponitur. » Sic et Olympiodorus.

Quarto, Thaumaturgus hanc gnomen ad orationis modestiam sermonisque refert. Sic enim totum hunc versum reddit: « Sermo non in principio, sed cum ad calcem pervenerit, laudandus est. Morum probetur modestia, non fastus aut supercilium. » Sunt enim qui initio orationis modeste demittunt oculos, vultum, vocem, sed sensim ea attollunt ac in fine verba superba, minacia, indignabunda prorumpunt, præsertim dum non impetrant quod postulant.

Primus sensus maxime connexus et genuinus est.

Moraliter, quanta sit dignitas patientiæ docet Tertullianus et S. Cyprianus, tract. *De Patientia*. Vide dicta *Jacob.* 1, 4, ad illa: « Patientia autem opus perfectum habet. » Et *Pron.* XVI, 32, ad illa: « Melior est patiens viro forti. » Et cap. XIX, 11: « Doctrina viri per patientiam noscitur. »

Denique audi S. Gregorium, part. *Past.* admon. 10: « Per hoc quoque impatientiæ vitium plerumque mentem arrogantiae culpa transfigit, quia dum despici in mundo hoc quisque non patitur, bona si quæ sibi occulta sunt, ostentare conatur; atque sic per impatientiam, usque ad arrogan-

tiam ducitur, dumque ferre despectionem non potest, detegendo semetipsum in ostentatione gloriatur. Unde scriptum est : Melior est patiens arrogante, quia videlicet eligit patiens quælibet mala perpeti, quam per ostentationis vitium bona sua occulta cognosci. At contra eligit arrogans bona de se vel falsa jactari, ne mala possit, vel minima perpeti. »

Vers. 10. 10. NE SIS VELOX AD IRASCENDUM : QUIA IRA IN SINU STULTI REQUIESCIT. — Hebræa, *ne præcipites in spiritu tuo ad excandescendum, quia excandescencia in sinu stulti requiescit*; hebræum enim **עצב** caas significat iram ardentem, excandescenciam. Unde Septuaginta et Syrus vertunt, *furorem*. « Ira enim brevis furor est, » ac parit furorem diuturnum, qui per cædes, rapinas, incendia grassatur, vastatque omnia tam privata, quam publica; Arabicus, *ne curras, ut irascaris in spiritu tuo, quia ira in gremio stultorum requiescit*; Thaumaturgus, *furor et primus indignationis impetus cohibendus est, ne præceps in iram (cui stulti serviunt) feratur*; Symmachus, *noti per verba tua ad iracundiam provocare*. Nam, ut ait S. Ephrem, tract. *De Virtute*, cap. *De ira* : « Iræ et irati proprium est vanis rumusculis permoveri, et levicula de causa rixas provocare. »

Cohæret hæc gnome præcedenti, ex eaque velut conclusio educitur, *q. d.* Melior est patiens injuriam arrogante, qui illico injuriam irroganti irascitur, seseque ulciscitur. Ne ergo ob illatam tibi injuriam sis velox ad irascendum : hoc enim est stultorum; sed patienter eam tolera, eamque patientia et prudentia tua non tam verbis, quam factis contrariis refelle et confuta.

Nota : Pro *ne sis velox* hebraice est **אל תבהל** *al tebahel*, id est, ne percellaris, ne trepides, ne festines, ne præcipites, uti fervent et præcipitant apes, dum illico irascuntur et aculeum infigunt, itaque stulte se exarman et inutiles reddunt. Indicat hæc vox causam iræ esse mentis levitatem, timorem, trepidationem, præcipitantiam : hæc enim visa vel audita aliqua levi injuria, timet famam vel res suas perdere; ideoque pusillanimes, parvi judicii et animi, quales sunt feminæ, pueri, stulti, cito irasci; graves vero, cordatos magnoque animo et judicio præditos, puta sapientes ægre tardeque irasci, quia gravitate sua et constantia indignum censent cito irasci, atque ob rem levem, nec satis consideratam perturbari.

Vetat ergo hæc gnome non omnem iram, sed citam et subitam, eoque nomine tacite lentam tardamque permittit : hac enim irascimur peccatoribus et peccatis, eosque corripimus, castigamus, plectimus. Unde ira a natura data est homini quasi « cor fortitudinis, » ait Cicero, *IV Tuscul.* « Et quasi bonarum actionum ministra, » ait S. Basilius, *orat. Contra Iram*; ac « virtutis instrumentum et ancilla, » ait S. Gregorius, *V Moral.* cap. *XXXI*. Tam ergo vitiosum esse **επιθυμια**, quam

αποστασια, id est, carere omni ira, quam præcipites esse ad iram.

Porro Chaldaeus accipit iram, qua peccator irascitur, dum a Deo punitur. Sic enim habet : « Et in tempore, quo veniet super te correctio de cælis, ne festines in anima tua, ut irascaris, neque dicas verba blasphemiae adversus caelestem. Si tu patienter sustines, dimittetur tibi; si tu eris contumax, et irascaris, scito quoniam furor in sinu stultorum requiescet, donec perdat. »

Verum melius alii passim hæc intelligunt de ira, qua irascimur homini, aut creaturæ noxam aliquam inferenti. Nam, ut ait S. Ambrosius, *I Offic.* cap. *VI* : « Qui cito movetur injuria, facit se dignum videri contumelia, dum vult indignus videri. »

Porro sub ira vetatur vindicta, quam parat ira, *q. d.* Ne sis velox ad irascendum, ut in verba aspera, aut facta, verberaque quibus te vindices illico prorumpas. Ita S. Ambrosius, *Exhort. ad Virg.* : « Quam pulchrum, inquit, est illud : Noli festinare in spiritu tuo irasci, quia ira in sinu stultorum requiescit; hoc est, etsi causa sit, quæ moveat indignationem, non sit festina vindicta, ne immoderatus calor indignationis exæstuet. Non potest igitur auferre quod naturalis est motus, sed moram inserit, ut medicina consilii temperet iracundiam. » Probat ex illo : « Irascimini et nolite peccare, » *Psalm.* *IV*, *5*. Hinc et S. Hieronymus : « Ira, inquit, juncta superbiae semper desiderat ultionem. » Duo ergo vetat hæc gnome : *primum*, ne cito irascamur; *secundum*, ne irati cito prosiliamus in aspera verba vel verbera, sed os et manus cohibeamus ab iræ et vindictæ executione.

Porro causæ cur cita ira vetatur sunt hæc : *Prima*, quia mora iram vel solvit, vel mitigat. Ira enim est instar flammæ, quæ simul tota exardescit simulque deflagrat et desinit. Unde Seneca, *lib. III De Ira*, cap. *1* : « Mora, ait, lentum præcipitis mali remedium. » Et S. Hieronymus hic, dum sic explicat : « Non quod concedat tardius irascendum, idcirco nunc dicit : Ne festines in spiritu tuo irasci; sed quod cum furens et recens fuerit, ira dilata facilius sedatum possit auferre. »

Secunda, quia mora impedit ne ira prosiliat in lites, rixas, cædes cæteramque vindictam; *tertia*, quia mora dat tempus menti, ut rationes excogitet, quibus ira sedetur.

Salomonem secuti sunt Plato et philosophi. Plato iratos monebat ut seipsos in speculo contemplarentur. Nam cum faciem suam furibundam per omnia phrenetico similem viderent, eo dedecore territi, in posterum ab ira sibi facile temperabant, aut certe eam tardabant. Idem : « Sapiens, ait, cum vituperatur, non irascitur; cum laudatur, non extollitur. » Ita Laertius in ejus *Vita*. Aristoteles : « Iram, ait, cohibe, quia sicut fumus oculos, sic ira rationem offuscat, ut ve-

Ira cita vitanda. cur? Ratio prima.

Secunda. Tertia.

Gnomæ.

rum cernere nequeat. » Ita Stobæus, *serm.* 18. Seneca, lib. I *De Ira*, cap. xv : « Nihil minus, inquit, quam irasci punientem decet, cum eo magis ad emendationem pœna proficiat, si iudicio lata est; inde est quod Socrates servo ait : Cæderem te, nisi irascerer. » Cato iratum ob insano nil differre aiebat, nisi mora, sentiens iram esse brevem insaniam. Ita Plutarchus lib. *De Cohibenda Ira*.

Athenodorus hoc monitum dedit Augusto Cæsari cum ei valediceret : « Ira correptus nil dicas aut facias, donec 24 litteras alphabeti Græci percurreris. Ita Plutarchus in *Apophth. Roman.*, qui et addit Augustum approbando respondisse : « Silentii sunt tuta fidi præmia. » S. Ambrosius, Theodosio Imperatori qui ex subita ira iusserat Thessalonicenses ob dejectam uxoris suæ statuam occidi, suggestit ut sanciret sententiam necis ab Imperatore in aliquem latam, non nisi post triginta dies executioni mandari. Sententia enim in innocentem lata revocari potest, at vita innocentis occisi revocari nequit.

Denique S. Jacobus, cap. i, vers. 19 : « Sit autem, ait, omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, et tardus ad iram. » Vide ibi dicta.

QUIA IRA IN SINU STULTI REQUIESCIT. — Hugo Cardinalis *requiscit* exponit *sedatur*, vacat, cessat, sicut quiescunt fluctus, dum sedatur et tranquillatur mare, atque quiescunt passiones et tumultus dum pacantur, ut sit antithesis ejus, quod præcessit, *q. d.* Ne sis citus ad iram, sed nec nimis tardus, quia illud est præcipitis, hoc vecordis, stulti et stupidi. Qui enim caret ira, caret mente, ait Sapiens. Et Aristoteles, *Ethic.* cap. v : « Iræ vacuitas, ait, minime laudabilis. Nam qui non irascuntur pro quibus oportet, et ut oportet, et cum oportet, et quibus oportet, fatui sunt; nam neque sentire, neque dolere videntur. »

Secundo, Chaldæus : Requiescit, inquit, quia iræ pœna et vindicta in caput stulti irascens retorquetur, illique incumbit et in eo requiescit, ut eum pessumdet et perdat, dum cogitur subire supplicia ob ea quæ temere in ira dixit et perpetravit.

Verum *quia* non antithesim, nec pœnam, sed causam notat, *q. d.* Noli cito irasci, quia hoc est stultitiæ et stultorum, Hebraice *kesilim*, id est inconstantium, qui facile mutantur. Ira enim in sinu stulti quiescit, ut ipse stultim velut ex sinu eam promat et prodat. Porro sinum non aliud quam ipsam animam appellat, ait Olympiodorus. Causam dat S. Gregorius, lib. V *Moral.* cap. xxx : « Per iram, ait, sapientia perditur, ut quid, quoque ordine agendum sit omnino nesciat, sicut scriptum est : Ira in sinu stulti requiescit, quia nimirum intelligentiæ lucem subtrahit, cum mentem permovendo confundit.

Exemplum est in Nabal, qui vere Nabal, id est stultus, stulta indignatione contra Davidem exar-

descens, eadem enectus et mortuus est, I *Reg.* cap. xxv, vers. 23 et 38. « Ira enim est signum insipientiæ, ait S. Hieronymus, quia quamvis aliquis potens existimetur et sapiens, si iracundus sit, insipiens arguitur. » Unde Campensis vertit, *ne inducas in animum tuum, ut cito irascaris : solent enim fere esse stulti, qui proni sunt ad iram.*

Nota : T^o in sinu multa notat. Primo, quod stultus iram habeat familiarem, et ad manum ut illico eam exerat, *q. d.* Tam facile irascitur, quam quis e sinu chartam extrahit, cum e contrario sapiens iram habeat in corde et cerebro, ut non nisi prævia ratione lente eam educat.

Secundo, iram esse in stulti sinu, velut in proprio suo iare et sede, in qua fixe moretur et habitat; unde significat pronitatem et habitum irascendi, *q. d.* Stultus cum minima re tangitur, ex innata, vel per irascendi consuetudinem insita sibi ira continuo irascitur, vociferatur, litigat, pulsatur, verberat. Ita Olympiodorus : « Caveto, inquit, ne malum iracundiæ concipias habitum, ita ut transcat in affectum cordis, » ut ait Psaltes.

Tertio, iram esse amicam stulto, ab eoque foveri, ut eam ad pectus, quasi in sinu gestet, brachiis complectatur et stringat, ei serviat et obsequatur prætexendo calvas rationes, ob quas videatur juste irasci. Ita Thaumaturgus. « O quam solers est iracundia ad fingendas causas furoris ! » ait Seneca, lib. I *De Ira*, cap. xvi.

Quarto, iram ejus in animæ sinu esse reconditam, ideoque profundam, occultam, intimam, gravem, diuturnam et implacabilem. Huic affines sunt gnomæ sapientum, ut S. Job, cap. v : « Stultum interficit iracundia. » Salomonis *Proverb.* xxvii, 3 : « Grave est saxum, et onerosa arena : sed ira stulti utroque gravior. » *Ecll.* cap. xii, 17 : « Super plumbum quid gravabitur ? et quod illi aliud nomen quam fatuus. »

11. NE DICAS : QUID PUTAS CAUSÆ EST QUOD PRIOR TEMPORA MELIORA FUERE, QUAM NUNC SUNT ? STULTA ENIM EST HUIUSCEMODI INTERROGATIO. — Hebraice, *quia non a sapientia* (incitatus) hoc interrogares; Vatablus, *quia non prudenter interrogares*; Campensis, *non enim est prudentis viri talia interrogare.* « Meliora, » intellige tum physice, id est ditiora, fertilia, felicitiora; tum ethice, id est justiora, pientiora, sanctiora. Sic Daniel, cap. ii, vers. 32 et seq. primum Monarchiæ Assyriorum sæculum vocat *aureum*; secundum Chaldæorum, *argenteum*; tertium Græcorum, *æreum*; quartum Romanorum, *ferreum*. Porro ultimum Antichristi sæculum erit *plumbeum*, id est molestissimum, miserrimum et periculosissimum. Jam

Primo, Thaumaturgus hanc gnomen ad sequentem comparationem operum et sapientiæ refert. Unde sic vertit et explicat, *errant autem qui asserunt præcis meliorem* (ditiores) *vitam concessam, non intelligentes quantum a possessionibus opum sapientia differt* : de hoc enim proxime fiet sermo.

Secundo, Chaldæus hanc gnomen præcedentibus de calumnia, injuria et ira nequit; unde sic vertit, cum injuriam pateris, ne dicas: Qui fit quod antiquitus res erant in tuto, et prima illa sæcula essent præstantissima, illiusque ætatis homines recte factis nobis præluxerint? quo nomine omnia ad eos prospera et jucunda dimanarent? Sic et Clarius et Campensis. Porro hoc stultum est interrogare, tum quia omni sæculo fuere multi scelerati, injurii, tyranni; tum quia quisque sui sæculi injurias aspicere, modumque eas prudenter et patienter ferendi, vel superandi excogitare debet, non vero retrospicere ad tempora præterita, quæ ad eum non pertinent, nec injurias sui ævi ab eo auferre queunt.

Huc accedunt illi qui censent hoc esse murmur insipientium et stultorum, divinam Providentiam incusantium, quod priscis dederit sapientiam, probitatem, frugalitatem, ideoque rerum copiam, pacem, vires et robur, quæ posteris subtraxerit: cum constet Deum ex parte sua affatim cuique ætati providisse de bonis, tam animi, quam corporis. Hinc S. Bonaventura censet hæc dici de frugalitate priscorum, qui sine auro et argento vivebant pacifice ex frugibus terræ, cum postea effossa ab avaris metalla omnium fuerint irritamenta malorum.

Tertio, Olympiodorus sic explicat: « Quotidie sic stulti homines loqui solent; dicunt enim: Patrum nostrorum temporibus illis priscis loqui Deus hominibus modo per angelos, modo per prophetas solebat; licebat antiquis patribus uxores multas accipere, multas divitias possidere, quæ tamen nobis Evangelica lex coercuit. Sunt præterea qui dicant: Olim me Deus auxilio suæ gratiæ protegebat, nunc vero me penitus solum dereliquit; ideoque bona operari non possum. Hæc autem omnia sunt insipientium verba. Est et alios ita blaterantes audire: Tempestate nostra mundus hic malis hominibus est refertus, alii sunt boni dies, alii vero mali. » Hosce deinde castigans subdit: « Cæterum qui duce virtute suam moderatur vitam, de vita in vitam transit, ac de fide in fidem proficit operibus bonis, neque apud illum est aliqua dierum differentia, sed congruis rationibus novit evertere, quas paulo ante adduximus, stultorum hominum quæstiones. »

Quarto, S. Hieronymus, quem sequuntur more suo Salonius et Alcuinus, tres affert expositiones, quarum prima est litteralis, secunda tropologica, tertia allegorica; ait ergo: « Nec vetus sæculum præsentem præferas, quia unus utriusque est conditor Deus; virtutes bonos dies viventi faciunt, vitia malos. Ne dicas ergo meliores fuisse dies sub Moyse et sub Christo, quam modo sunt. Nam et illo tempore plures fuerunt increduli, et dies eorum mali facti sunt, et nunc credentes multi reperiuntur, de quibus ait Salvator: Beatiores sunt, qui me non viderunt et crediderunt. » Aliter: « Sic debes vivere, ut semper præsentem dies me-

liores tibi sint, quam præteriti, ne cum paulatim decrescere cœperis, dicatur tibi: Currebatis bene, quis vos impedivit veritati non obedire? » Et iterum: « Incipientes spiritu, nunc carne consummamini. » Aliter: « Ne dicas meliora tempora olim Moysis quam nunc Christi; legis fuisse, quam gratiæ. Si enim hoc volueris quærere, imprudenter facis, non videns quantum distet Evangelium a veteri Testamento. »

Omnia hæc apposita sunt et eodem tendunt. Summa hæc gnome dirigitur et stringitur in homines otiosos, inertes et querulos, qui inopiam, malitiam et infelicitatem sui ævi desidiose lamentantur, ac præteritos, et præterita sæcula præ suo laudant et celebrant: hoc enim homini innatum est vitium, ut nauseet ad præsentia, amet absentia et præterita, juxta illud Cornelii Galli *de Arte poetica*: « Laudat præteritos, præsentem despicit annos; » et illud Taciti, lib. *De Orat.*: « Vitium est malignitatis humanæ, ut vetera semper in laude, præsentia sint in fastidio; et vetera antiquaque miremur, nostrorum temporum studia rideamus et contemnamus. » Et illud Horatii, lib. II, *epist.* 1:

Et nisi quæ terris semota suisque
Temporibus defuncta videt, fastidit et odit.

Rursum senes solent præterita narrare et extollere, ac præsentia juvenum facinora ex *ἡδονῆς* parvi pendere, teste Aristotele lib. II *Rhetor.* cap. XIII, et Plutarcho, tract. *De Seipso laudando*. Unde Poeta: « Senectus, ait, difficilis, querula et laudatrix temporis acti. » Nonnulli etiam rudes et plebei ipsa tempora incusant, quasi ipsa hanc infelicitatem afferant, qua in re stolidè errant, cum non temporum, sed hominum otiositas et malitia incusanda sit. Idem enim omnibus fuit et est sol, idem cælum, eadem sidera et elementa, idem solis et cælorum motus, eadem temporum series et vicissitudo; nec quisquam ex cæli solisve impulsu, sed ex propria virtute, aut vitio probus est aut improbus. Alii de Deo queruntur, quod priscis meliora dederit tempora, quam sibi suisque, uti paulo ante indicavi. Itaque suos mores improbos, ideoque infaustos et miseros blasphemæ in Deum, cælum vel astra rejiciunt, cum sibi ea imputare deberent: qui insignis est error et stultitia. Adde quod stulti se cruciant de rebus præteritis, quæ revocari nequeunt, ac interim negligunt præsentem virtutis studium. Insuper noster Emmanuel Sa stultam ait hanc esse interrogationem, eo quod interrogent rem, quæ in se clara est et manifesta; nam constat res omnes in deterius ruere, ut videmus præscas arbores, homines, animalia olim vegeta et florentia nunc consenescere, languescere, emori. Idem videre est in Ordinibus, Religionibus et statibus Ecclesiæ. Primi enim fideles et religiosi tempore Apostolorum longe sanctiores fuere præsentibus, ut patet de *essais* sub S. Marco.

Denique nihil novum sub sole; unde sicut prisci suas habuere virtutes et vitia, sua comoda et incommoda, sic eadem vel similia habent posterī. Nam, ut sapienter ait Plinius Junior, lib. VI, *epist.* 21: « Sum ex iis, qui mirer antiquos; non tamen, ut quidam nostrorum temporum ingenia despicio. Neque enim quasi lassa et effœta est natura, ut nihil laudabile jam pariat; » sed sicut nos miramur priscos et prisca, sic posterī nostros et nostra mirabuntur, juxta illud S. Hieronymi, *epist.* 114: « Ingenium quasi vinum probatur antiquitate. » Unde illud: « Vino veteri utere; » et: « Sapientia est in antiquis. »

Porro constat legem novam meliorem esse veteri et prisca, puta tempus Christi et gratiæ præstare tempori Mosis et judaismi. Adhæc nonnulla sæcula posteriora, sapientiora et meliora fuisse prioribus, quale fuit sæculum tertium, et quartum, quo floruerunt S. Athanasius, S. Augustinus, S. Hieronymus, S. Basilius, S. Chrysostomus, S. Nazianus cæterique Ecclesiæ doctores Græci et Latini. Certe nostrum hoc sæculum multa præcedentia superat, tum in doctrina, eaque omnigena, tum in artibus eximie excultis, tum in rebus bellicis, tum in virtute, religione et sanctitate. Sane nunquam ita excultæ fuere artes, disciplina et scientiæ universæ, uti hoc ævo; nunquam tot religiosæ familiæ doctrina, religione et zelo floruerunt, uti hac ætate; nunquam tot navigationes merces et opes etiam Indiæ Orientis et Occidentis exstitere, uti nostro sæculo.

Demum Salomonis ætate stulta erat hæc interrogatio. Salomon enim opibus, sapientia, regno, felicitate et gloria superavit omnes priscos: quare optimum sub eo sæculum egerunt Israelitæ, ideoque falso tunc morosi nonnulli senes et aristarchi dixerunt: « Quid causæ est quod priora tempora meliora fuere, quam nunc sunt? » Occurrunt et respondent nonnulli Salomonem hæc scripsisse post lapsum et de lapsu pœnitentem, cum jam idololatriam in Israellem invexisset, de qua proinde pii querebantur, dicentes: Quo abiit prisca Abraham, Mosis, Davidis fides et religio? Abiit, evanuit. « O domus antiqua, quam dispare domino dominaris! »

Verum valde dubium et incertum est Salomonem hæc scripsisse post lapsum. Nullum enim lapsus, nec pœnitentiæ, toto opere dat indicium. Adde: si pœnituit, et pœnitens hæc scripsit, ergo et prisca religionem abolita jam idololatria restituit: hoc enim exigebat vera ejus pœnitentia. Certe ipse toto hoc libro non aliud facit, quam prædicare idolorum rerumque creaturarum vanitatem, ac Dei unius veritatem veramque fidem, timorem et cultum, ut proinde nemo hac de re queri, ac prisca religionem ab eo labefactatam lamentari posset.

VERS. 12. 12. UTILIOR EST SAPIENTIA CUM DIVITIIS, ET MAGIS PRODEST VIDENTIBUS SOLEM. — Hebræa, *bona est sapientia cum hereditate* (sic et Septuaginta $\mu\epsilon\tau\alpha$

$\lambda\alpha\mu\beta\epsilon\tau\iota\sigma\iota\varsigma$, id est *cum hereditatis distributione, sive hereditatis parte et sorte*), et *amplius, vel abundantia, vel excellentia est videntibus solem*; Arabicus, *sapientia bona est in immutatione suæ sortis, et bonitas ejus prodest iis qui aspiciunt solem, scilicet justitiæ, puta Christum per fidem*. Ita S. Hieronymus.

Chaldæus addit mansuetudinis præ sapientia et opibus elogium, quasi hæc spectent ad mansuetam calumniæ et injuriæ tolerantiam, de qua vers. 8 et 9. Sic ergo vertit, *bona est sapientia legis cum hereditate; sed longe melius est ut sit vir in mansuetudine cum viris habitatoribus terræ, qui viderunt bonum et malum sub sole in sæculo hoc*.

Hæc gnome nectitur præcedenti: quia enim ibi in Hebræo sapientiæ facta est mentio, cum ait: « Quia ex sapientia hoc non interrogares, » hinc de more in sapientiæ laudem mox excurrit, eamque cum opibus utilem ac potentem ostendit. Quia enim visus est cap. II, vers. 8, opes vituperare, easque vanas pronuntiavit, hinc earum usum et comoda hic recenset, si nimirum sapientiæ conjunctæ ab ea honeste expendantur. Addit Thaumaturgus responderi hic querelæ conquerentium tempora priora fuisse meliora, id est ditiora (licet Bonaventura contrarie exponat, scilicet « meliora, » id est pauperiora et frugaliora, ideoque probiora et justiora), dicendo: Esto priora tempora fuerint ditiora, posteriora tamen sunt sapientiora. Sapientia autem melior est divitiis. Jam quoad sensum,

Primo, Thaumaturgus censet hic sapientiam opponi et præponi divitiis, *q. d.* Utilior est sapientia cum divitiis, id est præ divitiis, aut potius « cum divitiis, » scilicet collata et comparata, *q. d.* Si sapientiam compares cum divitiis, iis utique utilior deprehendetur. Favet Syrus dum vertit, *melior est sapientia vestibus armorum, magis videntibus solem*. Verum alii passim censent divitias hic non opponi, sed componi et conjungi cum sapientia. Hoc enim significat Hebræum עם *im*, Græcum $\mu\epsilon\tau\alpha$, et Latinum *cum*.

Secundo ergo, R. Haccados per sapientiam cum hereditate accipit sapientiam hereditariam, *q. d.* Utilior est sapientia a parentibus quasi hereditarie accepta, quam hereditas opum; hæc enim sine sapientia parum prodest: at sapientia etiamsi sola sit et inops, opes sibi acquirere et comparare novit.

Tertio Cajetanus, *q. d.* Sapientia cum hereditate, id est cum divitiis hereditariis, utilior est divitiis proprio labore et mercatura partis, quia hæc per mille curas impediunt studium sapientiæ; illæ non, quia sine labore per hereditatem obveniunt.

Quarto et genuine, *q. d.* Sapientia cum divitiis utilior est, quam sint solæ divitiæ, aut subinde etiam sola sapientia divitiis destituta, quia utiles quidem sunt opes, sed utilior est sapientia; utilissima vero est, si opes adjunctas habeat, quia iis sæpe tuenda est dignitas sapientiæ. Si enim

doctor, princeps, Episcopus, Pontifex sit pauper, licet sit sapientissimus et sanctissimus, tamen a vulgo, infidelibus et hæreticis despicitur; sin vero sit dives, timetur et colitur juxta illud : « Dives locutus est, et omnes tacuerunt, etc. Pauper locutus est, et dicunt : Quis est hic? » Rursum opes serviunt beneficentiæ ad juvandum egenos, ad propagandum Dei cultum, fidem et pietatem, uti eum propagavit Constantinus et Carolus cognomento Magni, Theodosius, cæterique sapientes et opulenti Imperatores ac Pontifices, inter quos nuper excelluit Gregorius XIII, qui pontificali munificentia ædificatis plurimis collegiis et seminariis, Dei cognitionem et cultum mire ubique dilatavit; cujus proinde virtus, fama et gloria toto orbe perennat, et perennabit in omnia sæcula. Ita S. Hieronymus, Alcuinus, Lyranus, Hugo Cardinalis et alii. Hinc et Aristoteles, I *Ethic.* cap. x, docet divitias instrumentum esse ad felicitatem acquirendam aptissimum, eandemque materiam virtuti præbere (1).

ET MAGIS PRODEST VIDENTIBUS SOLEM, — id est viventibus; hi enim vident solem. Innuit divitias tantum prodesse in hac vita, qua solis usura fruimur : in cælo enim nullus erit earum usus. Unde quidam hac phrasi putat notari longævitatem, q. d. Utilior est sapientia cum divitiis, magisque prodest, si diu videat solem, id est si sit longævæ et diuturnæ vitæ. Verum hoc alienum est et coactum, æque ac illud Titelmanni, qui sic vertit, *præcedit vel vincit videntem solem, q. d.* Sapientia antecessit omnibus creaturis, quæ sub sole sunt, eumque iatuentur. Tò solem notat opes sapientem facere clarum et splendidum, præsertim dum publice in conspectu solis opes in pauperes, vel pios usus expendit.

Mystice Olympiodorus : Sapiens, inquit, contemplando solem in Creatoris ejus contemplationem assurgens, divina luce perfunditur. Sapientia cum hæreditate ergo est fides cum operibus, quæ perducit ad contemplandum solem justitiæ. Sic et S. Ambrosius, epist. ad Sabinum, per hæreditatem hoc loco accipit fidem. S. Hieronymus vero hæreditatem accipit pro conversatione bona, per quam fimus hæredes cæli. « Vult igitur Ecclesiastes, inquit, docere quanto differant hi qui solem mereantur videre justitiæ, et habent sapientiam cum conversatione bona, ab his qui absque sapientia vitæ tantum et conversationis studium commodarunt. Quod quidem et Daniel ostendit dicens : Intelligentes sermones meos fulgebunt ut luminaria cæli, Dan. xii; sive, ut Theodotion interpretatus est, quasi splendor firmamenti; qui vero fecerint sermones meos, quasi stellæ cæli. » Idem S. Hieronymus, lib. I *Contra Jovin.*, docet his verbis innui meliores esse dies poste-

rioris, quam priores, quia in lege sapientiam carnis mors sequebatur, occidens in Evangelio : sapientiam spiritus hæreditas expectat æterna.

Vigilantius hæresiarcha (quem nostri Lutherani et Calvinistæ sequuntur) hanc gnomen torsit contra religiosos, qui paupertatem vovent : Utilior, inquit, est sapientia cum divitiis; ergo sapientia cum paupertate minus utilis est, egena et sterilis. Respondeo : Id verum est de paupertate involuntaria et coacta, non autem de voluntaria et religiosa, quæ ut totam se Deo dedat, opes sponte abdicat, ac studio perfectionis sequitur consilium Christi : « Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælo : et veni, sequere me. » *Matth.* xix, 21. Hæc enim paupertas animum erigit super opes omnesque res terrenas, ut iis expedita et mundo celsior, in cælo spes et opes suas defigat, totamque se uniat Deo. Opes ergo utiliores sunt ad vitam activam et beneficentiam : paupertas vero utilior est ad studium sapientiæ vitamque contemplativam, uti docent non solum omnes Patres, sed et ipse Aristoteles diserte lib. X *Ethic.* cap. viii.

Audi S. Hieronymum, lib. *Contra Vigilant.* : « Quod asserit eos melius facere, qui utuntur rebus suis, et paulatim fructus possessionum suarum pauperibus dividunt, quam eos qui possessionibus venundatis semel omnia largiuntur, non a me, sed a Domino respondebitur : Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus. Ad eum loquitur, qui vult esse perfectus, qui cum Apostolis patrem et naviculam et rete dimittit. Iste quem tu laudas, secundus et tertius gradus est, quem et nos recipimus, dummodo sciamus prima secundis et tertiis præferenda. »

Vide eundem, epist. 26 ad Pammachium, et 23 ad Lucinium, et 31 ad Julianum, ubi inter cætera ait : « Unus (Crates philosophus) multarum possessionum pretium projecit in pelagus, dicens : Abite in profundum, makæ cogitationes; ego vos mergam, ne ipse mergar a vobis. Philosophus gloriæ avidus et popularis auræ vile mancipium, totam simul sarcinam deposuit, et tu te putas in virtutum culmine constitutum, si partem ex toto offeras? Teipsum vult Dominus hostiam vivam placentem Deo : te, inquam, non tua; quod si teipsum Domino dederis, et Apostolica virtute perfectus sequi cæperis salvatorem, tunc intelliges ubi fueris, et in exercitu Christi, quam extremum tenueris locum. »

S. Hieronymo concinit S. Augustinus, lib. *De Bono conjug.* : « Bene faciebant, ait, qui de sua substantia Christo et discipulis ejus necessaria subministrabant; sed melius, qui omnem substantiam dimiserunt, ut expeditiores eundem Dominum sequerentur. »

Idem docet Cassianus, *Collat.* XXI, cap. xxxiii, et S. Gregorius, lib. XXXI *Mor.* cap. xvii, et S. Am-

(1) Rosenmullerus : *Bona est sapientia æque ac hæreditas*, id est, bona hæreditario jure accepta. Particula \square hic æqualitatis vim habet. Et emolumentum est sapientia videntibus solem, viventibus.

brosius, lib. I *Offic.* xxx. Unica gnome rem tetigit nodumque solvit S. Hilarion, teste S. Hieronymo in ejus Vita, qui opes sibi ab Oriono oblatas respuens: « Nemo, ait, melius erogat, quam qui sibi nihil reservat. » Vide Bellarminum, lib. II *De Monachis*, cap. XLVI, in responsione ad 3. Hæc paupertas ævo Salomonis rudibus Judæis totique mundo erat incognita, quia a Christo verbo et exemplo in orbem est inducta. Christus ergo uti cætera legis dogmata suis præceptis et consiliis complevit et auxit, sic et hanc Salomonis gnomem: « Utilior est sapientia » cum divitiis, sublimi sua sanctione perfecit et transcendit dicens: « Beati pauperes spiritu: quoniam ipsorum est regnum celorum, » *Matth.* v, 3. Utilis ergo est sapientia sola, utilior est sapientia cum divitiis et beneficentia; at utilissima et perfectissima est sapientia cum opum mundique lotius contemptu, ut tota Deo adhæreat, imo medullitus inhæreat.

Vers. 13. 13. SICUT ENIM PROTEGIT SAPIENTIA, SIC PROTEGIT PECUNIA. — Hebræa, sicut in umbra sapientie, sic in umbra pecunie (1), scilicet confidit vel conquisceat et secure obdormit homo. Unde Chaldæus, quia sicut custoditur homo in umbra scientie, sic custoditur in umbra argenti in tempore, quo facit ex eo elemosynam; S. Hieronymus, in *Comment.*, quia quomodo umbra sapientie, sic umbra argenti; Syrus, umbraculum sapientie, sicut umbraculum argenti; Arabicus, sapientia in umbra sua, sicut umbra argenti. Videntur hi omnes, pro כֶּסֶף *betsel*, id est in umbra, legisse כֶּסֶף *ketsel*, id est sicut umbra.

Sensus est clarus, q. d. Utilior est sapientia cum divitiis et pecunia, quia utraque instar umbræ eum protegunt, suntque ei velut umbraculum. Primo, ut eum refrigerent in æstu solis, id est tentationis et tribulationis, æque ac prosperitatis et abundantie, ne ullum ex rerum inopia vel copia ardoris, puta concupiscentie, vel impatientie damnum sentiat, sed ab utraque animum intactum servet, eumque ad Deum in cælum sustollat, idque in hac vita, quæ non nisi umbra est veræ vite. Unde sponsa, *Cantic.* II, suspirat dicens: « Donec aspiret dies, et inclinentur umbræ, » ait S. Hieronymus. Secundo, ut eum, imo omnes qui ad se confugiunt, abscondant et protegant ab incursu hostium, a quibus eum eruit sapientia, tutatur vel redimit pecunia. Tertio, ut eum roborent ad ardua capessenda; sic enim B. Virgini Deum concepturæ ait Gabriel: « Spiritus Sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, » ut in te arduum hoc incarnationis Verbi opus peragat, *Luc.* I. Quarto, umbra plantis, animantibus et hominibus ardore solis tabescentibus dat respirationem et vitam: sic eandem dat quoque sapientia, ut sequitur. Unde mystice, sapientia

(1) Rectius, nam in umbra sapientie est sicut in umbra argenti; verum tamen præcellentia, i. e. præcellens est scientia, i. e. sapientia. Ratio additur: Sapientia vivificat (multa vite pericula salutaribus monitis amoliri docens) possessores suos, E. contra divitiæ.

est Christus de quo ait Jeremias, *Thren.* IV, 20: « Spiritus oris nostri Christus captus est in peccatis nostris: cui diximus: In umbra tua vivemus in gentibus. » Ubi multa in hanc rem annotavi. Ita S. Hieronymus.

Porro Septuaginta implexe vertunt, quia in umbra ejus (græce ἀσπίς, scilicet περισσίζε, id est abundantie, quæ præcessit) sapientia sicut umbra argenti, q. d. In umbra abundantie protegatur homo a sapientia, sicut protegatur ab argento et divitiis, uti vertit Vulgata et cæteri. Thaumaturgus tamen sic interpretatur, q. d. « Sapientia opibus tanto est clarior, quanto umbra sua splendidius apparet argentum, » q. d. Tanto præstat sapientia argento, quantum argentum præstat argenti umbra; scilicet sicut umbra argenti tantum est umbra: sic argentum tantum est umbra sapientie. Olympiodorus vero sic legit, in umbra ipsius sapientia, sicut umbra argenti; sicque mystice explicat: Argentum, inquit, significat disciplinam et scientiam; hujus umbra est sermo doctoris, qui discipulum docendo ad scientiam perducit, sicut umbra perducit ad corpus, quod jacit umbram; umbra sapientie vero est practica vita: hæc enim est velut prævia introductio et umbra, quæ nos ducit ad sapientiam, id est ad rerum divinarum contemplationem, q. d. Sicut sermo doctoris deducit discipulum ad scientiam, sic vita activa et virtutibus exercita manu ducit hominem ad vitam contemplativam, puta Martha ad sororem Mariam.

HOC AUTEM PLUS HABET ERUDITIO ET SAPIENTIA, QUOD VITAM TRIBUUNT POSSESSORI SVO. — Eruditio et sapientia sunt idem, vel fere idem, ut dixi initio *Proverbiorum*, puta ipsa prudentia et virtus. Unde S. Hieronymus in *Comment.* vertit, quod amplius est scientie sapientie vivificabit habentem se; Chaldæus, et augmentum cognitionis sapientie vivificabit dominum suum; Hebræa, et excellentia scientie (quæ est) sapientia, vivificabit possessores suos; Septuaginta, et abundantia scientie sapientie vivificabit eum qui ab ea, scilicet sapientiam didicit, et sapiens evasit; Syrus, et præstantia sapientie cognitionis vivificabit dominum suum; Arabicus, præstantia cognitionis sapientie vivificat illum qui accenditur ab ea; Campensis, hoc habet supra divitias sapientia, quod sapientem perducat ad vitam æternam; Thaumaturgus, vita hominis non ex caducarum et fragilium opum collectione et possessione, sed ex sapientia provenit.

Potest tamen eruditio, sive cognitio, vel scientia a sapientia distingui, ut illa sit intelligentia rerum humanarum, hæc divinarum; illa sit in agendo, hæc in contemplando, ita Lyranus et Hugo; illa sit actus sapientie, hæc habitus, ita Dionysius.

Porro prudentia et sapientia homini tribuit vitam triplicem: primo, corporalem: facit enim ut corpus noxia vitando et sobrie vivendo sit sanum, vegetum, robustum; secundo, spiritalem, ut scilicet anima vivat juxta dictamen rationis, pruden-

Sapientia dat triplicem vitam.

tiae, legis divinae, gratiae et charitatis; *tertio*, gloriosam, quia perducit hominem ad vitam et gloriam sempiternam. Hoc est quod dicitur *Prov. iv, 10*: «Audi, fili mi, et suscipe verba mea, ut multiplicentur tibi anni vitae.» Et *cap. iii, 18*: «Lignum vitae est his, qui apprehenderint eam,» cum ex adverso hoc *cap. Eccle. vers. 18*, dicatur: «Noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo.» Et *Eccle. iv, 12*: «Sapientia filiis suis vitam inspirat. Qui tenuerint illam, vitam hereditabunt.» Et *Bz-ruch, cap. iii, 28*: «Et quoniam non habuerunt sapientiam, interierunt propter suam insipientiam.» Vide quae hisce locis annotavi.

Quin et Cicero *Tuscul. III*: «Quid, ait, est sapientia? Est sanitas animae.» Et Comicus in *Trinum*: «Sapientia tetatis condimentum est: sapiens retati cibus est.» Et alius: «Lux vitae sapientia.» Et alius: «Ter geminae sorores sunt: sapientia, sanitas, sanctitas.»

Pro possessori suo, hebraice est בעלני bealau, quod verbi potest marito vel sponso suo, vel potius sponsis suis; est enim plurale, q. d. Sapientia viro, qui illam sibi despondit, et velut sponsam conjugio copulat, affert dotem amplam, si non auri et argenti, certe vitae multiplicis non qualis qualis, sed jucundae, sanctae, beatae et aeternae, quam illi conciliat, juxta illud: «Longitudo dierum in dextera illius, et in sinistra illius divitiae et gloria,» *Prov. iii, 16*. Sic D. Henricus Suso per visum sapientiam sibi velut sponsam despondit, et cum ea veram vitam in dotem accepit, uti dixi *Eccle. xv, 2*.

Denique sapientia non tantum viventibus vitam conservat, auget, prolongat, sed et mortuos ad vitam resuscitat, cum peccatores per poenitentiam ad vitam gratiae revocat, uti Christus, Apostoli, virique Apostolici multos ad vitam tum corporalem, tum spiritalem revocarunt, et in dies revocant.

Vers. 11. 14. CONSIDERA OPERA DEI, QUOD NEMO POSSIT CORRIGERE QUEM ILLE DESPEXERIT. — Symmachus, *imminuerit*; Hebraea, *vide opus Dei, quia quis poterit dirigere, vel rectum efficere, quod, vel quem ipse curavit et obligavit?* Nam אשכח אשר tam in neutro quod, quam in masculino quem, significat; Septuaginta, *vide opera Dei; quoniam quis poterit adornare quem Deus perverterit?* Syrus, *vide opus Dei; quia quis potest confirmare illum qui est perturbatus?* Arabicus, *considera artes Dei; quis enim potest decorare eum quem mutat Deus?* Tigurina, *quis potest reconcinnare (alii, aptare; alii, aquare, vel ad aequalitatem revocare; Campensis, restituere) quod ipse depravit, id est, ut Vatablus, quem perverti sinit; Cajetanus, quod tortum fecit ille; Campensis, quod perdidit ille; alius, quod ille deflexit.* Hinc suspicari quis posset vulgatum Interpretem quoque vertisse deflexerit, nisi omnes Codices constanter legerent despexerit. Jam

Primo, aliqui cum Cajetano hanc gnomen explicant de curvatura caelorum, elementorum, totiusque globi terrae et mundi, q. d. Deus curvavit

omnes caelorum et elementorum orbis, eosque fecit rotundos et sphaericos; quis ergo eos quadrare, vel rectos efficere poterit? Similiter motus, gyros et tramites solis, lunae et caelorum Deus fecit circulares; quis ergo eos mutare et rectos facere queat, ut non per Zodiacum, sed recta linea ab Oriente in Occidentem decurrant? Ita David de pomis haec refert ad obliquationem motuum caelestium, ex qua subinde provenit obliquatio et pravitas morum humanorum. Sic et Hebraei in *Midras Coheleth*, quos in fine hujus versus citabo fusius.

Secundo, Chaldaeus accipit de hominibus curvatis et distortis, vel quoad pedes, vel quoad totum corpus, puta claudis, mutilis vel mancis. Unde vertit, *contemplare opera Dei et potentiam ejus, qui facit caecum, et gibbosum, et claudum, ut sint mirabilia in saeculo, quoniam quis potest vel unum ex eis corrigere, nisi Dominus qui sic eos contorsit?* Et Olympiodorus, *quis potest corrigere quae prave sunt obliquata, ut claudos, nisi Deus mundi auctor?* Sic et S. Hieronymus, qui citat illud *Exodi cap. iv, 11*: «Quis fabricatus est mutum et surdum, videntem et caecum? nonne ego?» Thaumaturgus, *quis poterit reparare quae juste a Deo videntur neglecta? Auctor Catenae Graec., quis resarcire et instaurare valeat, quae Deus justa ratione neglexisse et praeterisse videtur? q. d. Nemo potest corrigere defectus naturales ex peccato Adae, vel proprio contractos, v. g. Nemo potest caeco dare visum, surdo auditum, claudis tibias rectas. Ne ergo nos misera horum vanitas cruciet et torqueat, quia ei humanitus succurri non potest; illius ergo remedium a Deo, non ab homine petendum est. Ita Clarius, Cajetanus, Arboreus, Moringus. Huc facit priseus apologus: Asellus querebatur se carere cornibus, cauda simias. Talpa haec audiens: «Qui potestis conqueri, ait, cum caecitatem meam videatis, malum utique vestris longe majus et acerbius?» Epimythium: «Aequius infortunia nostra perferimus, cum aliorum graviora cernimus.»*

Tertio, melius alii haec accipiunt de curvitate spiritali morum. Cum enim dixerit Salomon sapientiam possessori dare vitam, quam et ipse aliis communicare queat, ne quis objiciat: cur ergo sapientes non convertunt et vivificant omnes sceleratos, qui in mundo sunt? Occurrit et respondet quod nemo possit corrigere eum quem Deus obliquavit et despexerit (1).

Nota primo, Deum proprie et positive neminem curvare et flectere ad peccata: hic enim est error non solum blasphemus, sed et stolidus; qua ratione enim Deus, qui est ipsa increata puritas, bonitas, sanctitas, ad peccatum et scelus hominem flectat, ac flectendo peccet? Sapienter et ner-

(1) *Vide opus Dei: nam quis potest rectum facere quod ille curvavit?* Quae Deus manca et imperfecta esse voluit, quis ea mutare et emendare potest? Ergo, si sapias, vitae miserias patienti feres animo.

vose Fulgentius *ad Monimum* : « Deus, ait, peccatorum non est auctor, quorum est ultor. » Unde Calvinus, Melancthon et similes, qui Deum faciunt auctorem omnium operum tam malorum quam bonorum, ut opus Dei sit tam proditio Judæ, quam vocatio Petri et conversio Pauli : hi, inquam, Deum negant esse Deum, et Deum suum faciunt diabolum. Hic enim est auctor et incensor omnis mali.

Deus ergo dicitur despiciere et pervertere impium eo modo, quo dicitur excæcare, obdurare, tradere in reprobum sensum, scilicet indirecte, permissive et objective, quia scilicet in pœnam præcedentium peccatorum, *primo*, permittit impium sequi cupiditates suas illicitas ut iis totum se dedat; *secundo*, ei gratiæ suæ copiam subtrahit, eumque quasi deserit, unde Noster apte hic vertit *despexerit*; *tertio*, occasiones voluptatum, cæcitatibus et duritiis ei objicit, bono quidem fine, sed quibus impium abusurum, seque obduratorum prænoscat, uti fuse ostendi *Exod.* cap. VII, 3, et *Rom.* I, 24.

Igitur proprie peccator seipsum pervertit, obdurat, excæcat; Deus vero improprie, quia scilicet eum in sua perversitate deserit et derelinquit. Quare prius peccator deserit et despiciat Deum, quam deseratur et despiciatur e Deo. Nam, ut ait S. Augustinus, *Ad Art. sibi falso imposit.* art. 7 : « Qui (Deus) nisi prius deseratur, neminem deserit, et multos desertores ad se convertit; » et Fulgentius, lib. I *ad Monimum*, cap. XIII : « Juste deseritur a Deo, qui deserit Deum; » et ex utroque Concilium Tridentinum, *sess. VI*, cap. XI : « Deus sua gratia justificatos non deserit, nisi ab eis deseratur. » Hinc Deus talibus improprie, dicens : « Quia vocavi, et renuistis : extendi manus meas, et non fuit qui aspiceret. Despexistis omne consilium meum. Ego quoque in interitu vestro ridebo, » *Proverb.* I, 24; et : « Cum sancto sanctus eris, et cum perverso perverteris, » id est, cum eo qui se pervertit perverse te geres, o Domine, *Psal.* XVII, 27. Et : « Si ambulaverint ad me perversi, et ego ambulabo ad eos perversus in furore meo, » *Levit.* XXVI, 23, juxta Septuaginta.

Nota *secundo*, Deum despiciere perversos, non quod omnia gratiæ, etiam sufficientis, et ad peccata vitanda necessaria auxilia iis subtrahat : sic enim necessario persisterent in sua perversitate, et persistendo non peccarent : omne enim peccatum est liberum, non necessarium. Rursum sic perversi non essent in via salutis, sed in termino, uti sunt dæmones, quia scilicet obstinati sunt in sua malitia, et prorsus a gratia Dei deserti et despecti. Dicitur ergo eos negligere et despiciere, eo quod rara et exigua eis det gratiæ auxilia, raras illuminationes, terrores, impulsus, ut se convertant, quæ comparata cum eorum perversitate et obstinatione, adeo parva sunt, ut videantur a Deo relictis et despectis, ac traditis peccato et diabolo.

Nota *tertio*, neminem posse corrigere obduratum, vel despectum a Deo, tum quia illa gratiæ auxilia, quæ ei dat Deus, adeo, ut dixi, sunt modica et infirma, ut cum eis solis difficillimum sit eum corrigi, ac moraliter, sive prout communiter accidit, sit quasi impossibile eum converti; tum quia homini id est impossibile, si Deus non concurrat, ac benignioribus gratiæ oculis eum aspiciat et illustret, sed solito more deserat et despiciat. Est ergo impossibilitas hæc non absoluta, sed conditionata et in sensu composito, non diviso. Et hoc proprie non intendit Salomon, *q. d.* In talibus non ad hominis utpote invalidi, sed ad Dei potentissimi opem et gratiam recurrendum est. Deus enim Paulum, Magdalenam, Matthæum, Pelagiam pœnitentem, Mariam Ægyptiacam, quos per multos annos despexerat, benignius aspiciens correxerat, et ad magnam sanctitatem evexit.

Hunc esse sensum patet ex cap. I, vers. 13 : « Perversi difficile corriguntur, » ubi difficile vocat, quod hic impossibile : utrobique enim eadem sunt verba in Hebræo. Ita passim Interpretes ac scholastici, ut D. Thomas, I part., *Quæst.* XXIII, art. 3, ad 3; Suarez, Vasquez, Valentia, Bellarminus et Molina, I part., *Quæst.* XXIII, art. 3, in fine. Hoc est quod de Pharaone ait S. Augustinus, *propos. 62 in epist. ad Rom.* : « Non ergo illi imputatur, quod tunc non obtemperavit, quandoquidem obdurato corde obtemperare non poterat, » quia scilicet Deus obduratis non omni hora, vel momento dat gratiam qua mollire possint suam obdurationem, sed certis et stans horis illi placitis; qua si tunc utantur, possunt Deo vocanti et pulsanti obtemperare. Porro licet obdurati non semper habeant auxilium gratiæ, quo obdurationem excutiant, et convertantur, habent tamen semper illud, saltem in actu primo, sibi a Deo præparatum ad hoc, ne novum peccatum committant, utque novæ tentationi resistere valeant : si enim a Deo vires et gratiam resistendi postulent, utique impetrabunt; alioquin enim necessario peccarent, imo consentiendo tentationi non peccarent, quia sine gratia illi resistere nequeat : nemo enim peccat in eo quod vitare non potest. Nam, ut ait S. Augustinus, peccatum adeo est voluntarium, ut si non sit voluntarium, non sit peccatum, sicut homo, nisi sit rationalis, nequit esse homo.

Huc facit illud S. Isidori, lib. II *De Summo bono*, cap. XVI : « Deserente Deo, nullus pœnitere potest; nonnulli autem ita despiciuntur a Deo, ut deplorare mala sua non possint, etiamsi velint. Consilio immundorum spirituum hoc fit, nam quia ipsis negatum est per prævaricationem regredi ad justitiam, obserare aditum pœnitentiæ hominibus cupiunt, ne ipsi ad Deum revertantur, sed eos habeant socios perditionis; illud quibuscumque fraudibus agentes, ut aut deserantur a Deo, aut flagellihumanitate desperent. Ingemiscendum est jugiter, et excussa omni securitate lugendum,

Perversus in-corrigitibilis, quo sensu?

Deus pervertit impium, quo sensu?

ne Dei secreto et justo iudicio deseratur homo, et perdendus in potestate dæmonis relinquatur. »

An re-
probatus
salvari
possit?

Nota *quarto*, nonnullos Theologos velle ex hac gnome probare Deum ante omnem prævisionem demeritorum, reprobos ex mero suo beneplacito reprobasse : per despectionem enim accipiunt reprobationem, sed perperam; aliud enim significat despectio, ut jam dixi. Nam S. Augustinus, S. Prosper et passim theologi docent Deum neminem reprobasse ante demerita : reprobatio enim est iudicium et sententia Dei de demeritis, qua peccatores ob peccata damnat ad gehennam; nam omne iudicium et supplicium irrogatur propter demerita : pœna enim præsupponit culpam.

Nonnulli tamen, ut Suarez, Bellarminus et alii, hanc gnomen extendunt ad reprobationem, idque duplici modo et sensu : *priore*, de reprobatione positiva et completa, *q. d.* Cum Deus aliquem ob scelera reprobavit et damnavit ad gehennam, impossibile est ut quis eum corrigat et salvet. Ratio est, quia impossibile est ut quis mutet Dei sententiam et decretum, ac pariter impossibile est ut scelera, quæ ponuntur jam facta vel futura, non sint facta vel futura. *Posteriore*, de reprobatione permissiva et inchoata, *q. d.* Cum Deus quem collocat in illa serie circumstantiarum et gratiarum, in qua prævidet eum peccaturum, et in peccato moriturum, ideoque a se reprobandum et damnandum, nemo potest eum transferre ad contrariam seriem gratiarum, qua prævidet in ea positos bene usuarios gratia, in eaque morituros, ideoque salvandos, in qua Deus collocat omnes prædestinatos et electos, *q. d.* Nemo potest quem constitutum in serie eorum, qui ob peccata prævidentur damnandi, transferre in seriem salvandorum, nec vice versa. Solum enim Dei est has series constituere, et salvandos prædestinare, damnandos vero ob scelera reprobare. Verum, ut dixi, de reprobatione hic proprie, et per se non agitur, sed tantum consequenter, quatenus scilicet obdurati ceterique, qui in peccato usque ad mortem persistent (qui hic vocantur despecti a Deo), a Deo reprobantur et damnantur. S. Bonaventura affert in exemplum filios Ilii, quos pater corrigere non potuit, quia Deus eos, utpote perversos despiciens, voluit occidere. Additque ista opera consideranda esse ad timorem. Quis enim non paveat, ignarus an forte gratia congrua ad resurgendum e suis sceleribus privetur? Hic ergo usurpare licet illud *Habacuc* III : « Consideravi opera tua, et expavi. » Hæc Bonaventura.

Moraliter Hugo ex hoc loco taxat prædicatores, qui indignantur, si auditores non corrigantur : si autem corrigantur, inflantur, quasi hic sit fructus suæ eloquentiæ; cum cogitare debeant se duntaxat lucernam exhibere, cibos porrigere, præcones agere, tuba canere, campanam pulsare, Deum vero interiorius mentes mutare et convertere.

Porro S. Augustinus, *De Corrupt. et grat.* cap. XV, docet omnes perversos esse corripiendos, tum quia nescimus an sint reprobi, an vero electi, qui se correptione nostra convertant; tum quia superioris officium est corrigere subditum peccantem, esto ipse se non emendet ad aliorum instructionem et correctionem.

Audi S. Gregorium hunc locum pertractantem, lib. XI *Moral.* cap. V : « Mutum est os omne quod loquitur, si ille interior non clamet, qui aspirat verba quæ audiuntur. Hinc Salomon dicit : Considera opera Dei, quod nemo possit corrigere quem ille despexerit; nec mirum si a corde reprobo prædicator minime auditur, dum nonnunquam ipse quoque Dominus in his quæ loquitur resistentium moribus impugnatur. Hinc est enim quod Cain et divina voce admoneri potuit, et mutari non potuit : quia exigente culpa malitiæ, jam intus Deus cor reliquerat, cui foris ad testimonium verba faciebat. » Subdit deinde ex textu Job : « Bene autem subditur : Si incluserit hominem, nullus est qui aperiat. Quia omnis homo per id quod male agit, quid sibi aliud, quam conscientiæ suæ carcerem facit, ut hunc animi reatus premat, etiamsi nemo exterius accuset? Qui cum iudicante Deo in malitiæ suæ cæcitate relinquitur, quasi intra semetipsum clauditur, ne evadendi locum inveniat, quem invenire minime meretur. Nam sæpe nonnulli a pravis actibus exire cupiunt, sed qui eorumdem actuum pondere premuntur, in malæ consuetudinis carcere inclusi a semetipsis exire non possunt. »

Denique Hebræi in *Midras Coheleth*, id est in *Expos. Eccles.*, hoc loco, quos citat Hieronymus a S. Fide, ex judeo christianus, lib. I *Contra Judæos*, cap. VII, quem dicavit Benedicto XIII Pontifici (Petro de Luna), cujus erat medicus anno 1412, (extat tom. IV *Biblioth. S. Patr.*) : Hebræi, inquam, inducunt R. Juda narrantem quod Deus Adamum, eadem hora qua illum creavit, circumduxerit per universas arbores paradisi, dixeritque illi : Respice opera mea, quam pulchra sunt ! omne quod creavi, amore tui creavi. Vide ergo ut non pecces, ne causam dissolvendi mundum mihi præbeas : quia si pecces, nemo est qui reparare possit, nisi justus Messias per mortem suam, cujus tu proinde eris causa : quasi hic Salomon ad historiam illam alludat, imo eam refricet. Verum hæc apocrypha sunt, et Judaicas fabulas redolent. Esto eadem ad verbum citet Galatinus, lib. VI *De Arcanis fidei*, cap. X, illaque tribuat R. Azariæ.

15. IN DIE BONA FRUERE BONIS, ET MALUM DIEM Vers. 15
PRECAVE; SICUT ENIM HANC, SIC ET ILLAM FECIT DEUS, UT NON INVENIAT HOMO CONTRA EUM JUSTAS QUERIMONIAS. — Hebræa, *in die mala vide* (id est gusta, fruire) *bonum, et malam diem vide* (prævide, præcave) : *hanc enim e regione, vel ex adverso* (id est congruum, quasi oppositum et antithetum; Symmachus, *simile*) *illius fecit Deus ad hoc verbum* (hac de causa), *ut non inveniat homo post eum*

(verti potest, post se) quidquam, quod scilicet Deo quasi post tergum obiciat et occlamet, juxta illud : « O Jane (bifrons) a tergo quem nulla ciconia pinsit. » Forte Noster מאומה *meuma*, id est quidquam, accipit quasi derivatum a מום *muu*, id est labes, vitium, macula, de qua quis queri et auctorem culpae valeat. Septuaginta, in die bonitatis vive in bono, et vide in die mali; vide, et quidem huic congruenter istud fecit Deus de loquela, ut non inveniat homo post eum quidquam. Syrus, in die boni esto melior, et in die mali vide: etiam hoc adversus hoc fecit Deus de colloquio, quo nullam rem inveniat filius hominis post se. Arabicus, in die ultimo vive in bonis, et considera diem mali, considera cum illo, quod hoc fecit Deus, propterea quod verba quadrant huic, ut ne inveniat homo, neque respiciat post se ullam rem.

Chaldaeus vero per bonum, intelligit eleemosynam: unde sic verit, in die quo benefecerit tibi Deus, tu quoque esto in bonis, et benefac omnibus qui sunt in saeculo, ut non veniat super te dies mala; vide et contemplare, hanc quoque contra illam fecit Deus, ut arguat homines saeculi, ut non inveniat homo post se aliquod malum in saeculo illo. Vatablus, tempore felici sis laetus, et tempore aspero circumspice (quod nempe Deus immiserit afflictionem: nam haec cum illis Deus temperat), ut nihil (certi) homo post ipsum (Deum) inveniat, id est, ita ut non possit reprehendere Deum, nec dicere: Aberravi ob nimiam laetitiam, et tamen Deus me non revocavit. Haec Vatablus. Jam quoad sensum

Primo, S. Hieronymus: « Scio, inquit, me audivisse in ecclesia ab eo qui putabatur habere scientiam Scripturarum, ita hos versiculos edisertos: Dum in hoc praesenti saeculo es, et boni aliquid operis potes facere, labora, ut postea ipse securus in die malo, id est in die iudicii, torqueri alios videas; sicut enim praesens saeculum fecit Deus, in quo nobis fructum bonorum operum possumus praeparare, ita et futurum, in quo nulla boni operis datur facultas. Visus est quidem suadere, cum diceret, audientes. »

Hunc sensum probat Alcuinus, Hugo et Dionysius; minus apte Lyranus sic exponit, q. d. Diebus festis et solemnibus lautius vive; iis vero qui deputati sunt afflictioni, quales sunt quadragesimales, abstine (t).

Secundo, S. Hieronymus refert haec ad libertatem arbitrii, ut possit eligere bonum vel malum. Quia enim Salomon dixit multa esse mala tam in natura, quam in moribus, ne quis id miretur,

(1) Maurer: « Die boni, felicitatis, esto in bono, hoc tempore felici fructuere, et diem mali vide, eum sapienter perferas; nam etiam hunc pariter atque illum fecit Deus, ideo ut non inveniat homo post se quidquam, i. e. eo consilio, ut homo ad id, quod e vita excedens, nullam rem secum auferre poterit, animum advertat, et hac re incitetur, ut a nimio bonorum terrestrium animo se abstinens res adversas, quae haec bona minuant et eripiunt, patienter ferat. »

subdit orbem hunc ex contrariis, puta bonis et malis constare, iisque velut antithetis honestari et ornari, ut ex iis homo bona eligat, mala respuat. Audi S. Hieronymum: « Et bona, inquit, et mala prout tibi evenerint sustine. Nec putes vel bonorum tantum, aut malorum in mundo esse naturam, cum ex diversis mundus iste contrariis subsistat: calidis et frigidis, siccis et humectis, duris et mollibus, tenebrosis et lucidis, malis et bonis. Hoc autem fecit Deus, ut habeat sapientia locum intelligendo bonum et vitando malum, et liberum homini relinquatur arbitrium, ne se dicat insensibilem et stolidum a Deo esse generatum, sed eum ideo fecisse diversa, ut homo queri de sua conditione non posset: simulque hoc testimonium consequenter superioribus copulabitur, in quibus ait: Quis poterit adornare quod perverterit Deus? »

Tertio et genuine, refer haec partim ad vanitatem mundi, utpote in quo ubique mala admixta sunt bonis, puta tristia laetis, calumnia laudibus, infortunia bonae fortunae; partim ad Dei providentiam, quae adversa prosperis contemperavit, ne sisemper homini obvenirent adversa, caderet animo et desperaret, aut si semper prospera, superbiret et insolesceret, atque hac ratione nullam haberet homo justam contra Deum querendi occasionem; partim ad prudentiam, quam docet hic hominem, ut sciat quomodo se gerere debeat in prosperis aequae ac adversis. Sensus ergo est, q. d. Cum hic mundus vanitate et varietate plenus sit, ideoque in eo mala bonis et tristia laetis sint permixta, tu, o homo, si sapis in die bono, id est prospero, felici et laeto, moderate fructuere tua prosperitate, sed simul praevide et praecave diem contrarium adversitatis et tristitiae, atque contra eum te obarma, ut rationes et modos eum declinandum, vel sustinendi, vel superandi adinvenias: Deus enim sapienter hunc cum illo composuit et opposuit, tum ut mundum his quasi antithetis ornaret; tum ut homini lapsa continentiae, poenitentiae, patientiae caeterarumque virtutum continuam exercitationem praerberet. Unde non habet homo, quod juste contra eum queratur; si enim id faciat, ingratus erit Deo in prosperis, iniquus in adversis: quare se in Dei providentiam resignet, illam laudet, et in omnibus gratias agat, itaque semper laete et sancte vivat. Ratio a priori est, tum vanitas et varietas rerum sublunarium; tum quod homo post lapsum perdidit mentis perfectae constantiam et aequilibrium; ideoque nunc nimis attollitur, hilarescit et superbit, nunc nimis deprimitur, tristatur, et fit pusillanimis, ut vix unquam in medio virtutis et aequanimitatis consistat: quare ad hoc ejus vulnus sanandum Deus nimis sese attollenti adversa quae eum depriment, nimis vero depresso prospera quae eum erigant, immittit. Rursum haec vicissitudo non sinit eum torpere, esseque desidem in studio virtutis, cum nunc prospera, nunc adversa eum

Mundus
contra-
riis con-
stat.

Cur?

concutiant et exagilent, ut contra illa se obarmet continentia, contra hæc vero patientia. Denique hæc ratione discit homo se plene Deo resignare, in cum sperare, ac totus ab eo pendere, ut dicat cum S. Job, cap. II, 10 : « Si bona suscepimus de manu Dei, mala quare non suscipiamus ? » Et cap. I, 21 : « Dominus dedit, Dominus abstulit : sicut Domino placuit, ita factum est : sit nomen Domini benedictum. » Et cum S. Paulo : « Scio abundare, scio et penuriam pati. » Salomonem de more secutus Siracides, cap. XI, 27 : « In die honorum, ait, ne immemor sis malorum : et in die malorum ne immemor sis honorum. » Num, ut idem ait cap. XXXIII, 13 : « Contra malum bonum est, et contra mortem vita, et contra virum justum peccator. Et sic intueri in omnia opera Altissimi, duo et duo, et unum contra unum. » Vide utrobique dicta. Unum enim contrarium temperat et moderatur alterum, illudque ad auream mediocritatem, quæ homini salutaris sit totique mundo, reducit. Nam, verbi gratia, adversa depriment inflationem et fastum prosperitatis, prospera extollunt dejectionem et angustias adversitatis : de quo eleganter Olympiodorus : « Consonum est quod videtur dissonum ; et æquale, quod inæquale videtur. » Congruunt ergo, et conspirant mirifice in unicam unius mundi, uniusque hominis sapientissimam providentiam, ait S. Hieronymus, « diversa contraria, calida et frigida, sicca et humecta, dura et mollia, tenebrosa et lucida, mala et bona. » Ita Pineda.

Gnomæ.

Idem a Salomone didicere philosophi : « Contrariis rerum æternitas constat, » ait Seneca, *epist.* 108, ex Cleante et Cicerone. Additque : « Optimum est pati quod emendare non possis, et Deum, quo auctore cuncta proveniunt, sine murmuratione comitari. Malus miles est, qui imperatorem gemens sequitur. Quare impigri atque alacres excipiamus imperia, nec desinamus hunc operis pulcherrimi cursum, cui quidquid patimur, inextum est, et sic alloquamur Jovem, cujus gubernaculo moles ista dirigitur. Duc me, parens celsique domitor poli, quocumque placuit ; nulla parendi mora est. Adsum impiger ; fac nolle, comitabor gemens, malusque patiar quod pati licuit bono. Ducunt volentem fata, nolentem trahunt : sic vivamus, sic loquamur, paratos nos inveniat atque impigros fatum. Hic est magnus animus qui se Deo tradidit. At contra ille pusillus et degener, qui oblectatur et de ordine mundi male existimat, et emendare mavult Deos quam se. »

Vide eundem, lib. II *De Benef.* cap. XXIX, hominum contra Dei providentiam querelas recensentem et refellentem. Plutarchus, lib. *De Tranquill. animi* : In lyra, ait, sunt soni acuti et graves : sic in vita nostra res calamitosæ prosperis permixtæ concinnam edunt harmoniam. Scitæ lyram vitæ nostræ utrinque pulsat Deus : quare non tantum

patienter, sed et hilariter ac jucunde modulos hosce divinos audiamus.

Sapienter S. Gregorius, hom. 19 in *Ezech.*, longiuscule ante fin. : « Discamus, inquit, fratres, non solum in prosperis, sed in adversis quoque gratias agere. Pater enim nobis ex pietate sua factus est conditor noster, nosque adoptivos filios ad hæreditatem regni cælestis nutrit ; et non solum donis refecit, sed etiam flagellis crudit. » Unde concludit : « Si itaque, fratres charissimi, sic per præcepta Dominica et per sanctorum exempla gradimur, ut nos nec prosperitas elevant, nec adversitas frangat, habere nos ante omnipotentis Dei oculos palmas hinc et inde monstramus, cui est honor et gloria in sæcula sæculorum. »

16. HOC QUOQUE VIDI IN DIEBUS VANITATIS MEÆ : Vers. 16. Justus perit in justitia. JUSTUS PERIT IN JUSTITIA SUA, ET IMPIUS MULTO VIVIT TEMPORE perit in justitia. Primo. (Syrus, *prolongatus est* ; Aquila, *longævus est*) IN MALITIA SUA. — Arabicus, *quod erit justus perditus in justitia sua, et erit impius perseverans in malitia sua. In justitia et in malitia potest accipi primo, materialiter, q. d. Justus perit, cum sit innocens et mereatur longam vitam ; impius multum vivit, licet sit nocens et mereatur citam mortem. Secundo, formaliter et causaliter, q. d. Justus perit propter justitiam, uti propterea occisi sunt martyres ob fidem a tyrannis ; impii vero prolongant vitam propter suam malitiam, quia scilicet libere dominantur, rapiunt, epulantur, omniaque ad vitam prolongandam commoda per fas et nefas sibi accersunt (1).*

Apte necitur hæc gnome præcedenti, quia utraque recenset vicariam rerum contrariarum successionem. *Dies vanitatis* vocatur præsens hæc vita, quia vanitati, id est inanitati, mutationi, morti, miseriis, peccatis obnoxia. Perperam Bonaventura, Hugo et Glossa pro *vanitatis* legunt *nativitatis*.

Sensus clarus est, tum ex ipsis verbis, tum ex rerum experientia ; videmus enim non raro justos cito occidere, impios vero esse felices et longævus. Sic Isaias ait cap. LVII, 1 : « Justus perit, et non est qui recogitet in corde suo. » Idem ait Sapiens, cap. II, 12 et 20 ; Jeremias, cap. II, 21, et cap. XII, 7 et 8. Hebræi apud Galatinum lib. VI, x, per *justum* accipiunt Christum, cujus brevem vitam citamque mortem censent hic prædici, qui mortuus est in justitia, id est justus et innocens, ut peccatores justificaret et vivificaret. « Consummatus ergo in brevi explevit tempora multa, » *Sapient.* cap. IV, ubi vers. 14 et seq. pluribus de causis brevitatis vitæ piorum agetur. Sic Abel cito occisus est a Cain, Manasses vero impius regnavit annos 50, cum Josias pius tantum 31, David 40, Ezechias 29. Accedit quod justii jejuniis, pœnitentiis, vigiliis, orationibus, studiis extenuent corpus, spiritusque vitales consumant, itaque tabescant

(1) Hæc omnia vidi, etc. : est justus qui perit, etc., et est improbus, etc.

et moriantur, cum impii corpus epulis saginent. Subinde tamen justis Deus prolongat vitam, impiis abbreviat, juxta illud : « Viri sanguinum, et dolosi non dimidiabunt dies suos, » *Psal.* LIV, 24. Et : « Honorapater tuum et matrem tuam, ut sis longævus super terram, » *Exod.* XX, 12; *Deut.* V, 16. Ita vice sutrisque alternat Deus, ut vitæ hujus vanitatem et futuræ veritatem homines agnoscant, et ad illam anhelent. Adde Deum piis propitium, breviter vitæ hujus pensare longitudine majoris melioris vitæ in cælo; impiorum vero longævitate permittit iratum, ut scelera indeque pœnas acriores in gehenna sibi accumulent. Audi S. Hieronymum : « Huic simile est quod ait Salvator, *Matth.* X : Qui invenit animam suam, perdet eam : et qui perdidit animam suam propter me, inveniet eam. Machabæi pro lege Dei atque justitia visi sunt in sua perire justitia, et martyres qui sanguinem suum fudere pro Christo. E contrario, qui ex illo tempore suillam carnem comederunt, et post adventum Domini sacrificaverunt idolis suis, hi visi sunt in hoc sæculo vivere, et propter suam malitiam perseverare longævi. Sed Dei in occulto patientia est, et tribulare nunc sanctos, ut recipiant mala in vita sua, et peccatores non visitare pro scelere, et quasi ad victimam reservare, ut et illis possit æterna bona restituere, et his mala inferre perpetua. Hebræi justos percutes in justitia sua, filios Aaron suspicantur, quod dum putant se juste agere alienum ignem obtulerint; et impium longævum in malitia sua Manasse dicunt, qui post captivitatem restitutus in regno, dum deinceps vixerit tempore. »

Porro Thaumaturgus vertit, et ego olim non recte ambulans cognovi quomodo justus in justitia sua perseverans usque ad mortem non excidat, insidiosusque et impius cum scelere suo commoriatur. At vero S. Cyrillus, *De Adoratione in spiritu*, lib. VII : Fieri, ait, potest ut quamvis id fiat quod lex jubet, tamen lex ipsa violetur, nisi lege quis recte utatur; hocque illud est, opinor, quod ait Salomon : « Est justus qui perit in justitia sua. »

Chaldæus autem : « Omnia vidi in diebus vanitatis meæ, quod a facie Domini decernuntur bona et mala, ut sint in sæculo per causam siderum, quibus creati sunt filii hominum; quod si justus perit in justitia sua in hoc sæculo, justitia ejus servata est in sæculo venturo; et est vir impius cujus dies prolongantur in peccatis suis, et numerus operum suorum pessimorum servatur ei in sæculo venturum, ut ultio sumatur ab eo in die judicii magni. »

Denique Hebræi hic in *Mitras*, sive in Glossa, quos citat Hieronymus a S. Fide, lib. I *Contra Judæos*, cap. VII, et Galatinus, lib. VI, cap. X, per justum accipiunt Mosen, de quo hanc narrat historiam, imo fabulam : « Justus perit in justitia sua. Hoc, inquit, dicitur de Mose, qui quidem factus est similis filio cujusdam mulieris que, cum esset (ex fornicatione) prægnans, ejus eri-

minis causa, posita in vinculis peperit filium, et mortua est : ille filius ejus jam nutritus in carcere remansit; post aliquot temporis spatium, dum rex per ostium carceris transiret, juvenis ille clamavit dicens : Domine rex, hic natus et nutritus sum, cum ego nihil peccaverim; cujus delicto sum hic? Et rex ei : Propter delictum matris tue. »

17. NOLI ESSE JUSTUS MULTUM (id est plus æquo et nimis, unde sequitur) : NEQUE PLUS SAPIAS QUAM NECESSE EST, NE OBSTUPESCAS. — Nota : Proprie nullus est nimis justus, aut nimis temperans, nimis fortis, castus, vel prudens, quia quo major est justitia vel virtus, eo est perfectior : et ergo nimis significat justitiam et virtutem degenerare in vitium per excessum, sicut calor naturalis, si sit nimis, ut justam complexionis temperiem excedat, degenerat in morbum, fitque febris. Ita nimis fortis dicitur temerarius; nimis temperans, insensibilis; nimis prudens, callidus. Porro Aristoteles, lib. V *Ethic.* cap. IV et V, docet omnes virtutes consistere in medio duorum vitiorum extremorum, excepta justitia : hæc enim, ait, non consistit inter contraria vitia, sed inter duo inæqualia, scilicet inter lucrum et damnum, seu inter injuriam facere et pati, quæritque inter hæc æqualitatem et medium. Potest tamen quodam modo dici etiam justitia versari inter contraria vitia, quia v. g. qui debet alteri centum aureos, si tantum solvat 50, peccat per defectum, facitque creditori injuriam; si solvat amplius, puta 150, non facit quidem injuriam; sed sibi ipsi iniquus est; imo potest injuriam facere uxori, filiis et familiæ, si opes prodigat, cum eorum detrimento, si mirum quinquaginta aureos ad illam alendam necessarios det alteri, qui ad hoc non obligatur. Talis ergo proprie erit nimis justus, peccabitque per excessum justitiæ ex una parte, scilicet creditoris, et per defectum ex altera, scilicet familiæ : quia enim excedit dando 50 creditori, hinc deficit in alendo familiam. Ita Franciscus Vallesius, *Sacræ Philos.* cap. LXVII. Jam

Patres et Interpretes varias hujus loci dant explanationes, easque appositas et probabiles. Prima est : Noli esse, id est apparere nimis justus, ut tuam justitiam vendites, jactes, ostentes instar Pharisei jactantis et despicientis Publicanum vel peccatorem, *Lucæ* XVII, 11. Ita Thaumaturgus : « Porro, ait, qui sapiens est aut justus, ne videatur sibi ipsi immodice justus vel sapiens, ne forte, admissio peccato uno consequenter pluribus implicetur. » Et S. Augustinus in *Sententiis*, num. 363 : « Divinitus dictum est : Noli esse justus multum; quoniam, inquit, non est justitia sapientis, sed superbia præsumptis. Qui ergo sic fit nimis justus, ipse nimis fit injustus. Quis est autem qui se facit justum, nisi qui dicit se non habere peccatum? » Quales erant pelagiani, qui dicebant se esse justos suis meritis, per vires naturæ, non Christi; per vires gratiæ, adeoque se posse vitare omne peccatum etiam veniale. Similia habet

Vers. 17.

Ne sis nimis justus, quo sensu? Resp. primo.

S. Augustinus, tractat. 95 in *Joannem*. Sic quoque explicant Olympiodorus, Alcuinus, Bonaventura, Lyranus, Cajetanus et alii.

Secunda: Noli esse justus multum, id est, noli nimis rigide tueri vel prosequi jus tuum vel alterius, quia summum jus summa est injuria. Ita Isidorus Pelusiota, lib. III, *epist.* 320: « Hoc sensu, ait, dictum est: Noli esse justus multum, noli justum severe ac rigide prosequi, verum per bonitatem id exsupera. » Additque: Unde ille e septem Græciæ Sapientibus (Bias, vel, ut alii, Solon) « furatus est illud suum $\mu\upsilon\delta\iota\upsilon\ \acute{\alpha}\gamma\alpha\upsilon$, id est, ne quid nimis, est modus optimus, q. d. Utere subinde epikia, sive æquitate et discreta moderatione justitiæ; idque primo, in justitia vindicativa, sive punitiva, noli esse nimis juris et justitiæ exactor, censor aut ultor: quia tales sunt rigidi et truces, qui nullam fratribus ex infirmitate peccantibus dant veniam, peccantque contra præceptum Christi: « Nolite judicare, et non judicabimini: nolite condemnare, et non condemnabimini, » *Luc* VI, 37. Ita S. Hieronymus: « Si quem rigidum, ait, et trucem ad omnia fratrum peccata conspexeris, ut nec in sermone peccanti, neque propter naturalem interdum pigritiam moranti det veniam, hunc scito plus justum esse, quam justum est. Nam inhumana justitia est fragilitati conditionis hominum non ignoscens. » Et Bachiarus, *epist. De Recipiendis lapsis ad Januarium*, circa medium, tom. III *Biblioth. SS. Patrum*: « Noli nimium esse justus; quid erubescis, ait, conjungi homini peccatori? respice illum qui dicit: Noli nimium esse justus. Magister noster a latronibus vulneratum non solum cura dignum judicat, verum etiam ad stabulum suum et ovile reducit. » *Secundo*, in justitia distributiva, noli esse nimis justus, id est, cave ne nimis timeas beneficia vel præmia dare indigno, quo fiat ut eadem etiam deneges digno. *Tertio*, in justitia commutativa, q. d. Cave tantopere timeas alteri suam mercedem et lucrum non tribuere, ut tibi inferas damnum. Licet enim justitia consistat in æqualitate juris et debiti indivisibilis, ac proinde contra eam proprie non peccetur per excessum, sed tantum per defectum, ut docet Aristoteles loco jam citato; tamen quoad operationem et executionem justitiæ potest peccari per excessum, cum scilicet quis solvit debitum eo tempore quo non obligatur, cum magno reipublicæ vel suo detrimento, ut, cum quis gladium reddit furioso, quo ipse grassatur in civium cædem. Ita S. Augustinus in *Quæstionibus Veteris Testamenti*, Quæst. XV: « Nimia justitia, ait, incurrit peccatum; temperata vero justitia facit perfectos: quia peccantibus ad singula si respondeas, non deerit tibi peccès. Hic ergo justus non est multum, qui Dei imitator est. » Audi S. Ambrosium, lib. I *De Patientia*, cap. I: « Etenim qui studet humanæ infirmitatis emendare studia, ipsam infirmitatem suis debet sustinere, et quodam modo prensare humeris, non abjicere. Nam pastor

ille Evangelicus lassam ovem vexisse legitur, non abjecisse; et Salomon ait: Noli justus esse nimium. Debet enim justitiam temperare moderatio. » Causam urgentem subjicit: « Nam quemadmodum se tibi curandum præbeat, quem fastidio habes, qui contemptui se, non compassioni medico suo putet futurum? Ideo Dominus Jesus nobis est compassus, ut ad se vocaret, neque dederet. Mitis venit, venit humilis. Denique ait: Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos. Reficit ergo Dominus Jesus, non excludit, neque abjicit; meritoque tales discipulos elegit, qui Dominicæ voluntatis interpretes plebem Dei colligerent, non repudiarent. Unde liquet eos inter Christi discipulos non esse habendos, qui dura pro mitibus, superba pro humilibus sequenda opinantur; et, cum ipsi quærant Domini misericordiam, aliis eam denegant, ut sunt doctores novatianorum qui *mundos* se appellant. » Igitur recte ait S. Hildebertus, *epist.* 23: « Quisquis nihil reatus impunitum relinquit, delinquit: culpa est totam persequi culpam; magnum quid et divinum sapit offensus clemens; bonus princeps ita crimen insequitur, ut, quem punit, hominem reminiscatur. »

Huc pertinet expositio Ferrandi Diaconi Carthaginiensis, qui S. Fulgentio coævus et familiaris, doctrina et sanctitate floruit anno Christi 480 (exstat tom. IX *Biblioth. SS. Patr.*), scripsitque Paræneticum ad Reginum Comitem, qua ratione dux queat esse religiosus, in quo, *regula* 5, in fine, egregie hanc gnomen pertractat: « Diligere solita, inquit, et horrere vehementer insolita, nimia est justitia, non laude, sed reprehensione dignissima, si placet sapientissimi sententia Salomonis: Noli esse justus multum: neque sapias plus quam necesse est, ne obstupescas, ne remaneas frigidus. Quis remanet frigidus? cui fervor subtrahitur charitatis. Noli ergo multum esse justus. »

Deinde regulam innocentie sextam hanc Duci statuit: « Quidquid dixeris, gesseris et disposueris, ut Deo et hominibus placeas, noli esse justus multum. » Casus particulares subjungit: « Incurrit aliquis gravissimam facinoris culpam? meretur judicialem sentire censuram. Tempera, dux optime, impetum severitatis, et dum reo supplicia inferuntur, interioribus auribus pietas dicat: Noli esse multum justus. Amicitie alius immemor, debita exhibere neglexit officia, dignus est abjici, meretur sentire asperam læsionem. Cohibe, obsecro, rectum dolorem, noli retribuere similia. Ne æstimes quasi inimicum, sed corripe adhuc velut amicum, respondente tibi sapientissimo Salomone: Noli esse multum justus. Esto ergo justus, sed noli esse multum justus. Esto justus ut corripias inquietos, noli esse multum justus, ut consoleris pusillanimes, ut suscipias infirmos, et patiens sis ad omnes. » Et post nonnulla: « O quanta, dux sapientissime, dissimulanda sunt, quanta toleranda, quanta leviter attingenda!

quanta quoque sacerdotum intercessionibus concedenda ab illo qui sapienter audit : Noli esse multum justus ! » Juxta illud S. Bernardi *ad Eugenium* : « Rector omnia videat, multa dissimulet, pauca castiget. » Subdit deinde Ferrandus : « Inter alia denique detractionis abscondito jaculo neminem vulnerabimus, nec in moribus bene viventium sollicitius inquiremus unde culpentur, si loquatur unicuique nostrum per Spiritum Sanctum fidelis Scriptura : Noli esse multum justus. » Unde concludit : « Nullius onus portans per patientiam fit importabilis omnibus, paulatimque odio crescente, multorum animam primitus seditionibus, deinde publicis aperit praeliis; cupiendo esse multum justus, vere factus injustus, et nomine aut officio ducis indignus. Necessarium proinde sermonem, dux optime, sæpius repeto : Noli esse multum justus. »

Huc facit proverbium Arabum : « Non est justitia celeritas justitiæ, » *q. d.* Non est iudicii præcipitanda sententia, ne postea deprehendatur injusta.

Tertio. Tertio, noster Lorinus et Pineda sic exponunt, *q. d.* Noli divina iudicia curiosius scrutari, ut censorem divinæ justitiæ agere videaris, dicendo : Cur Deus permittit justum perire in justitia sua, et impium in malitia prolongare vitam ? unde subdit, *neque plus sapias quam necesse est* ; Septuaginta, *noli argumentari plus quam oportet*, ut velis disputare cum Deo, juxta illud *Jeremiæ XII, 1* : « Justus quidem tu es, Domine, si disputem tecum : verumtamen justa loquar ad te : Quare via impiorum prosperatur (1) ? »

Quarto. Quarto, noli esse nimis justus, id est nimis bonus, nimis lenis, nimis placidus, ut peccata dissimules, nec iis resistas. Ita Chaldaeus, *ne sis justus nimium*, ait, *in tempore quo reus est peccator mortis, ut clementer agas erga eum, non occidens eum; nec sapiens fias sic amplius, juxta sapientiam improborum, et ne discas vias eorum : ad quidnam pervertes viam tuam ?* Ita quoque Hebræi hic in *Midrás* sive Glossa, ac R. Haccadus : Nimis justus, id est bonus, inquit, fuit Saul, qui pepercit Agag, et melioribus armentis contra præceptum Dei, ideoque regno et vita excidit, lib. I *Reg.* cap. xv, vers. 9.

Quinto. Quinto, plane, plene et adæquate, *q. d.* Noli nimis esse et excedere modum in justitia, tum proprie dicta, tum generatim accepta, hoc est in virtute. Virtus enim consistit in modo, et medio duorum extremorum, quæ proinde vitia sunt. Ita S. Gregorius Nazianzenus in *Distichis* : « Cave, ait, ne, vel nimis rigidam justitiam, vel incurvam, vel versutam prudentiam habeas. Optimus enim omnibus in rebus est modus. Animi perfidiam rege, ne alioqui a fortitudine ad teme-

ritatem desciscat. » Idem in præceptis ad Virgines :

In medio porro virtus est fixa malorum :
Haud secus ac spinas inter rosa mollis acutas.

Idem, *orat.* 26 : « Ne magnopere justus sis, ait, nec supra modum sapiens. Par etenim justitiæ atque sapientiæ detrimentum affert, acris tam in actione, quam in sermone animi impetus, a bono nempe et a virtute propter excessum excidens. Hanc enim defectus et excessus peræque labefactant, non secus ac regulam additio aliqua aut subtractio. Nemo igitur sapientior sit, quam conveniat, nec lege exactior, nec luce splendidior, nec norma rectior, nec præcepto divino sublimior. Id vero qua tandem ratione consequemur ? nempe, si modesti et compositi esse curemus, naturæ leges comprobemus, rationem ducem sequamur, ordinem et disciplinam non aspernemur. » Quin et Aristoteles, I *Ethic.* cap. vi, virtutem definit esse mediocritatem.

Et Horatius :

Virtus est medium vitiorum utrinque reductum.

Et illud Hesiodi :

Mensuram serva, modus in re est optimus omni.

Hunc sensum exigit antithesis vers. seq. : « Ne impie agas multum : » Hebræa, *ne pecces multum*. Rursum hoc sensu congrue hæc gnome neclitur præcedenti : « Justus perit in justitia sua, » *q. d.* Noli esse nimis in rigore justitiæ, pœnitentiæ, orationis, contemplationis, cæterarumque virtutum, ne tibi mortem, vel naturalem, vel violentam ab iis qui hunc rigorem justitiæ non ferunt, accersas. Favet quoque causa quam subdit : « Ne obstupescas : » nimis enim rigor mentem hebetat, ac corpori stuporem inducit.

Huc pertinet expositio Aben-Ezræ : *Nimis justus est*, inquit, *qui nimis jejuniis, orationibus, laboribus corpus extenuat, imo enecat et ad summum stuporem desolationemque adducit.* « Nihil minus expedit quam agrum optime colere, » ait Plinius, lib. XVIII, cap. vi, quia sic omnis ejus succus et vigor exhauritur, ut fiat effectus sterilis : sic qui nimis laboribus mentem vel animum excolunt, illum enervant et stupidum efficiunt. Unde S. Bernardus, serm. 4 in Psalm. *Qui habitat* : « Sicut, inquit, iste corporeus sol, licet bonus sit et valde necessarius, tamen et fervor ejus, si temperatus non fuerit, infirmo capiti, et splendor infirmis oculis nocet, nec est solis culpa, sed infirmitatis : sic etiam sol justitiæ est. Unde et dicitur : Noli nimium justus esse, non quod justitia bona non sit; sed quia, dum adhuc infirmi sumus, oportet ipsa bona gratia temperari, ne forte elationis, aut indiscretionis vitium incurramus. » Et S. Ephrem, epist. ad Joannem monachum, *De Patientia* : « Noli esse justus multum : neque plus sapias quam necesse est, ne obstupescas, » hoc est, inquit, ne

(1) Hic sensus genuinus esse videtur. — Sequitur vers. 18 : *Attamen ne sis impius nimis*, etc. To *nimis* redundat, adhibeturque ob antithesin.

majora te præsumas; noli tentare ea quæ vires tuas, tum naturæ, tum gratiæ superant, ne oneri succumbas et facti te pœniteat. Exemplum affert de monachis quibusdam, qui majoris perfectionis studio cellam relinquentes, contra monita superiorum, in aridissimam solitudinem se contulerunt: sed ibidem fame et frigore confecti, aliqui etiam enecti fuere. Sapientior fuit S. Macarius qui, ut ibidem refert S. Ephrem, a spiritu quodam stimulatus, ut pergeret in interiorem eremum, diu illi restitit, tandemque ei obsequens, egressus in eremum vidit ibidem duos homines nudos, quos compellans: « Quomodo, ait, fieri poterò monachus? Et illi ad eumdem: Nisi quis renuntiaverit omnibus qui in mundo sunt, non poterit fieri monachus. Ad quos ille: Ego, inquit, infirmus sum, et non ita valeo, ut vos. Cui illi: Si nequeas ut nos, sede in cella tua, et peccata tua defleas, » *q. d.* Esto cellita, si nequis esse eremita; cœnobitam age, si non vales anachoretam, juxta illud tritum: « Si equum agere nequis, agas asinum. » Hac in re peccant sæpe novitii, qui ex novitio fervore, sed indiscreto, illico volunt esse perfecti et summi in sanctitate, ideoque nimis jejuniis, orationibus, pœnitentiis se conficiunt, ut ægrotent, indeque fiant tepidi aut scrupulosi.

Igitur *nimum* in justitia omnique virtute cavendum, singulisque modus est adhibendus, excepto amore. « Nam modus amandi Deum est amare sine modo, » ait S. Bernardus; hæc de amore Dei intellige per se: nam per accidens, ne scilicet nimis debilitentur cerebrum et corpus, modus quoque contemplationi et amori adhibendus est.

Denique nonnulli per justitiam accipiunt religionem, *q. d.* Ne sis nimis justus et sapiens; id est nimis religiosus et curiosus in scrutandis divinis; « ne obstupescas, » id est ne fias superstitiosus, vel hæreticus, vel scrupulosus et delirus. Religio enim, si sit nimia, a seipsa degenerat, fitque superstitio. Hinc Plutarchus in *Camillo*: « Pietas, inquit, sive religio medium est inter contemptum numinis et superstitionem. Pietas autem, est quod aiunt: Ne quid nimis, optimum est. »

NEQUE PLUS SAPIAS QUAM NECESSE EST. — Hebræa, *ne tibi sapias amplius quam par est, vel, ne te sapientem aestimes excellenter, sive plus æquo*; Arabicus, *ne sapias sapientiam superfluam*; Olympiodorus, *ne nimis sapias*; Campensis, *ne sapias ultra modum*; Tigurina, *ne majorem tibi sapientiam arroges*. Sensus est, *q. d.* Ne nimis sapere velis in invenienda et tuenda nimia tua justitia, qua velut rigidus justitiæ censor judicare et censere præsumas mores, actiones, judicia non solum hominum, sed et Dei, quin et legem ipsam, quasi illa velis esse legalior et justior, uti paulo ante dixi ex Nazianzeno. Unde Septuaginta vertunt, *noli argumentari plus quam oportet*; S. Hieronymus, *ne queras amplius*. Rursum qua velis plus sapere cæteris, tum in sanctitate, rigore et perfectione vir-

tutis, tum in quavis alia re. Unde Vatablus vertit, *ne plus æquo tribuas tibi*, ut nolis auscultare aliis etiam sapientioribus et superioribus, sed tuum judicium omnibus præferas, teque plus omnibus sapere aestimes, quæ ingens est arrogancia et præsumptio. Unde Apostolus huc alludens: « Non plus sapere, ait, quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, » *Rom. cap. XII, 3.* Vide ibi dicta. S. Cyprianus, lib. III *Testimon. cap. LIII*, ex Septuaginta legit, *noli argumentari plus quam oportet*, indeque probat arcana Dei non esse curiose scrutanda, ideoque fidem nostram simplicem esse debere. Chaldæus vertit, *ne sis nimis sapiens in scientia impiorum, qui sunt in generatione sua, ne discas eorum vias, ne forte declines vias tuas*. Filii enim hujus sæculi sapientiores sunt filiis Lucis, ait Christus, sed in generatione sua, quia scilicet sapientes sunt in malo, ac mille rationes excogitant, quibus mala quæ machinantur proficiant.

NE OBSTUPESCAS. — Nimia enim sapientia degenerat in insipientiam et stuporem, sicut *nimum* studium cerebrum fatigat et hebetat, eo quod optimos spiritus consumat: unde nimis studiosi fiunt stolidi, subinde deliri et amentes, aut ægri, citoque moriuntur. Hinc Hebræe est, *ut quid devastaberis, vel desolaberis?* qualis est obstupescens, qui a seipso, et ab anima sua quasi desertus et desolatus est; Symmachus, *ut non angarisimum*; Syrus, *ne admireris*; Arabicus, *ne impie efficias*; S. Hieronymus, *ne turberis*; Thaumaturgus, *ne admissio uno peccato consequenter pluribus implicetur*; Tigurina, *quare teipsum stupidum efficias?* Campensis, *ne forte et tu similiter pereas*. Alius vertit, *ut quid instabis te?* Chaldæus, *ad quidnam pervertes viam tuam?* Cajetanus explicat quod nimis sapientes, vel justi, utpote parum ad praxim et vitam socialem communemque apti, soleant desereri ab iis qui negotia tractant, vel deliberant et consilium quærunt. Verum hoc frigidius est.

Vis exempla? Accipe, philosophi, dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, *Rom. I, 22.* Adam et Eva insipientes et stupidi facti sunt, dum nimis sapere voluerunt, ideoque comederunt pomum arboris scientiæ boni et mali. Sic Festus ait Paulo: « Multæ te litteræ ad insaniam convertunt, » *Act. cap. XXVI, 24.* Sic Salomon, ipse nimis sapientiæ suæ præfidens, stuporem et stultitiam idololatriæ incurrit. Unde *Eccli. cap. XLVII, 22*, de Salomone ait: « Incitari stultitiam tuam; » et vers. 27: « Dereliquit post se de semine suo, gentis stultitiam, et imminutum a prudentia Roboam. » Vere Isaac presbyter, lib. *De Contemptu mundi, cap. LI*: « Qui, ait, de sapientia elevatur, tenebrosos ignorantiae laqueos patietur. »

Denique perperam Hugo Cardinalis hæc verba refert ad versum sequentem, *q. d.* Ne impie agas multum, ut peccata peccatis addas, ne obstupescas, id est fias stupidus et durus, ut excitari nequeas ad meliora. Sic et Bonaventura: Prohibet, ait, præcipitium impietatis, quia hæc reddit ho-

minem stupidum in affectu, durum et crudelem in actu, et cæcum in intellectu, atque, ut Lyranus, facit hominem desperare.

Vers. 18.
Ne im-
pie agas
multum,
quid?

18. NE IMPIE AGAS MULTUM : ET NOLI ESSE STULTUS, NE MORIARIS IN TEMPORE NON TUO. — Syrus, *ne odiosus efficiaris multum, ne sis stultus, ne forte moriaris sine tempore tuo*; Thaumaturgus, *noli esse audax vel temerarius, ne te mors ante diem abripiat*; Auctor *Catene Græc.*, *ne immatura mors intempestivam tibi manum injiciat*; Chaldæus, *ne ambules post cogitationes cordis tui, ut impie agas, neque longe facias viam tuam a domo doctrinæ legis, ut sis stultus, ne forte causa mortis sis animæ tuæ, ut succidantur dies vitæ tuæ, ut moriaris, antequam perveniat tempus tuum. Ut moriaris, Hebraice אל תרסע אל tirsā, id est, ne sis inquietus, vagus, turbulentus, ut concupiscentiis variis abripiaris, æstibusque animi, instar maris procellosifluctues. R. David et R. Abraham, ne te multum occupes in negotiis mundanis, ne te distrahas, ne vageris*; Campensis, *ne esto nimis justitiæ tenax, neque esto exlex, ut nec in minutissimis scrupulose crucieris, nec maxima temerarius transilias*. Hæc gnome est antithesis præcedentis, ut patet conferenti utramque, præsertim in Hebræo.

Sensus clarus est, q. d. ait S. Hieronymus : « Noli peccatis addere peccata, ne provoces Deum etiam hic tibi inferre judicium, » citamque mortem. Peccata maxime gravia et atrocia intellege, hæc enim significat Hebræum רסע rāsa, et Latinum *impie agere* : quæ duplicis sunt generis, scilicet primo, impietas in Deum per superstitionem, hæresim, blasphemiam, idololatriam, etc. Ita Olympiodorus. Secundo, sevitia et crudelitas in proximum. Ita Bonaventura, Lyranus et alii. Hæc enim duo, utpote noxia reipublicæ et hominum societati, solet Deus punire in hac vita, et castigare morte, uti castigavit totum orbem idololatria et injustitia plenum diluvio, tempore Noe; Pentapolim igne cœlesti; Core, Dathan et Abiron hiatu terræ, Numer. xvi; Absalonem patri Davidi rebellantem suspendio. Nam, ut dicitur Psalm. lvi, vers. 24 : « Viri sanguinum, et dolosi non dimidiabunt dies suos : » ergo ne impie agas multum, » hoc est, sicut te docui ne nimis sis justus, sic te moneo ne nimis sis injustus. Cave ergo a peccatis gravibus præsertim Deo vel proximo injuriis. Nam omne peccatum, etiam veniale et minimum, in hac fragili vita vitare est impossibile, scilicet, ut ait Poeta : « Quisque suos patitur manes ; felix qui minimis urgetur. »

ET NOLI ESSE STULTUS. — Stulte inhærendo vanis voluptatibus, et addendo peccata peccatis, nec pœnitendo cum periculo mortis et gehennæ, quæ peccatores non cogitant, nec prævident, sed libere et secure peccant quasi non esset mors et infernus, ideoque improvidi subito in eum corruunt. An non hæc summa est stultitia? « Si enim, ait S. Hieronymus, novit hirundo pullos de succo oculare chelidonie, et dictamnum capreæ appetunt vulneratæ, cur nos ignoremus medicinam

pœnitentiæ propositam esse peccantibus? » Unde Septuaginta vertunt, *noli esse αὐραγός*, id est *durus*; Arabicus, *ne sis inurbanus, scelestus*; Hugo, *ne sis divinorum ignarus*.

NE MORIARIS IN TEMPORE NON TUO, — id est, ne moriaris intempestive, præmatura et anticipata morte, eaque sæpe violenta, puta vi ab hominibus, vel a Deo vindice tibi illata. Homines valde scelerati, ait S. Hieronymus, moriuntur in tempore non suo, quia vel judicium, vel Dei vindicta de vita tolluntur ante naturalem vitæ terminum, quem attigissent, nisi is incisus et præreptus fuisset, scilicet, *ante fatale tempus*, ait Figurina : nam, ut vertit Campensis, *tales ut plurimum pereunt male*. Adde, inquietudines et passiones, et perturbationes iræ, invidiæ, superbiæ, etc., quibus assidue agitantur impii, vitam eorum abbreviant. Sic filii et posterii Heli mortui sunt in tempore non suo. Audi S. Scripturam : « Non erit senex in domo tua omnibus diebus : et pars magna domus tuæ morietur, cum ad virilem ætatem venerit, » I Reg. ii, 32, 33, juxta illud Prov. x, 27 : « Timor Domini apponet dies : et anni impiorum breviabuntur. »

Secundo, « in tempore non suo, » quia impios imparatos, utpote destitutos virtutibus et meritis, subita et repentina invadit mors : ita Olympiodorus. Dicitur hoc tempus *non suum*, quia sibi incongruum, animo noxium, et salutis æternæ damnosum : hoc enim est tempus peccati et diaboli, quo ipse peccatorem possidet, ut rapiat ad tartara.

Tertio, « in tempore non suo, » quia impii nullo tempore expectant mortem, putantque ab ea se longissime distare, ergo incogitantes et pavidos improvisa mors aufert. Vide Pererium in cap. xv Genes. disput. 7.

Mystice Auctor *Catene Græcor.* exponit, q. d. « Ne immoretur in corde tuo cogitatio impia, ne forte in impietatem anima prolapsa ignoratione moriatur. »

Tropologice, disce hic quod summum bonum est mori in tempore suo, hoc est, quando quis constitutus in gratia paratus est ad mortem, ut per eam transeat ad beatam immortalitatem. Hanc Deus concedit iis qui solliciti sunt et strenui, ut se in gratia conservent, eamque augeant. Vice versa summum malum est mori in tempore non suo, hoc est, quando quis degit in peccato mortali, præsertim in consuetudine et statu peccati. Hic enim imparatus est ad pœnitentiam, et ad bonam mortem, ideoque per eam tendit ad mortem secundam in gehenna. Hoc Deus infligit iis qui in impietate crescunt, et peccata peccatis accumulanti. Hos enim Deus despicit, obcæcat, obdurat, ac tandem reprobatur. Quare prædestinationis signum, imo effectus, est mori in tempore suo, id est in statu gratiæ; reprobationis vero mori in tempore non suo, id est imparatum in statu peccati. Quam multi reprobi salvarentur,

Mori in
tempore
non suo
quid?
Expositio
prima.

Secunda.

Tertia.

si morentur in tempore suo, id est cum sunt in statu gratiæ! jam autem damnantur, quia moriuntur in tempore non suo, id est in statu peccati. Quam multi vicissim prædestinati et electi damnarentur, si Deus eos raperet in tempore non suo! verbi gratia, si Petrum rapuisset, illico ut negavit Christum; si Paulum, cum persequeretur Ecclesiam; si Magdalenam, cum voluptatibus indulgeret: jam autem per gratiam, qua eos prædestinavit et elegit, sinit eos vivere in tempore non suo, ut rapiat eos in tempore suo, cum scilicet per gratiam sunt amici et filii. Hæc ergo summa est gratia, utpote gratia prædestinationis et electionis divini. Hinc disce summe cavendam esse consuetudinem peccandi, ut si in peccatum aliquod lapsus sis, non in eo jaceas, sed illico per pœnitentiam resurgas. Hoc est quod monet Ecclesiasticus, cap. XXI, vers. 1: « Fili, peccasti? non adjicias iterum: sed et de pristinis deprecare ut tibi dimittantur. » Vide Bellarminum, *De Arte bene moriendi*. Viri quidam timorati nuper sodalitates instituerunt hæc de re, in qua quisque quotidie certas pro se cæterisque sodalibus Deo fundit preces, ut sibi suisque felicem sanctamque in tempore suo concedat mortem; quæ sane pia et utilis est praxis ad assecurandum sibi ultimum et decretorium illud vitæ momentum, ex quo pendet tota æternitas; ideoque sodalitas hæc per plures provincias sparsa est, multaque hominum millia, qui pro se mutuo ac felici sodalium omnium morte quotidie obsecrant, complectitur. Horum illud axioma est: « Sic vive quasi quotidie moriturus. Cum mane surgis, cogita te illo die moriturum. »

Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.

Quod fuit dictamen S. Marcellæ, teste S. Hieronymo in ejus epitaphio ad Principiam ejus filiam.

Vers. 19. **BONUM EST TE SUSTENTARE JUSTUM, SED ET AB ILLO (impio, de quo sermo præcessit) NE SUBTRAHAS MANUM TUAM: QUIA QUI TIMET DEUM, NIHIL NEGLIGIT.** — Pro *justum* Titelmannus et Vatablus censent legendum *istum*, quia sic legunt Hebræi et Chaldæi. Verum omnes Codices, etiam Sixtini, legunt *justum*, quia per *istum* intelligit *justum*. Hebræa ergo sic habent, *bonum est quod apprehendas in hoc* (id est *hunc*, scilicet *justum*), *et etiam ab hoc* (id est *alio*, puta *impio*) *ne quiescere facias manum tuam, quia timens Deum egredietur ad omnia hæc*. Septuaginta, *bonum est inhærere in hoc, et quidem ab hoc ne contamines manum tuam; quoniam timentibus Deum egrediuntur omnia*. Ubi pro $\mu\acute{\alpha}\nu\tau\epsilon\varsigma$, id est *contamines*, per diæresin videtur legendum $\mu\acute{\iota}\acute{\alpha}\nu\tau\epsilon\varsigma$, uti legit Scholiastes, id est, *ne dimittas*. Sic enim legunt Hebræa, Chaldæa, Latina. Arabicus vero de more Septuaginta secutus legit, *ne contamines*. « Res bona est, inquit, ut amplectaris hanc concionem, et teneas eam, et propterea ne macules manum tuam hoc. » Nonnulli per *hoc* et *hoc*

accipiunt *justum* in neutro genere, id est *justitiam*, *q. d.* Bonum, imo optimum est ut sustententes *justum*, id est, ut *justitiam* et *sanctitatem* supra te tollas, humerisque et capiti tuo imponas, nec ab ea manus amoveas, sed ambabus eam amplectaris, exerceas, tuearis: hoc enim unicum est negotium tibi a Deo impositum et commendatum. Alii per *hoc* et *hoc* accipiunt duo, quæ præcesserunt, *q. d.* Sustenta *hoc*, scilicet, ut non sis nimis *justus* et *severus*, nec subtrahere manum ab *hoc*, id est a secundo, ne scilicet *impie* agas multum, id est ne sis nimis *indulgens* et *laxus*, *severitatem* *clementia* temperes: sic Dei *sanctam providentiam*, quæ attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter, imitaberis. Verum pro *hoc* hebraice est זו *ze*, id est *Sustenta hic* vel *iste*, in masculino genere, puta *justus*, nisi alio puncto legas *zo*, id est *hoc*, *istud*; quocirca

Primo, Thaumaturgus per *justum* accipiens Deum, sic apte præcedenti de *justo* et *impio* hanc gnomen connectit, dum vertit, *bonum maximum est Dei adjutorio niti, et sic omne cavere peccatum. Exsecrabile etiam immaculata pollutis contingere manibus. Atqui obedienti et timenti Dominum omnia adversa licebit effugere*. Et Auctor *Catenæ Græcorum*: « Cæterum, inquit, maximum illud est: si succurrentem Deum, manumque jacenti porrigentem vicissim tu apprehendas, ut ab illo pendens nusquam peccato manum tuam porrigas; nam incesta manu contingere, quæ ab omni sunt labe aliena, scelestum plane est et abominabile; at qui timore Dei confixus, Deo subditus est, is adversa omnia facile vitat. »

Secundo, Olympiodorus, *q. d.* Bonum est *justum*, id est *justitiam* apprehendere et virtutem comparare, nec manus scelere contaminare; qui autem id facit, Deumque timet, evadet tentationum certamina. Vel, ut Cajetanus: Egredietur ad omnia, id est ad omnes virtutes, quas studiose exercebit, nec erit una alterave duntaxat contentus. Rursum Midras, sive Glossa Hebræa, hic per *hoc* et *hoc* accipit diversa, imo universa legis præcepta, *q. d.* Ita serva unum præceptum, ut non omittas aliud, sed universa simul exacte observes: sic non morieris in tempore non tuo, sed universa mortis præmaturæ discrimina tutus evades.

Tertio, Hugo Cardinalis, *q. d.* Bonum est *sustinere justum*, qui sæpe te corripit et castigat, nec ab illo subtrahere obsequium, vel subsidium, sed tanto alacrius illud exhibere, quanto ille diligentior est in corripiendo, et curando salutem tuam.

Quarto, S. Hieronymus asserit *sustentare* accipi posse pro *sustinere*: « Ut *justi* animus præparetur, ut quodcumque evenerit librata mente sustentet, » *q. d.* *Justus* æquo fortique animo sustinet omnia tam adversa quam prospera; ideoque implorat Dei opem: si enim eum habeat protec-

tozem, nec elevabitur prosperis, nec deprimetur adversis.

Quinto. Quinto, Vatablus : *Bonum est ut hoc*, inquit, *teneas*, ita nempe, quod non sis nimium justus; *nec manum tuam ab isto retrahas*, id est a *justitia et sapientia*, quas non debes spernere, sed utrique operam diligenter dare, namque *timens Deum expediet se ab universis his*, id est, « facile cavebit ne sit nimium justus, aut ne non nimium studeat justitiæ, recedatque ab extremis. »

Huc accedunt Hebræi, qui exponunt, *q. d.* Bonum est apprehendere partem sapientiæ et stultitiæ, quia qui timet Deum utraque viriliter utitur. Una ergo manu apprehendere unam, altera alteram, id quod timor Dei edocebit; eujus ductu tutus incedes, et evades extrema pericula. Et clarius, quasi dicat, *ut hæc pericula* (nimis justitiæ, sapientiæ, impietatis, stultitiæ) *vites*, nihil melius est quam ut firmiter credas, et perpetuo in memoria habeas, quod qui reverentur Deum, omnia hæc mortifera mala effugient.

Sexto. Sexto, Chaldaeus : *Bonum est*, inquit, *te adungi negotiis mundi hujus, ut retribuas beneficentiam animæ tuæ in via negotiatorum; et etiam ab hoc libro legis, ne dimittas partem tuam: etenim qui timet Dominum, exit de manibus omnium dilectorum illorum.* Unde aliqui per hoc et hoc accipiunt theoreticam et practicam, *q. d.* Ita vaces theoreticæ et contemplationi, ut non omittas actionem et praxim, sed manus operi et beneficentiæ admoveas. Contemplatio enim dirigenda est ad actionem et exercitium virtutum.

Septimo. Septimo et genuine, S. Hieronymus, Alcuinus, Glossa interlinearis, Titelmannus et alii, *q. d.* Bonum est sapiens et justus ope et opibus sustentare, sed et a stultis quoque impiisque peccatoribus ne subtraha manum et beneficentiam, quia, qui timet Deum, nihil negligit, sed omnes occasiones bene agendi et bene faciendi capessit et captat, ut imitetur Deum, « qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos, » *Matth.* cap. v, 45, *q. d.* Quibus, et quotquot potes benefacere, benefacito: qualesque illi sint, sive sapientes et justus, sive stulti et impii; sic non eris justus nimis, nec nimis impius. Eleemosyna enim corrigit nimiam justitiam et severitatem, atque expiat, si quid impie gesseris. Videtur huic gnomæ contradicere illa *Eclii.* cap. xii, 5: « Da bono, et non receperis peccatorem; benefac humili, et non dederis impio; » sed ibidem respondi, et locum explicui. Verum, ut candidè dicam quod sentio, non videtur hic agi proprie de eleemosyna corporali, sed spiritali, ut sensus sit, *q. d.* Sustenta justum ne velit esse nimis justus, itaque limites justitiæ excedat fiatque injustus; manum quoque ne subtrahas ab impio, ne impie nimis agat et stulte operetur; sicque nihil boni negligas, quod tam in justo in justitia sustentando, quam in impio ab impietate prohibendo et revocando efficere pos-

sis. Hunc esse sensum liquet primo, quia eum exigit connexio hujus sententiæ cum præcedenti; atque *justum* plane respicit refertque justum, de quo versu præced. dixit: « Noli esse justus multum. » Similiter *sed ab illo ne subtrahas manum* plane refert impium, de quo dixit: « Ne impie agas multum, et noli esse stultus. » Rursum idipsum arguit, quod dicit: « Sustenta, » non da eleemosynam. Hebraice, *apprehende justitiam* scilicet nutantem et labantem, ne in injustitiam propter nimium fervorem prolabatur. Denique id convincit ratio, quam subjicit vers. 21: « Non enim est homo justus in terra, qui faciat bonum, et non peccet, » *q. d.* Ideo sustenta justum, quia non est justus quisquam adeo sanctus, qui non aliquando cespitet et peccet (1).

QUI TIMET DEUM, NIHIL NEGLIGIT. — Hebræa, *exibit ad omnia*; Syrus, *sequitur omnia*, *q. d.* Non est tardus et piger, sed sedulus et alacer, ut aggrediatur omne bonum omnemque beneficentiam, item omne opus arduum, *q. d.* Justus forti est animo, ideoque difficultates, tentationes et tribulationes non fugit, sed intrepide iis procedit obviam, easque vincit et superat: sicut Deus Jacob « certamen » forte (cum Esau) « dedit, ut vinceret, » *Sapient.* x. Unde S. Hieronymus explicat, *q. d.* « Qui timet Deum, nec elevatur prosperis, nec opprimitur adversis. » Rursum ex Hebræo veritas, *qui timet Deum, exhibit cum omnibus*; vel, ut Pagninus, *de omnibus*, id est *evadet omnia mala*. Ita Thaumaturgus, Olympiodorus et alii; vel omne bonum opus ad optatum finem perducet; aut, ut Septuaginta, *exhibunt omnia*, id est omnia feliciter succedent timenti Deum. Unde Arabicus vertit, *qui timet Deum, exit ab omnibus rebus justificatus*; Symmachus, *timens Deum pertransibit omnia*; Tigurina, *expedit se ex universis istis*; Vatablus, *facile recedet ab extremis*.

Moraliter discite hic quod, sicut negligentiam mater est securitas, sic timor est industriæ et diligentiam. Hoc vero consistit in quatuor, ait Hugo, scilicet in studio, labore, sumptu, tempore. Diligens enim nulli parcit studio, labori, sumptui, tempori, sed omne, quod res poscit, illi impendit. Rursum timens Deum nihil boni vel mali negligit, sed omne bonum capessit, et omne malum evitat, quantum scilicet humana fragilitas patitur. Nam non est justus, qui non peccet venialiter, ut subdit vers. 21. Justus tamen satagit venialia fugere quoad potest, nihilque vel minimum præterit, vel negligit. Nam, ut sapienter ait S. Augustinus, lib. *De Decem chordis*, cap. xi: « Sic et modica peccata attendite, quia modica sunt, et cavete, quia plura sunt. Quam minutissima sunt grana arenæ! si arenæ amplius in navim mittatur, mergit illam, ut pereat; quam minutæ sunt

(1) Sensus est, *bonum est quod apprehendas hoc* (monitum vers. 18); *et etiam ab illo* (monito vers. 17) *ne dimittas manum tuam: nam timens Deum egredietur omnia illa, evadet omnia illa et juncta iis pericula.*

Timens Deum n. negligit.

Moraliter.

guttæ pluviae! nonne flumina implent et domos dejiciunt? Ergo ista nolite contemnere.» S. Bernardus autem sic inquit: «Non solum gravia, sed et levia cavenda sunt peccata. Multa enim levia unum grande efficiunt, sicut solent de parvis et minimis guttis immensa flumina crescere.» Ita S. Bernardus, lib. *Meditat.* cap. XLV; quod intellige non formaliter, sed dispositive: venialia enim peccata disponunt ad mortalia: sunt enim sicut pulvis in oculos injectus, qui eos in principio obaubilat, deinde excaecat penitus; sunt sicut seminatores discordiæ, qui affectuum rempublicam turbant, et animam totam inquietant; sunt imbres, qui non quidem charitatem extinguunt, at robur ejus et fervorem consopiant; sunt ægritudines, quæ mentem debilitant; sunt fetores, qui spiritum Dei contristant, et nos a bono ejus familiaritatis avertunt.

Qui ergo Deum timet, nihil negligit; sed majora peccata ut majora fugiet, et minora ut semina majorum vitabit. Temerarium enim est unum pedem hostis intra domum admittere, qui post unum alterum ponet, et miserum habitatores ex ea cum injuria expellet. Ita diabolus solet a parvis incipere, et ad majora procedere, et postquam ab anima timorem leviorum peccatorum depulit, metum etiam graviorum ablegare. Vide dicta *Ecclesi.* cap. XIX, vers. 1, ad illa: «Qui spernit modica, paulatim decidet.» Ex adverso stultus, qui Deum non timet, audacter transilit de peccato in peccatum, velut equus exoculatus, qui nihil timet, quia nihil videt; unde vulgo dicitur: «Nullum animal audacius equo cæco,» ait Hugo.

Vers. 20
Sapientia
dat ro-
bur.

20. SAPIENTIA CONFORAVIT SAPIENTEM SUPER DECEM PRINCIPES CIVITATIS. — Hebræa, *sapientia validabit sapientem præ decem dynastis, vel dominantibus in urbe*; Syrus, *sapientia roborat sapientem, melior decem principibus, qui sunt in urbe*; Tigurina, *sapientia plus virium suppeditat quam decem potentes*; Campensis, *plus juvat, quam possint decem primates*; Thaumaturgus, *nec tantum valent in civitate potentissimorum virorum præsidia, quantum sapientia; ea solet nonnunquam etiam omittentibus facere quæ oportebat, ignoscere*. Laborant hic interpretes in nexu hujus sententiæ cum præced. S. Hieronymus sic nectit, ut occurrat faciæ objectioni. Dicit enim quis: Sum tenuis fortunæ et pauper, quomodo ergo opibus meis sustentabo justum? Huic respondet: «Quos non potes opibus, consilio adjuva, solatio fove. Plus enim potes in angustia constituto præstare sapientia, quam quilibet maximæ potestatis. Atque hoc ipsum cum prudentia facito. Grandis quippe libra justitiæ est, et cui, et quantum, et quamdiu, et quali, vel in re, vel in consilio tribuere.»

Planius et plenius sic nectas, ut det causam, unde tantum robur sit sapienti, ut sustentare queat tam justum, quam impium nutantes et labantes in peccatum, curque ipse nihil boni negligat, sed validus vegetusque sit ad omne bo-

num. Causa nimirum est, quod sapientia confortet sapientem, ut plus efficere queat unus sua sapientia, quam decem principes suis opibus et potentia in civitate; hæc enim corporea est, fragilis, infida et incerta: sapientia vero spiritualis est stabilis, fida et certa. Exemplum est in Joseph, de quo hunc versum explicat Chaldæus: «Sapientia Josephi, inquit, filii Jacobi, plurimum ei præsidii et prudentiæ coram fratribus suis decem justis attulit, qui cum in timore Domini multum posset, nihil in illos molitus est mali, quo tempore in Ægypto essent; neque etiam violenter in fratrem irruerunt, qui tum eorum animos exasperarat.» Ita habet Chaldæus Complutensium et Costi, licet in Bibliis Regiis habeat: *Sapientia auxiliabitur sapienti, qui subegerit concupiscentiam malam*. Rursum exemplum est in Jacob patre Josephi, de quo ait Sapiens cap. X, 10: «Hæc (Sapientia) profugum iræ fratris justum deduxit per vias rectas, et ostendit illi regnum Dei, etc. Custodivit illum ab inimicis, et a seductoribus tutavit illum, et certamen forte dedit illi ut vinceret, et sciret quoniam omnium potentior est sapientia.» Ratio a priori est, quod sapientia mille excogitet et suggerat rationes, quibus sustentet justum æque ac impium, ac quodlibet opus arduum aggrediatur et perficiat. Rursum quod sapiens, id est justus et sanctus, sit Dei os et organum, per quod loquitur Spiritus Sanctus ad movendum audientium corda, quocumque ei liberit, uti patuit in S. Petro et S. Paulo, cæterisque Apostolis et viris Apostolicis, qui orbem converterunt, et ex impio fecere pium. Quare, ut dicitur *Ecclesi.* cap. IX, 18: «Melior est sapientia, quam arma bellica.» Et: «Vir sapiens, fortis est: et vir doctus, robustus et validus. Quia cum dispositione inquit bellum: et erit salus ubi multa consilia sunt,» *Prov.* XXIV, 3; et cap. XII, 22: «Civitatem fortium ascendit sapiens, et destruxit robur fiducia ejus.» Vide ibi dicta.

SUPER DECEM PRINCIPES, — id est primores, dynastas, qui sunt in civitate. Hebræice enim est *Schallitim*, unde sultan sive soldanus, id est princeps et imperator, qualis fuit Soldanus Ægypti, Babylonis, Syriæ, etc.; *decem*, id est multos, imo universos. *Denarius* enim est complementum numerorum simplicium, qui *articuli* vocantur, eosque primo componit et combinat. Unde δεκά; dicitur, quasi δεκά; a δεκάσθαι, quod omnia contineat et comprehendat. Sic *Job* cap. XIX, 3, ait: «En, decies,» id est multoties et continuo, «confunditis me.» Alludit tamen ad decem primores urbis, de quibus dicitur *Ruth* cap. IV, vers. 2: «Tollens autem Booz decem viros de senioribus civitatis;» hosce enim non tantum ut testes cessionis hæreditatis adhibitos fuisse, uti voluit Lyranus et Abulensis, sed etiam ut seniores, id est senatores et judices, patet ex eo quod subdit: «Dixitque ad eos: Sedete hic. Quibus sedentibus locutus est ad propinquum,» etc. cau-

sam cessionis cum eo coram decem senatoribus peragens, uti recte ibidem observavit Fevardentius; esto Josephus, quem citat et sequitur Carolus Sigonius lib. VII *De Republ. Hebr.* cap. VII, innuat apud Hebræos septem fuisse civitatis principes: varii enim in urbe sunt magistratus, variis rebus causisque præpositi; unde in uno septem, in alio decem senatores. Sic apud Romanos erant septemviri, erant et decemviri, sed in diversis tribunalibus, adde et in diversis temporibus. Audi Livium, lib. III: « Anno trecentesimo altero, quam Roma condita erat, iterum mutatur forma civitatis ab consulibus ad decemviros, quemadmodum ab regibus ante ad consules venerat. » Porro nugatur R. Salomon, dum explicat de Josia, *q. d.* Josias rex sapiens et pius ob suam sapientiam et pietatem, potentia et robore superavit decem reges antecessores suos.

Mystice Salonius per sapientem accipit Christum, qui robustior est, majusque auxilium fidelibus præstat, quam decem principes, id est omnes angeli: « Decem enim, inquit Salonius, fuerunt ordines angelorum; sed unus cecidit per superbiam, et ideo boni angeli semper ad hoc laborant, ut de hominibus numerus adimpleatur, et perveniatur ad perfectum numerum, id est *denarium*. » Hoc cum grano salis accipe. Nam Ecclesia tantum agnoscit novem choros cælestium spirituum, e quibus nonnulli cum Lucifero ceciderunt, factique sunt dæmones: cæteri, duce S. Michaelis, in fide et gratia perstiterunt, factique sunt angeli. Unde hic locus a censoribus in Salonio notatus et castigatus est. Excusandus est tamen Salonius, quod decimum chororum separaverit a novem choris sanctorum angelorum, feceritque eorum qui prolapsi sunt et facti dæmones, *q. d.* Novem chori sunt sanctorum angelorum, decimus est dæmonum.

21. NON EST ENIM HOMO JUSTUS IN TERRA, QUI FACIAT BONUM, ET NON PECCET. — Hebræum, *et non peccabit*, i. e. qui nunquam sit peccaturus; Thaumaturgus, *et quis est qui non impingat alicubi?* Cajetanus hanc gnomen necit præcedenti dupliciter: *Primo*, referendo eam ad decem « principes civitatis, » *q. d.* Hisce robustior est sapiens, quia hi ut homines subinde errant et peccant: at sapiens confortatus a sapientia, dum eam sequitur, errare et peccare nequit. *Secundo*, referendo eam ad *sapientiam*, *q. d.* Sine sapientia, vel seclusa sapientia non est homo justus in terra, qui faciat bonum et non peccet, *q. d.* Quod justus faciat bonum et non peccet, id habet a sapientia: quare si eam secludas, vel si justus eam deserat, illico bonum deseret et peccabit. Hoc est quod dicitur *Sap. ix*, 19: « Per sapientiam sanati sunt, quicumque placuerunt tibi, Domine, a principio. »

Planius eam referas ad vers. 19, ut ibi dixi. Cum eo enim optime cohæret, ejusque dat causam, *q. d.* Sustenta justum ne labatur, vel ut lapsus resurgat, quia non est justus, qui ita con-

stanter bonum faciat; ut ex innata fragilitate aliquando non peccet. Eget ergo sustentatore, qui eum fulciat ne cadat absolute, aut certe ne in peccatum gravius cadat, vel si in illud corruerit, lapsus erigat. Hoc est quod ait S. Jacobus cap. III, vers. 2: « In multis offendimus omnes; » et: « Si dixerimus quoniam peccatum non habemus: ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est, I *Joan.* cap. I, 8. Vide utrobique dicta (1).

Excipe ex communi totius Ecclesiæ sensu et consensu, Christum et B. Virginem: hi enim nunquam peccaverunt, sed semper bonum operati sunt. Quocirca ex hoc loco docet Concilium Milevitanum, Tridentinum, totaque Ecclesia justos non posse vitare omnia peccata venialia: esto enim singula seorsim sumpta vitare queant, non tamen universa simul sumpta. Quare necessarium est ut aliquando venialiter peccent, non definite hic et nunc, sed indefinite. Sicut sagittarius licet peritissimus sit, non potest centies continuo sagittando scopum configere, sed necessum est ut fatigatus, deficiente attentione, aliquando ab eo aberret.

Porro impia et stolidi est explicatio Calvinii et novatorum, qui ex hoc loco contendunt hominem etiam justum, eo quod concupiscentia sit infectus, in omni opere bono aliquid concupiscentiæ et peccati admiscere, ut in omnibus emineat quædam *inordinatio*, labes et confusio. Hoc enim dogma admittit homini mentem, consilium, prudentiam, bonitatem, virtutem, sanctitatem et omne bonum, atque hominem non tantum in bestiam, sed et in dæmonem transformat. Solus enim dæmon cum damnatis, ex desperatione, et odio ac furore, quo flagrat in Deum, non potest velle quidquam boni, adeoque nihil potest agere nisi superbire, irasci, invadere, furere et peccare. Vide Bellarminum, lib. IV *De Justificatione*. Argute Hugo cardinalis asserit non esse qui faciat bonum simul et non peccet, quia pueri, inquit, non peccant quidem, sed non faciunt bonum; adulti vero, esto faciant bonum, tamen aliquando peccant. Solidius S. Athanasius, tract. *De Incarnat. Verbi* contra Paulum Samosatensem et S. Hieronymum, cap. II *ad Ephes.* hanc gnomen accipiunt de peccatis, non tantum venialibus, sed et mortalibus, quod scilicet ea omnia nemo suis viribus vitare possit, ut vere sit justus. Indeque evincunt necessariam fuisse Christi incarnationem, ut Christus suis meritis nos justificaret, ac gratiam ad vitandum omne peccatum mortale nobis impetraret et conferret.

22. SED ET CUNCTIS SERMONIBUS QUI DICUNTUR, NE ACCOMODES COR TUUM: NE FORTE AUDIAS SERVUM MALEDICENTEM TIBI;

23. SCIT ENIM CONSCIENTIA TUA, QUIA ET TU CREBRO

(1) Hujus versus, si cum præcedentibus connectatur, sensus erit: Quoniam nullus homo a delictis prorsus liber sit, ne in Deum querelas effunde, quod tibi in malis justus esse videatur. Eundem alii cum sequentibus non male jungunt: *Idcirco etiam cunctis*, etc.

ers. 21.
Omnis
justus
subinde
peccat.

Vers. 22.

Vers. 23.

MALEDIXISTI ALIIS. — Septuaginta vers. 23 ita reddunt, *etenim frequenter malignabitur in te, et multis modis male afficiet cor tuum, nempe quia tu etiam maledixisti aliis*; Aquila, *quia frequenti tempore male habebit cor tuum, si nimirum attenderis et curaveris quid quisque dicat*. Hebræum *קלל* *kalal* significat *vilem facere*, extenuare, deprimere, de trahere, maledicere, execrari, mala imprecari, similiaque dicere et facere, quæ suggerit animi amaritudo, turbatio, impatientia, ira et odium. S. Hieronymus hanc gnomen præcedenti nectens sic explicat: « Sipientiæ auxilio confortatus, vel ad bona, vel ad mala præpara cor tuum, et non cures quid de te loquantur inimici, qualis foris opinio sit. Quomodo enim prudentis viri est murmurantem famulum non audire, sic et sapientis hominis est sapientiam præviam sequi, et vanos non considerare rumores. » Thaumaturgus, *ne maledicta de te jactata commordeant animum, ne in multis postea actionibus, ad referenda convicia ipse quoque abducaris.*

Sipientia ergo roborat cor sapientis, ut ad animi pacem et generositatem tuendam non curet rumores, nec quid de se servi aliivæ dicant et maledicant, imo ad ea non attendit, nec audire vel scire cupit; quia si attendat, audit subinde mira et indigna, ideoque ab iis, de quibus nunquam cogitasset: quare surda aure omnia præterit, despicit et spernit, sciens hominum plebeiorum, præsertim servorum genus esse vile, impatientis, garrulum, parvi animi et iudicii, dicax et procax; quare magno celoquoque animo illa dissimulat et negligit. Unde Olympiodorus in Septuaginta pro multis modis male afficiet cor tuum, *legens, descensibus plurimis affliget cor tuum, sic explicat: Convicium persepe, cum auditur, animam turbat.* « Si igitur quispiam in conviciantem ira succendatur, in multos cadit labiturque descensus, a sublimi sede rationis deductus in iracundiæ passionem, atque ita tristi turbulentia implet cor suum. »

Sic David Semei et cæterorum maledicta surda aure præteriit. « Factus sum sicut homo non audiens: et non habens in ore suo redargutiones, » ait ipse *Psal. xxxvii, 13.* Verba enim non sunt verbera, aerem feriunt non hominem: nisi qui iis attendit mordetur, sauciatur. Idem ex Salomone docuere philosophi. Augustus Cæsar conviciis in se jactis non irascebatur, sed arridebat, ait Seneca, lib. *De Clement.* cap. x. Fabius Maximus sequens Annibalem, a suis Annibalis pædagogus vocabatur. At ille more suo perrexit, itaque Annibalem fregit; unde dicebat: « Qui dieteria conviciaque metuit, timidior est iis qui fugiunt hostes. » Ita Plutarchus in *Apophth.* Tiberius Cæsar convicia dissimulabat, dicens, « in libera civitate libera esse linguas, » ait Suetonius in ejus Vita. Aristippus maledicum insequantem fugiens, cum ab eo rogaretur: Cur fugis? « Quia, inquit, tibi facultas est maledicendi, mihi vero non est

audiendi. » Titus Imperator: « Nihil ago, inquit, ob quod reprehendi merear; ea vero, quæ de me falso dicuntur, prorsus negligo. » Ita Xiphilinus in ejus Vita. Plutarchus, lib. *De cohibenda ira*: « Accurate, inquit, scrutari inquirendo omnia, atque in medium protrahere omnia servi negotia, omnes amici actiones, omnia filii studia, omnes uxoris susurros, ea vere res iras gignit multas, atque continuas et quotidianas, quarum summa eo redit, ut morosi intractabilesque reddamur. Euripidis esse: Deum res magnas curare, exiguas feminae dimissas sinere. » Philippus Macedo primoribus sibi obtrectantibus: « Gratias, inquit, iis habeo, quia eorum obtrectatione fio melior, dum factis conor illos mendacii convincere. » Ita Plutarchus in *Apophth.* Unde Seneca, lib. III *De Ira*, cap. xxiv: « Dicat itaque, inquit, quisque sibi quoties lacessitur: Numquid potentior sum Philippo? illi tamen impune maledictum est. Numquid in domo mea plus possum, quam toto orbe terrarum divus Augustus potuit? ille tamen contentus fuit a conviciatore suo secedere. Quid est, quare servi mei hilarius responsum, et contumaciorem vultum, et non pervenientem usque ad me murmurantem flagellis et compedibus expiem? Quis cum aures lædi nefas sit? ignoverunt multi hostibus, ego non ignoscam pigris, negligentibus, garrulis? Puerum ætas excuset, feminam sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas. Nunc primum offendit? cogitemus quamdiu placuerit. Sæpe et alias offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus est? fecit quod noluit: inimicus est? fecit quod debuit. Prudentiori credamus, stultiori remittamus. »

QUA ET TU CREBRO MALEDIXISTI. — Remedium suggerit, tum ad tolerandam, tum ad fugiendam maledicentiam. Solent enim illi qui superioribus aliisve sunt molesti et maledicunt, subditos pariter experiri fastidiosos, et ab iis maledictis impeti. Hæc enim est justa talionis pœna, qua Deus qui nullum peccatum sinit impunitum, tales congrue punit et ulciscitur, juxta illud Christi: « In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis, » *Matth. vii, 2.* Et: « Sicut feci, ita reddidit mihi Deus, » *Judic. i, 7.* Et: « Per quæ peccat quis, per hæc et torquetur, » *Sap. xi, 17.* « Qui dicit quæ vult, audit quæ non vult, » ait Comicus.

24. CUNCTA TENTAVI IN SAPIENTIA. DIXI: SAPIENS EFFICIAR: ET IPSA LONGIUS RECESSIT A ME (1). Vers. 24.

25. MULTO MAGIS QUAM ERAT: ET ALTA PROFUNDITAS (Hebræa, *profundum profundum*, id est, summi- Vers. 25.

(1) *Omnia hæc tentavi per sapientiam, sapienter exploravi. Dixi, cogitavi mecum: Sapiens, jam ad fastigium sapientiæ adscendi; sed ea sapientia remota erat a me.* Vers. 23: *remotum est id, scil. esse sapiens, seu sapientia, et profundissimum: quis inveniet illud? Recte monet Geierus, verba hebræa sic esse ordinanda, quis inveniet illud quod est remotum et valde profundum? Maurer, remotum est id, quod, id est, difficile exploratu est, quid id sit.*

Convici-
cinus sur-
da aure
excipe.

Gnomæ.

ma profunditas sapientiæ) quis inveniet eam? — Arabicus et Syrus, *profunditatem profunditatum ejus quis inveniet?* Salomon hic sermonem reflectit ad seipsum et sapientiam, ejusque profunditatem admiratur: quo enim magis sapientiam indagavit, eo magis ejus profunditatem deprehendit: uti nautæ quo magis mare ingrediuntur, eo illud profundius experiuntur; et mons eminus intuenti demissus, cominus vero excelsus videtur. Quare fatetur se, cum ad summum sapientiæ apicem contenderet, quo plus in ejus scrutatio progressus est, profecit et perrexit, eo magis ab ejus comprehensione defecisse, quia quo plura in sapientia cognovit, eo plura in ea obscura, scrutanda et pernoscenda conspexit, uti sæpe superius dixit et confessus est: quare hic plura non addam. Ita S. Hieronymus qui asserit Salomonem « ultra omnes homines quæsisse sapientiam, et ad finem illius tentasse pervenire, » sed frustra, cum illa instar abyssi fundo et fine careat, sitque immensa atque in divinitatis oceano, puta in intimis divini pectoris visceribus latissime diffusa, et profundissime abscondita. Thaumaturgus hæc refert ad pœnitentiam Salomonis; unde vertit, *omnia hæc mihi jam olim comperta: sapientiam enim a Deo consecutus eram; sed eam, heu! quanto damno meo abjeci: ad similem enim illi pristinae amplius pertingere non valeo.*

Porro S. Hieronymus sapientiam hanc accipit scientiam divinitatis, q. d. Tentavi scrutari Dei majestatem; sed quo magis eam penetravi, eo profundior et magis impenetrabilem reperi; alii, ad curiositatem vestigandi et sciendi ea quæ humanum captum superant; Chaldaice, *ad scrutinium legis divinæ, adventus Messie, ac diei mortis et diei judicii*. Planius et aptius ad sequentia referas, scilicet ad scrutandum creaturarum vanitatem, ut nosset ubi esset vera voluptas et felicitas, q. d. Scrutatus sum res omnes, et in omnibus vanitatem reperi, nec quidquam, quod animum hominis inexplabilem explere et beare posset: quo plus veram satiem et felicitatem in iis quæsi, eo minus reperi, et longius a vera sapientia et felicitate me elongavi, ac præsertim dum inter feminarum complexus et voluptates eam quæsi. Hunc esse sensum patet ex sequentibus.

Hanc profunditatem sapientiæ graphice depingit Baruch III, 15; Salomon, *Prov. xxx, 4; Eccli. I, 2, et xxiv, 7 et seq.; Job, xi, 7*: « Forsitan, inquit, vestigia Dei comprehendes, et usque ad perfectum Omnipotentem reperies? Excelsior cælo est, et quid facies? profundior inferno, et unde cognosces? longior terra mensura ejus, et latior mari. » Idem facit toto cap. xxviii. Sic studiosi Theologiæ, initio, ut principia ejus intelligunt, videntur sibi multa scire, et valde esse sapientes; at ubi pergunt fiuntque professores, vident ubique difficultates, ac cernunt se longe plura ignorare quam scire.

VII.

Tropologice S. Gregorius, XXXII *Moral. cap. 1*, asserit quod sancti viri, « quo apud Deum altius virtutum dignitate proficiunt, eo subtilius indignos esse se deprehendunt; quia dum proximi luci fiunt, quidquid eos in ipsis latebat, inveniunt, et tanto magis foris sibi deformes apparent, quanto magis pulchrum est quod intus vident. » Citato deinde hoc loco *Eccles.*, sic explicat: « Quæsitæ enim sapientia longe recedere dicitur, quia appropinquanti altior videtur; qui vero hanc nequaquam quærunt, tanto se ei propinquos æstimant, quanto et ejus rectitudinis regulam ignorant, quia siti in tenebris mirari lucis claritatem nesciunt, quam nunquam viderunt. »

26. LUSTRAVI UNIVERSA ANIMO MEO, UT SCIREM, ET CONSIDERAREM, ET QUEREREM SAPIENTIAM, ET RATIONEM: ET UT COGNOSCEREM IMPIETATEM STULTI, ET ERROREM IMPRUDENTIUM. — Hebraice הוֹלֵלוֹת *holelot*, id est *insanientium*, vel potius *insanitarum*. Ubi in Hebræo eadem voces sunt, quæ hic Septuaginta, *jactationem*, vel *circumlationem*; Symmachus, *cogitationem tumultuosam*; q. d. ait S. Hieronymus: « Quotidie mecum uniuscujusque rei rationem ponens, nullum invenire cogitatum potui, qui non cogitatione perversa extrinsecus turbaretur (1). »

Pro *lustravi* Aquila vertit, *circumambulavi*; Hebræa, *circuivi*; Symmachus, *pertransivi universa sensu meo*, q. d. Omnia circumspexi et circumlustravi. Contrarie, ideoque non ad litteram Olympiodorus: « Vir sapiens, ait, cum ad intelligendum aliquid vires intendit, collecta mente omnia in circuitu rationibus lustrat; neque item recta linea fertur ad sensibilia prospectanda, sed clausis sensuum fenestris, ac recedens in suæ mentis penetralia deambulat in circuitu. Ibi arcano reflexu in se rediens intellectus sese speculatur ipsum, et quod intelligendum objicitur. »

Pro *stulti* Noster legit כֶּסֶל *kesil*; jam alio puncto legunt כֶּסֶל *kesel*, id est *stultitia*, eodem sensu; aut potius legens *kesel*, id est *stultitiæ*, vertit *stulti*, quia vere censuit abstractum de more poni pro concreto. Hæc gnome patet ex dictis, cap. I, vers. 17, ubi in Hebræo eadem voces sunt, quæ hic. Ait ergo: Circumlustravi omnia ut scirem scilicet rerum naturam et vanitatem, ac præsertim impietatem stulti, ut mox explicat: ibi enim pro *cognoscerem* in Hebræo est idem verbum, quod hic, scilicet דָּעַת *daat*, id est *scirem*, ut scilicet ex hac vanitatis et stultitiæ

(1) *Converti me ego et cor meum*, omni animi mei studio me contali, ad cognoscendum et ad investigandum (scil. res mundanas), et ad quærendum sapientiam et intelligentiam, et ad cognoscendum improbitatem stultitiæ et stultitiam insanitæ; alii, stultitiam et insanias per ἀσύνετον; Maurer, cognoscendum improbitatem esse stultitiam, et stultitiam esse insaniam. Vers. 27. Et inveniens ego, deprehendi aliquid quod magis amarum est, quam mors, scil. mulierem, etc.

scientia considerarem, et quærerem veritatem, veramque sapientiam, in qua scilicet sita sit vera hominis beatitudo et felicitas; simul et rationem, id est, modum et media, eam assequendi, qui est scopus et argumentum totius hujus libri; ideoque laboravi, ut cognoscerem impietatem stulti et errorem imprudentium, qui vanis, caducis et exilibus voluptatibus, præsertim veneris mulierum (ut sequitur) illecti, a sapientia, salute et felicitate aberrant, ac stulte in certum mortis præsentis et æternæ periculum se conjiciunt. Ita S. Hieronymus, Aleuinus, Lyranus et alii, qui censent hic significari quod summum sapientiæ impedimentum sit luxuria et amor mulierum. Adidit S. Hieronymus Salomonem quæsisse quoddam in rebus humanis summum esset malum, ac deprehendisse esse mulierem: hanc enim caput esse malorum omnium. Thaumaturgus vero censet Salomonem ex desperatione sapientiæ, cum illam videret adeo profundam et quasi fugientem a se, tradidisse seipsum concupiscentiæ mulierum, et in luxuriæ volutabrum incidisse.

Chesbon
Hebraice
quid?

Pro rationem Hebraice est חֶסְבֹן *chesbon*, id est cogitationem, numerum, summam, rationem, ait S. Hieronymus. Septuaginta, λογισμὸν et ἔλεγον, i. e. suffragium, vel potius summam, computum, et supputationem. R. David accipit rationem disputandi, quam docet Logica. S. Bonaventura sapientiam tribuit appetitibus, rationem operibus. Hugo Cardinalis sapientiam dat rebus occultis, per rationem accipit causam et probationem. Plane per rationem accipias viam et modum assequendi sapientiam et felicitatem, ut dixi. Minus recte Olympiodorus per rationem accipit Arithmeticam, et scientiam eorum quæ per numeros computantur, vel vestigantur, præsertim in genethliacis observationibus et conjecturis. Posset quoque ratio pro computu accipi, *q. d.* Dum omnes res creatas ad numerum et calculum revoco, dum earum pretium et valorem expendo, invenio in omnibus esse vanitatem, errorem et stultitiam. Ita S. Hieronymus.

Denique *chesbon* significat ingenium, excogitationem, inventionem, artem, industriam, *q. d.* Ut excogitare et invenire artem et industriam recte et feliciter vivendi: hæc enim summa est ars. Sicut enim summa est ars bene moriendi, sic et summa est ars bene beateque vivendi; hæc enim illam parit et gignit. Septuaginta, et ex iis S. Ambrosius, lib. *De Bono mortis*, cap. VII, ex correctione Sixtina, sic legit: « Circuivi cor meum, ut considerarem et quærerem sapientiam et numerum, et ut scirem impii lætitiæ, et molestiam, et jactationem, et inveni ego eam amariorem morte. » Chaldæus: « In tantum tamque immensum spatium profundi (sapientiæ) aufugit, ut nulla sit eandem arripiendi facultas. Denique in eam deductus sum desperationem, ne amplius requirerem, neque cogitarem quam vanæ impiorum

lætitiæ, quam frivola consilia, quamque misera vita. Cumque sic haberem, lethali concupiscentia irretitus, in hoc ipsum volutabrum incidi. » Vere Hugo: Errant, ait, mortales, dum verum arbitrantur, quod est falsum; bonum, quod est malum; magnum, quod est parvum; seque res possidere, a quibus potius possidentur: magni autem refert, si quis id cognoscat, ut damnet et caveat.

27. ET INVENI AMARIOREM MORTE MULIEREM, QUÆ Vers. 27.
LAQUEUS VENATORUM EST, ET SAGINA COR EJUS, VINCULA SUNT MANUS ILLIUS: QUI PLACET DEO, EFFUGIET ILLAM; QUI AUTEM PECCATOR EST, CAPIETUR AB ILLA. — Per mulierem Chaldæus accipit uxorem viro molestam; Olympiodorus, adulteram; alii, meretricem. Melius cum S. Hieronymo et Thaumaturgo accipias quamvis feminam illecebrosam, et ad luxuriam illicem.

Sensus est, *q. d.* Lustrans omnes mundi vanitates et voluptates, nullam inveni vaniorem, fallaciorem et amariorem muliere, quæ juvenes virosque ad se trahit et illicit: errorum insaniarumque maximum, « et quod universa antecedit mala, quodque impietatis, stultitiæ, erroris, vecordiæ teneat principatum, atque omnium malorum caput est mulier, » ait S. Hieronymus. Hæc enim primo, amarior est morte, quia mors semel enecat; at mulier quotidie, imo singulis horis et momentis, ita amasium importunis suis postulationibus, querelis, clamoribus, litibus, rixis cruciat, ut videatur eum enecare, sed ita ut ille mortis dolores, agones et angores jugiter sentiat, nunquam vero moriatur, sed vivus semper in longa et viva morte persistat. Expertus est id Salomon tum post lapsum, tum ante lapsum, cum mulieres deperire et multiplicare cœpit. Experto credendum est, ait S. Hieronymus. Denique femina viro sæpe est causa mortis, uti Dalila fuit Samsoni. Notus est Medæ furor in Jasonem, prius adeo a se amatum. Graphice describit et exaggerat quantum malum sit mulier, dum eam componit et præponit morti, quæ omnium terribilium est terribilissimum, ait Aristoteles. Hoc est quod de femina dicitur, *Proverb.* II, 18: « Inclinata est ad mortem domus ejus, et ad inferos semitæ ipsius. » Vide ibi dicta, et *Proverb.* V, 12, ubi ostendi luxuriam parere paralysin, apoplexiam, phthisin, morbum veneræ luis, et mille alios quibus torquetur et strangulatur luxuriosus. Unde gentiles Libitinam, id est Venerem coluerunt, quasi præsidem mortis et deam exequiarum, ait Plutarchus in *Numa*. Et Athenienses Venerem adorabant, quasi Parcarum maximam, eique cognomen dederunt ἀδελφὸς, id est virorum homicida, teste Pausania, lib. I.

Secundo, femina est « laqueus venatorum, » quia Est 12
quot in ea sunt corporis ornamenta, tot sunt juvenum laquei, et mentis irretientiæ irritamenta. Rursus, ut ait Comicus in *Asin.*, femina similis est aucupi: « Esca, inquit, est meretrix, lectus illex est, amatores aves. » Hinc Venus a *venando*,

Femina
amarior
morte,
cui?

vinciendo et vinculis dicta est, ait Varro : unde et Venus vinculis circumdata pingebatur, eo quod omnes amore sibi devinciret, irretiret et illaquearet, teste Lucretio, lib. IV.

Tertio, « sagena cor est illius, » primo, quia toto corde, mente, animo meditatur mille meretricias artes et dolos, quibus amasios illiciat, capiat et perdat. Rursum cor, id est intentio illius, est viros illaqueare. *Secundo*, cor accipe non solum, sed cum oculis sive oculatum, in oculis enim radiant cor et amor : quare oculi feminae illices sunt et pestiferi instar basilisci, ait S. Basilius in cap. III *Isaiae*, qui solo visu enecat intuentes se. Hinc vulgo dicimus oculum feminae esse spiculum, illudque ignitum :

Carpit enim vires paulatim, uritque videndo
Femina,

ait Virgilius.

Hinc Complutenses vertunt, *retia et scandala habet in corde suo*. Vere Bucchides alloquens feminas : « Viscus merus, ait, vestra est blanditia. » Et Comicus in *Trucul.* : « In melle, ait, sunt linguae vestrae, sed corda in felle ; » uti Lamia illa inescavit Menippum, ut eum deinde devoraret, de qua mire narrat Philostratus, lib. IV, cap. VIII. Quare sapienter Ovidius, lib. I *De Arte amandi* :

Fallite fallentes, ex magna parte profanum
Sunt genus : in laqueos, quos posuere, cadant.

Porro damna omnia meretricis ac libidinis, Poeta hisce duobus versibus complexus est in emblemate, cui titulus : *Libido vetita*. Sic enim de ea respective canit :

Corpus, opes, animam, consortia, foedera, famam,
Debilitat, perdit, necat, odit, destruit, aufert.

Helinandus apud S. Antoninum, lib. VI *Histor.* tit. XIII, cap. VI, 54 : « Mulier, ait, dicitur a *molliendo*, ut et malleus, quia sicut faber per malleum mollit ferrum, sic diabolus per mulierem mollit et malleat universam terram ; de quo *Jerem.* I, 23, in sensu mystico : « Quomodo contractus est, et contritus malleus universae terrae ? » additque casto vitanda esse haec undecim, quae sunt :

Otia, segnities, somnus, caro, femina, vinum,
Prosperitas, ludus, carmina, forma, puer.

Unde legitur in *Vitis Patrum* non habendam familiaritatem cum femina, puero, vel haeretico. Vide dicta *Proverb.* VI, 24 et sequent.

Quarto, « vincula sunt manus illius ; » Aquila, *vincte sunt manus ejus* ; Chaldaeus, *ligatae sunt manus ejus, sic ut non faciant opus* ; Hebraeus *asurim* et vincula et vinctos significat. Unde veritas, *vincti sunt in manibus ejus, q. d.* Multi capti sunt ab ea, perinde ac si colligati essent in carcere, juxta illud *Prov.* VII, 22 : « Statim eam sequitur quasi bos ductus ad victimam, et quasi agnus lascivians, et ignorat quod ad vincula stultus trahatur ; »

quam proinde S. Basilius, lib. *De Virgini*, comparat magneti. Sicut enim ferrum trahit magnes, sic virum sua trahit Agnes. Unde Thaumaturgus vertit, *si vel manum tantum manui connexerit, non minus stricte retinet, quam si vinculis constrictos traheret*. Hinc tactus mulieris est ignitus et pestifer. Audi S. Hieronymum, lib. I *Contra Helvidium* : « Joseph, quia tangere eum volebat Aegyptia, fugit ex manibus ejus, et quasi admorsu rabidissimae canis, ne paulatim virus serperet, pallium quod tetigerat abiecit. »

Quinto, « qui placet Deo, effugit illam ; » Chaldaeus accipit de adultera. Unde vertit, *vir qui dimiserit eam libello repudii, liberabitur ab ea*. In lege enim veteri non licebat viro tenere adulteram, ut dixi *Prov.* XVIII, 22. Vide dicta *Prov.* XXII, 14, ad illa : « Fovea profunda os alienae : cui iratus est Dominus, incidet in eam. » Ergo : « Quid aliud est mulier, nisi mali natura boni colore depicta ? » ait S. Chrysostomus, homil. 49 in *Matth.* Magnum ergo Dei donum est ab ea liberari, quod Deus suis sanctis concedit. Praemium enim sanctitatis est castitas.

Porro unicum remedium hujus mali est fuga. « Fugite fornicationem, » ait Apostolus, id est fugite aspectus et colloquia feminarum. Nam, ut ait Tertullianus, *De Veland. Virg.* : « Ejusdem libidinis est videri et videre. Tum sancti viri est suffundi si virginem viderit, quam sanctae virginis si a viro visa sit. » Idem, *Apolog.* cap. IV : « Democritus, ait, excæcando semetipsum quod mulieres sine concupiscentia aspicere non posset, et doleret si non esset potitus, incontinentiam emendatione proficitur. »

Porro Lyranus : Sicut, ait, qui expeditus est a vinculis, facile currere potest : sic qui femineo effugit laqueos, facile potest rectum virtutis iter percurrere. Ex adverso, qui cum mulieribus versatur sibi nequitia, quibus implicatur, ne in via Dei pergere queat, uti docet S. Ambrosius, lib. I *De Pœnit.* cap. XIII et XIV. Vide quae de malitia mulierum dixi *Proverb.* toto cap. VII ; *Ecclesi.* cap. XXI, cap. XIV et cap. XXVI. Vide et Tiraquelium, *Leg. IX Connubiali*.

Mystice, mulier est voluptas et concupiscentia, quae amarior est morte, quia hominem totaliter cruciat, ac mortem parit tam temporalem in hac vita, quam aeternam in gehenna. Ita S. Ambrosius, Bonaventura et alii.

28. ECCE HOC INVENI, DIXIT ECCLESIASTES, UNUM Vers. 28.
ET ALTERUM, UT INVENIREM RATIONEM (1).

29. QUAM ADHUC QUERIT ANIMA MEA, ET NON INVENI. VIRUM DE MILLE UNUM REPERI, MULIEREM EX Vers. 29.
OMNIBUS NON INVENI. — « Mille, » id est plurimis, ponitur enim numerus definitus pro indefinito. « Ecce hoc inveni, » id est invenire volui, vestigare

(1) Hoc ad vers. 27 referendum videtur. Alii tamen ad ea quae sequitur, referunt. Vers. 29 : *Quam*, scilicet rem, id est quod.

et reperire disposui. Significatur actus inchoatus, non perfectus: nam mox subdit se non invenisse quod quærebat. Ita Glossa interlinearis. Aut τὸ *inveni* pertinet ad id quod sequitur: « Virum de mille unum reperi, » *q. d.* Cum satagerem, ut invenirem rationem et modum, quo quis beatus in vita evadat, quam adhuc quæro et non invenio; hoc unum tamen inveni et agnovi, quod vix unus e mille rationem hanc et modum cognoscat et attingat. Vatablus per rationem accipit resolutionem dubii, quod Salomon quærebat. Olympiodorus accipit fortem virilemque mentem et animam, *q. d.* Quæsivi viriles animos, atque inter viros tales paucos, inter feminas nullos reperi, quia omnes nervi et effeminato ingenio esse comperi. Locus obscurus variis varie explicandi, et ad mysticos sensus confugiendi ansam dedit. Dico breviter hanc gnomen ad præced. spectare de vanitate, malitia et noxa mulierum, *q. d.* Dum universa in orbe lustro et circumspicio, ecce hoc inveni, « unum et alterum, » Hebraice *unum ad alterum* inter se conferendo, quasi dicat: Rebus omnibus a me sigillatim consideratis, et exacte inter se collatis ad hoc, « ut invenirem rationem, » id est modum et methodum recte, sapienter et feliciter vivendi in quolibet statu et sexu, puta tam inter viros quam inter mulieres, fateor me, considerando virorum et feminarum vitam, illam necdum invenisse, sed adhuc investigare et quærere, eo quod in omnibus videam deficere prudentiam, castitatem, virtutem: nam inter viros vix unum inter mille inveni vere virum cordatum, sapientem, fidum et constantem, hoc est, inter multos viros paucos aliquos cordatos reperi: inter mulieres autem nullam rectam, ait Chaldaeus, virilem, cordatam, fidam, castam et vere sapientem inveni. Habuit enim Salomon mille uxores et concubinas, e quibus nullam reperit viraginem castam, prudentem et sapientem, sed omnes illices ad luxuriam et idololatriam. Intellige ergo hæc de mulieribus Salomonis, quod scilicet ipse, spectata et deprehensa femineæ naturæ mollitie, inconstantia, imprudentia, pronitate ad luxuriam, aliisque vitiis femineis, inter suas nullam invenerit viraginem sapientem, pudicam; constantem; non negat tamen alios alibi tales invenisse, vel inventuros esse, præsertim in lege nova. Nam si naturam femineam non in se nudam, sed gratia sanctam et roboratam consideres, uti fuit in Catharina, S. Agnete, S. Lucia cæterisque sanctis virginibus, utique invenies viragines, quæ Christi gratia roboratæ viros virtute, castitate et fortitudine superarunt, et instar angelorum in terris vixerunt. Adde hic latere secretum, quod a nemine animadvertum est: pro *virum* enim Hebraice est אדם *Adam*, de quo paulo post dicit, « quod fecerit Deus hominem (Hebraice, *Adam*) rectum. » Alludit ergo ad Adam in puritate, innocentia, sanctitate et sapientia conditum a Deo, *q. d.* Quæsivi virum similem Adæ in sinceritate, castitate, rectitudine,

et e plurimis paucissimos, imo e mille unum duntaxat inveni: nam cæteri a rectitudine Adæ defecerunt, suntque hypocritæ, impuri, fallaces, scelerati: licet enim nullus post lapsum ad rectitudinem justitiæ originalis, in qua creatus est Adam, ut liber sit ab omni concupiscentia et peccato veniali, assurgere possit, nonnulli tamen assurgunt ad rectitudinem simplicitatis, gratiæ et sanctitatis Adæ, sed pauci. Ad utramque vero assurrexit Christus de quo mox plura. Ita Thamaturgus: « Equidem, inquit, diligenter perscrutatis mulieribus omnibus, ne in una quidem inveni pudicitiam (alii vertunt, *sapientiam*: utrumque enim significat σοφροσύνη), et in nullis millibus virum quis noverit pudicum, mulierem non item. Et S. Hieronymus: « Mulierem bonam, ait, omnino invenire non potui: omnes enim ad luxuriam, et non ad virtutem me deduxerunt. » Et post nonnulla opponit eis paucos viros, « qui non appropinquarunt, ad mulierem et purissimi permanserunt. » Sic et Olympiodorus, Salonius, et Auctor *Imperfecti* apud S. Chrysostomum, homil. 19 in *Matth.*, ubi xplicans illud *Matth.* cap. xix: « Si ita est causa viri cum uxore, non expedit nubere. » Feminam ita definit: « Quid est autem aliud mulier, nisi amicitiae inimica, ineflugabilis pœna, necessarium malum, naturalis tentatio, desiderabilis calamitas, domesticum periculum, delectabile detrimentum, mali natura boni colore depicta. » Huc facit versio Campensis: « Laboravi, ait, usque in hanc horam, ut conferendo officium femineum cum ingenio et moribus, bonam et prudentem aliquam invenirem, sed nihil successit: ex mille viris unum inveni tolerabilem, ex mille autem feminis nullam. »

Hinc nonnulli prisce feminas non esse homines, sed hominum prodigia et monstra censuerunt. Unde et Plato aham a viris eis dat originem. Sic enim ait in *Convivio*: « Masculum genus ipso rerum primordio solis fœtus erat, femineum telluris; utriusque vero sexus particeps (Androgyni) lunæ: utrique enim luna est particeps. » Addit Auctor *Catenæ Græc.*, *q. d.* « Cum homines universos perlustrassem penitusque inspexissem, in omnibus pene reperi ea quæ muliebres potius decerent ingenium; sed fortem in ipsis mentem virilemque rationem non inveni, ut non in mulieribus solum virilis mens non inveniatur, sed ne in iis quidem, qui homines cum sint, in muliebres mores degenerarunt, quantumvis homines videri velint. » Est hyperbole qua utitur Salomon, acriterque feminas perstringit, ut ab iis animum sapientis abstrahat, ne eis se effeminatæ subdant mollitie feminam superans, sed sese virum præstet memor suæ conditionis et virilitatis. Expertus enim ipse quam dulce venenum sit mulier, ab ea omnes absterret. Itaque hæc gnome mulierum taxat vitia, sed maxime lenocinium et impudicitiam, quod scilicet facillimæ sint, ut castitatem suam prosituant, si a viris sollicitentur, imo quod ipsæ

Sapiens
vix unus
vir, mu-
lier nul-
la.

600mz. viros illiciant et sollicitent. Salomonem secuti sunt cæteri sapientes et philosophi; unde Diogenes Cynicus, media die lucerna accensa ambulans per urbem, rogatus quid quæreret: « Hominem quæro, » scilicet virum prudentem, sapientem, virtute præditum. Ausonius in *Epigram.* :

Vir bonus et sapiens, qualem vix reperit unum
Millibus e multis hominum consultus Apollo :
Quid proceres, vanique ferat quid opinio vulgi
Securus : mundi instar habens, teres atque rotundus,
Externæ ne quid labis per devia sidat.

Herodotus in *Polyphymnia* : « Multi, inquit, sunt homines, viri pauci. » Multi habent humanam naturam, pauci virilem fortitudinem. Isaias, cap. lxxix, vers. 16, ait : « Vidit Dominus quia non est vir. » Et Jeremias cap. v, 1 : « Circuite vias Jerusalem, et quærite in plateis ejus, an inveniatis virum; » quia, ut ait Chrysostomus, hom. 23 in *Genes.* : « S. Scriptura hominem vocare solet, qui virtutem colit, cæteros autem neque esse putat (1). »

Denique alludit Salomon ad illud Davidis patris sui, *Psal.* xliii, 1 et 4, quo post lapsum Adæ ait omnes homines esse peccato corruptos et depravatos : « Corrupti sunt, inquit, et abominabiles facti sunt in studiis suis : non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt. »

Porro Bonaventura refert hæreticos quosdam ex hæc gnome docuisse nullam feminam salvam, eo quod Christus virilem, non femineum sexum assumpserit, dixeritque : « Qui (non quæ) crediderit et baptizatus fuerit salvus erit. » Armeni vero censuerunt in cælo nullas fore feminas, sed omnes sanctas resurrectiones in sexu virili, teste Gabriele Prateolo in *Catalogo Heres.*, quos diu ante confutavit S. Augustinus, *XXII De Civit.* xxvii. Vide quæ dixi *Ephes.* iv, 13, ad illa : « Donec occurramus in virum perfectum. »

Chaldæus vero hæc refert partim ad sidera, partim ad homines, qui fuerunt ab Adam usque ad Abraham. Sic enim vertit : « Contemplatus sum sidera unum cum altero, ut invenirem rationem filiorum hominum, et quid erit in fine illorum. Et est alia res quam adhuc quæsivit anima mea, et non inveni virum perfectum et justum a diebus Adam, usquequo natus est Abraham justus, et inventus est fidelis et justus inter mille reges, qui

congregati sunt, ut facerent turrin in Babylone, et mulierem rectam in omnibus his mulieribus regum non inveni. »

Hic igitur est sensus grammaticus sive superficialis corticis litteræ, sub quo arcana latet medulla, puta sensus reconditus et sublimis de Christo, isque non tam mysticus, quam literalis, sed parabolicus, quem tetigit Albinus. Est enim hæc parabola, sive ænigma et ænigmatica propheta de Christo. Plane enim ænigmatis speciem habet *virum de mille unum reperi, mulierem ex omnibus non inveni.* Unde addit se laborasse, « ut inveniret rationem quam adhuc, inquit, querit anima mea et non inveni, » uti solet ænigmatis explicatio et solutio queri. Huic et subdit : « Et quis cognovit solutionem verbi? » puta hujus ænigmatis de Verbo Dei incarnando. Denique hac de causa tam fuse et operose omnia lustrando, se summam hæc sapientiam, puta Verbi incarnati vestigasse connumerat, quæ scilicet nos verbo et exemplo veram sapientiam, et viam ad salutem doceret, atque a vanitate rerum et voluptatum ad veritatem veramque beatitudinem perduceret. Hanc eandem vocat חֶסְבֹן *chesbon*, id est ingeniosam excogitationem, inventum, artem et industriam, quam scilicet Deus miro consilio excogitavit et adinventit, ad ostendendam magnificam suam prudentiam, potentiam et beneficentiam erga homines. Quid enim ingeniosius Verbi incarnatione, in qua stupenda et divina arte æternus Pater Verbum carni, Deum homini, cælum terræ, clementiam justitiæ associavit? Sicut ergo Salomon de Christi incarnatione, passione, redemptione et resurrectione ænigma proposuit, *Proverb.* xxx, 4, dicens : « Quod nomen est ejus, et quod nomen filii ejus, si nosti? » Et vers. 18 : « Tria sunt difficilia mihi, et quartum penitus ignoro : viam aquilæ in cælo, viam colubri super petram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentia, » Hebraice, *viam viri in virgine* : sic idem hoc loco simile ænigma de Christo proponit dicens : « Virum de mille unum reperi. » Hoc enim proprie soli Christo competit : Christus enim solus est unus vir, cui nullus in natura, persona, gratia et gloria æquari, vel assimilari potest. Ipse enim est Deus homo : quare ejus humanitas subsistit in persona non humana, sed divina Verbi. Hoc enim est « magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, » etc., I *Timoth.* iii, 16.

Ipse ergo solus est alter, et novus Adam, ut habent Hebræa, sicut docet Apostolus, *Roman.* v, 14 et I *Corinth.* xvi, 41. Idque primo, quia sicut primus Adam nomen accepit ab *adama*, q. d. homo ab *humo*, ex qua formatus est : sic Christus in terra, et ex terra carnem accepit, sed mentem et deitatem detulit ex cælo, juxta illud : « Primus homo de terra, terrenus : secundus homo de cælo, cælestis, » I *Corinth.* xv, 47; et illud : « Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, » *Joan.* cap. i.

Christus
novus A-
dam.

(1) Simili modo apud poetas græcos de mulieribus male existimatur : conf. *Poetar. Græc. gnom.* p. 172 seq. (edit. Tauchn.), ubi inter alias sententias de mulieribus hæc inveniuntur :

Θάλασσα καὶ πῦρ καὶ γυνὴ κακὰ τρία.
Μιστὴν κακὸν πῖψκα φορτίον γυνή.
Ὅπου γυναῖκες εἰσιν, παντ' ἐκεί κακὰ.
Θεῶν ἀπάντων ἀγριώτερα γυνή.
Ὅδὸν γυναικὸς χεῖρον, αὐδὴ τῆς καλῆς.
Ἐν γὰρ γυναικῶν πίστιν οὐκ εἶσθε ἰδεῖν.
Γυναῖκι μὴ πιστεύετε τὸν σαρκὸς βίον.

Secundo, sicut Adam non a parentibus generatus, sed a Deo immediate productus et creatus est: sic et Christus non ex generatione patris et matris, sed ex virgine formatus est inoperante Spiritu Sancto.

Tertio, sicut Adam rectus et integer quoad gratiam et justitiam originalem creatus est: sic et Christus, qui Adamum longe superavit, eo quod hanc rectitudinem et immunitatem ab omni labe et peccato adeptus sit ex vi nativitatibus suæ, quia scilicet conceptus est ex Spiritu Sancto, cujus operatione humanitas ejus unita fuit personæ Verbi; ac proinde nullius peccati, sed solius gratiæ fuit capax, imo illam omnigenam omnisque generis jure suo exegit.

Quarto, sicut Adam fuit parens generis humani, in illudque justitiam originalem propagasset, si Deo obediens in illa perstitisset: sic multo magis Christus parens est Ecclesiæ, puta omnium fidelium et justorum, imo eorum peccato Adæ perditorum et damnatorum liberator est et redemptor, atque in eos suam gratiam et justitiam per universa sæcula propagavit, et in dies propagat, uti fuse docet Apostolus, *Rom. v. 14* et sequent.; et *I Corinth. xv. 45*: « Factus est, ait, primus homo Adam in animam viventem, novissimus Adam in spiritum vivificantem. »

Denique Christus solus est unus e mille, id est electus ex omnibus hominibus ad omnium salutem, ut sit Salvator mundi. Unde sponsa ei accinit *Cant. v. 10*: « Dilectus meus candidus et rubicundus, electus ex millibus. »

Nihil horum ulli alteri competit quam Christo, imo nec B. Virgini. Unde addit Salomon: « Virum de mille unum reperi, puta Christum; mulierem ex omnibus non inveni, » quæ scilicet instar Adæ immediate a Deo creata rectitudinem et sanctitatem habeat ex vi nativitatibus suæ, ut eam in alios transfundat, sitque omnium redemptrix, justificatrix, salvatrix; nulla enim talis est mulier, ne quidem B. Virgo. Huc pertinet explicatio D. Thomæ in cap. III *ad Galat.* lect. 6, ad illa verba: « Quasi in uno, et semini tuo, quod est Christus, etc. Ipse, inquit, solus et singularis, qui non subiacet maledictioni culpæ. Unde *Eccle. vii*: Virum de mille unum reperi, scilicet Christum, qui esset sine omni peccato; mulierem autem ex omnibus non inveni, quæ omnino a peccato immunis esset, ad minus originali vel veniali. » Verum in editione S. Thomæ Veneta anni 1553, et altera Parisiensi anni 1539, et alia anni 1532, additur hæc exceptio: « Excipitur purissima et omni laude dignissima virgo Maria. » Sed esto ea omittatur, uti eam alii Codices omittunt, verba Doctoris angelici prius citata, si B. Virgini applicentur, cum grano salis accipienda sunt, scilicet de debito contrahendi peccatum, non de ipso reali peccato. B. Virgo enim ex communi lege, qua statutum erat omnes ex Adamo carnali generatione propagatos, ab eo peccatum originale contrahere, pec-

catum hoc contrahere debuisset (generata enim fuit ab Anna et Joachim), nisi singulari privilegio, tanquam futura Dei mater a Deo præventa, ab hac lege exempta fuisset. Eximi autem omnino decebat eam quæ mox futura erat mater Dei et Christi, id est salvatoris et sanctificatoris omnium. Quis enim credat matrem Dei aliquando fuisse servam peccati, imo mancipium diaboli?

Rursum advertite: Non negat Salomon aliquam mulierem esse omnibus peccati expertem, sed tantum asserit nullam talem se reperisse, quia scilicet Salomon ignoravit quæ, qualis et quanta futura esset Messiæ mater, an scilicet a parentibus generanda, an a Deo instar Evæ ex homine formanda, an virgo opera Spiritus Sancti conciperet, an alio modo generaret Messiam. Hoc enim primum *Isaiæ* cap. VII revelatum legimus, dum ait: « Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel. » Ignoravit ergo Salomon an eadem a peccato originali foret eximenda; unde ait se non invenisse, id est non cognovisse ullam mulierem omnino rectam ab omni peccato immunem; alioquin B. Virginem viraginem fore eximiam, quæ suum et sapientum omnium captum superaret, sat indicat *Prov. xxxi. 10*, dicens: « Mulierem fortem quis inveniet? procul, et de ultimis finibus pretium ejus. » Sensim enim procedente tempore Deus uti mysteria fidei, sic et B. Virginis dotes et privilegia Ecclesiæ revelavit et patefecit.

Tropologice S. Hieronymus: « In multis studio-^{Tropolo-}sis, inquit, et quotidiana meditatione sudantibus ^{gice.} vix invenitur cogitatus purus, et viri dignum vocabulo. Possumus et cogitatus pro viris accipere, mulieres pro operibus, et dicere quod difficile cogitatio alicujus pura inveniri queat. Opera vero, quia per corpus administrantur, aliquo semper errore commixta sint. » Sic et Salonius.

30. SOLUMMODO HOC INVENI, QUOD FECERIT DEUS ^{Vers. 30.} HOMINEM RECTUM, ET IPSE SE INFINITIS MISCEERIT QUESTIONIBUS. QUIS TALIS UT SAPIENS EST? ET QUIS COGNOVIT SOLUTIONEM VERBI? — Pro *solummodo*, hebraice est, *tantum vide*, quæ vox attentionem lectoris excitat. Vox *rectum* significat rectitudinem non tantum naturæ, ut vult Cajetanus, sed et gratiæ sanctificantis ac justitiæ originalis; utraque enim dotatus fuit Adam. Unde Olympiodorus habet, *prorsus rectum*.

Pro *questionibus*, Hebraice et Chaldaice est חִשְׁבוֹנוֹת *chisbonot*, id est *cogitationibus*; Græce λογισμῶν, id est *ratiocinationibus*; Complutenses, *considerationibus*; alii, *cogitationibus variis*, hoc est, ut ait Olympiodorus, obliquis vivendi rationibus, in quas se dissecant homines, dum hic avaritiæ, ille superbiæ, alius gulæ, etc., se addicit. Symmachus vertit, κλυπεραγμοσύνην, id est *curiositatem*, vel *variā negotiationem*. Thaumaturgus disputationes leviculas circa dictiunculas, vel res levis momenti, quibus subinde tempus terunt sapientiæ studiosi vel professores. Hugo Cardinalis

explicat tum de his quæ scire studemus, nec sciri possunt definite in hac vita; tum de curis ac sollicitudinibus et concupiscentiis, quas et quærimus, et de illis ratio quæritur in iudicio. Carthusianus proprie quæstiones intelligit non utiles ac licitas tantum, sed curiosas ac superstitiosas. Titelmannus vult *quæstionum* nomine contineri omnem difficultatem, perplexitatem, miseriam, in quas homines post primum parentem, qui naturam ipsam involvit, se quoque ipsi involvant. Alii vim facientes in voce *quæstionum*, rixas accipiunt pugnasque carnales.

Omnia hæc nomine *quæstionum*, Hebraice *chis-sabonot*, id est *cogitationum*, accipi possunt; qua de re rursus dicam inferius. « Infnitis; » nam, ut ait S. Bonaventura, nihil explere potest hominis cupiditatem, nihil stabilire ipsius instabilitatem, quia cecidit a veritate in ignorantiam, a bonitate in malitiam, a potestate in impotentiam. Chaldæus plane vertit: « Verumtamen vidi quid invenerim. Creavit enim Dominus Adamum illum primum fortitudine et iustitia præstantem; sed serpens et Eva eum fefellerunt, ut fructu arboris vesceretur, quem edentes in sapientes evaderent, et habentes notitiam boni et mali; ex quo effectum est ut in se et posteros occasionem mortis adseiscerent. Et hunc solum in perquirendis quæstionibus illis fructum sunt consecuti, ut mortem in omnes terræ incolas inveherent. » Causam dat versus præcedentis, *q. d.* Causa cur ex omnibus hominibus et feminis vix ullum invenerim per omnia rectum et sapientem, qui veram ad felicitatem viam iniret, est quod Deus quidem fecerit Adam rectum, sed ipse a rectitudine hac desciscens, se et posteros inquinavit peccato et concupiscentia, quæ infinitas ei cogitationes, desideria, curiositates et quæstiones suggerit, ut nunquam animo conquiescat; quia enim ab uno Deo descivit, hinc in diversa et plurima distractus est, et mens ejus post creaturas varias vaga abit; cumque in nulla reperiat requiem et satiem, aliam semper et aliam cogitat et concupiscit, ubique quærens quietem et nusquam inveniens; quare mille cogitationum et quæstionum, id est curarum, cupiditatum, curiositatum, passionum, tumultuum fluctibus et aestibus, instar Euripi assidue jactatur et fluctuat, et, ut ait Lucretius, lib. V:

Semper et ia curit consumit inanibus ævum.

Adam
creatus
est in
iustitia
originali.

Nota: Ex hoc loco liquet Adamum creatum esse in gratia et iustitia originali. Idem liquet ex illis quæ dicit Sapiens, cap. II, vers. 23 et 24; et *Eccle.* cap. XVII, vers. 1 et 2; et Apostolus, *Ephes.* IV, 23, et *Coloss.* III, 10. Quare perperam censuerunt pelagiani Adamum a Deo conditum esse talem, quales nos nascimur et sumus. Minus quoque recte Alexander ab Alexandro, Marsilius Altisiodorensis, Bonaventura, Scotus in II, distinc. 29, opinati sunt Adamum creatum esse in puris naturalibus, deinde dotatum gratia, quam mox

peccando perdidit. Igitur tacite Salomon hic refellit hæreticos, qui Deum faciebant peccati et depravatæ naturæ auctorem; atque gentiles, qui naturam censebant homini esse novercam, quod eum tam parvum miserumque formasset, cum hoc vitium non sit naturæ, sed culpæ, uti passim docet S. Augustinus *Contra Pelagianos*, qui lib. IV *Contra Julianum*, cap. X, ait philosophos « rem (corruptionem hominis) vidisse, sed causam ignorasse. » Vide Theodoretum, lib. III *De Curand. Græc. affect.* Præclare S. Cyrillus, *Catechesi* 2: « Plantatio quidem bona, ait, sed fructus ex voluntate malus; atque ideo plantator quidem in culpa non est; vinea autem comburetur, quoniam in bonum plantata est, et in malum fructificavit. Fecerat enim hominem rectum, sed ipse quæsivit quæstiones multas. Et Apostolus dicit: Ipsius enim factura sumus, creati in bonis operibus, quæ præparavit Deus, ut ambulemus in illis. Creator itaque, cum sit bonus, bonos creavit. Creatura vero voluntate propria in amaritudinem conversa est. Ego plantavi vineam fructiferam totam veram, quomodo conversa est in amaritudinem vitis alienæ? » *Jerem.* II.

Nota secundo: Rectitudo hæc opponitur curvitati, obliquitati, tortuositati, corruptioni, depravationi, quam post peccatum per concupiscentiam incurrit homo. Concupiscentia enim ejus mentem a rectitudine rationis, legis, virtutis et voluptatis Dei distorquet, ut concupiscat inhonestam, turpia, noxia, vetita, quam in se sentiens S. Paulus: « Video, ait, aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati, » *Roman.* VII, 23. Hæc est hominis animique distortio et claudicatio, qua uno pede mentis rectus, altero pede concupiscentiæ claudus incedit. Rectitudo ergo sopiebat, imo tollebat concupiscentiam, Adæque mentem adæquabat dictamini rectæ rationis, prudentiæ, honestatis et legis divinæ.

Nota tertio: Aliqui per *rectitudinem* accipiunt simplicitatem et sinceritatem: ita Thaumaturgus, *q. d.* Deus creavit hominem rectum, id est simplicem, sincerum, candidum, non falsum, fucatum, fictum, fraudulentum; sed talis per peccatum evasit. Hæc enim est ferrea ætas, in qua, ut canit Ovidius, I *Metamorph.*:

Irrupit in ævum

Omne nefas, fugere pudor, verumque fidesque:
In quorum subiere locum fraudesque dolique,
Insidiæque et vis, et amor sceleratus habendi.

Noster Pineda per *rectitudinem* accipit pudicitiam, cujus jacturam paulo ante in mulieribus taxavit, ac quæstiones infinitas refert ad femineas lites et tricas; sed, ut ipse faletur, hæc arctior et humilior est hominis rectitudo: plena enim et adæquata est mentis per gratiam et virtutem quamlibet, ac præsertim per justitiam originalem integritas, conformitas, iustitia et sanctitas. Unde

Qualis
hæc iustitia?

S. Thomas, I part., *Quæst.* XCV : « Deus, inquit, fecit hominem rectum. Erat enim rectitudo secundum hoc quod ratio subdebatur Deo, rationi vero inferiores vires animæ et corporis. Prima autem subjectio erat causa secundæ et tertiæ. Quamdiu enim ratio manebat Deo subjecta, inferiora ei subdebantur, ut docet S. Augustinus, » lib. *De Natura et Gratia*, cap. xv, et lib. *De Corrupt. et Gratia*, cap. xi. « Rectitudo hominis in eo est, ut carni spiritus utpote inferiori superior præsit et imperet, et hæc illi jussa adsit atque obtemperet, » ait Rupertus in cap. I *Genes.*; et S. Augustinus, lib. XIV *De Civit.* cap. xi et xxvii : « Fecit, ait, Deus hominem rectum, ac per hoc voluntatis bonæ; non enim rectus esset, bonam non habens voluntatem. » Et S. Hieronymus, lib. I *Contra Jovinian.* : « Cum boni creati simus, et boni a Deo ipsi vitio nostro sumus ad pejora delapsi, et quod in paradiso rectum in nobis fuerat, egredientibus in paradiso depravatum est. » Vide D. Thomam loco jam citato, ac ibidem Suarez, Vasquez, Valentia, Molina, cæterosque scholasticos. Rectum enim dicitur, quod suam regulam adæquat. Adam ergo creatus est rectus, quia rationi et legi Dei per omnia conformis : hæc enim rectitudo efficiebat in eo omnium virium et potentiarum consonam harmoniam, mirumque consensum et quasi concentum, cum jam post peccatum in nobis experiamur rebellionem carnis et spiritus, miramque virium omnium dissonantiam, luctam et pugnam. Deus ergo fecit hominem rectum, quia in ipso creationis momento Adamo gratiam sanctificantem infudit, eumque justitia originali vestivit. Gratia efficiebat deiformem, imo Dei filium, angelorum fratrem, creaturarum dominum. Originalis justitia per jugem Dei assistentiam omnes animæ vires, puta intellectam, memoriam, voluntatem, item sensus et appetitus omnes ita moderabatur, temperabat, et puras pacatasque efficiebat, ut nulla inter eas esset discordia, nullus ne minimus quidem defectus. Erat ergo Adam tunc memoria tranquillissimus, intellectu perspicacissimus, voluntate rectissimus, sensibus obedientissimus, appetitu subjectissimus, in quo corpus animæ jussum sine ulla contradictione sequebatur, sensus et appetitus rationi parebant, et ratio divini numinis ducebatur imperio. Unde Prosper, lib. II *De Vita Contemplat.* : « Non inquietabat, inquit, molesta sollicitudo quietum, non fatigabat labor anxius otiosum, non somnus opprimebat invitum, non amittendæ vitæ timor angebat de immortalitate securum. Habebat facilem victum, corpus ex omni parte sanum, tranquillum motum, cor mundum, ignarus pœnalis mali, habitator paradisi, expers peccati, capax Dei. Postremo quid eo felicius fuit, cui erat orbis subjectus, nullus infestus, liber animus, et visibilis Deus? » Jam vero post lapsum soluta hac potentiarum harmonia, homine distemperato corpus animæ imperium

In quo
sita?

subire detrectat, et si illa vult abstinere, hoc manducare; si illa vigilare appetit, istud dormire; si animam laborare, corpus otari, et socordia consumi delectat. Jam sensus et appetitus rationi non parent, sed tanquam servi rebelles adversus illam insurgunt, et (quod miserabilius est) deceptam et captivam pertrahunt. Jam ratio divinas leges præterit, sui Creatoris jussa contemnit; quæ proinde illud *Jerem.* audit : « Confregisti jugum meum, rupisti vincula mea, et dixisti : Non serviam. » Quid moror, et hominis morbos enarro? « Omne caput languidum, et omne cor mœrens. A planta pedis, usque ad verticem, non est in eo sanitas : vulnus, et livor, et plaga tumens, non est circumligata, nec curata medicamine, neque fota oleo, » *Isai.* I, 5.

ET IPSE (Adam cum posteris, unde Hebræa, Septuaginta, Syrus, Arabicus, S. Hieronymus in *Comment.*, Campensis, Vatablus et alii habent ipsi in plurali) מִשְׁכַּרְתֵּי שֵׁנִים SE MISCUERIT QUÆSTIONIBUS. — Hebræa, et ipsi quæsierunt, חִשְׁבוֹנוֹת chissebonoth, id est cogitationibus; Symmachus vertit, curiositates; Cajetanus, rationes; alii, astutias, artes, affectus pravos. Apposite per quæstiones infinitas accipias plurimas philosophorum de hominis fine, summoque bono ac felicitate, in quo scilicet illa sita sit, opiniones et pugnantes sententias. Thaumaturgus accipit quæstiones nunquam finiendas, quod cum homines ad indagandam sapientiam sint nati, ipsi tamen in verbositate omnem ætatem conterant. R. Salomon per quæstiones accipit uxorias lites et rixas, q. d. Adam, cum solus erat, rectus erat et pacatus; cum ei addita est Eva, incidit in uxorias lites: verum hoc frivolum est et rabbinicum. Tale est et illud versionis Tigurinae : « Deprehendi, ait, quod Deus Adamum probum condiderit; ipsi autem plures facti cogitationes vanas persecuti sunt. » Non solum enim posterius Adæ, sed et ipse Adam post lapsum id fecit, et « se infinitis miscuit quæstionibus, » ut habet Vulgatus. Acute Hugo Cardinalis, licet minus genuine ad litteram, per quæstiones accipit tormenta : tot enim tormentis et aculeis cruciatur homo, quot cupiditatibus servit, præsertim uxoris et femineis. Unde illud S. Hieronymi *Contra Jovinian.* : « Qui non litigat, cælebs est. » Et illud Juvenalis :

Semper habet lites, alternaque jurgia lectus,
In quo nupta jacet, minimum dormitur in illo.

Nota : T̄ miscuerit habet auxesin, ut recte advertit Pineda, q. d. Homo adeo quæstionibus, id est cogitationibus, curis, cupiditatibus et litibus immersus, imo absorptus est, ut videatur totus compositus et compactus ex quæstionibus, quærimoniis, litibus, rixis, vix aliquid purum et meracum in homine cerni possit, quod non sit confusaneum et miscellum ac perturbatum. Ergo multarum rerum confusionem et perturbationem videtur significare, cum humanorum studiorum

et passionum agitatio cœlum terræ miscet, et omnia confundit.

Homo multis se miscet quæstionibus. Primo.

Quæres, cur Noster Hebræum חִשְׁבֹנוֹת *chissebonoth* vertit *quæstionibus*, et non *cogitationibus*? Respondetur, quia $\tau\acute{\alpha}$ *quæstionibus* multa significat huic loco congrua et opportuna. *Primo* enim, quæstiones significant varias philosophorum de felicitate et summo hominis bono disputationes et opiniones, dum alii illud in honore, alii in opibus, alii in sanitate, alii in scientia, alii in prosperitate, alii in amicitia, etc., collocarunt. Salomon enim totus hic est in describenda rerum vanitate, et inquirenda veritate veraque felicitate, qua scilicet in re homo recte, honeste et beate vivere queat, atque illam vix in ullo mortaliuim se reperisse commemorat, eo quod homo rectus a Deo conditus rectitudinem et Deum unum, in quo solo ejus felicitas sita est, peccando deseruit, ideoque felicitatem in variis rebus creatis, ad speciem formosis et delectabilibus quærat, et nusquam inveniat, cum in eis non consistat. Homo ergo ab una *chesson*, id est cogitatione et ratione Deo adhærendi, eaque feliciter vivendi, uti dixi vers. 28, deflexit in *chissebonoth*, id est in multas cogitatiunculas, quæstiunculas, ratiunculas, quas ipse sibi excogitavit et finxit quasi ibi beatam vitam inventurus, sed rêvera non nisi tricas, spinas et ærumnas invenit, quia relicta vera arte bene beateque vivendi, vanas et fallaces artes beate vitæ sibi commentus est.

Secundo.

Secundo, quæstiones significant continuas sollicitudines et curas, item lites et rixas hujus vitæ, quibus homo non tantum cum æmulis, vicinis vel amicis, sed etiam secum ipse litigat et rixatur, dum mente cœlestia, carne terrena cogitat et concupiscit.

Tertio.

Tertio, quæstiones significant curiositates, quibus plenus est homo, ut omnia præsertim nova, aliena, peregrina et incognita scrutari velit, ideoque infinitis molestiis se implicat. Hinc rursus quæstiones notant difficultates et molestias quaslibet, quibus se homo vel sponte vel coacte immiscet. Accedit Hugo, qui per quæstiones accipit equuleos et tormenta; hæc enim vocantur *quæstiones*, quia per ea veritas criminis in judicio exquiritur et exprimitur a reo. « Quæstio tenet eum qui in jus vocatus est, » ait Papinianus.

Quarto.

Quarto, quæstiones significant cupiditates, quibus scælet homo, per metalepsin: quæstiones enim notant cupiditatum originem et fontem, scilicet quod prodeant ex curiositate quærendi et sciendi, puta ex pruritu sentiendi et experiendi quid in qualibet re sit bonum, jucundum et delectabile. Alludit ad primam quæstionem serpentis, quam movit Evæ dicens: « Cur præcepit vobis Deus, ut non comederetis de ligno scientiæ boni et mali? » *Gen. iii.* Ad quam quæstionem in curiositatem gustandi pomi exarsit Eva, illudque comedit, ac eodem marito nosque omnes perdidit, atque suam curiositatem et concupiscentiam

in posteros omnes transfudit. Vis ergo excludere concupiscentiam? Exclue curiositatem, claude oculos, aures, mentem, dicitoque cum Propheta: « Averte oculos meos, ne videant vanitatem, » ne visam concupiscant, et gustare velint instar Evæ.

Quinto, Noster Ludovicus Molina per *quæstiones* *Quinto*, accipit perplexitates, cæcitatem et ignorantiam, quam per peccatum incurrit homo; qui enim ignorat, is quærit id quod ignorat et nescit. Quæstio ergo notat ignorantiam, impudentiam, insipientiam hominis in rebus, tum speculativis, tum potius practicis. Omne enim peccatum prodit ex quadam ignorantia, id est, imprudentia, quod scilicet homo non satis consideret peccati damna et pœnas gehennæ, quibus se obnoxium reddit. Nam si has prudenter consideraret et ponderaret, uti debet, utique non peccaret. Sed audi Molinam, I part. tract. *De opere 6 dierum*, disp. 27, sub finem: *Quæstionum* nomine intelligit anfractus, difficultates et ambiguitates, quæ amissa justitia originali per peccatum primorum parentum, eoque ipso recedente a natura humana contentu, rectitudineque illa maxima, qua condita fuerat, atque ignorantie vulnere simul suscepto, in humana vita sunt consecuta. Unde sequitur quod homo in justitia originali longeque sublimiori statu, quam sit ille, in quo nunc est, fuerit conditus.

Sexto, quidam per *quæstiones* accipit quæstus, *Sexto*, id est querelas et querimonias, quas pariunt miseriæ et dolores hujus vitæ homini lapso. Verum sic *quæstiones* sine diphthongo forent; jam autem scribuntur cum diphthongo.

Rursum accipit *quæstiones* non tam active, quam passive pro rebus quærendis ab homine, ad quas scilicet interroganti Deo, homo in die judicii respondere debet, ut quæstio hic per catachresin responsionem significet. Interrogabit enim Deus quemque, et quæret: Cur tot beneficiis meis ingratus fuisti? cur sanguinem Christi mei profanasti? cur gratiam ejus et vocationem respuisti? cur hoc peccatum perpetrasti? cur proximum læsisti? cur adulterium commisisti? cur furatus es? cur occidisti? cur concupiisti tot tantaque illicita? Atque ad singula respondere debet homo pavidus et anxius; et quia justam responsionem dare non poterit, audiet sententiam damnationis ad gehennam, cui proinde infelix in hac vita, dum peccat, se immiscet, et obnoxium reddit.

Insuper alius per *quæstiones* accipit tentationes, sophismata et captiones diaboli, quibus quasi laqueis animam irretit, convincit et capit, sicut Sphinx suis quæstionibus implicatis transeuntes illaqueabat, capiebat et occidebat. Verum hæc *quæstiones* accommodatiæ et mysticæ sunt potius quam literales et genuinæ.

Denique *quæstiones* Salomon opponit rectitudini et homini recto, qua scilicet in statu innocentie mens ejus erat recta sine ulla culpa, æque ac

corpus sanum ab omni pœna liberum; quare per *questiones* significat tum culpas et peccata, tum pœnas et tormenta, quas peccando et desciscendo a primæva rectitudine homo sibi ascivit; qua de causa necesse fuit invenire virum unum electum ex mille, puta Christum, qui illum a quæstionibus et distorsionibus hisce expediret, eumque primæ rectitudini et æquitati restitueret. Unde subdit:

QUIS TALIS UT SAPIENS EST? ET QUIS COGNOVIT SOLUTIONEM VERBI? — Hebræa, Chaldæus, Hieronymus, Vatablus, Campensis cæterique hebraizantes hanc gnomen referunt ad initium capitis sequentis. Unde ab ea inchoant caput octavum. Hinc Chaldæus verlit, *quis vero tanta effertur sapientia, ut adversus prudentiam Domini possit consistere, et in Prophetarum sermonibus germanam interpretationem cognoscere?* Septuaginta, Syrus et Arabicus vertunt, *quis novit sapientes?* Cui quæstioni mox respondet cap. VIII, f, sapientem ex vultu internosci: « Sapientia hominis, ait, lucet in vultu ejus. » Verum melius Vulgata, Septuaginta, Syrus, Arabicus et alii passim hanc gnomen nectunt præcedentibus, idque varie et vario sensu (1).

Primo, Cajetanus, *quis talis est, ut sapiens sit?* quasi dicat: Nullus vel vix ullus est vere sapiens, uti paulo ante dixit. Huc pertinet versio Campensis, *quis conferendus cum eo qui judicium habet de rebus?*

Secundo, Hugo Cardinalis explicat, quasi dicat: Quis talis est, ut sapiat? talis, scilicet rectus, uti

(1) Maurer, *quis est sicut sapiens?* quis in sapientiam numero habendus est? *Et quis novit explanationem verbi hujus, sententiæ quæ sequitur: Sapientia hominis, etc. Rosenmullerus, ... et quis scit rerum expositionem.* Hic versus præmittitur iis quæ statim sequuntur sapientiæ præceptis tanquam breve præmium. « Oblique, ait D. Hieronymus, de se loquitur Auctor, quod nemo ita fuerit sapiens, ut ipse, et nullus sic scierit problematum solutiones, et sapientia ejus a cuncto laudata sit populo. »

dixit paulo ante, qui scilicet sciat non se quæstionibus miscere ac involvere, ex quibus nequeat extricare se; verum eas amplecti ex quibus norit expedire, easque solvere, nec nisi res honestas ac pias sobrie scrutari. Addit antonomastice intelligi vel Christum, vel Salomonem sapientis nomine; per « solutionem verbi, » non solum divinæ Scripturæ; juxta illud: « Quis est dignus accipere librum, et solvere signacula ejus? » sed ejus de quo sumus in judicio interrogandi: quia qui custodierint et viderint justa, invenient quid respondeant, *Sapient. VI, 11.*

Tertio, Titelmannus, *q. d.* Si sapis, attende diligenter ad ea quæ dixi de periculo et malitia mulierum, de paucitate virorum; quodque non Deo, qui rectos nos condidit, sed nobis ipsis depravationis culpa sit danda.

Quarto, plane et simpliciter, *q. d.* Quis æquetur sapienti, qui hæc quæ jam dixi difficilia et a paucis cognita, cognoscit et penetrat, ac præcipue infinitas quæstionum tricas, quibus alii se miscent, devitans, cognoscit « solutionem verbi? » scilicet quæstionis paulo ante a me propositæ, puta de ratione et modo inveniendi vitam beatam et felicem, ait Cajetanus, sequendo unum virum de mille, puta Christum Dominum. Aliter S. Hieronymus, qui per *verbum* accipit S. Scripturam, et Chaldæus, *Prophetam*; alii, *verbi*, id est verborum, id est rerum, problematum, vel quæstionum difficillium. Ita Albinus, Olympiodorus et Vatablus. Est conclusio significans non nisi a sapiente difficultates propositas posse resolvi: hanc enim esse laudem et dotem sapientiæ ac sapientis, ac proinde eum rarum esse et vix unum e mille reperiri. Simili epiphonemate David claudit *Psal. CVI*, dicens: « Quis sapiens et eustodiet hæc? et intelliget misericordias Domini? » Identidem enim ad sapientiæ elogia recurrit Salomon, ut eam omnibus apprædicet, omnesque ad ejus studium impellat.

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sapientiæ dat signa et effecta, illam enim lucere ait in vultu, verbis moderatis, juramenti legisque custodia, et opportunitatis observatione: hæc enim præstat et efficit sapientia. Deinde, vers. 9, quædam vanitatis genera recenset, præsertim quod impii tractentur ut pii. Denique, vers. 15, laudat vitam moderatam quæ opibus suis fruitur, et a se anxias curas et curiositates omnia scrutandi ablegat.

1. Sapientia hominis lucet in vultu ejus, et potentissimus faciem illius commutabit. 2. Ego os regis observo, et præcepta juramenti Dei. 3. Ne festines recedere a facie ejus, neque permaneas in opere malo: quia omne, quod voluerit, faciet: 4. et sermo illius potestate plenus est: nec dicere ei quisquam potest: Quare ita facis? 5. Qui custodit præceptum, non experietur quidquam mali. Tempus et responsionem cor sapientis intelligit.

6. Omni negotio tempus est, et opportunitas, et multa hominis afflictio: 7. quia ignorat præterita, et futura nullo scire potest nuntio. 8. Non est in hominis potestate prohibere spiritum, nec habet potestatem in die mortis, nec sinitur quiescere ingruente bello, neque salvabit impietas impium. 9. Omnia hæc consideravi, et dedi cor meum in cunctis operibus, quæ fiunt sub sole. Interdum dominatur homo homini in malum suum. 10. Vidi impios sepultos: qui etiam cum adhuc viverent, in loco sancto erant, et laudabantur in civitate quasi justorum operum; sed et hoc vanitas est. 11. Etenim quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore ullo filii hominum perpetrant mala. 12. Attamen peccator ex eo quod centies facit malum, et per patientiam sustentatur, ego cognovi quod erit bonum timentibus Deum, qui verentur faciem ejus. 13. Non sit bonum impio, nec prolongentur dies ejus, sed quasi umbra transeant, qui non timent faciem Domini. 14. Est et alia vanitas, quæ fit super terram, sunt justi, quibus mala proveniunt, quasi opera egerint impiorum: et sunt impii, qui ita securi sunt, quasi justorum facta habeant; sed et hoc vanissimum judico. 15. Laudavi igitur lætitiã, quod non esset homini bonum sub sole, nisi quod comederet et biberet, atque gauderet: et hoc solum secum auferret de labore suo, in diebus vitæ suæ, quos dedit ei Deus sub sole. 16. Et apposui cor meum ut scirem sapientiam, et intelligerem distentionem, quæ versatur in terra: est homo, qui diebus et noctibus somnum non capit oculis. 17. Et intellexi quod omnium operum Dei nullam possit homo invenire rationem, eorum quæ fiunt sub sole: et quanto plus laboraverit ad quærendum, tanto minus inveniatur: etiam si dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire.

Vers. 1.

1. SAPIENTIA HOMINIS LUCET IN VULTU (sicut in speculo, ait Hugo) EJUS. — Vatablus explicat de vultu serenitate et hilaritate; Cajetanus de majestate et auctoritate; Clarius de gratia, a qua vocari solet vultus graciosus et festivus; Olympiodorus accipit vultum animi, non corporis, q. d. Sapiens habet animæ suæ faciem luce magna conspicuam, jubare scilicet divinæ sapientiæ illustratam: verum hoc mysticum est. S. Hieronymus hanc gnomen nectens ultimis verbis cap. præced., sic legit, sicque plane clareque exponit: « Quis ita, ut sapiens? et quis novit solutionem verbi? Sapientia hominis illuminabit vultum ejus, et fortis faciem, etc. Supra docuerat difficile bonum hominem inveniri, et venientem contra eliserat quæstionem: a Deo bonos homines conditos, sed sponte sua ad peccatum delapsos. Nunc quid boni homini de derit Deus, quasi gloriabundus enumerat, sapientiam scilicet, atque rationem providentiæ, occulta Dei noscere mysteria, et arcana ejus sensa cordis intrare. Oblique autem de se loquitur, quod nemo ita fuerit sapiens, ut ipse, et nullus sic fecerit problematum solutiones, et sapientia ejus a cuncto laudata sit populo, quæ non solum intrinsecus latuerit, sed et in superficie corporis et speculo vultus eluxerit, ultraque omnes homines prudentiam mentis in facie sua pinxerit (1). »

(1) Est in hebr., *Sapientia hominis illuminat vultum ejus*, faciem ei præbet, ut clarissime videat, quæ sibi sint agenda, quæ fugienda; melius alii, serenam hilaritatem reddit ejus vultum. *Et robur, feritas, faciei ejus*

Porro, sapientia lucet in vultu tripliciter: primo, quia, ut ait S. Hieronymus et Albinus, anima seipsam suasque passiones et affectus imprimit corpori, præsertim vultui per naturalem sympathiam, qua forma materiam, puta anima corpus sibi adaptat et adæquat. Animus ergo sapiens sapientiam prodit, imo fingit et pingit in vultu, sicut sigillum sui figuram fingit et pingit in cera. Id patet ex physiognomia. Unde signa physiognomica sapientiæ et insipientiæ, virtutum et vitiorum, quæ in vultu totoque corpore relucent, recenset Aristoteles in *Physiognomicis*. Quocirca Thuanus vertit:

Nempe micat rosea sapientis fronte coruscus
Fulgor, et ex vultu feritas et ruga facessit.

Vultus ergo est viva imago, imo speculum et simulacrum animi, uti communis habet sapientum sententia. Intellige communiter ita fieri, at non semper; nam, ut ait Comicus: « Multis mortalium facies est ingenua, mens vero intus illiberalis reperitur. »

Secundo et potius, quia sapientia, id est prudentia et virtus, non tantum animum, sed et corpus, præsertim vultum ad omnem honestatem et decorem componit et efformat, facitque ut in eo reluceant gravitas, modestia, comitas, probitas, pietas, scilicet in fronte serenitas, in genis verecundia, in oculis candor, in ore prudentia

mutatur, scil. per sapientiam. Minus recte Maurer, ita ut splendor faciei ejus duplicetur.

Sapientia
lucet in
vultu.
Primo.

Secundo.

et gratia, in toto vultu hilaritas et lætitia, mixta prudenti sanctaque maturitate. Unde Hebraice est, *sapientia hominis illuminabit vultum ejus*; Chaldaeus, *sapientia viri sapientis illustrat splendorem faciei ejus inter justos*. Sic et Septuaginta, Syrus, Arabicus et cæteri. Arias :

Hominis faciem sapientia luce
Perfundit, mutatque iras vultumque superbum,
Atque supercilium demit, redditque modestum.

Et alius :

Namque grævis facies animi est sapientis imago :

si scilicet matura sit, comis, placida et æquabilis. Comes enim sapientiæ est humanitas et modestia.

Rursum sapientia lucet in facie sapientis, quia eam facit omnibus amabilem, juxta illud *Job xxix, 24* : « Lux vultus mei non cadebat in terram. » Lux enim symbolum est majestatis et causa venerationis. Sic Esther ait Assuero, cap. xv, vers. 16 : « Vidi te, domine, quasi angelum Dei, et conturbatum est cor meum præ timore gloriæ tuæ. Valde enim mirabilis es, domine, et facies tua plena gratiarum. » Porro, « residebat ille super solium regni sui, indutus vestibus regiis, anroque fulgens, et pretiosus lapidibus, eratque terribilis aspectu, » ibidem vers. 9. Sic Judæi viderunt faciem S. Stephani quasi angeli, *Actorum vi, 15*. Sapientia ergo sanctitati juncta est, quasi sol jubar suum in vultum diffundens; unde « inextinguibile est lumen illius, » *Sapient. vii, 10*.

Tertio, quia Spiritus Sanctus per gratiam animam inhabitans et illustrans, lucem ejus, imo suam diffundit in vultum et corpus, sicut lucernæ lux per vitrum et cornu tralucet; et sicut lumen gloriæ beatorum non tantum mentes, sed et corpora efficit fulgida et gloriosa. Adde : Spiritus Sanctus eximiis viris in quorum mentibus, velut in templis angustis habitat, specialem vultus claritatem et fulgorem sæpe aspirat : sic in vultu Christi radiabat fulgor divinitatis, teste S. Hieronymo, cujus radios S. Petro, S. Jacobo et Joanni afflavit in transfiguratione; in vultu S. Antonii radiabat splendor sanctitatis, teste S. Athanasio. Sic faciem S. Ignatii fundatoris Societatis Jesu radiantem et splendidam se vidisse asseruit B. Philippus Neri, aliique viri sapientes et sancti. Sic Deus in Sina colloquens cum Moyse illi cornua, id est radios lucis affixit, *Exodi xxxiv, 30*. Sic facies B. Virginis erat simulacrum probitatis, norma et forma virtutis, teste S. Ambrosio. Unde sequitur : « Et (id est quia) potentissimus faciem illius commutabit. » Et *Psal. lxxvi, 2* : « Illuminet (Deus) vultum suum super nos. » Sicut enim sol creaturas, sic Deus homines sanctos luce sua collustrat. Vide dicta *Prov. xvii, 24*, ad illa : « In facie prudentis lucet sapientia. » Et *Proverb. xvii, 19*, ad illa : « Quomodo in aquis resplendent vultus prospicientium, sic

corda hominum manifesta sunt prudentibus. »

ET POTENTISSIMUS FACIEM ILLIUS COMMUTABIT. — *Primo, q. d.* Princeps aut tyrannus, aut quis alius potens, vel minis, vel præmiis flectet constantiam faciemque sapientis et sancti, ut a sapientia et probitate ad insipientiam et improbitatem deflectat. Rursum sapiens si principi serviat, et ab illius vultu nutuque pendeat, necesse est ut sæpe vultum cum eo mutet, sicut umbra mutato corpore figuram suam mutat et variat; quare si sapit, non principi terreno, sed cœlesti, apud quem nulla est vicissitudinis obumbratio, *Jacobi cap. i, vers. 17*, se mancipet; quod monet Sapientia, dum subdit : « Ego os regis observo. »

Secundo et genuine, per *potentissimum* accipe Deum. Dat causam cur sapientia luceat in vultu sapientis : quia scilicet Deus illam immutat, illique suam sapientiam et lucem aspirat, præsertim in oratione et colloquio cum Deo patre luminum, uti in eadem radios suos aspiravit faciei Mosis. Sic vultus S. Dominici ex oratione proluxa spirabat amorem; S. Francisci contemptum mundi et Christum crucifixum; S. Catharinæ Senensis devotionem et compunctionem, ut solo vultu intuentes compungerent, et ad pietatem Deique amorem inflammarent. Sensus ergo est, *q. d.* Deus potentissimus commutare solet faciem sapientis, ut impudicitia, pervercacia, tristitia, feritas, truculentia, et si quis alius antea in ea erat pravus affectus, in probum, puta in pudorem, modestiam, pudicitiam, lætitiã, pietatem, etc., commutetur; ut qui per naturam, vel exercitium et vitium prius fuerat vultu tetrico, torvo, minaci, vago, lascivo, jam sapientiæ dono eundem habeat hilarem, serenum, placidum, stabilem, pudicum, sanctum. Sic Deus post orationem mutavit faciem mœstam Annæ matris Samuelis, ut deinceps æquabili semper facie, læta hilarique consisteret, *I Reg. i, 18*; et faciem Esther pallidam ob metum Assuerei, *Esther xv, 10*; et Danielis, cap. vii, vers. 28. Porro S. Bonaventura docet Deum mutare faciem exteriorem mutando interiorem, id est animæ seu rationis partem superiorem Dei capacem. Aliter Emmanuel Sa, *q. d.* Deus sapientem ita quandoque mutat et dejicit, ut non videatur esse sapiens.

Moraliter Hugo Cardinalis : Deus, ait, commutat eum qui malus est, ut evadat bonus; qui turpis, ut pulcher; qui debilis, ut fortis; qui viator per gratiam, ut comprehensor per gloriam, secundum quadruplicem statum incipientium, proficientium, perfectorum, pervenientium. Dionysius vero, *q. d.* Sapiens Dei dono subditis faciem commutabit, et pro subditorum rerumque exigentia nunc iratam, nunc blandam, nunc tristem induet, uti Christus induit, eum ementes ejecit e templo, cum Magdalenæ apparuit ut hortulanus, et discipulis in Emmaus euntibus ut peregrinus.

Anagogice Lyranus : Deus, ait, faciem morta-

lem in resurrectione commutabit in immortalem et gloriosam. Legit noster Interpres וְאֵז az, id est potens, per antonomasiam, id est potentissimus, puta Deus; jam alio puncto legunt וְאֵז az, id est potentia, fortitudo, robor, durities, impudentia: durus enim facie vel fronte, ab Hebræis vocatur *impudens*. Unde

Primo, Cajetanus vertit, et fortitudo vultus illius commutabitur, quod sic exponit, q. d. Nullus etiam dynasta ita sapit, quin aliquando desipiat, ut muneribus, precibus aliave re corrumpi se sinat, ut subditos affligat, etc.; sicque vultus etiam ipsius, id est auctoritas, apud eos mutatur et amittitur. Unde Chaldæus vertit, et impudens facie, immutatur viæ ejus de bono in malum. Sic Catilina impudentiam et sævitiam spirabat vultu, etiam jam occisus. « Etiam mortuus Catilina, ait Sallustius, retinebat faciem quam habuerat vivus. »

Secundo, Clarius vertit, et impudentia (Vatablus, duritia) faciei illius commutabitur, quia dum sapientia hominem possederit, abigit impudentiam a mente et fronte. Et Titelmannus sic vertit et explicat, sapientia hominis lucere faciet vultum ipsius, et fortitudinem, id est impudentiam vel crudelitatem, feritatem et barbariem vultus ejus mutabit; Campensis, crudelitatem pellit.

Tertio, Vatablus, q. d. Sapientia fortitudinem et arrogantiam, impudentiamque faciei hominis immutabit, quia faciet ut ipse sibi videatur vilis, abjectus, despectus, quamvis ab aliis plurimi fiat.

Quarto, Septuaginta $\text{שֵׁשׁ$ iescunne legentes per sin, i. e. audiatur, non שֵׁשׁ iescunne per schin, i. e. commutabitur, vertunt ἀνομιᾶς , id est impudens (Vaticani legunt, imprudens, atque impudentia est imprudentia, puta stoliditas) vultu odietur; Syrus, cujus facies audax est, odiosus efficietur; Arabicus, qui non habet verecundiam, contumelia afficit faciem suam, q. d. In vultu sapientis lucent pudor et sapientia, in vultu impudentis insipientia, ideoque ille amabitur et coletur, hic odietur et contemnetur. Unde, ut explicat Olympiodorus, facie sua punietur, cum scilicet impudens contentiosis sermonibus sophisticisque captiunculis sese efferens, redargutus, impudentiæ poenas dabit. Thaumaturgus, sapientiæ indicium ex hominis vultu apparet, velut et livor impudens, statim ut videtur aliquis, prodit dignum esse, in quo inhabitet. S. Hieronymus in Comment., improbus facie sua odietur: improbitas est audacia et impudentia.

2. EGO OS REGIS OBSERVO, ET PRÆCEPTA JURAMENTI DEI. — Septuaginta, Syrus et Arabicus vertunt in imperativo, os regis observa, quia pro שִׁמְרֵם scemer, id est *obseruo*, legērunt alio puncto שִׁמְרֵם scemor, id est *obserua*. Unde ex Hebræo sic vertendum censuere, ego, scilicet moneo vel jubeo, os regis observa. Pendet hic versus a præcedenti, ex eoque velut practica conclusio educitur, quasi dicat: Quia Deus potentissimus os et faciem sa-

pientis, sui oris et faciei luce immutat, illique suam sapientiam, virtutem et splendorem aspirat, hac de causa: Ego sapientia, vel ego sapiens os et faciem Dei regis mei observo, tum ut illi os et faciem meam, ab ejus ore et facie illustratus, conformem; unde frequenter in *Psalmis* orat David, ut Deus « illuminet vultum suum super nos, » quia « in lumine ejus videbimus lumen: » sicut enim qui ambulat in sole, luce solis collustratur: sic qui versatur cum Deo luce divina perfunditur; tum ut ab ore ejus divino jussa et præcepta sapientiæ excipiam, quibus meam mentem vultumque imbuam, illustrem, sanctificem, quæque in opus conferam, ut Deum meum per gratiam laborando hic sequar, et in cælo per gloriam comprehendendo assequar (1).

Porro ἐγώ ego refert ad sapientiam, de qua est omnis sermo, vel ad Salomonem, qui in se typum hic sapientiæ et sapientis exprimit, quod eodem redit, uti liquet ex verbis S. Hieronymi initio vers. 1 citatis. Sæpe enim Salomon, æque ac Siracides, per prosopopœiam ipsam sapientiam loquentem inducit, elegantiae et energiae causa.

Igitur primo et genuine, per regem accipe Deum, qui est Rex regum. Nec enim Salomon habebat in terra regem superiorem se, cujus os et jussa observaret. Sensus ergo est, q. d. Ego sapientia sollicite ambulo cum Deo rege meo ac studiose observo; ac mei studiosos, puta sapientes et sanctos exacte observare jubeo os ejus, id est legem ex Dei ore manantem, et præcepta juramenti Dei, quæ scilicet ipse juramento confirmavit, ut testaretur hanc esse intimam suam voluntatem, ut scilicet homines hæc ejus præcepta diligentissime servarent, quæque nos vicissim solemnissime professione, velut juramento servaturos in circumcissione vel baptismo promisimus, et quasi juravimus.

Nota: ὁ *obseruo* significat sedulum et exactum studium divinæ voluntatis, legisque scrutandæ et adimplendæ, ut quid, quantum, quomodo, quibus circumstantiis Deus hoc illudve fieri jubeat, minutim vestigemus, et adamussim omnia et singula compleamus. Sic famuli observant os regis, id est singula ejus jussa et verba, imo singulos ejus gestus et nutus nictusque oculorum, ac ubi perceperunt quid velit, illico ad id explendum non tam eunt, quam currunt et volant.

Mystice S. Bonaventura: Os, inquit, Patris est Christus (sicut Christi os est doctor et prædicator), cujus minima dicta, imo gestus et nutus studiose audire, mente condere, meditari et opere explere debemus. Nam, ut ait Christus: « Beati qui audiunt verbum Dei et custodiunt illud. » Sic Beata

(1) Ad questionem quæ præcedit, respondet Koheleth: Ego, præcipio tibi, hanc tibi sapientiæ regulam trado: Os, i. e. jussum regis observa, et, seu vel, quidem propter jusjurandum Dei, propterea quod jurejurando per Deum interposito regi fidem promisisti.

Virgo « conservabat omnia verba hæc, conferens in corde suo, » *Luc. II, 19*. Sic quisque deberet observare os Domini, ut ad minimam voluntatis divinæ significationem totum se fingeret et componeret. Hoc est « sollicitum ambulare cum Deo, » quod unice a nobis requirit Deus, uti docet Michæas *VI, 8*; ideoque convenit assidue dicere cum Samuele : « Loquere, Domine, quia audit servus tuus; » et cum Paulo : « Domine, quid me vis facere? » et cum Psalte : « Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum. »

Secundo, per regem cum Olympiodoro et aliis accipi potest quilibet rex, princeps et magistratus, qui regendi vices, jus et auctoritatem a Deo accepit, *q. d.* Ego sapientia observo, et meos observare doceo os, id est leges et jussa regum ac magistratum, qui quasi vicarii Dei regunt rempublicam. His enim se obedituros in eorum inauguratione promiserunt, et jurarunt subditi. Ergo par est ut eis juxta juramenta præstita pareant et obsecundent, juxta illud *Prov. XXIV, 21* : « Time Dominum, fili mi, et regem, » quia Dominus jussit ut regi obedias. Unde Septuaginta et Arabicus vertunt, *os regis custodi*; Syrus, *conserva*; Chaldaeus, *custodi os tuum super sententiam regis*; Tigurina, *equidem moneo ut os regis observes, præsertim propter juramentum Dei*; quia, ut ait Vatablus, fidem jurejurando regi præstitimus. Alii, *meum est observare præceptum regis*. Porro nonnulli prius hemistichium a posteriore adversative disjungunt, *q. d.* Observa os, id est præcepta regis, sed magis observa juramenta, quibus obstrictus es Deo; ut, si rex aliquid Deo contrarium præcipiat, dicas : « Obedire magis oportet Deo quam hominibus. » Unde Campensis, *quæ rex mandavit, observet, et præstet si quid Deo in testem vocato juraverit*. Et Thaumaturgus, *magna diligentia verba regis attendenda sunt, sed jusjurandum per nomen Dei omnibus modis fugiendum*.

Tertio, nonnulli hanc gnomen arctant, et attribuunt familiaribus et consiliariis regum et principum, quasi eis indicat hic Salomon fidelitatem et silentium, ne eorum secreta consilia evulgent, uti juramento eis promiserunt, quasi quilibet eorum hic inducatur ut loquens, dicatque : Ego os, id est secreta, quæ ex ore regis mei audiavi, secreta servo. Unde S. Hieronymus censet hic Salomonem loqui in persona cujusvis sapientis, qui pareat legibus et regibus. Hic enim est regendi, et rei bene gerendæ nodus et nervus, si consilia servantur secreta. Id norunt Persæ, de quibus scribit Ammianus, *lib. XXI* : « Nemo consiliorum, inquit, est conscius præter optimates taciturnos et fidos, apud quos silentii quoque colitur numen, » *q. d.* Silentium adeo religiose observant et colunt, ac si illud esset unicum eorum numen, hinc *silentiarii* nuncupabantur, et revera erant. Huc pertinet illud Raphaelis, *Tob. XII, 7* : « Sacramentum regis abscondere bonum est. » Huc quoque spectat expositio Olympiodori : « Est, inquit,

os regis custodire, divina mysteria silentio occultare, neque indignis atque profanis auditoribus illa explicare. » Idem tropologice sic exponit : Bonum est ut non studeamus extra os et faciem Dei ambulare, sed omnia nostra opera sic peragamus, ut Deum vereamur, tanquam præsentem judicem et inspectorem.

ET PRÆCEPTA (Hebræa, *verbum*; S. Hieronymus, *loquelam*) JURAMENTI DEI: — repete, *observo*. Aliter S. Hieronymus in *Comment.*, et Symmachus, qui hæc nectunt cum sequentibus, *ne festines*. Unde Arabicus : *Ne festines*, ait, *in juramento memorie Dei*; Symmachus, *transgredi juramentum Dei, q. d.* Ne festines et sis præceptis ad juramentum, quia juramentum in Dei æque ac tua memoria inscriptum, et quasi insculptum servatur, ut si illud transgrediare, Deum vindicem sis experturus. Noster vero, Septuaginta et Arabicus *verba* vel *præcepta* vocant *juramenti Dei*, scilicet quibus Deus quasi jurejurando te obligavit, hoc est arctissime et severissime te obstrinxit, minando pœnas æternas et promittendo regnum cœleste, necnon cum pacto et sanguine fœderis, *Exodi XXIV, 8*; quæque te servaturum, cum ad ejus religionem et Ecclesiam accederes, spondidisti et quasi jurasti. Hinc Patres professionem fidei, quæ fit in baptismo, vocant sponsonem, juramentum, votum, eaque acriter urgent fideles ad servandum præcepta Dei. Est catachresis similis illi *Psalm. CXVIII, 106* : « Juravi (id est firmiter decrevi, proposui, promisi; unde sequitur), et statui custodire judicia justitiæ tuæ. »

Audi S. Chrysostomum, *homil. in illud Sapientie: Justorum animæ in manu Dei sunt* : « Unde tu, christiane, delicatus es miles, si putes te sine pugna posse vincere, sine certamine triumphare. Exere vires, fortiter dimica, atrociter in prælio concerta. Considera pactum, conditionem attende, militiam nosce; pactum quod spondidisti, conditionem qua accessisti, militiam cui nomen dedisti, » per sacramentum militare, puta per baptismum, et professionem vitæ christianæ in Ecclesia militante, cui ascriptus es quasi miles et athleta Christi. Tertullianus, *lib. De Corona militis, cap. III* : « In Ecclesia, ait, sub antistitis manu contestamur nos renuntiare diabolo et pompæ et angelis ejus, » *q. d.* Sacramento militari in baptismo renuntiavimus diabolo, et nos addiximus Christo, quasi ejus milites auctorati. S. Basilius, *Exhort. ad Baptismum* : « Tesseram duces sub se militantibus dant, etc. : nisi characterem in te agnoscat Angelus, quonam modo pro te pugnabit, aut ab inimicis vindicabit? » Augustinus, *lib. IV De Symbolo ad Catechum. cap. I* : « Huic (diabolo), ait, vos renuntiare professi estis, in qua professione non hominibus, sed Deo et angelis ejus conscribentibus dixistis : Renuntio. Renuntiare non solum vocibus, sed etiam moribus; non tantum sono linguæ, sed et actu vitæ; nec tantum labiis sonantibus, sed operibus pronuntiantibus :

Professio
in bap-
tismo est
quasi in-
ramen-
tum.

Scilicet vos cum callido, antiquo et veteroso inimico suscepisse certamen; non in vobis post renuntiationem inveniat opera sua, non jure vos attrahat in servitutem suam. Depreheris enim et detegeris, christiane, quando aliud agis et aliud profiteris; fidelis in nomine, aliud demonstras in opere, non tenens promissionis tuæ fidem: modo ingrediens Ecclesiam orationes fundere, post modicum in spectaculis cum histrionibus impudice clamare. Quid tibi cum pompis diaboli quibus renuntiasti? Narrat Victor Uticensis, libro III *Wandal.*, duos fratres christianos a Wandalis arianis fuisse suspensos, molibus lapidum ad pedes appensis; cumque unus eorum peteret deponi daturque sibi inducias, alter metuens ne fidem negaret, exclamavit: «Noli, noli, frater, non ita juravimus Christo. Accusabo te cum ante thronum ejus terribilem venerimus, quia super corpus ejus et sanguinem juravimus, ut pro eo invicem patiamur.» Unde prior confirmatus constanter edixit: «Adigite supplicis quibus vultis, et poenis christianos aetate crudelibus. Quod frater meus facturus est, hoc etiam ego.»

Vers. 3.

3. NE FESTINES RECEDERE A FACIE EJUS, NEQUE PERMANEAS IN OPERE MALO: QUIA OMNE QUOD VOLUERIT FACIET. — *To ne festines* Arabicus, Olympiodorus et alii nectunt præced., *q. d.* Ne festines in juramento Dei, id est, ne præceps sis ad jurandum; sic enim expones te periculo pejerandi.

Melius Noster, Septuaginta, Syrus et cæteri passim nectunt sequent., *q. d.* Serva juramenta, id est præcepta Dei, quibus solemnī professione in circumcissione vel baptismo, quasi jurejurando, summa religione te Deo ad illa servanda obstringisti: quare, si quæ ingruat tentatio, adversitas, persecutio, *ne festines*, hebraice אל תבוהל *al tebahel*, id est ne trepides, ne percellaris, ne præcipites recedere a facie ejus, *tanquam a conspectu ejus possis aufugere*, ait Campensis, uti ab eo fugit Cain, *Genes. iv, 16*, sed non effugit, *neque permanes*; Campensis, *ne pertinax persiste in opere malo*, ut contra legem Dei in aliquo scelere, ad quod concupiscentia, socii vel hostes te illecebris vel minis impellant, persistas, excutiendo metum numinis et vindictæ Dei; quia etsi is eam ad tempus differat, tamen suo tempore omne quod voluerit faciet, ac sibi rebelles et reos puniet, et morte præsentī et æterna mulctabit.

Pro in opere malo, Hebræa, Septuaginta, Syrus et Arabicus habent, in verbo malo, quod proprie accipi potest de peccatis oris et linguæ, uti est murmur, detractio, oblocutio. Unde Thaumaturgus intelligit de blasphemia; sic enim vertit, *sermonibus Dei, licet molestum quid imperantibus decet obedire, cæcereque ab omni in Deum blasphemia. Nam quamvis inferat tibi aliquid, non tamen tuum fuerit reprehendere, neque contradicere decretis monarchæ vel regis.*

Porro Chaldaeus vertit, et in tempore iræ Domini ne desinas orare coram eo, sed cito vade in conspectu

ejus et ora, et quære misericordiam ab eo ut non stes in verbo malo: quia Dominus totius sæculi quodcumque voluit fecit, id est, ut clarius vertit Costus, ut non luctuosum quippiam eveniat: ipse enim totius mundi Dominus omnia secundum animæ sententiam facere potest.

Secundo, hæc omnia a vers. 2 ad vers. 9 non tantum de Deo, sed et de rege sive magistratu accipi possunt, *q. d.* Ne opponas te regi ejusque decretis, ut eis obloquaris vel resistas, quia rex potens est, et quodcumque voluerit faciet, ut te sibi adversantem vel bonis, vel civitate, vel libertate, vel vita mulcet et privet. Ita Vatablus, Campensis, Cajetanus et alii. Porro Cajetanus explicat *ne festines, q. d.* Ne nimis velociter adeas conspectum regis, vel ab eo leviter abeas, ne levitate hac et indecentia regem offendas; sed etsi quid contra eum dixeris, ne persistas in ejus dilione, sed cito ex ea te propripas, ne te comprehendat et plectat. David de Pomis vero, *q. d.* Ne festina adire regem, vel ab eo abire; nec nimis crebro te ejus vultui sistas, nec nimis raro. Nam, ut ait Plutarchus: «Cum rege agendum est quasi cum rogo,» ut nec nimis prope ad eum accedas, ne comburaris; nec nimis longe, ne ab eo non calefias, id est, ejus amorem, favorem et beneficia non sentias. Sidonius quoque Apollinaris, lib. III *Epist.*, reges flammis comparat, «quæ sicut, inquit, paululum a se remota illuminant, ita satis admota comburunt.» Sic enim Alexander Clitum nimis familiarem, Tiberius Sejanum, Nero Senecam occidit. Porro Vatablus sic exponit: Si recesseris a rege, statim redi in gratiam cum eo, ne cogaris permanere in opere malo, cum rex quidquid vult valeat. Alii exponunt, *q. d.* Ne fastidiose, et arroganti, ac philosophico supercilio recedas a rege, nolens eum adire etiam ab eo evocatus, quasi eo superior et sapientior, ac celsior rege et mundo universo, uti Diogenes aspernatus est Alexandrum Magnum. Seneca, *epist. 103*: «Multis, ait, fuit periculi causa philosophia insolenter jactata et contumaciter. Vitia tibi detrahat, non alii exprobrat, non abhorreat a publicis moribus, nec ita agat, ut quidquid non facit, damnare videatur; licet sapere sine pompa, sine invidia.» Vide Plutarchum, libro qui inscribitur: *Cum principibus philosopho esse disserendum.* Denique noster Pineda censet hæc spectare ad familiares et consiliarios regum et principum, ut eis hic Salomon duo salutaria suggerat monita: *primum*, ne in dando regi consilio sententiam præcipitent; sed, præmissa deliberatione, mature eam pronuntient. Nam, ut ait Livius, lib. XXII: «Omnia non properanti clara certaque sunt; festinatio improvida est et cæca;» et lib. XXXI: «Nihil magni discriminis consiliis tam inimicum quam celeritas.» Secundum, ut in sententia non sint pertinaces, nec sui cerebri, sed si viderint ab aliis saniora dari consilia, illa probent et sententiam mutant. Sic enim ipsi se, non suo honori,

Regem
adi quasi
rogum.

sed regis et reipublicæ commodis studere ostendent, quæ propria est senatoris et consilarii laus.

Vers. 4.

4. ET SERMO ILLIUS POTESTATE PLENUS EST: NEC DICERE EI QUISPIAM POTEST: QUARE ITA FACIS? — Hebraice, *in quo verbum regis*, in eo est potestas, q. d. Verbum regis et jussum armatum est potestate, adeoque est ipsa potestas, ut instar fulminis statim exsequatur quod jusserit, dictumque ejus sit factum: hinc Seleucus cognominatus est *Ceraunius*, id est *Fulmineus*. Unde Thaumaturgus:

Nam jusserit ille, jubentis
Vel dicto, citius, vocem mox facta sequentur.

Alii vertunt, *juata dictum regis est potestas*, q. d. Mensura dicti vel jussi regis est potestas: tantum potest quantum dixerit et jusserit; tantum valet quantum volet. Audi Esdras, lib. III, cap. IV, 3: « Rex super omnia præcellit, et dominatur eorum: et omne quodcumque dixerit illis, faciunt. Et si miserit illos ad bellatores, vadunt, et demoliuntur montes, et muros, et turres. Jugulantur et jugulant, et regis verba non prætereunt: et ipse unus solus si dixerit: Occidite, occidunt, » etc. Et Plutarchus ad principem ineruditum: « Prævitata a potentia, ait, celerem nacta cursum, omnes animi motus in facta expellit. At sicut fulgur tonitruo posterius erumpit, prius tamen videtur, sic in imperiis supplicia accusationibus anteverunt, nisi gravitate præpedita ratio compescat reprimatque potentiam (1). »

Imperio-
si exem-
pla.

Vis ambitiosæ regum potestatis exempla? Accipe: Cyrus Gnyden fluvium navi trajiciens, eo quod periisset unus ex equis suis, ira in fluvium excandescens, illum ut perderet in 360 alveos derivavit, uti fuse narrat Seneca, lib. III *De Ira*, cap. XXI. Impotentior fuit Xerxes, qui Hellespontum, quod oborta tempestate pontes suos disjecisset, conviciis oneravit, trecenta verbera illi infligi, quin et compedes injici jussit, teste Herodoto, lib. VII. Modestior et sapientior fuit Canutus rex Angliæ, qui ad litus maris sedens, mari imperans: « Unda, inquit, jubeo ne pedes meos tangas, » sed ab ea non obediens madefactus Anglos suos docuit, non se, sed unum Christum esse regem, cui venti et mare obediunt. Quare Vintoniæ in Basilica S. Petri et Pauli coronam regiam Christo crucifixo imposuit, nec postea ea coronari sustinuit, teste Polydoro Virgilio, lib. VII *Histor.* sub finem. Stolidior fuit Pharaos, dicens: « Meus est fluvius (Nilus), et ego feci memetipsum, » *Ezech.* XXIX, 3; et rex Tyri, dicens: « Deus ego sum, et in cathedra Dei sedi in corde maris, » *Ezech.* XXVIII, 2; et rex Babylonis, dicens: « In cælum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, etc., similis ero Altissimo, » *Isaia* XIV, 13. Annon insanæ sunt hæ regum suæ potestati, etiam elementa et cælos subjicientium voces?

(1) Hebr. est, *propterea quod verbum regis potens est, et quis dicat ei: quid facis?*

5. QUI CUSTODIT PRÆCEPTUM, NON EXPERIETUR Vers. 5.

QUIDQUAM MALI. — Hebræa, *non cognosces*, scilicet per experientiam et sensum, *verbum malum*, id est rem malam, puta iram regis et pœnam legis; Arabicus, *verbum immundum*. Aliter Olympiodorus et S. Ambrosius in *Psalm.* XLII, q. d. Justus non « cognoscit malum, » culpæ scilicet ut illud faciat, approbet, vel ullo consensu recipiat, aut aliqua societate in se transferat. Hinc disce obedientiæ vim et fructum, quod scilicet obedientem reddat immunem ab omni malo, et quasi inviolabilem, adeo ut etiamsi rex aut superior illi infensus velit eum rigidis strictisque aretare præceptis, obediens tamen, omnia capessens, superet et transcendat magna animi virtute, laude et merito, ideoque Deus omnia illi efficit facilia, utilia et honorifica, etiam illa quæ ad eum deprimendum excogitata videntur; obedientibus enim velut « diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum, » *Rom.* VIII. Docet idipsum egregie S. Ephrem, tomo II, parænesi 16 *De Præfecto et Obedientia*; ac S. Chrysostomus, homil. 84 *in Joannem*; et Dorotheus, *doctr.* 5. Licet ergo patiat vel communes, vel privatas et proprias vitæ ærumnas, tamen illas non pœnas esse censet, sed exercitia virtutis, augmenta meritorum, et exempla intuentium vel posteriorum: quare, cum Paulo sibi placet, imo gloriatur in infirmitatibus et tribulationibus, *Rom.* VIII, 28; II *Corinth.* XII, 5. Igitur obediens et justus flagellantem Deum intuetur, ut patrem; corripientem, ut amicum; castigantem, ut præceptorem; amara propinantem, ut medicum, dicitque cum S. Augustino: « Hic ure, hic seca, ut in futuro parcas. »

TEMPUS ET RESPONSIONEM COR SAPIENTIS INTELLIGIT. — Hebræa, *tempus et judicium*, id est, ut Septuaginta et Arabicus exponunt per hendiadyn, *tempus judicii*. Judicium in Scriptura multa significat: in judicio enim judicium multa fiunt, quæ nunc omnia simul, nunc unum ex omnibus seorsim per synecdochen significat vox *judicium*; unde nunc significat interrogationem et accusationem, defensionem et responsionem; nunc sententiam judicii, nunc pœnam ab eo inflictam. Rursum, quia judicium forense statum est, determinatum, certum et fixum, hinc *judicium* per catachresin significat rem statam et certam, item morem, legem, consuetudinem, normam, regulam, statum, conditionem, officium, functionem, ministerium (2). Jam

Judici-
cium
multa si-
gnificat.

Primo, Thaumaturgus exponit de die judicii, quem in omnibus actionibus menti suæ proponit sapiens. Unde vertit, *equidem sapiens ante oculos semper habet justum judicium suo tempore futurum, et prænoscit omnia humanæ vitæ opera superne retributionem expectare*. De S. Hieronymo refertur il-

Tempus
observa-
Primo

(2) Et *tempus et judicium novit cor sapiens*, sapientis. *Tempus*, scil. cuique rei opportunum et commodum; *rationem*, scil. modum aliquid apte et decenter expediendi.

lum dixisse : « Sive comedo, sive bibo, sive vigo, sive dormio, sive quid aliud facio, semper tuba illa insonat auribus meis : Surgite, mortui, venite ad iudicium. » Utique qui sapit, id ipsum facit, itaque « disponit sermones (et actiones omnes) suos in iudicio, » id est iuste, legitime et exacte maturo iudicio, ut in die iudicii habeat quod Iudici pro se respondeat. Sic quoque Olympiodorus, Hugo, Lyranus, Titelmannus et alii.

Secundo. *Secundo*, alii hæc ad consiliarium regis referunt, q. d. Si rex illicitum quid jubeat, vir sapiens scit quid prudenter regi respondere debeat, ne vel illicitum quid admittat, vel regis iram incurrat, uti fecerunt tres pueri jussi adorare statuam auream, Dan. III; et Daniel ipse, cap. VI, lata lege ne quis per 30 dies adoraret Deum, nisi regem. Cajetanus ex adverso hæc refert ad regem, quem sapiens cognoscit captare tempus et iudicium, id est occasionem iudicandi contra eum quem plectere destinat, uti Salomon captavit tempus plectendi Semei et Adoniam, III Reg. cap. II, 22 et 42. Verum hic sensus dissonat a Vulgata quæ vertit, « responsionem. »

Tertio. *Tertio*, et genuine, q. d. Sapiens ita exacte præcepto tam Dei, quam regis et magistratus obedit, omnes ejus circumstantias loci, temporis, modi, personarum, etc., observans, ut nil sit quod in eo carpi queat; sed si quis in re a quopiam culpetur, illico habeat quod jure respondeat, quoque suam obedientiam tueatur et demonstret, adeo ut si in iudicium vocetur, coram iudicibus justam facti sui rationem reddere possit. Hinc Noster sagaciter pro iudicium vertit, responsionem. Ita S. Hieronymus : « Præcepit, inquit, regis imperium, id est Christi, conservandum, et scire quid, et quare, et quo tempore jubeat, » ut scilicet omnes imperantis circumstantias, articulos, nutus exacto iudicio observemus, ne vel minima elabatur occasio, qua ejus voluntatem integre non exsequamur, sed vocanti, imo innuenti illico non sistamus et respondeamus cum Samuele : « Ecce ego; » et cum S. Augustino : « Da quod jubes, et jube quod vis. »

Igitur « tempus et iudicium » intelligit et observat « sapiens, » quia vocatus, interrogatus vel jussus a Deo sive rege quidpiam respondere, dicere, vel agere, omnia respondet, dicit et agit suo tempore, ac maturo cum iudicio, id est magna cum ratione, prudentia et circumspectione. Aut planius, quod tamen eodem redit, sapiens observat tempus et iudicium, hoc est tempus iudicii, ut vertunt Septuaginta, id est tempus justum, congruum, aptum, opportunum respondendi, dicendi vel agendi. Unde Noster hebræum מִשְׁפָּט mispat, id est iudicium, quod hic vertit, responsionem, vers. seq. vertit, opportunitas. Hæc ergo tria, scilicet iudicium, responsio, opportunitas hoc loco idem significant, scilicet tempus justum et opportunum ad respondendum.

Denique noster Pineda censet hic notari formam

et ideam perfecti obedientis, ut intelligere iudicium idem sit quod studiosi animi voto, promptitudine, consideratione accelerare, ut antevertat præcepti et obedientiæ tempus, utque avide illud expectet, et quod in se est, advocet, maturct, adducat, ac denique antequam mandata accipiat secum tacitus cogitet, si hoc vel illud grave ac difficile jubeatur, qua fronte, quo animo, qua responsione accepturus sit, ac sæpe illam suo animo responsionem fingat, et paratissimam habeat : « Ecce ego præsto sum, mitte me; » nam, ut ait S. Bernardus : « Verus obediens parat aures auditui, linguam voci, manus operi, pedes itineri; et sic se totum intra se colligit, ut mandatum peragat imperantis. » Ita ipse, serm. De Obedientia.

Moraliter S. Bonaventura : Sapiens, ait, observat tempus bene operandi, ut apte respondeat interroganti et ignoranti, ut notat Hugo, vel docendo, vel consulendo, vel obediendo, vel Dei flagella patienter excipiendo, et mores corrigendo, vel accusationes et criminationes humiliter confitendo, vel ad beneficia Dei gratias agendo, vel inspirationi Dei cooperando, et in melius proficiendo.

Rursum et proprie disce hic sapientem observare tempus, id est opportunitatem bene agendi, et implendi id quod præceptum est, ideoque magnam sapientiæ et prudentiæ partem, consistere in captanda opportunitate rei bene gerendæ; dum enim illa se offert, res facile et feliciter conficitur : dum vero illa abest, cum magna difficultate frustra res tentatur, nilque promovetur, sed infelicitè omnia cedunt. Hinc infert magnam habendam esse rationem temporis hujus vitæ, utpote quod breve est, et semel elapsus irrevocabile, et a quo pendet tota cujusque æternitas, eaque vel beatissima vel miserrima.

Narrat Ludovicus Blosius, lib. IV Spirit. grat. cap. IV, de S. Mechtilde, quod a Sanctis sibi apparentibus audierit : « Eia, quam felices vos estis qui adhuc vivitis in terris, et quam multa promereri potestis! quia si homo sciret quanta una die promereri possit, mox ut a somno evigilaret, tanto gaudio cor ejus dilataretur pro eo quod dies illa illuxisset, in quo Deo vivere et ex Dei gratia suum meritum ad Dei laudem augere posset, ut tota die ad omnia quæ agere aut pati deberet, alacrior et fortior redderetur. Qui enim parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet. Opera enim illorum sequuntur illos. » S. Bernardus ad Scholares : « Nemo, ait, vestrum parvi æstimet tempus, quod in verbis consumitur otiosis. Volat verbum irrevocabile, volat tempus irremediabile, nec advertit insipiens quid amittat; licet fabulari, dicunt, donec hora prætereat. O donec prætereat hora, quam tibi ad agendam penitentiam, ad obtinendam veniam, ad acquirendam gratiam, ad promerendam glo-

riam miseratio conditoris indulget! donec transeat tempus quo divinam debueras propitiare pietatem, properare ad angelicam societatem, suspirare ad amissam hæreditatem, excitare remissam voluntatem, flere commissam iniquitatem. » Et rursus : « Nil pretiosius tempore, et heu! hodie eo nil vilius invenitur. Transivit dies salutis, et nemo recogitat : nemo sibi perire diem et nunquam rediturum causatur; sed sicut capillus de capite, sic nec momentum peribit de tempore. » Vis gentilium sensa et gnomas de pretio et brevitate temporis? Accipe Virgilium, III *Georg.* :

Gnomæ.

Et fugit interea, fugit irrevocabile tempus.

Idem, *Aeneid.* X :

Stat sua cuique dies, breve et irreparabile tempus
Omnibus est vita.

Ovidius, *Metamorph.* X :

Labitur occulte, fallitque volabilis ætas.

Et :

Nihil est annis velocius.

Et rursus :

Eunt anni more fluentis aquæ :
Utendum est ætate, cito pede labitur ætas.

Seneca in *Hippol.* :

Volat ambiguus mobilis alis
Hora. . . . senescimus, effugit ætas.

Seneca, lib. I, *epist.* 1 : « Maxima, ait, pars vitæ elabatur male agentibus, magna nihil agentibus, tota vita aliud agentibus. Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat? qui diem aestimet? qui intelligat se quotidie mori? Fac ergo, mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas complectere. Omnia aliena sunt, tempus tantum nostrum est. In hujus rei unius fugacis ac lubricæ possessionem natura nos misit, ex qua expellit quicumque vult; et tanta stultitia mortaliū est, ut, quæ minima et vilissima sunt, certe reparabilia imputari sibi, cum impetravere, patiantur; nemo se judicat quidquam debere, qui tempus accepit; cum interim hoc unum est, quod ne gratus quidem potest reddere. » M. Varro censebat nullam jacturam esse graviorem præsertim scienti, quam temporis. Bias apud Laertium, lib. I, cap. vi, dicere solitus erat vitæ tempus ita metuentum, quasi et diu et parum victuri sumus juxta illud S. Hieronymi : « Sic vive tanquam semper moriturus; sic stude tanquam semper victurus. » Democritus pretiosissimum impendium dixit esse tempus. Zeno dicebat nihil magis hominibus deesse, quam tempus, ait Laertius, lib. VII, cap. 1; et tamen multi illud alea, ludis, jocis prodigunt, quasi eo abundant. Theophrastus semper habebat in ore : « Nullum sumptum esse pretiosorem tempore. » Simonides interrogatus quantum temporis vixisset : « Tempus quidem exiguum, inquit, annos autem multos, » ait Stobæus, *serm.*

96. Sic Barlaam apud Damascenum, in *Histor.* cap. xviii, rogatus a Josaphat regis filio quot annos vitæ haberet, respondit, 43, licet enim sim 70 annorum, tamen tantum ex eis 43 Deo in monastica vita servivi; illud autem solum tempus vitæ computo : quod enim in vanitate et otio transigitur, tempus mortis est, non vitæ. Alius : « Sicut flumen sistere non potest, sic nec tempus. Sicut unda undam perpetuo propellit, ita dies diem trudit. » Uti ciconias nemo advenire sentit, sed advenisse; nemo discedere, sed discessisse, quia noctu clanculumque faciunt utrumque : ita juventutem nemo intelligit discedere, sed discessisse, et senectutem non sentimus advenire, sed advenisse : perinde ac qui nave vehuntur, progrediuntur sensim sine sensu. Vetus adagium est : « Nosce tempus. » Et : « Cum pluit, molendum. Fronte capillata est, a tergo occasio calva. » Ægyptii pro annuo circuitu pingebant serpentem : quia is, ut ait S. Cyrillus, in longitudinem porrigitur, et multis complicatur spiris, quæ sunt multæ dierum annorumque series, taciteque proserpit nullo edito strepitu. Caudam supprimebat serpens, quia omnia tempora nobis incerta sunt. Præsens enim cum instabile sit et velocissime transeat, vix percipitur; præteritum intueri non possumus; futurum longe minus, quia nondum est, et ejus finis prorsus est incognitus. Ita Pierius, lib. XIV, pag. 130. Nemesianus, *eclog.* 3 : « Omne tempus abii, tempus rapit, usus in arcto est. » Plura de pretio et cura temporis dixi III, 1, et *Ephes.* v, 16.

6. OMNI NEGOTIO (Hebraice, *voluntati*, id est rei Vers. 6. volitæ) TEMPUS, EST ET OPPORTUNITAS (Symmachus, *tempus commoditatis et modus*; Hebræa, Syrus, Arabicus et Septuaginta, *tempus et judicium*), ET MULTA HOMINIS AFFLICTIO. — Dat causam cur cor sapientis intelligat et observet tempus, quia scilicet scit cuique rei suum esse tempus et opportunitatem; quamque ergo captat suo tempore opportuno. S. Hieronymus vero censet hic doceri sapientem sive justum cognoscere quod Deus omnia disponat ad suam cæterorumque utilitatem, etsi scire nequeat quid ei obventurum sit; quare quidquid justo acciderit, id eum æquo, imo lubenti animo excipere, velut ordinatum sibi que missum a Deo. Ergo Dei judicia exosculatur, et ex omnibus bene agendi beneque de Deo merendi occasionem captat.

ET MULTA HOMINIS AFFLICTIO. — Theodotion et Arabicus pro רַעַת *raath*, id est *afflictio*, legentes דַּעַת *daath*, id est *scientia*, vertunt, *quia scientia hominis multa super eum*; quod Olympiodorus refert ad rerum cognoscendarum multitudinem : « Immensa, inquit, cum sit ipsa sapientia, premit hominem atque obruit. Si enim voluerit omnia scire, vasta mole irruens super eum, angit ejus mentem ac suffocat. »

Idem deinde explicat de ignoratione temporis, loci et modi, quando scilicet, ubi et quomodo

peragendum sit extremum iudicium. Verum Septuaginta, Syrus, Arabicus, Chaldaeus et cæteri cum Nostro legunt *raath*, id est *afflictio*; Vatablus, *infelicitas*; Clarius, *varia et periculosissima mala*, non tam culpæ, ut vult Cajetanus, quam ærumnæ et pœnæ. Significat cuique temporis, perinde ac rei sublunari inesse suam vanitatem et afflictionem: hoc enim toto libro probare contendit. Porro vanitas et afflictio temporis propria est ea quam subdit: « Quia ignorat præterita et futura, » *q. d.* Omnibus in rebus, locis et temporibus magna est afflictio, præsertim in tractandis et expediendis negotiis arduis; sed tamen sapiens sua sapientia eam prævidet, et evitat vel superat. Proprie et præcise Hugo Victorinus *afflictionem* explicat difficultatem adveniendi congruam responsionem, qua placari possit iratus rex, cuius voluntati sive justæ, sive injustæ, sapiens consiliarius obstitit. Alii *afflictionem* explicant cruciatum timoris et supplicii, qui invadit inobedientem, qui præcepta Dei vel regis transgressus est. Chaldaeus refert ad diem iudicii; sic enim habet ex versione Costi, *cujuscumque rei vicissitudo bona est et mala, et sane justa sententia universus orbis iudicabitur, quo tempore a Domino statuto est futura toto orbe vindicta propter varia hominum ex malefactis mire sibi placentium peccata.* Clarius Campensis, *statuit Deus tempus pro sua voluntate, quo de omnibus iudicaturus est, et antequam illud adveniat, variis et periculosis malis expositi sumus.*

Hic sensus valde appositus est, tum quia Hebræus est *מִשְׁפַּת מִשְׁפַּת* *mispah*, id est *iudicium*; tum quia hoc sensu omnia optime connexa sunt, omniaque fluunt ex illo vers. 2, juxta Septuaginta, *observa os regis*, etc. Quia omne quodcumque voluerit faciet, et sermo illius potestate plenus est, *q. d.* Observa præcepta Dei, quia ipse in die iudicii exactum eorum a te reposcet rationem; quia potentissimus est, acriter te punit, imo damnabit ad gehennam, idque faciet cum ei libuerit: ipse enim solus est dominus vitæ et mortis: quare cum volet, mortem tibi accelerabit, ut te iudicet et damnet: hac de causa potestatis in mortem inducitur mentio vers. 8.

Vers. 7. 7. QUIA IGNORAT PRÆTERITA, ET FUTURA NULLO POTEST SCIRE NUNTIO. — « Magna (inquit Hieronymus) afflictio generi humano, ut Poeta ait: Nescia mens hominum fati sortisque futuræ. Aliud sperat, aliud evenit, de altero loco expectat hostem, et alterius jaculo vulneratur. » Quævis præterita et futura hic accipi possunt; proprie tamen ea significantur, quæ spectant ad dandam congruam Deo vel regi responsionem, de qua dixi vers. 5, et ad negotia quæ homini incumbunt opportuno tempore prudenter expedienda: licet enim nonnulla præterita sciat homo, tamen illa pauca sunt, et sæpe ad rem non pertinentia, quia longe plura sunt quæ ignorat, præsertim quæ ad rem ejus faciunt. Dionysius accipit præteritam

sanctorum patientiam, æque ac supplicia de impiis sumpta.

Pro *præterita* Hebraice est *futura*, et sic vertunt Septuaginta: Quia, inquit, non est qui cognoscat quid futurum sit: sicut enim erit, quis annuntiabit eis? Arabicus, quoniam non reperitur qui cognoscit evitandum; nam quis ei commemorabit rem ut heri? Chaldaeus Costi, nullus scire unquam potuit quis eum exitus consequatur. Cum enim ita Domino visum fuerit, ut illum ad supplicium deponat, quis eum certiorum faciet? Syrus vero vertit in præterito, quia non est qui cognoscit ad quid est factus, et quid fiet post se quis ostendet illi? Quare Syrus æque ac Noster pro *שִׁוּיָהּ* *sceiia*, id est *quid erit*, videtur legisse *שִׁוּיָהּ* *scehaia*, id est *quid fuit*, vel quid factum et præteritum est; aut potius ex textu nexuque sententiæ sagaciter coniecit prius *tihe* opponi posteriori, ideoque prius vertendum per præteritum (quasi *et* includat *et* conversivum, quod vertit futurum in præteritum), posterius proprie per futurum. Sic ergo ad verbum ex Hebræo vertas, nam non ipse sciens quod factum est, quia quod erit quis annuntiabit ei? Sicque sensus recte cohæret, *q. d.* Afflictio magna incumbit sapienti, ut congruam Deo, aut regi interroganti vel examinanti det responsionem, utque actiones et res omnes congrue et opportune peragat, ac negotia quæ illi incumbunt suo tempore prudenter expediat, eo quod ignoret præterita quæ illum edocere queant, quid facto sit opus æque ac futura, quis scilicet suæ actionis vel consilii sit futurus exitus. Prudentia enim consistit in præteritorum memoria, præsentium consideratione, et futurorum prævisione: ideoque sapientis cor potest intelligere tempus, id est differentias temporis, quid scilicet præteritum sit, quid futurum.

Vers. 8. 8. NON EST IN HOMINIS POTESTATE PROHIBERE SPIRITUM, NEC HABET POTESTATEM IN DIE MORTIS, NEC SENITUR QUIESCERE INGRUENTE BELLO, NEQUE SALVABIT IMPIETAS IMPIUM. — Hebræa et Septuaginta, non est homo potestatem habens in spiritum, ut prohibeat spiritum, et non est potestas in die mortis, et non est emissio in die belli, et non salvabit impietas herum suum; Septuaginta, eum qui ab ea, supple est et vocatur impius; Arabicus, eum qui participat eam; Tigurina, suos consortes. Facile est hanc gnomen nectere præcedentibus: potest enim referri ad *et afflictio magna*. Summa enim hominis afflictio est mors, quæ hic describitur; aut ad *et futura*: ignoratur enim futurus mortis locus, dies, modus, ita Thaumaturgus; aut ad *et omni negotio tempus est et iudicium*, ut habent Hebræa, *q. d.* Sicut definitum est a Deo tempus iudicii, quo ipse a quolibet exiget rationem factorum, sic definitum est et tempus mortis, quod nemo potest sistere vel prolongare; aut ad *et observa os regis*, vers. 1, ut habent Septuaginta, *q. d.* Observa præcepta Dei, ac regis sive principis; quia ipse, si illa violes, habet in te jus necis et vitæ cui obistere nequis: quare stude illi per omnia pla-

cere, ac quid boni si facere potes, facito, ut in hora mortis a Deo evocatus, lætus confidensque ad eum emigres. Paulo aliter S. Hieronymus, *q. d.* « Non est lugendum si futura scire non possumus, et sæpe ab iniquis potentioribus opprimamur, cum morte omnia finiantur, et superbus ac potens qui cuncta populatus est, non valeat animam suam retinere, cum rapitur. » Aliter quoque Cajetanus, qui censet hic triplici similitudine ostendi, quam homini inutilis sit impietas sua, *q. d.* Sicut nemo potest flatum venti cohibere, nec diem mortis vitare, nec in prælio actu decertans alium pro se substituere : sic nec impietas valet impium liberare (1).

PROHIBERE SPIRITUM. — Quæres, quis hic sit spiritus? *Primo*, Olympiodorus et Cajetanus per spiritum accipiunt ventum, *q. d.* Sicut nemo potest cohibere ventum, sic nec prohibere vel arcere mortem, ut sequitur. Comparatur enim mors cum vento in efficacitate, quod utrique nemo possit resistere.

Secundo. *Secundo*, Thaumaturgus accipit angelum, mortis scilicet præsidem, qui solet animam homini morientis extorquere : « Neque ullus, inquit, tam fortis, qui angelum animam suam extorquentem, et separaturum a corpore prohibere queat. » Angelus hic præses mortis Hebraice vocatur אַנְגֵל, Græce Apollyon, Latine *Exterminans*, *Apocalyp.* cap. IX, vers. 11.

Tertio. *Tertio*, Dionysius accipit animam animæque motus et impulsus, quos homo in aliis præsertim potentioribus reprimere nequit, imo sæpe nec in seipso. Quis enim omnes mentis evagationes, desideria, fluctus, impulsus, æstus præsertim concitatiores et ardentiores, uti sunt iræ et indignationis moderetur, vel frenet et comprimat? Unde Campensis vertit, *nemo tam potens est, ut animum suum contineat*, juxta illud *Prov. XXVII*, vers. 4 : « Et impetum concitati ferre quis poterit? »

Quarto. *Quarto*, Olympiodorus accipit dona et impulsus Spiritus Sancti; licet enim illa prohibere possimus ne in actum exeant, juxta illud : « Spiritus prophetarum prophetis subjecti sunt, » *1 Cor. XIV*, vers. 32 : tamen quin illa nobis immittantur, ut illa sentiamus, esto non consentiamus, impedire nequimus. Adde impulsus Spiritus Sancti esse tam copiosos et validos, ut illis resistere, et non consentire perdifficile sit et quasi impossibile, quales fuere immissi S. Paulo in sua conversione, S. Magdalænæ, et S. Matthæo, et similibus. Hinc Idacius contra Varimadum accipit Spiritum Sanctum, quem nemo prohibere potest, quin opere-

(1) *Non est homo dominus in spiritum suum vitalem, ut coerceat spiritum, ut eum contineat apud se, includat in corpore, ac prohibeat quo minus hinc emigret; nec est dominatio in diem mortis, nec est dimissio in hoc prælio, in hoc vitæ cum mortis prælio nulla est evadendi spes (Maurer, in bello, proprie); neque eripiet improbitas dominum suum, eum qui improbitate præditus est.*

tur id quod destinat. Unde S. Hieronymus : « Spiritus, ait, qui universa dispensat, non potest a quoquam hominum prohiberi, et leges accipere spirandi. »

*Quinto et magis apposite, per Spiritum accipias animam et halitum vitalem, quem nemo in homine cohibere et claudere potest, ne e corpore exeat et homo moriatur, unde explicans subdit : « Nec habet potestatem in die mortis. » Ita S. Hieronymus : « Non est, ait, in potestate anima nostra ne auferatur a nobis, et egredientem ad imperium Domini spiritum prohibere. Nihil prodest ora concludere, et vitam retinere fugientem; cumque interitus, inimicus vitæ nostræ et hostis advenerit, inducias accipere non possumus. Nec reges quondam in sæculo et omnia nostra impietate vastantes, poterunt obvias morti ferre manus : sed in cinerem terramque solventur. » Et Chaldæus : *Nullus est dominus qui dominetur spiritui spiramenti* (spiritui vitali, quo respiramus), *ut prohibeat spiraculum vitæ, ne egrediatur a corpore humano; neque est dominium inde mortis, ut liberet vir proximum suum, neque auxiliatur in bello, neque liberat impietas habentem se in die judicii magni : solus enim Deus est, qui habet potestatem in corpus et animam, ac jus necis et vitæ, juxta illud : « Dominus mortificat, et vivificat, deducit ad inferos, et reducit, » 1 Reg. II, 6; ideoque habet « claves mortis et inferni, » Apoc. I, 18. Unde Daniel ex Deo prædicens Balthasari regi mortem, cap. V : « Deum, inquit, qui habet flatum tuum in manu sua, et omnes vias tuas, non glorificasti; » Deus enim ad libitum « aufert spiritum principum, » *Psal. LXXV*, 13.**

NEC HABET POTESTATEM IN DIE MORTIS. — Hebræa, *non est potestas in diem mortis*; S. Hieronymus, in *Comment.*, *non est potens*, id est habens potestatem, ut vertit Noster; quod dupliciter exponas : *Primo, q. d.* Non est dynasta, princeps, vel magistratus, qui imperet morti. Ita Chaldæus : *Non est imperator*, ait, *in die mortis, ut eripiat quisquam servum suum.* Magistratus enim præcipit sibi subditis quod vult; sed nullus est magistratus qui possit præcipere morti, ut hunc illumve tangat. *Secundo, q. d.* « Non est potens, id est rex vel princeps, qui se liberare queat a morte. Ita S. Hieronymus : « Nec reges, ait, quondam in sæculo et omnia nostra impietate vastantes, poterunt obvias morti ferre manus. » Porro Thaumaturgus per potestatem accipit non vires, sed artes : « Nec, inquit, ars ulla et astutia invenitur quæ mortis tempus repellat, ac velut exceptione submoveat. »

NEC SINITUR QUIESCERE INGRUMENTE BELLO. — Hebraice et Græce, *nec est* (Hebraice מִלְחָמָה *mislachath*, Græce ἀποσταλῆ, *missio, immissio, submissio*, vel *dimissio in prælio*, quod varii varie explicant. *Primo*, Cajetanus, *q. d.* In acie dum configitur, nemo potest alium loco suo submittere et substituere, ut ipse immunis evadat : sic nec in horas

Quinto, genuine.

Missio in prælio.

Primo.

mortis hero licet servum, aut filium sibi substituere, ut ipse immunis evadat; sed ipse mortis agonem obire compellitur.

Secundo. Secundo, Chaldaeus vertit, *neque vasa armorum auxiliantur in praelio*; Symmachus, *non est construere aciem in praelio*; Tigurina, *neque telorum emissionem habet in bello*; Olympiodorus, cui consentit Pollux et Budæus, græcum ἀποβολή vertit, *non est navigatio, vel classis in die belli, q. d. Moribundo nulli adsunt milites, nullæ classes, nulla suppetunt tela, quibus invadentem mortem, velut hostem, arcere et repellere valeat.*

Tertio. Tertio, Syrus, *non est liberatio in die belli*; alius, *non est manumissio in bello*; Thaumaturgus, *in medio, ait, bello captis fuga omnis præclusa perspicitur*; sed necesse est occumbere et mori.

Quarto. Quarto, Arabicus, *neque inveniet epistolam in die belli, q. d. Nemo accipiet dimissorias litteras, quæ eum immunem a morte faciant, ut mors iis visis illum a se liberum dimittat. Arabicus enim more suo sequens Septuaginta, ἀποβολή accepit pro litteris dimissoriis, ut accipiunt Jurisconsulti, de quo Aiciates, De Rerum et Verborum significationibus, nisi dicas Arabicum pro ἀποβολή legisse ἐπιστολή, i. e. epistola. Omnia hæc eodem tendunt, scilicet grammaticè in cortice literæ significatur subditos, cum a rege evocantur ad bellum, non posse illud subterfugere, sed debere in praelio certare ac mortis periculo se offerre, imo sæpe cadere et mori, quia non est locus effugii.*

Sed parabolice (est enim hæc parabola) per hoc significatur neminem posse agonem mortis devitare, vel in eo alium, v. g. servum aut filium sibi substituere, eumque pro se vadem vel prædam morti offerre, sed per se vadimonium hoc obire debere. Unde Campensis vertit, *neque est ulla spes elabendi ex illo praelio, quod nobis cum morte ineundum est. Atror enim est hoc praelium cuique stato tempore subeundum, quia in eo non tantum cum morte, sed et cum diabolo, imo dæmonibus omnibus confligendum est: tunc enim agitur summa rei, ac certatur de æternitate, de cælo et inferno; unde utrinque confligitur acerrime. Huc allusit Thaumaturgus cum pro spiritu vertit angelum mortis præsidem. Audi S. Chrysostomum, homil. 54, in cap. v Matth.: « Quid faciemus, ait, cum minaces angeli, et rescindentes animam a corpore virtutes ac potestates nos invadent? » Et S. Ephrem, serm. De Vanitate sæculi, t. III: « Quando, ait, Dominicæ copiæ atque satellites advenerint, quando admirabiles exercitus invaserint atque apprehenderint, quando divini nuntii atque emissarii animam ex corpore migrare jusserint, » etc. Similia habet S. Gregorius, hom. 39 in Evang.; S. Basilius, in Psal. xxxiii; Cyrillus Alexandrinus, orat. De exitu anima, et alii. Belli, imo duelli hujus cum dæmonibus in agone mortis initi, exemplum illustre in Chrysaorio representat S. Gregorius, IV Dialog. cap. xxxviii. Unde S. Martinus moriens, vidensque diabolum:*

« Quid, inquit, hic astas, cruenta bestia? nihil in me funesti reperies. »

NEQUE SALVABIT IMPIETAS IMPICM. — Vatablus, *protervia*, id est, audax et petulans reluctantia; Aben-Ezra, *agitatio, q. d. Audaces sua protervia hic aliquando discutiunt judicium et sententiam mortis, sed apud Deum nil tale poterunt. Ipse enim proterviam omnem sternet et profligabit. Impius ergo agitet se, ut volet, in omnes partes se vertat, non tamen mortem effugiet. Vatablus, astutia impia non valet contra Dominum. Lyranus intelligit artes magicas et superstitiones, quibus impii cupiunt amoliri mortem, aut certe prolongare vitam, sed frustra. S. Bonaventura per impietatem accipit hypocrisin; Moringus, tyrannidem, fastum et arrogantiam, quæ adeo mortem non arcet, ut potius eam advocet, eamque tyrannis et superbis accersat: qui enim alios cruciant et necant, exosi sunt omnibus, et ab iis quos læserunt, cruciantur et necantur. Osorius accipit improbitatem opibus stabilitam, qua impii putant se posse mortem effugere, sed incasum. Igitur hæc omnia significant mortem, quam inobedientibus, et præcepta sua transgredientibus infligit Deus, aut rex et princeps, amplam in homines habere potestatem et imperium, a quo nemo ulla vi, pervicacia, arte, dolo, prece, aut pretio se eximere et subducere valeat. Mors ergo est quasi rex et monarcha mundi invincibilis, omnia vincens et sibi subjugans, juxta illud Job. xviii, 14: « Calcet super eum, quasi rex, interitus; » et Apoc. vi, 8: « Et ecce equus pallidus: et qui sedebat super eum, nomen illi Mors, et infernus sequebatur eum, et data est illi potestas super quatuor partes terræ interficere gladio, fame et morte. » Ex his concludendum relinquit Salomon illud quod initio proposuit vers. 2, juxta Septuaginta: « Observa os regis, et præcepta juramenti Dei, etc.: quia omne quod voluerit, faciet, et sermo ejus potestate plenus est. » Non est ergo alia potestas in mortem, nisi Dei et regis. Inde enim sequentia huc usque educuntur et pendent.*

Porro, impietas generatim sumpta, est quælibet grandis iniquitas; proprie tamen est infidelitas et numinis violatio. Unde S. Gregorius, XXV Moral. cap. x: « Impios, inquit, S. Scriptura proprie infideles appellat. Hac namque distantia peccatores ab impiis discernuntur, quia cum omnis impius sit peccator, non tamen omnis peccator est impius. Peccator enim dici etiam, qui in fide pius est, potest. Unde Joannes ait: Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus. Impius vero proprie dicitur, qui a religionis pietate separatur. De talibus enim Propheta ait: Non resurgent impii in judicio. »

9. OMNIA HEC CONSIDERAVERI, ET DEDI COR MEUM IN VERS. 9. CUNCTIS OPERIBUS, QUÆ FIUNT SUB SOLE. INTERDUM DOMINATUR HOMO HOMINI IN MALUM SUUM. — Identidem repetit Salomon se omnia sub sole consi-

derasse, et in omnibus reperisse vanitatem, ut non temere, sed ex certa scientia et longa experientia id pronuntiasset videatur, ac proinde cuncti fidem ei adhibeant, omniaque ut vana aspiciant et despiciant.

INTERDUM DOMINATUR HOMO HOMINI IN MALUM SUUM. — «Suum» intellige vel reciproce ipsius dominantis, vel absolute, puta hominis, cui *dominans dominatur ad male faciendum ei*, aiunt Complutenses; *in ipsius perniciem*, ait Tigurina; *ut ipsum damno molestiaque afficeret*, ait Olympiodorus. Sic et Thaumaturgus, Chaldaeus et S. Hieronymus, *q. d.* Subinde qui praesunt, sunt tyranni vel nimis rigidi, qui subditos affligunt, depauperant et mille modis vexant, ideoque vicissim ab illis vel ab aliis, quin et ab ipso Deo affliguntur, vexantur et non raro deponuntur, vel occiduntur, uti contigit Pharaoni, Sennacherib, Antiocho, Herodi, Holoferni, Roboam et aliis pluribus. Atque hac ratione demonstrat id quod vers. praeced. dixit: «Neque salvabit impietas impium,» quia tyrannis non salvat, sed perdit tyrannos. Pendet haec gnome a פ *consideravi et vidi*, scilicet inter alias vanitates mundi etiam hanc, quod scilicet «interdum dominatur homo homini in malum suum.» Patet id ex Hebraeo, Chaldaeo, Aquila, Septuaginta, Syro, Arabico, Vatablo, Pagnino et aliis. Aquila et Syrus vertunt, *consideravi tempus, quo dominatus est homo homini*. Pagninus et alii clare, *totum istud vidi trahens cor meum ad omne opus, quod factum est sub sole tempore illo, quo homo dominium exercet in hominem in malum suum*: quia enim vers. 2 dixit: «Ego os regis observo,» regemque extulit, nunc in regno quoque magnam inesse vanitatem, ærumnas et pericula ostendit. Unde Thaumaturgus vertit, *obstupesco itaque quoties aspicio quot et quanta in proximum damna homines comminiscuntur*. Dominium Adæ in homines et animalia ante peccatum erat plenum, suave, utile tam imperanti, quam iis quibus imperabat: at post peccatum ingressa in utrosque concupiscentia, cepit utrisque esse molestum, difficile milleque curis et periculis scatens. Haec justa est poena peccati hominis, ut qui noluit obedire Deo, sentiat quoque sibi subditos molestos, difficiles, rebelles; praesertim dum ipse in eos imperiosus est et saevus vel severus. Vere Tra-

Dominium molestum.

Qui scepra duro saevus imperio regit,
Timet timentes: metus in auctorem redit.

Et Claudianus ita tyrannum pingit:

Instat terribilis visis, morientibus hæres,
Virginibus raptor, thalamis obscenus adulter.
Nulla quies: oritur, præda cessante, libido, etc.

Vers. 10. 10. VIDI IMPIOS SEPULTOS: QUI ETIAM DUM ADHUC VIVERENT, IN LOCO SANCTO ERANT, ET LAUDABANTUR IN CIVITATE QUASI JUSTORUM OPERUM; SED ET HOC VANITAS EST. — Pergit describere impietatis et im-

piorum, praesertim principum vanitatem, *q. d.* Vidi principes impios sepeliri magna pompa funeris et mausolei, qui, dum viverent, partim ob regium splendorem et potentiam, partim ob fucum sanctitatis, quod in Jerusalem urbe sancta, ac in loco sancto, puta in templo et cætu sacerdotum, scribarum, legis doctorum virorumque religiosorum versarentur; partim ob amicorum et adulatorum assentationem, a populo rudi et imperito, qui externis hisce signis capitur, habebantur et colebantur velut probi et sancti, non tantum in vita, sed etiam post mortem; sed et hoc vanitas est: quid enim prodest regi, vel principi coli a populo, si Deo ob improbitatem sit exosus? Quid juvat corpus tumulari in mausoleo aureo, si anima ardeat in flammis gehennæ? Quid confert ab hominibus laudari in terra, si ab angelis et sanctis universis vituperetur in caelo, atque a dæmonibus probris omnibus afficiatur in inferno? Vere ait ille: «Alexander laudatur ubi non est, sed cruciatur ubi est.» Divitis epulonis nomen a fratribus celebrabatur in palatio, sed anima cremabatur a dæmonibus in tartaro; quid ergo eum juvat laus, utique non nisi cruciatum ejus adaugeat? Hinc Chaldaeus vertit, *et in veritate vidi peccatores, qui sepulti sunt et exterminati de mundo, de loco sancto, ubi justi habitant, et abierunt, ut comburantur in gehenna, et oblivioni traditi sunt inter habitatores urbis; et ecce, sicut fecerunt, factum est eis. Etiam hoc vanitas*. Adde: Tempus tandem detegit impiorum hypocrisim, ac tum vanissima illa sanctitatis umbra larvaque vanescit, cerniturque veritas et vera simulationis fictio, veraque eorum iniquitas et impietas, quæ majus, imo æternum eis dedecus et infamiam conciliat; qui ergo prius eos, vel errore, vel metu, vel adulatione laudaverunt et coluerunt, hi postea, detecta hypocrisi, acerbius eos insectantur et exsecrantur.

Porro, Hebræi Codices hic variant propter affinitatem litteræ ב et כ: quidam enim legunt יִשְׁתַּבְּעוּ *iistabbechu*, id est *laudabantur* vel *laudabant seipso*, ac curabant se a parasitis laudari. Alii legunt יִשְׁתַּכְּעוּ *iistackechu*, id est *oblivioni traditi sunt*. Priori modo legit Noster, Septuaginta, Arabicus et S. Gregorius, XXXII *Moral.* x vel xi. Posteriori legit Chaldaeus, Syrus, Tigurina, Clarius, Cajetanus, Pagninus et recentiores, partim Hebræi, partim Latini. Hinc nonnulli, ut Clarius, Cajetanus, Campensis (1), Vatablus, censent hic esse antithesin; priorem enim versum pertinere ad impios, posteriorem ad pios, *q. d.* Vidi impios gloriosos in vita, et post mortem honorifice sepultos, ac laudatos a posteris velut sanctos; vice versa vidi oblivioni traditos eos qui recta sanctaque

(1) Ita Maurer, *et sic*, tum *vidi improbos sepultos, sepulturae honore esse affectos, et intracisse in sepulcrum; sed ex loco sancto, ex loco sepulcrorum sacro, ejectos et oblivioni datos esse in urbe eos vidi, qui rectum, recte fecerunt: etiam hæc vanum est.*

operati sunt; sed et hoc vanitas est, quia impiis non prodest vana et mendax laus hominum, nec piis obest hominum oblitio: nam « in memoria aeterna (æque ac gloria) erit justus » apud Deum, et cœlites universos. Unde Pagninus vertit, et tunc vidi impios sepultos, et qui post eos venerunt, et ambulaverunt in loco sancto, oblivioni tradentur in civitate in qua rectum fecerunt; sed et hoc vanitas est. Verum totam gnomen ad solos impios spectare liquet ex Septuaginta, Syro, Chaldæo et Arabico; præsertim cum recentiores, qui de piis et impiis accipiunt, inter se non consentiant, sed singuli singulas et diversas ab aliis cudant versiones, quas hic operose recenset noster Lorinus. Tota ergo gnome significat fictionis et hypocrisis impiorum vanitatem.

Porro, sententia hæc generalis pertinet quidem ad omnes hypocritas et impios, magis tamen ad potentes et principes, sive sæculares, sive ecclesiasticos, puta Episcopos et Prælatos, ad quos illam refert S. Hieronymus: « Nemo quippe, inquit, audeat accusare majorem, propterea quasi sancti et beati, et in præceptis Domini ambulantes augent peccata peccatis. Difficilis est accusatio in Episcopum: si enim peccaverit, non creditur; si convictus fuerit, non punitur. » Unde ait: « In loco sancto erant, » id est, versabantur in gradu sacro vel officio sancto, v. g. erant sacerdotes, religiosi, Episcopi, etc. Huc alludens Isaias, cap. xxvi, vers. 10: « In terra sanctorum, ait, iniqua gessit, et (idcirco) non videbit gloriam Domini. » Vide ibi dicta et Olympiodorum quem audi: Quia sæpe homines scandalizantur, et iniquam rem putant eosdem esse impios, qui et potentes fortunatique sint, ideo profundius, inquit, super hac re contemplatus sum, et vidi demum postremam impiorum ruinam, cum scilicet non tantum corpore, sed et anima moriantur. Quod enim ait hoc loco, in sepulera inductos, in supplicia et tormenta intelligit. Eis vero qui in sepulera hæc inducantur, nihil potentia profuit, nihil quod habiti olim justi et sancti fuerint, nihil quod in templo Dei sacra ministeria muneraque obierint. Docet itaque nos Ecclesiastes nequaquam scandalizari, propterea quod in hominum vita enormem statuum conditionumque dissidentiam cernamus, cum contra potius spectare debeamus ad eam, quæ in futuro sæculo est retributionem. » Hoc est quod ait Psaltes *Psalm. x, 3*: « Laudatur peccator in desideriis animæ suæ: et iniquus benedicitur. » Et *Zachar. xi, 17*: « O pastor, et idolum. » Hæc denique est abominatio desolationis stans in loco sancto, *Matth. xxiv, 15*. Ita Hugo. Scribit Sulpitius in *Vita S. Martini*, cap. viii, ipsum, cum videret defunctum quemdam a populo ad altare coli, ut martyrem, cujus nec nomen, nec vita, nec certa memoria exstabat, orasse Deum ut quis esset, vel cujus meriti sepultus, ostenderet. « Tum conversus, inquit, ad levam, vidit prope assistere umbram sordidam, trucem; imperat nomen me-

ritumque ut loqueretur; nomen edicit, crimen confitetur, latronem se fuisse ob scelera percussum, vulgi errore celebratum, sibi nihil cum martyribus esse commune, cum illos gloria, se pœna retineret. » Quid profuit illi vanus hic et erroneus populi cultus, nisi ut patefacto scelere, publica illi crearetur infamia, ac martyris decus verteretur in latronis dedecus?

11. ETENIM QUIA NON PROFERTUR (1) CITO CONTRA VERS. 11.
MALOS SENTENTIA, ABSQUE TIMORE ULLO FILII HOMINUM PERPETRANT MALA. — Hebræa, Chaldæa, Septuaginta, ideo plenum est, vel repletum cor filiorum hominis in eis ad faciendum mala; Aquila, ἐτόλμασαν, id est audent; Tigurina, cor hominum audacia plenum est; Symmachus, intrepido corde filii hominum malefaciunt.

Pro sententia Hebraice est פתגם *pithegam*, quod Septuaginta vertunt, *contradictio*; Arabicus, *insultatio*; Syrus, *ultio*; Thaumaturgus hunc versum et sequentem ita reddit, *quia enim divina providentia non subito omnes plectit, ob æquanimitatem qua malos tolerat, et non statim in delictis ulciscitur, idcirco vir impius nihil referre putat, si frequenter et graviter peccet, confidens se innoxium evasurum; sed non intelligit quod etiam post multum temporis malum non latebit impunitum. Bonum ergo maximum est pie colere Deum. Olympiodorus, quia non sunt qui sedulo ac vehementer contradicant, acrique reprehensione compescant facientes malum, etc. Potest ergo hæc sententia et contradictio accipi non solius Dei, sed et hominum, præsertim judicum et magistratum, qui peccata sæpe dissimulant nec castigant. Olympiodorus et alii hanc gnomen, omitentes etenim, quod in Hebræo clare non exstat, nectunt cum eo quod præcessit, « et hoc vanitas est, » *q. d.* Hoc quoque quod subijcio vanitas est, scilicet, quod per longam impunitatem homines audacter perpetrant mala; quia per hoc augendo peccata, augent sibi supplicia, atque abutentes longanimitate Dei, acrius irritant ejus iram et vindictam, eamque ardentiorum in se concitant. Verum aptius dispungit Noster, additque etenim. Hæc enim gnome dat causam, cur impii in sua impietate dominantur, laudentur et celebrentur: quia scilicet Deus eos ad tempus sinit impunitos, quo fit ut nec Deum verentes nec homines, impune et audacter agant quod lubet, grassentur in pios, opes accumulunt, Veneri et ventri indulgeant: hinc fit ut ab hominibus velut felices et beati laudentur et colantur. Atque hic unus est modus e multis, quo Deus dicitur peccatores excreare et indurare, sicut mater nimis indulgens filio, eumque peccantem non castigans, occasio est ut filius deteriora perpetret, tandemque scelus committat, ob quod capite plectatur vel suspendatur. Sic sol suo calore indurat lutum. Ita docet S. Augustinus, *serm. 88 De tempore*, et S. Ba-*

(1) Rectius, *efficitur, executioni mandatur, sententia in opus malum.*

silius, orat. *Quod Deus non sit auctor malorum*. Porro Deus differt peccatorum vindictam, ut ostendat suam longanimitatem et clementiam, qua peccatores invitat ad penitentiam, uti nonnulli eam agnoscentes de facto pœnitent et vitam mutant : cæteri vero, abutentes Dei patientia, thesaurizant sibi « iram in die iræ, et revelationis justi iudicii Dei, » ut ait Apostolus, *Rom. II, 5*; et Job cap. *XXIV, 23* : « Dedit ei Deus, inquit, locum pœnitentiæ, et ille abutitur eo in superbiam. » Qui hoc facit, improbus est, et sæpe reprobus ac filius perditionis et gehennæ; ideoque cum in profundum peccatorum venerit, negat Dei providentiam et numinis vindictam; ac si quid postea mali illi irrogetur, casum æstimat, non peccati vindictam a Deo immissam. Vide Plutarchum, lib. *De Sera numinis vindicta*.

Moraliter, hic disce malos castigari, magnum esse eorum et reipublicæ bonum; non castigari vero, magnum malum : quocirca magistratus, quibus incumbit reipublicæ cura, ex officio eos castigare debent. Deus vero qui nulli obstringitur, sed altiores suæ providentiæ habet rationes, justis de causis castigationem sæpe differt, ac tarditatem supplicii gravitate compensat, juxta illud *Eclii. V, 2* et seq. : « Ne sequaris in fortitudine tua concupiscentiam cordis tui, et ne dixeris : Quomodo potui? aut quis me subjiciet propter facta mea? Deus enim vindicans vindicabit. Ne dixeris : Peceavi, et quid mihi accidit triste? Altissimus enim est patiens redditor. De propitiato peccato noli esse sine metu (quamvis nondum pœnas dederis), neque adjicias peccatum super peccatum. » Hinc S. Petrus, *II epist., cap. III, 2*, tales vocat « illusores, juxta proprias concupiscentias ambulantes, dicentes : Ubi est promissio aut adventus ejus? » Quibus ipse respondet vers. 9 : « Non tardat Dominus promissionem suam sicut quidam existimant : sed patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reverti. Adveniet autem dies Domini ut fur, » etc. Et *Malach. cap. II, 3*, impios producit dicentes : « Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et tales ei placent : aut certe ubi est Deus iudicii? » Quibus respondeas Deum expectare tempus opportunum ac statum vindictæ tempus, quo juxta quantitatem delicti irrogabit pondus supplicii, vel in hac vita, vel certe in die iudicii, juxta illud *Apocal. XIV, 15* et sequent. : « Mitte falcem tuam et mete, quia venit hora ut metatur, quoniam aruit messis terræ; et (sine mora) misit falcem suam in terram, et demessa est terra. » Et iterum : « Mitte falcem tuam acutam, et vindemia botros vineæ terræ : quoniam maturæ sunt uvæ ejus. Et (statim) misit Angelus vineam suam acutam in terram, et vindemiavit vineam terræ, et misit in lacum iræ Dei magnum. »

Exemplum illustre est in S. Ephrem, serm. cui titulus : *Confessio et reprehensio sui*, ubi narrat de seipso, quod, cum junior ex impiorum licentia et

impunitate dubitaret de Dei providentia, eam edoctus fuerit mira visione et experientia, tandemque audierit angelum dicentem : « De iniquitate pœnitentiam age, certoque scias unum esse oculum cuncta pertranseuntem. » Rem totam fusiùs narraui *Genes. XLII, 21*. Porro quam iniquum et stultum sit Dei patientia abuti ad peccandum, nervose docet S. Leo, serm. *De Quadragesima* : « Abutuntur, inquit, quidam patientia Dei, et qui non sunt in conscientia liberi, fiunt de longa impunitate securi, cum ideo differatur ultio, ut tempus possit habere correctio, » non autem ut liberior sit ad peccandum licentia. « Misericordiam igitur Dei nostri non adeo quisquam tardet amplecti, quia quod meruit non recipit : neque enim quidquid differtur, aufertur; aut condemnationem evasit, qui indulgentiam non quæsit; » et Tertullianus, lib. *De Pœnitent.* cap. *VII* : « Absit, inquit, ut ita aliquis interpretetur, quasi eo sibi etiam nunc pateat ad delinquendum, quia patet ad pœnitendum, et ex redundantia clementiæ cœlestis libidinem faciat humanæ temeritatis. Nemo ideoque deterior sit, quia Deus melior est, toties delinquendo quoties ignoscitur. Quid enim indignius, quam ex divina misericordia desumere argumentum ad divinam justitiam provocandam? et quia Deus libenter excipit pœnitentes, data opera velle fieri peccatores? » Et S. Ambrosius, lib. *II De Pœnit.* cap. *IX* : « Proposita, inquit, spe agendæ pœnitentiæ, licentiam sibi delinquendi propagatam putant. Pœnitentia remedium peccati sit non peccanti incentivum. Vulneri enim medicamentum necessarium est, non vulnus medicamento : quia propter vulnus medicamentum quæritur, non propter medicamentum vulnus desideratur, » *q. d.* Quis unquam ad virtutem balsami explorandam luculentam plagam suo capiti infixit? quis ad vim antidoti probandam venenum intrepidus hausit? amens esset qui hoc ageret. Ita plane amens censi debet qui peccat, ut ad divinam misericordiam confugiat, seu qui ex divinæ misericordiæ largitudine inducitur ad peccandum. Idem de damno noxaque impunitatis et tardæ vindictæ, a Salomone didicere et sensere Plato cæterique philosophi. Plato in libro *De Republ.*, passim docet reipublicæ regimen pœna et præmio contineri, quæ si tollas et impunitatem concedas, omnes leges et jura violari et rempublicam everti. Idem docet Aristoteles, *X Ethic.* cap. ult., et in *Polit.* Plutarchus, *De sera Num. vind.* : « Ex impunitate sceleratorum, ait, derogatur fides divinæ providentiæ. » Cicero, *pro Sextio* : « Effrenatus furor, inquit, alitur impunitate diuturna. » Et *pro Milone* : « Quis ignorat maximam illecebram esse peccandi, impunitatis spem? » Et lib. *III Offic.* : « Quotusquisque reperitur, qui impunitate et ignoratione omnium proposita, abstinere possit injuria? » Vulgus enim hominum magis agitur pœna et præmio, quam amore virtutis, ut si illa cessent, hic elanguescat. Polybius, lib. *I*, sub finem : « Si

Gnomæ
de impo-
nitatis
noxa.

veniam, inquit, aut impunitatem concesseris, si benignitate improbum fueris promeritus, id omnem dolum fraudemque existimando, erga beneficium longe magis fiet infidus. » Cato sentiebat nihil esse periculosius impunitate, quæ semper ad deteriora invitat: impunitæ enim injuriæ exemplum omnibus minari injuriam. Nam si liceret impune lædere, nullus erit tutus ab improborum violentia; quocirca magistratus, qui malefico simpunitate donant, docet lapidibus esse obruendos, utpote reipublicæ nocentissimos. Ita Plutarchus in *Apophth. Rom.* Fronto consul sub Nerva Imperatore dictitabat male eum imperare, qui nemini quidquam concedit, sed longe pejus, sub quo maxima licentia sit quibuslibet. Inhumanitatis enim est, si princeps nihil indulgeat amicis, sed perniciosissimum est illis licere quidquid libet. Ita Dionysius in *Nerva*.

Vers. 12. 12. ATTAMEN PECCATOR EX EO QUOD CENTIES (est hysterologia Hebraica, sic enim verba transponenda et ordinanda sunt: *Attamen ex eo quod peccator centies*) FACIT MALUM, ET PER PATIENTIAM SUSTENTATUR, EGO COGNOVI QUOD ERIT BONUM TIMENTIBUS DEUM, QUI VERENTUR FACIEM EJUS. — Campensis, *qui Deum reverentur, q. d.* Si Deus tam patiens et benignus est erga peccatores, ut eos diu toleret et expectet ad pœnitentiam, quanto magis clementior et benignior erit timentibus eum vel innocentibus, qui graviter non peccarunt; vel pœnitentibus, qui de commissis criminibus dolent, et committenda studiose cavent! Hic unus inter multos est finis, et fructus divinæ impunitatis et longanimitatis erga impios, scilicet ut ex illa metiantur pii quantam ab eo clementiam et beneficentiam sperare et expectare debeant. Ita S. Hieronymus, Albinus, Lyranus, Bonaventura, Hugo et alii. Mutuatus est hoc Salomon a Davide patre suo dicente, *Psal. xxx, 20*: «Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te (1).»

Secundo et pressius, noster Pineda exponit, *q. d.* Deus impiorum peccata dissimulat, piorum statim castigat; attamen ne inferas inde meliorem esse sortem impiorum, quam sit piorum, tum quia ingens Dei beneficium est, levia piorum delicta castigare, ne in graviora proserpant; tum quia pii, sicut equi generosi a semita devii, levi flagello Dei admoniti contremiscunt et in viam virtutis redeunt, cum impii, velut muli pervicaces, flagello recalcitent: ideoque Deus hanc piorum docilitatem, reverentiam et obedientiam magnis gratiarum donis remunerabit. Audi Auctorem, II *Machab. vi, 13*: «Etenim multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim ultiones adhibere, magni beneficii est indicium. Non enim, sicut in aliis nationibus, Domi-

nus patienter expectat, ut eas, cum iudicii dies advenerit, in plenitudine peccatorum puniat: ita et in nobis statuit ut, peccatis nostris in finem devolutis, ita demum in nos vindicet, propter quod nunquam quidem a nobis misericordiam suam amovet: corripuens vero in adversis, populum suum derelinquit.»

Denique noster Mendoza, in I *Reg. cap. iv, vers. 3*, censet ⇒ *attamen* notare antithesin piorum et impiorum, quod sicut vers. præced. dicuntur impii Dei longamini patientia abuti, et ad peccandum effundi, ita hoc versu dicantur pii eadem recte uti, et a peccando revocari, *q. d.* Filii hominum, hoc est peccatores, absque timore perpetrant mala, quia non profertur cito contra illos sententia. Attamen ego cognovi quod erit bonum timentibus Deum, qui verentur faciem ejus ex eo quod peccator centies facit malum et per patientiam sustentatur, quasi præcipuo quodam studio et benevolentia a Deo coronentur; qui eum colunt, timent ac venerantur, non quod sit dominus, iudex et ultor, sed quod patiens, longanimis et misericors, et videntes humana flagitia tamen divina supplicia non experiantur. Hoc est bonorum ingenium, ut ex hac longanimitate divina, qua peccatores ad pœnitentiam expectat, et dissimulat peccata hominum propter pœnitentiam, multo magis ad amandum et timendum Deum excitentur.

CENTIES, — id est sæpissime; ponitur enim numerus definitus pro indefinito. Recte vertit Interpres cum Syro: Hebræi enim habent *מאת meath*, id est centies. Septuaginta legerunt *מאת meath*, id est ex tempore, unde vertunt, *qui peccavit, facit malum ex tunc*, id est a juventute sua, ait Olympiodorus; et Arabicus, *qui peccaverat jam fecerat malum ex eo tempore*. Aquila, Symmachus et Theodoretus legerunt *מת meth*, id est mortuus est: *מ* enim medium in *מאת meath*, cum sit littera quiescens, sæpe omittitur; unde vertunt, *peccans malus mortuus est, longa ætate ei concessa, q. d.* Peccator mortuus est in consuetudine peccati, longo usu cum ætate roborata; qui enim peccata iterat, per longam ætatem non fit melior, sed deterior, ac callum peccati obducit, itaque pene necessitatem peccandi induit, quo fit ut in peccatis plurimis moriatur, et ad ingentia in gehenna tormenta damnetur.

PER PATIENTIAM SUSTENTATUR.—Hebraice *מאריך לו maarich lo*, id est *prolongat ipsi*, scilicet tum suam patientiam Deus: unde Symmachus vertit, *longanimitate præstita ei*; tum peccantis vitam, ætatem et spatium pœnitendi; vel *elongat ab ipso*, scilicet vindictam, dum eam in longum tempus prorogat et differt. «Patientia Dei prædicatur, non in hoc quod malum aliquod patiat, sed quod expectet malos, ut convertantur,» ait S. Augustinus, lib. *De Patientia*. Interim eorum malitia utitur, ut per eam piorum levia peccata castiget et purget, eorumque patientiam exerceat, ac merita et coronam adaugeat. Septuaginta vertunt, *ex tunc et ex longitudine eorum, q. d.* Peccator jam tunc, id est ab

(1) Repetit rationem, cur homines in quavis scelera ruere audeant, quia peccator facit malum centies et producit sibi dies: tamen scio ego, etc.

olim, scilicet a puero, mox ab ortu, ubi cœpit uti ratione, peccare inchoavit, indeque longa consuetudine peccata quasi in naturam vertit; nam, ut ait S. Gregorius: « Peccatum quod per pœnitentiam non deletur, suo pondere ad aliud trahit. » Quantum ergo Deus prolongat patientiam suam et peccatori vitam, tantum ipse prolongat suam culpam et impœnitentiam.

ERIT BONUM TIMENTIBUS, — tum in hac, tum potius in futura vita. Unde Chaldæus vertit, *et in tempore quo peccator operatur malum centum annis a facie Domini, datur ei tempus, ut convertatur. Manifestum est mihi in Spiritu Sancto, et scio ego quod erit bonum in sæculum venturum timentibus Deum, qui timent a facie ejus, et faciunt voluntatem ejus.* Porro Olympiodorus per bonum accipit bonas cogitationes et opera, quas Deus se timentibus inspirat: « Cum enim, inquit, vivant in conspectu Dei, caveantque sibi in omni sua actione et cogitatu, tanquam Deo iudice cuncta cernente, omnium bonorum operum et conceptuum Deus illis causa existit. » Thaumaturgus de ipso Dei timore interpretatur: « Illud, inquit, præstantissimum bonum, pio Dei timore præditum esse. »

Simplicius bonum accipias pro læto et jucundo, q. d. Esto Deus piorum levia errata castiget, mox tamen eo longe lætiori et jucundiori sorte eos consolabitur, vel in terra, vel in cœlo, juxta illud *Ecclesi. 1, 29*: « Usque in tempus sustinebit patiens, et postea redditio jucunditatis. » Cum ergo a Deo castigaris et affligeris, afflictionem hanc accipe velut pignus et arrham instantis lætitiæ, et proximæ tibi consolationis. Quem enim Deus castigat, mox solatur et mulcet, uti mater puero post castigationem blanditur; quin et Christus « favos post fella gustavit, » ait Tertullianus; nimirum post hiemem succedit æstas, post noctem dies, post bellum pax, post pugnam victoria, post nubila Phœbus, post tempestatem serenitas. Hoc est quod justis promittit *Isaias cap. III, 10*, dicens: « Dicitur justo quoniam bene, quoniam fructum adinventionum suarum comedit. Væ impio in malum: retributio enim manuum ejus fiet ei. » Unde de eodem subdit Salomon:

Vers. 13. 13. NON SIT BONUM IMPIO, NEC PROLONGENTUR DIES EJUS, SED QUASI UMBRA TRANSEANT QUI NON TIMENT FACIEM DOMINI — præsentem et omnia inipientem, ut coram ea ambulent magna cum reverentia, metu et tremore, ait Olympiodorus; Hebræa, *non erit bonum*; sed Hebræi sæpe utuntur futuro pro imperativo, vel optativo, unde Noster apte vertit, *non sit bonum*, scilicet quod sustentetur a Deo, et expectetur ad pœnitentiam, ait Hugo, quia patientia Dei non utitur ad pœnitentiam, sed abutitur ad majorem iniquitatem et culpam (1).

BONUM. — Intellige, tum prolongationem vite, uti sequitur, ita S. Hieronymus et Cajetanus; tum

(1) Bene autem non erit improbo, nec prolongabit dies; sicut umbra evanesct is, qui non timet a facie Dei.

bona corporis uti sunt sanitas, robur, opes, prosperitas, filii, familia copiosa, ita Lyranus et Dionysius; tum bona animæ, uti est multiplex Dei gratia in hac vita, et gloria in futura: ita Thaumaturgus, Bonaventura, Hugo.

Summa, bonum significat hic quidquid lætum est, jucundum et prosperum. Congrua est hæc impiorum pœna, ut scilicet priventur omni bono, qui a summo bono et fonte omnis boni, puta a Deo sponte et impie se averterunt: sicut qui soli claudit fenestram, meretur ejus luce privari et degere in tenebris.

Quæres, quomodo sapiens hic male precetur, et quasi maledicat impio, cum hoc videatur esse contra vel præter charitatem? Dixi hac de re in Prophetis fuse; nunc breviter. Respondetur primo, maledictiones has esse non tam imprecationes, quam prædictiones et prænuntiationes futurarum pœnarum, impio a Deo decretarum. « Non sit » ergo, id est *non erit bonum impio* ut habent Hebræa, Chaldæus, Syrus, Arabicus et alii. Ita S. Hieronymus, Thaumaturgus et Olympiodorus, atque hac ratione recte hæc gnome annectitur præcedenti, q. d. Cognovi quod timentibus Deum accident bona ingentia; non timentibus vero, mala.

Secundo, imprecari impio privationem bonorum temporalium, ut per eam ad cor redeat et vitam mutet, vel certe minus peccet, cum bonis, quibus privatus est, jam abuti nequit ad luxum, fastum, gulam, luxuriam, non est præter, sed secundum charitatem. Sic enim impiis imprecatur *Psaltes*: « Imple facies eorum ignominia: et quærent nomen tuum, Domine, » *Psal. LXXXII, 17*. Sic hodie videmus multos per paupertatem, morbos, adversitates converti ad Deum, qui opibus, sanitate, rebusque prosperis insolescebant et abutebantur ad omne scelus. Talibus ergo imprecari morbum vel inopiam bonum est et salutarum.

Tertio, proprie Prophetæ et Apostoli ex zelo justitiæ et honoris divini male precantur impiis in impietate perseverantibus et morientibus, id est, optant eos velut reos læsæ Majestatis divinæ puniri pœnis, tum temporalibus, tum æternis, ut hac ratione satisfiat justitiæ, ac plectantur rei, utque honorem quem peccando Deo abstulerunt, tormenta merita patiendò restituant. Sancti enim conformant se per omnia voluntati divinæ jam certæ, et fixæ circa impiorum punitionem. Cum ergo Deus velit, fixæque decreverit impios punire et damnare, id ipsum Sancti quoque volunt, præsertim dum ipsi sunt præcones et administri, imo os Dei, per quos scilicet Deus suas leges promulgat, ac transgressoribus pœnas præsentis et æternas intentat, quales fuere Prophetæ et Salomon hic, qui cum dixisset impios abuti longanimitate Dei, ut diutius et gravius peccent, zelo sancto justitiæ indignans huic eorum abusu, precatur et optat dicens: « Non sit bonum impio, nec prolongentur dies ejus, » utpote quibus abutitur ad

Imprecari licet malis mala, quomodo? Resp. primo.

Secundo.

Tertio.

peccandum, et ad Deum, qui dies ei prolongat ad poenitentiam, magis offendendum. Sic Sancti, in die iudicii assidentes Christo, sententiam damnationis in impios fulminabunt, *Matth. cap. xxiv, vers. 31 et seq.*

NEC PROLONGENTUR DIES EJUS, — ut minus peccent, minusque Deum offendant, utque statim morte substracti, cruciatus recipiant, quos merentur, ait S. Hieronymus; quia aeternis suppliciis transmittentur, ait Olympiodorus. Porro Chaldaeus: Neque erit, ait, ei longitudo in saeculo venturo, et in hoc saeculo praescinduntur dies vitae ejus, fugient et succidentur velut umbra.

Impii dies, ut umbra transeant
 SED QUASI UMBRA TRANSEANT. — Hebraea, non prolongabit dies, sicut umbra non prolongat dies suos, sed ante vesperam pertransit. Septuaginta pro \square i. e. sicut, legentes affine \square , i. e. in, vertunt in umbra; sensus est, q. d. primo, sicut umbra, abeunte die et sole, sub vesperam evanescit; sic et impii cito transeant et evanescant, ne perveniant ad vitam vesperam, puta ad senectutem. Secundo, sicut umbra abeunte corpore, cujus est umbra, abiit: sic et ipsi abeunte vita et tempore, quod est umbra aeternitatis et vitae beatæ, cum eo pariter abeant. Tertio, sicut umbra nihil est tenuius, nihil vanius, nihil fugacius: sic et vita, praesertim impiorum. Plura hac de re dixi superius, et *Isaiae cap. xxxviii, 8 et seq.*, ubi egi de umbra Ezechiae crescente per miraculum in horologio Achaz. Causam appositam dat Olympiodorus: «Peccator, inquit, diu non erit in vita, quia totum tempus vitae suae, quantumvis longum sit, non reputavit esse umbram, sed sollicito studio comparare sibi studuit, quæ fluxa et temporaria sunt, tanquam essent perpetuo durantia. Vel aliter ita intellige: quanquam peccator in praesenti vita per patientiam Dei (velut umbram) protegi quodam modo defendique videatur, potius quam puniri, paulo post tamen aeternis suppliciis transmittetur.» Verum hoc posterius mysticum est. Addit Cajetanus: Sicut umbra non est corpus, sed tenue simulacrum corporis: sic impius non tam est homo, quam inane hominis simulacrum et umbra, quia inanem speciem tantum habet hominis, non veritatem, eo quod non vivat, ut homo ratione praeditus, sed ut bestia ratione carens. Verum hoc subtilius est, quam solidius. Sæpe sancta Scriptura vitam praesentem comparat umbræ, quia vere talis est, si comparetur vitae veræ et aeternæ, ad quam proinde suspirans sponsa *Cantic. ii, 16*: «Dilectus meus mihi, inquit, et ego illi, qui pascitur inter lilia donec aspiret dies et inclinentur umbræ.»

Contra. Huc facit illud Ausonii in Heroum tumulis in 17: «Pulvis et umbra sumus;» et illud Pindari in *Pythiis*, hymno 8: «Umbrae somnium homines.» Denique audi S. Hieronymum versionem Septuaginta exponentem: «Non prolongabit dies in umbra, hoc est dies vitae suae, qui quasi umbra viventibus sunt; non enim hi qui multo tempore

vivunt, prolongant dies suos, sed eos qui grandes eos faciunt bonorum operum magnitudine. Unde et Jacob quasi se peccatorem confitens dicit: Parvi et mali dies mei; sicut et in Psalmo confitens: Dies, inquit, mei sicut umbra declinaverunt, et ego sicut foenum arui. Non quod longam vitam quaesierit in praesenti (in quo omne quod vivimus breve, et umbra est et imago, in imagine enim perambulat homo), sed quod de futuro timeat, ne longitudo vitae ipsius, ubi vera est vita, brevietur.»

14. EST ET ALIA VANITAS, QUAE FIT SUPER TERRAM; Vers. 14.
 SUNT JUSTI, QUIBUS MALA PROVENIUNT, QUASI OPERA EGERINT IMPIORUM (1): ET SUNT IMPII, QUI ITA SECURI SUNT, QUASI JUSTORUM FACTA HABEANT; SED ET HOC VANISSIMUM JUDICO.—T^o hoc refert, vel ad solam impiorum securitatem: hæc enim vanissima et fallacissima est; vel ad alternationem sortis justorum et impiorum, quod scilicet justis obveniant debita impiis, et impiis debita justis. Vox alia non est in Hebræo, Septuaginta, Syro, Arabico, sed intelligitur. Alias enim et alias vanitates successive recenset hic Ecclesiastes. Porro hæc vanitas similis est illi vers. 10. Est tamen alia diversa ab illa, eo quod ibi duntaxat dixerit impios laudari, ut pios; hic vero addit impiis bona et prospera quaelibet obvenire, piis vero mala et adversa. Unde ait: «Sunt justi quibus mala proveniunt; quasi opera egerint impiorum.» Hebr., sunt justis quibus attingit ad eos tanquam opus impiorum; et sunt impii quibus attingit eis, sicut opus justorum, q. d. Sunt justis quos tangit, vel ad quos pertingit sors adversitatis, qua digni sunt impii; et sunt impii quos tangit sors prosperitatis, quam merentur et qua digni sunt justis. Septuaginta, est vanitas, quæ facta est super terram, quia sunt justis, quia venit super eos quasi factum impiorum: et sunt impii, quia venit ad eos quasi factum justorum. Campensis, eveniunt justis mala, quæ impios ferre docebat. Porro nonnulli censent hæc dici ex persona non Salomonis, sed imperitorum et impiorum. Ita Thaumaturgus, Lyranus et Olympiodorus quem audi: «Nunc Ecclesiastes personam ejus inducit, qui e scandalo labitur in errorem, aitque: Vidi justos in hac vita ab iis malis correptos, quæ potius impiis debebantur, ut puta ægritudine, paupertate vel alio difficili casu adveniente. Contraque, inquit, vidi quæ piis deberentur ad impios pervenisse: idcirco talis insipiens tanquam contemptor factus divinæ providentiæ, et hoc, inquit, vanitas est. Sapiens autem eventus rerum prospiciens, et quæ singulis pro dignitate retribuuntur plane novit, atque intelligit Deum nequaquam casu hæc permittere evenire, sed ut justis majori præmio coronentur, impii vero graviore poena torqueantur. Notanter autem hic vanitatem supra terram se vidisse ait, in cælo siquidem nihil est vani.» Verum melius alii censent hæc, uti et cætera, dici

(1) Proprie, secundum opus, i. e. meritum improborum.

ex persona Ecclesiastæ, puta Salomonis, ut ipsa verba præ se ferunt.

Vanum pios affligi, impios prosperari. Primo. Quæres, qua ratione vanitas sit, quod piis eveniant mala, impiis bona? *Primo*, Symmachus pro vanitas vertit ἀπορον, id est, *difficile cognitu*; S. Hieronymus proprie, *dubium perplexum, controversum*, juxta illud Davidis : « Labor est ante me : donec intelligam in novissimis eorum, » *Psal. LXXII, 16, q. d.* Vanum est velle scrutari Dei judicia quibus pios affligit, et impios prosperat, quia hæc judicia sunt difficilia cognitu, imo inscrutabilia. *Secundo*, Thaumaturgus vanitatem exponit gravem et perniciosum errorem, eo quod impius habeatur, ut pius; et pius, ut impius : inde enim rudes accipiunt ansam vel accusandi Dei providentiam, vel deserendi probitatem, et impietatem amplectendi. Sic summum vanum vocamus mendacem errorem et fallacem. *Tertio*, Hugo per vanitatem accipit partim infelicitatem, quia, ait, nihil infelicitis felicitate peccantium; partim fortuitum, quia quasi fortuito casu bona impiis, mala piis obveniunt. *Quarto*, alii per vanum accipiunt molestum et asperum : unde Campensis vertit, *certe hoc vehementer molestum est*. Accedit Lyranus : Vanum est, inquit, quia irrationabile. *Quinto*, S. Hieronymus per vanitatem accipit inconstantiam rerum humanarum : sunt enim vanitates, quæ vario feruntur eventu. *Sexto*, S. Bonaventura vanum dicit, quando bonis et malis proveniunt mala, quia indignum propter malos : vanius quando bonis et malis bona, quia injustum pariter et indignum; ideo Habacuc hoc adeo indigne tulit, ut videretur Deum arguere, cum diceret : « Quare respicis super iniqua agentes, et faces devorante impio justiore se? » *Habacuc I, 3 et 13.* *Septimo*, Pineda : Hoc vanum est, inquit, quia in talibus eventibus, nihil perpetui, nihil solidi est, cui animam affigere possimus : quare cuique contendendum est ad bona stabilia et æterna. Omnia hæc vera sunt et huic loco congrua : maxime tamen vanitas hic est rei iniquitas, ac iniqua distributionis sors. Iniquum enim videtur piis mala, impiis bona tribui, cum pii bona, impii mala mereantur, si rem spectes in se, et imperitorum rudiumque sensu, qui per hoc sæpe impelluntur, ut impietatem præ pietate colant, sectentur, suscipiant : at si spectes Dei providentiam, non iniquum hoc, sed prudens et sanctum est, ob æquissimas, quas ipse habet, rationes, ac præsertim duas. Prior est, ut impii ob modica, quæ bene agunt, bona hujus vitæ loco mercedis recipiant, cæteroqui malefactorum pœnas gravissimas daturi in inferno : pii vero ob modica, quæ male agunt, ærumnis hujus vitæ castigentur et purgantur, ut purgati, ob multa bona opera quæ fecerunt, beentur in cælo; aut si plane puri sunt, adversis exercitiis splendidiorem patientiæ in cælo coronam recipiant, uti contigit S. Job. Qua de re vide S. Augustinum, lib. V *Civit.* cap. xv et xvi, ubi felicitatem cœlestem beatorum componit, et

anteponit felicitati terrenæ Romanorum. Posterior est, ut Deus nos doceat omnia quæ in hoc mundo sunt, sive adversa, sive prospera, esse vana, id est inania et mendacia, cum adversa piis, prospera impiis, id est indignis eveniant; vera vero bona non esse nisi in cælo, et vera mala non nisi in inferno, juxta illud Sapientis : « Nullum bonum nisi æternum, nullum malum nisi æternum. » Ita beata Dionysia martyr, inter ictus virgarum, et sanguinem toto corpore fluitantem, filiolum unicum trepidantem, ad martyrii consortium hac voce animabat : « Illa pœna timenda est, quæ nunquam finitur; illa desideranda vita, quæ semper habetur. » Qua ille solidatus martyrium fortiter obiit, uti refert Victor Uicensis, lib. III *Wandal.* Hinc tacite concludendum relinquit Ecclesiastes, sapienti despicienda esse tam prospera, quam adversa hujus vitæ; ambienda vero bona cœlestia, et summe cavenda mala gehennalia. Unde non mirandum si prospera impiis, adversa piis eveniant, quia Deus id facit, ut ostendat quam utraque sint vana, id est parva, exilia, breviter et caduca : quare piis non esse hac de re dolendum, sed potius gaudendum, quia ex hoc velut certo divinæ prædestinationis signo, cognoscunt sibi sortem felicissimam paratam in cælo. Ita Chaldæus : « Vidi, inquit, in Spiritu Sancto, quia malum quod accidit justis in sæculo hoc, non est propter peccata eorum, sed ad removendum ex eis culpam levem, ut sit merces eorum integra in sæculo venturo; et quod contingit peccatoribus non est meriti eorum, sed ad retribuendum eis mercedem meriti levis, quod fecerunt, ut comedant mercedem suam in sæculo hoc, et ut perdant partem suam in sæculo venturo. » Et Midras, sive Glossa Hebræorum hic : « Felices justii, inquit, quibus accidit juxta facta impiorum, quia amplissima illis merces et gloria est reposita. Contra, vae impiis quibus accidit juxta facta piorum, quia attolluntur, ut gravius corruant. » Et S. Hieronymus : « Inter cæteras vanitates, inquit, quæ in mundo vario feruntur eventu, etiam hoc deprehendi, quod justis ea frequenter eveniunt, quæ impiis evenire debuerant; et impii tam feliciter in hoc mundo degunt, ut eos putes esse justissimos. Docet exemplum evangelicum divitis purpurati et pauperis Lazari. » Subdit S. Hieronymus : « Hebræi justos quibus eveniunt mala, et impios quibus accidunt opera justorum, filios Aaron interpretantur et Manassem, quod illi sacrificantes perierint, et ipse post tanta mala, et captivitatem in imperium restitutus sit. » Verum Hebræi errant : nam filii Aaron injuste egerunt, dum temulenti obtulerunt Deo incensum ignis alieni contra præceptum Domini, *Levit. X.* Manasses quoque in carcere pœnitens gratiam Dei meruit, ac proinde justificatus in regnum restitutus est. Sapienter Philo, lib. *De Confusione linguarum* : « Insignis, ait, pœna et vindicta impietatis est connivere Deum, atque etiam indulgere peccantibus, nec

Impii prosperantur, pii affliguntur ob duas causas.

solum eis impunitatem, verum magnam et diurnam prosperitatem concedere. » Hæc enim eos facit quasi ebrios et amentes, ut ultro in sua damna ruant, suamque perniciem sibi accersant. Ex adverso pius et sapiens in adversis æque ac prosperis sui similis est, sobrius, modestus, tranquillus, ideoque magnus. « Ut pumilio, ait Seneca, etiamsi in monte consistat, pusillus est; colossus etiam in puteo magnus: ita sapiens, in quacumque fortuna suis bonis magnus est, stultus et in summa fortuna humilis. Ut apparatus scenæ quia commodato datus est, statim redditur, et sine querela: ita quidquid in vita contigit magnificum, sive serius, sive mox a fortuna repetur, æquo animo reddemus, si his tanquam commodatitiis utimur. » Idem: « Ut grando illis tectis dissultat magno quidem fragore, verum nulla noxa: sic insultus fortunæ nihil potest in sapientem. »

ET SUNT IMPII, QUI ITA SECURI SUNT. — « Securi, » id est prosperi, rebus omnibus abundantes et felices, ut explicat S. Hieronymus: felicitas enim facit securus; magna enim pars felicitatis est de bono, quo te beatum putes, esse securum; unde securitas opponitur curæ et sollicitudini, ac securus dicitur, qui sine cura est, quasi seorsum vel separatus a cura. Opponit enim pius impiis, quod illis infelicia et adversa, his felicia et prospera eveniant. Patet id ex Hebræo, Septuaginta, Syro et cæteris. Verum hæc falsa fictaque est felicitas et securitas; nam, « cum dixerint pax, et securitas; tunc repentinus eis superveniet interitus, » I *Thessal.* v, 3. Præclare S. Gregorius, lib. IX *Moral.* cap. xxvii: « Sancti, ait, ita incerti sunt, ut confidant; atque ita confidunt, ut tamen ex securitate non torpeant. » Spes ergo eorum mixta est timori, spes facit magnanimos et hilares, timor humiles et sollicitos. Vide eundem S. Gregorium, lib. XXIV *Moral.* cap. xii, 7, et lib. VI, epist. 22 *ad Gregorianam*, cubiculariam Augustæ, quæ petebat revelationem, quod sibi remissa essent peccata; cui respondet S. Gregorius hoc votum esse inutile et noxium, quod incertitudo remissionis augeat in nobis studium pœnitentiæ et honorum operum. Vide et S. Augustinum, *De Corrept. et Gratia*, cap. xiii, et in *Psalm.* cxlvii: Terror, inquit, securitatem parturit; quomodo enim præpostera securitas in terrores impellit, ita ordinata sollicitudo securitatem parturit.

SED ET HOC VANISSIMUM JUDICO. — Hebræa, et etiam hoc vanitas est, scilicet per antonomasiam, puta vanitas vanissima, id est summa et maxima, ob causas quas paulo ante dedi.

Moraliter, hic discere quam vana et quam noxia impiis sit prosperitas. Audi Eusebium Emisenum, hom. *De SS. Epiphodio et Alexandro*: « In hoc mundo, prævalente malitia, iniquitate dominante, pauper affligitur, dives multiplicatur. An tu hunc potentem vocas, qui in mortem suam fortis est, cui proventuum fallax umbra præsen-

tium, æternorum congregat causas malorum? Quis beatam dixerit validam in jugulum suum dextram? quis probabiliter laudat velocem ad ardua præcipitia festinantem? quis ejus miretur ascensum, quem de summo prospicit esse casurum? Perinde est si aliquem miraris per impia et iniqua, per opes et divitias operantem, ac si quempiam videas inaurato atque gemmato sibi poculo venena miscentem. » Subdit deinde: « An tu illum felicem vocas, qui infidelis, obscenus, cupidus et cruentus, pro eo quod vias Domini aspernatur, per suas ire permittitur, dexteræ angustiiis offensus, et sinistræ latitudine delectatus flagitiis involvitur, sceleribus inficitur, spoliis contaminatur, et inter hæc se beatissimum putat; ex hoc quoque infelicior, quod se non intelligit infelicem. Quid his faciat medicina cœlestium mandatorum, quæ non sanat nisi volentes? Pigri itaque ad curam salutis, alacres ad militiam mortis et captivitatis, ut dictum est; exsultant in rebus pessimis, et de sui perditione lætantur: similes illis qui, forte sumentes exitiabiles herbarum succos, cum risu perire dicuntur. » Seneca, *epist.* 59: « Magni animi est, inquit, magna contemnere, ac mediocria malle quam nimia: illa enim utilia vitaliaque sunt; at hæc, eo quod superfluunt, nocent. Sic segetem nimia sternit ubertas; sic rami onere franguntur; sic ad maturitatem non pervenit nimia fecunditas. Idem animis quoque evenit, quos immoderata felicitas rumpit, qua non tantum in aliorum injuriam, sed etiam in suam vertuntur. » Plinius, lib. XVI, cap. xxxv: « Hedera, ait, complexu necat arbores, ita fortuna prospera, dum blanditur, strangulat et perdit. » Adagiographus: « Solent arbores, inquit, protinus emori, si quando præter solitum fecundæ fuerint: ita fortuna præter morem blanda ac favens exitium imminere sæpenumero significat. Quemadmodum non raro fit, ut cælo maxime sereno sævus imber subito cooriatur, ita rebus maxime prosperis ac lætis sæpe gravissima rerum incidit perturbatio. »

15. LAUDAVI IGHUR LETITIAM, QUOD NON ESSET HOMINI BONUM SUB SOLE, NISI QUOD COMEDERET, ET BIBERET, ATQUE GAUDERET: ET HOC SOLEM SECUM AUFERRET DE LABORE SUO, IN DIEBUS VITÆ SUE, QUOS DEDIT EI DEUS SUB SOLE. — Multi censent hæc dici ex persona non sapientis, sed insipientis voluptuarii, qui pertæsus confusionis rerum humanarum, quod bona impiis, mala piis eveniant, tradiderit se voluptati, uti tandem fecit Salomon. Ita Lyranus, Hugo, Titelmannus, Cajetanus, quin et Thaumaturgus, quem audi, omnia ab hoc versu usque ad finem capitis paucis complectentem: « Putabam autem aliquando bonum summum in cibo potuque situm, eumque Deo gratiorem, qui per omnem vitam iis quam maxime frueretur, et refrigeraretur; eamque lætitiâ solam admirabar, atque adeo nihil aliud cogitabam, ne vel nocte vel die ab illa re, ad hominum luxum inventa

Beatus
qui suis
latatur.

me abducerem. Tandem ex iis unum hoc comperi, neminem hujus farinae ullo pacto, quantumvis labore, ad bonum, quod vere bonum est, perventurum. » Verum melius S. Hieronymus, Chaldaeus, Olympiodorus, Glossa, Hebraea, Hugo et caeteri censent Salomonem continue hic ex suo sensu loqui. Idem enim hic dicit quod dixit cap. II, vers. 12, et cap. V, 17. Nimirum laudat hic usum opum et deliciarum, sed moderatum, frugalem et honestum. Audi Chaldaem : « Et laudavi ego gaudium legis, quia non est bonum homini in saeculo hoc sub sole, nisi tantum comedere, et bibere, et gaudere de labore suo, et pro parte sua, quae data est ei ex caelo; atque non extendere manum suam in rapinas et violentiam; et hoc conducet illum in pacem ad saeculum venturum, et accipiet mercedem perfectam pro labore suo, quo laboravit in integritate omnibus diebus vitae suae, quos dedit illi Dominus in saeculo sub sole. »

ET HOC SOLUM SECUM AUFRERET. — *Tò auferret* significat nos bonorum hujus vitae proprie et plene non esse dominos, sed usufructuarios, ut iis velut alienis et commodatis utamur ad vitam, in morte ea aliis ipsique Deo, qui verus est dominus, resignaturi. Hebraea, et hoc saltem *adharebit ei* (1); Septuaginta, et ipsum simul *oderit ei*; Campensis, hoc enim accipiet homo tanquam suum; Arabicus, et hoc discedet cum ipso. Aliter Syrus : *Et ipse, inquit, defatigatur sibi in labore suo*. Videtur ipse pro *וְיָרֵךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ*, id est *adharebit vel copulabitur ei*, legisse *וְיָרֵךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ*, id est *laborabit vel fatigabitur sibi*, a radice *וְיָרֵךְ* laa, id est *laboravit*.

Vers. 16. 16. ET APPOSUIT COR MEUM UT SCIREM SAPIENTIAM, ET INTELLIGEREM DISTENTIONEM, QUAE VERSATUR IN TERRA : EST HOMO, QUI DIEBUS AC NOCTIBUS SOMNUM NON CAPIT OCVLLIS. — Per sapientiam Chaldaeus accipit studium legis; Thaumaturgus, studium quaerendi et captandi plures novasque voluptates; Olympiodorus, studium scientiarum naturalium; S. Hieronymus, studium scrutandi divina judicia, v. g. cur Deus justos affligat, impios prosperet: cur hunc eligat, illum negligat. Ample per sapientiam accipias studium scrutandi omnes res a Deo creatas: has enim scrutatus est Salomon, tum studio cognoscendi singularum naturam, detes, causas; tum ut perspiceret num quae res animum hominis tranquillare, satiare et beare posset. Unde explicans subdit : « Et intellexi quod omnium operum Dei nullam possit homo invenire rationem. » Haec omnia ad finem capitis explicata sunt cap. I, vers. 17, cap. III, 7 et 12. Repetit enim Salomon alternantes animi sui motus aestusque, quibus res omnes perscrutatus est, ut inveniret animi quietem et satiem; cumque in nulla eam

(1) *Et hoc* (vitae bonis late fruendi facultas) *adharebit ei in labore suo*, seu *per laborem suum*, hoc unum percipiet ex omnibus suis laboribus. Alii, *pro labore suo*, est utilitas certa et stabilis, quam ex laboribus suis capit.

reperiret, sed meram in singulis vanitatem, hinc unius pertaesus ad aliam et aliam se transtulit, ac praesertim a laetitia et deliciis ad studium sapientiae, ut honestius et sublimius; sed illico in hoc quoque vanitatis et molestiarum aculeos, spinasque se reperisse testatur.

DISTENTIONEM. — Aliqui legunt *dissensionem*, idque explicant de variis sapientum sententiis et opinionibus inter se pugnantibus. Alii, ut Lyranus, Hugo et Glossa interl. legunt *distinctionem*, idque explicant de differentia inter bonum et malum, sapientem et stultum, prosperitatem impiorum et adversitatem piorum, deque diversis hominum gradibus, conditionibus, moribus.

Verum legendum est cum Romanis *distentionem*; hebraice enim est *מְעִיָּה inian*, id est *occupatio*, *distentio*, sollicitudo, afflictio, de qua dixi cap. I, vers. 13 : « Hanc occupationem pessimam (id est molestissimam) dedit Deus filiis hominum ut occuparentur in ea, » dum alii assidue vacant congregandis opibus, alii praediis excolendis, alii fabricis erigendis, alii honoribus sectandis, alii vanis scientiis, etc., adeo ut nec diu, nec noctu quiescant, aut somnum capiant. Unde subdit :

EST HOMO QUI DIEBUS AC NOCTIBUS SOMNUM NON CAPIT, — id est exiguum capit et quasi nullum (2). Est hyperbole; homines enim sine somno vivere nequeunt, q. d. Parum dormit, imo semper sollicitus est, quia totus intendit suae occupationi, puta suo lucro, suo honori, suae scientiae, suae arti, suo officio, etc. Hinc Demosthenes aiebat se plus olei in lucubrationibus nocturnis, quam per diem vini consumpsisse. Aristoteles dormiens manu tenebat pilam aeneam, ut illius e manu dormientis elapsae, et in subjectam pelvim cadentis sonitu excitaretur, itaque ad nocturnas lucubrationes vigil rediret. Ita habet ejus Vita. Idem fecere nonnulli christiani et religiosi. Celebre fuit in Oriente monasterium Acemetarum, id est insomnium, et noctu in oratione et meditatione per-vigilantium, ac jugiter diu noctuque psallentium, tripartito ordine et tempore, monachis scilicet in tres coetus divisus, ordineque trino sibi vicissim succedentibus. Primo, erectum fuit hoc Acemetarum monasterium Constantinopoli, sub Leone I Pontifice, anno Domini 439; vocati sunt iidem *Studites*, a Studio viro consulari, qui ejusmodi monasterium erexit, teste Nicephoro, lib. XV, cap. xxxiii. Inter eos monasticam vitam egit S. Joannes Calybita. Ita Baronius, anno Domini 439. Simile Acemetarum monasterium fuit S. Co-

Vigilia
Demos-
thenis et
Aristo-
teli.

Aceme-
tarum.

(2) *Quandoquidem noctu diuque somnum oculis suis nullum videt*, scil. homo tot negotiis distentus; Rosenmullerus, *cor meum*, quod ad explorandum dederam (similiter Terentius *Heautont.* III, 1, 82: Dominum hercle ego hac nocte oculis non vidi meis). *Et* (pendet hic versus a praeced.) *vidi omne opus Dei*, hoc in eo vidi, quod non possit homo invenire opus quod sit sub sole; quantumvis laboret homo quaerendo, non tamen inveniet; atque etiamsi sapiens dicat se scire eas res, non potest assequi.

Iumbani et S. Galli, aliaque plura in Germania, Gallia, Hybernia: nimirum hæ sunt non vanæ, sed sanctæ religiosorum vigiliæ, imo cœlestes angelorum terrestrium Deo psallentium et militantium excubiæ.

Vers. 17. 17. ET INTELLEXI, QUOD OMNIUM OPERUM DEI NUL-
LAM POSSIT HOMO INVENIRE RATIONEM, EORUM QUÆ
FIUNT SUB SOLE: ET QUANTO PLUS LABORAVERIT AD
QUERENDUM, TANTO MINUS INVENIAT: ETIAMSÌ DIXE-
RIT SAPIENS SE NOSSE, NON POTERIT REPERIRE. —
Opera Dei infellige tum omnipotentis et magnifi-
centiæ, ut vertit Chaldæus; tum potius provi-
dentiæ circa homines, uti dixi initio versus præ-
cedentis ex S. Hieronymo, quem sequuntur Al-
binus, Lyranus, Hugo et alii.

ETIAMSÌ DIXERIT SAPIENS SE NOSSE, NON POTERIT
REPERIRE. — Potest clarius ex Hebræo verti, si
dicat (id est apud se statuat) *etiam vir sapientis-
simus, dare operam, ut cognoscat, non poterit in-
venire*. Ita Vatablus et Campensis: *Quin et sapiens
ipse, ait, si conetur cognoscere, frustra laborabit*.
Jam hanc gnomen audivimus cap. III, vers. 11;
quare ibi dicta hic non repetam. Huc spectat
vetus apologus quem recenset noster Pontanus,
volumine III *Progymn.* part. 1, cap. XI: Inve-
hebatur in caudam suam canis, quod deses et
otiosa, et a reliquo corpore se trahi sineret, ne-
que iter ostenderet ut oculi, nec mandata ac-
ciperet ut aures, nec hostem insequeretur ut pe-
des, nec dimicaret ut dentes, sed esset velut inu-
tilis appendix ad posticam partem corporis. Re-
spondit cauda: Et tamen ego inutilis, ut tu
calumniaris, muscas abigo, patrono alludo, pu-
denda contego, totique corpori sum ornamento.
Epimythium: nihil a Deo nisi sapienter factum et
providere, quamvis homines multis in rebus id

non videant. Exemplum hujus sententiæ clarum
est in quadratura circuli, in qua se torserunt tot
sæculis mathematicorum ingenia nec veritatem
extorserunt, adeo ut hæc eis crux fixa esse videat-
ur. Nam quadraturam circuli mechanicè, hoc
est, modum practice efficiendi quadratum, quod
sit æquale circulo, sive cujus capacitas æqualis
sit capacitati circuli cujuslibet, invenit traditque
Archimedes, libro *De Circuli dimensione*, theo-
rem. 1, pag. 128, in edit. Paris. Estque hic: Ac-
cipe peripheriam, sive circumferentiam circuli,
illamque ex curvo in directum extende, sive fac
lineam rectam æqualem peripheriæ circuli, ei-
que in fine lineam rectam, quæ semidiametro
circuli sit æqualis, ad angulos rectos annecte, ac
denique extremitatem utriusque lineæ jam dictæ
linea recta transversa connecte, ac habebis trian-
gulum qui sit æqualis circulo. Triangulo autem
cuiuslibet æquale quadratum describi posse mathe-
maticè certum est, modumque id faciendi de-
monstrat Euclides, lib. I, proposit. 42, et lib. II,
proposit. 14, et lib. IX, proposit. 33. Vide ibidem
Clavium, 301: quare sic fiet quadratum æquale
circulo. Hinc mechanici facile ex hac praxi com-
mensurando lineam rectam cum peripheria cir-
culi, conficiunt triangulos et quadrata, quæ sint
circulo æqualia. Verum mathematicè id ipsum de-
monstrare, uti suas propositiones demonstrat Eu-
clides, hoc est rationem mathematicam afferre,
quæ demonstret modum inveniendi lineam, quæ
sit æqualis peripheriæ circuli, nec Archimedes,
nec Euclides, nec quis alius huc usque invenit,
etsi plurimi in eo annos plurimos desudarint.
Quadratura ergo circuli practice et mechanicè sci-
tur; at ejus ratio et mathematica demonstratio
ignoratur.

Quadra-
tura cir-
culi me-
chanicè
scitur,
mathe-
maticè
nescitur.

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ex eo quod bona malaque æque accidant pio ac impio, infert neminem scire an amore, an odio sit dignus, sed omnia in futurum servari incerta. Idcirco sapientis esse studere candori et puritati ac bonis operibus, præsertim quia sicut pisces capiuntur hamo, sic homines tempore malo. Denique, vers. 11, ostendit sapientiam præstare fortitudine, et tamen in paupertate non aestimari.

1. Omnia hæc tractavi in corde meo, ut curiose intelligerem: Sunt justi atque sapientes, et opera eorum in manu Dei: et tamen nescit homo, utrum amore an odio dignus sit: 2. sed omnia in futurum servantur incerta, eo quod universa æque eveniant justo et impio, bono et malo, mundo et immundo, immolanti victimas, et sacrificia contemnenti; sicut bonus, sic et peccator: ut perjurus, ita et ille qui verum dejerat. 3. Hoc est pessimum inter omnia quæ sub sole fiunt, quia eadem cunctis eveniunt; unde et corda filiorum hominum implentur malitia, et contemptu in vita sua, et post hæc ad inferos deducuntur. 4. Nemo est qui semper vivat, et qui hujus rei habeat fiduciam: melior est canis vivus

leone mortuo. 5. Viventes enim sciunt se esse morituros, mortui vero nihil noverunt amplius, nec habent ultra mercedem: quia oblivioni tradita est memoria eorum. 6. Amor quoque, et odium, et invidia simul perierunt, nec habent partem in hoc sæculo, et in opere quod sub sole geritur. 7. Vade ergo et comede in lætitia panem tuum, et bibe cum gaudio vinum tuum: quia Deo placent opera tua. 8. Omni tempore sint vestimenta tua candida, et oleum de capite tuo non deficiat. 9. Perfruere vita cum uxore, quam diligis, cunctis diebus vitæ instabilitatis tuæ, qui dati sunt tibi sub sole omni tempore vanitatis tuæ: hæc est enim pars in vita, et in labore tuo, quo laboras sub sole. 10. Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas. 11. Verti me ad aliud, et vidi sub sole, nec velocium esse cursum, nec fortium bellum, nec sapientium panem, nec doctorum divitias, nec artificum gratiam; sed tempus, casumque in omnibus. 12. Nescit homo finem suum: sed sicut pisces capiuntur hamo, et sicut aves laqueo comprehenduntur, sic capiuntur homines in tempore malo, cum eis extemplo supervenerit. 13. Hanc quoque sub sole vidi sapientiam, et probavi maximam: 14. Civitas parva, et pauci in ea viri: venit contra eam rex magnus, et vallavit eam, exstruxitque munitiones per gyrum, et perfecta est obsidio. 15. Inventusque est in ea vir pauper et sapiens, et liberavit urbem per sapientiam suam: et nullus deinceps recordatus est hominis illius pauperis. 16. Et dicebam ego meliorem esse sapientiam fortitudine: quomodo ergo sapientia pauperis contempta est, et verba ejus non sunt audita? 17. Verba sapientium audiuntur in silentio, plus quam clamor principis inter stultos. 18. Melior est sapientia quam arma bellica: et qui in uno peccaverit, multa bona perdet.

Vers. 1.

1. OMNIA HEC TRACTAVI IN CORDE MEO, UT CURIOSÉ INTELLIGEREM: SENT JUSTI ATQUE SAPIENTES, ET OPERA EORUM IN MANU DEI, ET TAMEN NESCIIT HOMO UTRUM AMORE AN ODIO DIGNUS SIT. — Ita hoc caput ordiuntur Biblia Romana ac pleraque Latina; licet Regia Hebræa, Chaldæa, Septuaginta et Thaumaturgus ordiantur cap. ix a וְיָדַעְתִּי sunt justī, ac præcedentem sententiam jungant fini cap. viii. Pro ut curiosè intelligerem, Hebraice est לָבַר labor, id est ut deputarem, id est pure clareque perspicerem; S. Hieronymus in priori versione transtulit, ut considerarem; Pagninus, ut declararem; Tigurina, ut clare discernerem; minus recte Cajetanus, ut eligerem; melius Symmachus, ut ventilarem; Complutenses in Lexico, ut probarem, vel examinarem. Pendent hæc a fine præced. Unde illius fini hæc annectit Cajetanus, et cap. ix inchoat a vers. 2. Continuat enim hic Ecclesiastes, et amplificat id quod dixit cap. præcedenti, scilicet bona et mala tam pijs obvenire quam impijs; unde ex eis cæterisque discerni non posse, quis sit pius et amore dignus, quis impius et odio dignus (1).

(1) Quomodo quisquam horum Dei operum, quæ sub sole fiunt, rationem se assequi posse putet? Nam omne hoc dedi ad cor meum, perscrutatus sum, et ad declarandum omne hoc, quod justī et sapientes et facta eorum in manu Dei sunt; quum igitur exspectes bonis Deum pro meritis repensurum esse, ut prospere iis omnia cedant, tamen sæpe aliter evenire videmus, ita ut tam amorem quam odium ignoret homo, i. e. ut ex hominis conditione, vel bona, vel mala, judicari non possit, num amet eum Deus, nec ne? utrum, ait D. Hieronymus,

Pro opera eorum Hebraice est עֲבֹדֵיהֶם abadehem, quod Pagninus vertit, servitia eorum; Vatablus, servi eorum; Chaldæus, discipuli eorum, q. d. Justī et sapientes, eorum discipuli vel asseclæ, sunt in manu Dei. Verum sic dicendum fuisset עֲבֹדֵיהֶם abdehem: jam autem dicitur עֲבֹדֵיהֶם abadehem, id est opera eorum, ut vertunt Noster, Septuaginta, Syrus, Arabicus, Campensis et alii. Septuaginta eleganter vertunt ἐργαζία, id est opera artificiosa ad lucrum et quæstum affabre elaborata, qualia sunt insignium artificum; talia sunt opera justorum, quæ, licet mundo despecta, Deo tamen sunt pretiosa ac cælo elaborata, ideoque eis mercedem cœlestem retribuet.

IN MANU DEI.— Primo, Hugo: « In manu Dei, » hoc est, ait, in dispositione, conservatione, judicio et voluntate Dei, item ut hostiæ Deo acceptæ. Secundo, Dionysius: « In manu Dei, » i. e. ait, oblata sunt et commissa Deo, ut creatori et judici, adde « et remuneratori. » Tertio, genuine, » in manu Dei, » id est in protectione, cura et amore Dei. Ita Olympiodorus qui hæc superioribus ita apte connectit: « Dixerat, inquit, superius quarum rerum cognitio sit abstrusa, ut nos averteret ab inutili ac vana percurrendi sollicitudine. Nunc autem proponit qua in re satisfacere sibi possit sapientis

Justorum opera in manu Dei multipliciter. Primo. Secundo. Tertio.

ad probationem sustineant quæ sustinent justī, an ad supplicium. Omne hoc ante faciem eorum, omnia illa, quæ tam pijs quam impijs eveniunt, promiscue oculis suis cernunt homines, neque tamen ex singularum sorte vel felici, vel infelici judicium ferre valent, num a Deo amentur, vel odio habeantur.

intuitus et cognitio, quod videlicet justii sapientesque homines una cum operibus suis sub umbra Dei, et protectione suæ dexteræ conquiescant. Neque enim permittit Deus illos impetentium viribus devastari. Probi namque homines et officiosa opera proteguntur a Deo; ac vero de impiis scriptum est: Et ipsi de manu tua repulsi sunt. »

Sapientes ergo, id est prudentes et justii, licet non sint in prosperitate ut impii, sed in adversitate, ideoque mundo neglecti et contempti, sunt tamen in manu, i. e. favore, cura, custodia et ope Dei, quia adversa eis immittit ex amore, ut eos virtutibus et meritis augeat. Hoc sensu dicit Deus *Isaiæ XLIX, 16*: « Ecce in manibus meis descripsi te, » ut te velut oculis meis præsentem jugiter intuear, et manibus juvem, protegam, promoveam. Vide ibi dicta. Hinc rursus opera sancta justorum sunt « in manu Dei, » quia a manu, id est ab ope et gratia Dei, promanant (uti docet S. Prosper, lib. I *De Vocat. gent.* cap. XXIV), qui proinde ea copiose remunerabitur et coronabit.

Quarto.

Quarto, opera justorum sunt « in manu Dei, » id est Deo certo cognita et explorata, cum ipsis justis sint incerta et dubia, ut sequitur. Ita Lyranus. Quinto, « in manu, » id est in pleno arbitrio et potestate æque ac scientia, providentia et gubernatione Dei, ut eos orbi stato tempore ad ejus salutem immittat, sicut ante diluvium immisit Enoch et Noe; post diluvium, Abraham, Isaac, Jacob; Hebræis captivis in Ægypto misit Moysen et Aaronem; in terra sancta misit Davidem et Prophetas; contra Arianos misit S. Athanasium; contra Pelagianos, S. Augustinum; contra Nestorium, S. Cyrillum; contra Eutichetem, S. Leonem; contra Albigenses, S. Dominicum; contra Lutherum, S. Ignatium cum sociis. Sic dicitur *Psal. XXX, 16*: « In manibus tuis sortes meæ vel ut alii vertunt, *tempora mea*. Et: « Cor regis in manu Domini: quocumque voluerit inclinabit illud, » *Prov. XXI, 1*. Et: « In manu enim illius, et nos, et sermones nostri, et omnis sapientia, et operum scientia et disciplina. » *Sap. VII, 16*; et cap. III, 1: « Justorum animæ in manu Dei sunt; » ubi hac de re plura. Huic gnomæ affinis est illa Cæciliæ poetæ, lib. XXXV: « Deum quis non summum putet, cui in manu sit, quem esse dementem velit, quem sapere, quem insanire, quem in morbum injici, quem contra amari, quem adversari, quem expeti. » Porro manus Dei est mens, voluntas et potestas Dei; in mente est scientia et providentia; in voluntate libertas; in potestate imperium. Hinc Vespasiano prædentem humanam manus illata in triclinium, et mensæ supposita protendit imperium, ait Suetonius in ejus Vita. Et Prophetæ pinguntur manu cælitus immissa, quasi a Deo excipientes prophetiam, uti dixi initio *Prophet.*

Nescit homo an amore, an odio sit dignus. — ET TAMEN NESCIIT HOMO UTRUM AMORE AN ODIO DIGNUS SIT. — Hebræa, *etiam amorem, etiam odium non sciens*. Sic et Septuaginta, Syrus, Arabicus et Recentiores. S. Hieronymus in veteri editione ver-

tit, et quidem charitatem, et quidem odium non est cognoscens homo. Quæ verba, quia more Hebræo sunt ampla et indefinita, a variis varie definiuntur et explicantur.

Primo, Symmachus vertit, et insuper neque amicitias, neque inimicitias scit homo; et Campensis, nec quisquam novit quos habiturus sit amicos, vel inimicos, q. d. Nescit homo quis eum amet, quis odiat, ac proinde nescit quem ut amicum diligere, quem ut inimicum odisse, id est cavere et fugere debeat. Ita Chaldæus: *Etiam amor, inquit, quo dilexerit eos aliquis, et etiam odium, quo eos persecutus fuerit, decretum est; omne in providentia decretum est, ut sit ante eos*. Accedit Thaumaturgus, q. d. Qui colit gratiam et amicitiam hominum, nescit quamdiu eam conservaturus sit propter inconstantiam voluntatis humanæ, qua fit ut amor levi de causa vertatur in odium.

Primo.

Secundo, alii referunt ad objecta amoris et odii, q. d. Nescit homo sensualis quid vere sit bonum, quid malum; quid virtus, quid vitium; ac proinde nescit quid amare et sequi, quid odisse et cavere oporteat. Vis est in Hebræo *אדם adam*, id est homo terrenus, qui terrena sapit et cælestia non capit: hic enim carnis voluptate ducitur, non virtutis honestate; quare ignorat verum virtutis bonum, et fucatum voluptatis bonum cupide amplectitur. Ergo amat odienda, et odit amanda. Ita Olympiodorus. Accedit R. Salomon et Hebræi qui exponunt, q. d. Vulgus hominum nescit cor disponere ad amandum Deum, et quæ odio digna sunt odiendum; sed omnia hæc sunt ante sapientes et justos, qui norunt amare Deum et odio habere mala: nimirum nescit amare, qui Deum non amat; nescit hoc impius, scit pius et sapiens.

Secundo.

Tertio, Isidorus Clarius explicat, q. d. Id quod diligit homo, et odit, est in manu et potestate Dei, ut illud vel tribuat homini, vel neget et avertat, atque homo id sensu percipere nequit. Verum Noster solerter et sapienter intellexit hic agi de amore et odio non hominum, nec creaturarum, sed Dei. De eo enim proxime dixit: « Opera eorum in manu Dei, » q. d. Opera nostra sunt in manu Dei; et tamen nescit homo an amore Dei, an odio sit dignus, quia scilicet Deus opera nostra manu sua certo quidem servat, sed clausa et secreta tenet, nec qualia illa sint homini ostendit, verum in futurum judicium patefacienda ea reservat; quare usque ad illud homini sunt incerta et incognita.

Tertio.

Dices: In Hebræo est, et omne vel omnia ante eos, vel ad faciem eorum; quomodo ergo Noster vertit, « et omnia in futurum servantur incerta? » Respondeo: Quia *et omnia ante eos* significat omnia opera longe antecedere hominis oculos, id est conspectum et cognitionem, ut ea perspicere nequeat; quia scilicet in cælo, in mente et præscientia Dei servantur remota et recondita. Ita Chaldæus. Sic Psalter ait, *Psal. CXXXVIII, 6*: « Mirabilis facta est scientia tua ex me: confortata est, et non po-

tero ad eam; » et vers. 3 : « Intellexisti cogitationes meas de longe, etc., et omnes vias meas praevidisti. » Unde Campensis vertit hic, *omnia haec hominem latent*. Et Symmachus, *omnia coram eis incerta*; aut certe *omnia ante eos*, id est *omnia ante eum*, scilicet Deum : quia enim *Elohim*, id est *Deus*, Hebraeis est plurale, hinc pariter in plurali ait, *ante eos*, id est *ante eum*, scilicet Deum, qui in plurali vocatur *Elohim*. Unde Tigurina vertit, *ipsi autem Deo omnia sunt proposita*. Et Chaldaeus, *non est qui sciat id quod erit homini. Omne in providentia (Dei) est ut sit ante eos*. Quare Noster optime vertit, *et omnia in futurum serventur incerta*. Hunc sensum exigit versio Vulgata, quam per 1200 et amplius annos recepit et probavit tota Ecclesia; quin et probant Novantes, ut Beza, Mercerus, et, ut videtur, Calvinus, lib. III *Instit.* cap. II, § 38. Atque si quis antecedentia et sequentia inspiciat, perspiciet hanc versionem et sensum esse amplissimum. Denique ita explicat S. Hieronymus, vir in exponendis Scripturis eruditissimus, et Ecclesiae calculo doctor maximus. Eum ergo audi : « Porro hic sensus est : Etiam in hoc dedi cor meum, et scire volui quos Deus diligeret, quos odisset, et inveni justorum quidem opera in manu Dei esse, et tamen utrum amentur a Deo, an non, nunc eos scire non posse, et ambiguos fluctuare utrum ad probationem sustineant, quae sustinent, an ad supplicium. In futuro igitur scient; et in vultu eorum sunt omnia, id est, antecedit eos, cum de vita hac decesserint, notitia istius rei; quia tunc est iudicium, nunc certamen. Et quicumque adversa sustinent, utrum per amorem Dei sustineant, ut Job, an per odium, ut plurimi peccatores, nunc habetur incertum. » Igitur ex hoc loco patet incertitudo gratiae contra haereticos et Ambrosium Catharinum, scilicet homines, etiam justos non esse certos omnino se esse in gratia Dei, sive justos et amicos Dei; et si enim hujus rei probabilia signa et conjecturas non leves habeant, quae aliquam certitudinem eis afferant, non tamen habent tantam, quae excludat omne dubium et formidinem oppositi; licet enim sibi nullius peccati sint conscii, tamen sciunt Deum plura videre, ideoque forte peccatum in conscientia sua cernere, quod ipsi non cernunt. Quare dicunt cum S. Paulo : « Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum, » I *Cor.* IV. Rursum etiamsi sciant se amare Deum, tamen nesciunt an hic amor sit naturalis, an supernaturalis charitatis, quae sola justificat. Hæc sententia est de fide : nam ita definitum est in Concilio Tridentino, sess. VI, cap. IX, et *Can.* XII. Negat id Lutherus, Calvinus, Bucerus, Kemnitiuss cæterique Novantes, qui cavillantur hunc locum male esse tractatum in versione Vulgata. Docent enim justum fide divina credere debere, non tantum in genere Christum satisfecisse pro nobis, sed etiam in particulari sibi per Christum remissa esse peccata, ideoque se esse justum et sanctum, imo prædestinatum et electum ad gloriam : ac proinde non posse ab ea

Fides specialis hæreticorum, quæ?

excidere, nec peccare, ne fides ejus falsa sit, hanc enim fidem specialem esse fidem justificantem, ideoque eam requiri ad cujuscumque justificationem sibi certo persuadent.

Verum hic stolidus est error, et fides summe infida. Nam, ut cætera taceam, hæc fides est impossibilis et falsa. Credit enim certo quod anceps et dubium est, et sæpe falsum. Multi enim apud haereticos habent hanc fidem, et tamen vivunt in adulterio, odio, injustitia, rapina aliisque gravissimis peccatis; qui licet credant se justos, revera tamen sunt peccatores et scelerati. Rursus multi ab hac hæresi convertuntur ad fidem orthodoxam, tuncque hanc fidem imo perfidiam deponunt, fidem orthodoxam illi contrariam amplectuntur; quomodo ergo in hæresi crediderunt se ab ea non posse excidere, cum de facto excidant? Ambrosius Catharinus vero, licet longe absit ab hac hæresi, tamen ex alio capite cum ea censet hominem justum certum esse de sua gratia et justitia. Utrique urgentur et convincuntur hoc loco Ecclesiastæ : « Nescit homo utrum amore an odio dignus sit. » Sed respondent Salomonem non absolute negare justo certitudinem charitatis et gratiæ, sed tantum negare eam posse cognosci et certo constare ex eventis externis, v. g. quod justo omnia feliciter cedant, injusto infeliciter, cum utraque utrilibet indifferenter obveniant, ut sequitur; aut, ut Catharinus et Vatablus, negare duntaxat id scire posse hominem naturaliter, sive ut homo est; non autem supernaturaliter, sive ut Filius Dei est : sic enim eum scire posse se justum ex testimonio Spiritus Sancti, ut docet Apostolus, *Rom.* VIII, 13.

Verum hæc frivola et frigida esse probo primo, ex eo quod Salomon loquatur non de homine in se quoad naturam, sed de justo quoad gratiam. Ait enim : « Sunt justus et sapientes, et opera eorum in manu Dei, et tamen nescit homo (scilicet justus et sapiens, ut præcessit) utrum amore an odio dignus sit, » *q. d.* Justus opera sunt in manu Dei, et tamen id ipse nescit; ideoque pariter nescit an amore Dei et odio dignus sit. Justus enim non tantum externa sua spectat, sed etiam internum conscientiae et Spiritus Sancti testimonium, idque multo magis : hujus enim respectu dicitur justus, esseque in gratia Dei. Ergo etiam cum hoc testimonio nescit ipse se esse in gratia, dignumque amore, etiamsi revera sit in gratia et dignus amore Dei.

Secundo, quia asserit justorum opera esse in manu Dei, id est in mente, memoria et intellectu divino, qui ut manus ea in se certissime claudit et continet, ne a quoquam alio videantur, ut ea suo tempore patefaciat, laudet et remuneretur; et tamen nescire justum, an odio dignus sit, an amore. Ubi clara est antithesis, *q. d.* Opera justus ita sunt ex mente et scientia Dei, ut absolute non sint in mente et scientia hominis. Alioquin enim si scientiam accipias, quæ ex eventis externis habetur, æque nescit Deus an homo amore, an odio

Refellitur.

Responsio hæreticorum.

Refellitur. Primo.

Secundo.

sit dignus, ac id ipsum nescit homo. Externa enim illa signa prosperitatis, vel adversitatis, signa sunt gratiæ et justitiæ plane indifferentia et incerta, cum promiscue obveniant impio et pio. Ergo ex iis Deus scire nequit an quis sit amore vel odio dignus, sicut ex iis id scire nequit homo.

Tertio. Tertio, quia subdit universaliter: « Sed omnia in futurum servantur incerta; » omnia, scilicet tam supernaturalia, quæ proprie « in manu Dei » sunt, quam naturalia, tam interna quam externa; et consequenter an prospera vel adversa, quæ maxime oculis patent, quæque maxime spectant homines, ex odio, vel amore Deus homini immittat; et hoc tantum vult Salomon in ratione hac inadæquata similis piorum et impiorum eventus, quam subdit, q. d. Homo communiter spectat externa, et externos eventus felicitatis vel infelicitatis sibi obvenientes; et tamen nescit an Deus illos sibi immittat ex amore an ex odio. Ergo pariter nescit an ipse amore, an odio sit dignus. Reliqua enim argumenta et signa, quibus id ipsum dignosci posset, æque ac hoc jam recensitum homini obscura et ambigua sunt: ÷ ergo *sed omnia in futurum servantur incerta*, significat hæc ignorari ab homine non solum ratione præsentium eventuum, sed simpliciter et absolute: si enim alio modo homini constarent essentque certa, falso dicerentur incerta.

Quarto. Quarto, id ipsum docent alibi crebro S. Scriptura, Patres et tota Ecclesia. Vide Bellarminum, tom. III, lib. III *De Institut.* cap. IV et seq., et tom. I, lib. II *De Verbo Dei*, cap. XII, ac ibidem Jacobum Gretserum, qui et valide confutat inepitam expositionem Junii, dicentis quod homo nesciat an amore, an odio dignus sit, non ipsemet (quisque enim novit, inquit, seipsum et suam conscientiam), sed alius quilibet, qui alterius externos eventus prosperos vel adversos conspicit. Nimirum voluit Deus hac incertitudine gratiæ nos continere in humilitate et sollicitudine, ut cum timore et tremore salutem nostram operemur, ut monet Apostolus, *Philip.* II, 12, atque satagamus ut per bona opera certam nostram vocationem et electionem faciamus, ut S. Petrus exhortatur. Ita S. Augustinus, vel quisquis est auctor (sat enim liquet non esse S. Augustinum, lib. *De Spiritu et anima*, cap. LIX: « Væ mihi, ait, misero, qui in regione umbræ mortis nescio finem meum, nescio si dignus sum amore vel odio. » Porro loquitur Salomon proprie de amore et odio, quo justus amatur ob præsentem justitiam, et injustus odio habetur ob præsentem statum peccati in quo degit, uti applicat S. Hieronymus, S. Bernardus, *serm.* 1, Septuaginta, S. Thomas, I II, *Quæst.* XII, art. 5, et alibi crebro, ac Bonaventura, qui negat hic agi de amore prædestinationis et odio reprobationis: quia, inquit, nullus dignus est prædestinatione, nec quisquam meretur prædestinari. Prædestinatio enim præcedit omnem gratiam omnique meritum, imo ipsa omnis gratiæ et meriti

est origo et causa. Potest tamen extendi hic amor et odium ad prædestinationem et reprobationem: illa enim summus est amor Dei, hæc summum odium, et utraque in futurum judicii diem servatur incerta, q. d. Nemo scit an sit prædestinatus an reprobatus, vel potius reprobandus; licet enim prædestinationis gratiam et amorem nemo mereri queat, dici tamen potest eo dignus, non ex merito, sed ex gratia Dei, quia scilicet Deus illum dignatus est prædestinare et asciscere in sortem Sanctorum, illaque eum dignum efficit, ut loquitur S. Paulus. Ita hunc locum de prædestinatione et reprobatione accipit S. Bernardus, *serm.* 5 *De omnibus Sanctis*, et S. Thomas in cap. VIII *ad Roman.*, sub finem, Hugo, Dionysius et alii. Excipe, nisi cui speciali dono revelata sit sua justitia vel prædestinatio, uti salutis suæ revelationem habuere S. Antonius, teste S. Athanasio; S. Franciscus, teste S. Bonaventura; S. Galla, teste S. Gregorio, lib. IV *Dial.* cap. III, et alii plures, quos eodem libro recenset S. Gregorius.

Denique licet justii non habeant certitudinem scientiæ se esse justos, habent tamen certitudinem conjecturæ et fiduciæ, quæ crescente gratia et bonis operibus pari passu crescit, adeo ut eximii sancti de eo vix dubitent, sintque securi, « ut cum longa mœroris anxietate formido fuerit consumpta, quædam jam de præsumptione veniæ securitas nascatur, » ait S. Gregorius, lib. VI *Regist.*, epist. 23 *ad Theotistam*; et S. Cyprianus, lib. *De Moral.*, et lib. *Contra Demetrianum*: « Urget, inquit, apud nos spei robur et firmitas fidei; et inter ipsas sæculi labentes ruinas erecta mens, et immobilis virtus, et de Deo suo semper anima securo. » Et S. Augustinus in illud *Psalm.* CXLIX: *Eesultabunt sancti in gloria*, etc.: « Est quidam modus in conscientia gloriandi, ut noveris fidem tuam esse sinceram, noveris spem tuam certam, noveris charitatem tuam esse sine simulatione. » Ita S. Antonius fidens aiebat: « Ego Deum meum non timeo, sed amo. » Et pauper ille apud Thaulerum dicebat se securum in Deo conquiescere. Historiam fuse ex eodem enarravi *Rom.* XII, 2. Quin et S. Paulus, *Rom.* VIII, 35, ita exultans gloriatur: « Quis nos separabit a charitate Christi, etc.? Certus sum quia neque mors, neque vita, » etc.

2. SED OMNIA IN FUTURUM SERVANTUR INCERTA, EO QUOD UNIVERSA ÆQUE EVENIANT JUSTO ET IMPIO. — *Hebræa*, omnia ante faciem eorum, omnia sicut omnibus, vel quodlibet cuilibet, id est omnia eveniunt consimiliter omnibus; Tigurina, omnibus eadem prorsus usu veniunt; Campensis, cunctæ res eodem interibunt modo; unus est eventus justo et impio. Septuaginta pro secundo הכלל *haccol*, quod Noster vertit *universa*, alii *omnia*, per affinitatem litteræ כ cum כ aliis punctis legerunt הכלל *habel*, id est *vanitas*; unde vertunt, omnia ante faciem eorum *vanitas in omnibus*, id est, ut Syrus, omne quod est ante eum vanitas est; et Arabicus, omnes res ante eorum facies sunt *vanæ in omnibus eorum negotiis*. Identifi-

Justi
quam
certi de
sua jus-
titiâ?

Vers. 2.

dem enim operum hominis, rerumque omnium vanitatem inculcat Ecclesiastes Verum Biblia Hebr. quasi omnia habent *הכל האכל*, non *הכל* habet. Quare Noster *omnia ante faciem eorum*, optime cum Symmacho, ut solet, interpretatus est: « Sed omnia in futurum servantur incerta. » Nam, ut dixi vers. 1, *ante eos idem est quod*, eos loco vel tempore antecedit, ideoque eorum conspectum et cognitionem fugit, ac proinde eis est incognitum et incertum, quale est id quod futurum est; hoc enim quasi a fronte nos in Dei præsencia antecedit, nosque quasi subsequentes, ut ad illud perveniamus, exspectat. Hoc ergo est *ante eos*, id prævertit et præcurrit eorum cognitionem; præcurrit, inquam, tum ad Dei præscientiam et providentiam, tum ad Dei iudicium, ut ibi homines reos præstoleatur, ac sotes vel insotes ostendat. Unde Chaldaeus vertit, *omne in Dei providentia decretum est ut sit ante eos*. Alii repetunt *non*, quod præcessit, *q. d.* Opera hominum non sunt ante faciem eorum, id est non cognoscuntur ab eis qualia sint, bona an mala. Verum hoc duriusculum videtur. Sic incerta et dubia nobis manet pœnitentia et salus Salomonis, Tertulliani, Origenis, Berengarii et plurium talium. Sic Doctor ille Parisiensis, qui ab omnibus habebatur probus, mortuus ex feretro publice se improbum proclamavit, dicens: « Justo Dei iudicio condemnatus sum; » qua voce percussus S. Bruno cum sociis in Carthusiam secessit. Porro recentiores hic varie ex Hebræo vertunt, et explicant Arias et Guarinus, *amorem et odium nescit homo omnium qui ante eos sunt*. R. Salomon: *Iusti vident opera sua ante oculos proposita, ex iisque sciunt se esse justos, cum id carnales et impii nesciant*. David de Pomis vertit, *omnia in facie eorum, q. d.* Ex facie et vultu liquet et lucet probitas hominis vel improbitas, Alii, *q. d.* Etsi homo omnia habeat ante oculos, tamen nescit discernere inter bonum et malum, odium ab amore, signa probitatis ab improbitate. Alii aliter. Ita nimirum in multa abeunt, qui a Vulgata, id est a veritate deviant.

EO QUOD UNIVERSA ÆQUE JUSTO ET IMPIO. — Ratio hæc, ut dixi, non plena et adæquata, sed partialis est et inadæquata, communis tamen, et oculis mentibusque hominum obvia, ideoque illam præcæteris assignat Salomon. Iusti enim ex aliis signis, puta ex interno conscientie et Spiritus Sancti testimonio, ex bonis operibus, ex affectu pio in Deum conjectant et quasi cognoscunt se esse justos et amore Dei dignos. Verum hæc interna sunt, nec oculis hominum patent, ac ipsis iustis sæpe æque incerta sunt atque externa, puta externi eventus prosperi vel adversi. Sicut enim hi impio æque obvieniunt ac pio, sic et illi. Impii enim sæpe nullos sibi faciunt peccati scrupulos: sed plane sibi videntur in conscientia tranquilli, ac amant Deum et res pias amore quodam humano et naturali, atque ex eodem dant eleemosynas, suntque benefici in omnes, et tamen sunt in statu

peccati mortalis. Unde liquet hæc signa interna, æque ac externa esse incerta, dubia et ambigua. Vide Franciscum Suarez, tom. III *De Gratia*, lib. IX, a num. 14 ad 18, sed maxime num. 18, ubi exacte expendit *ante eos quod*. Porro Hebraice est, *unus est eventus justo et impio*; Chaldaeus hoc et præced. ita reddit, *omne ex providentia pendet, atque ex celo decretum est*; Complutenses, *ex sidere* (sed hoc favet astrologis iudiciariis, quos Ecclesia reprobat) *decretum est quod futurum est, ut fiat omnibus eventus unus innocenti et peccatori*.

Dices: Deus, *Levit. xxvi*, et alibi sæpe promittit Hebræis eventus prosperos, puta victoriam, pacem, copiam frugum, si legem suam servent sintque pii; sin eam violent sintque impii, minatur eis bellum, famem, pestem omneque malum; ac utrumque uti promisit, ita reipsa eis præstitit: quomodo ergo unus est eventus justo et impio? Respondeo primo: Pro eventus hebraice est *מקרה* *micre*, id est accidens, occursum, eventus, de qua voce dixi cap. 1, 14. Jam per accidens, intellige id quod communiter accidit, qualis est mors, morbus, fames, sitis, frigus, æstus, etc. Hæc enim tam piis accidunt quam impiis. Unde Campensis vertit, *cunctæ res eodem interibunt modo, nec quidquam ab interitu liberum est*. Nam per eventum maxime hic intelligi mortem patet ex sequentibus: « Nemo est qui semper vivat, » etc., et ex dictis cap. 11, 14, et cap. 11, 19. Identidem enim hanc mortis vanitatem et ærumnam extremam, tam piis quam impiis communem, refricat et inculcat. Respondeo secundo: Illa promissa Hebræis facta *Levit. xxvi*, et alibi, spectant, non tam singulos seorsim, quam totum populi cœtum, ut si is coleret Deum, non idola, ejusque leges servaret, Deus daret ei pacem et rerum abundantiam; si eas violaret, coleretque idola, puniret eum peste, fame et bello. Quare si major pars populi coleret idola, Deus in totum populum mittebat pestem, famem, vel bellum, quæ tam pios, utpote qui erant pars istius reipublicæ et populi noxii, quam impios affligebant. Itaque tunc quoque unus erat eventus justo et impio: nec enim fames, nec pestis, nec bellum discernit pium ab impio, sed promiscue obvios quosque invadit. Sicut in excidio urbis pii æque ac impii spoliantur, capiuntur, necantur. Sic enim in prælio tam occisus est pius Josias, quam impius Achab, III *Reg. xii*, 34, et II *Paral. xxxv*, 23. Respondeo tertio: Sæpe Deus in lege veteri piis separatim prospera, ut fruges et opes in præmium pietatis largiebatur, eadem impiis negabat in pœnam impietatis, at non semper; sed prospera impiis, adversa piis immittebat, uti Davidi persecutionem Saulis, Danieli Babyloniorum, Susannæ senum, Machabæis Antiochi, Eliæ et Prophetis Jesabelis et idololatrarum, quia tum majoribus bonis patientiæ, martyrii et gloriæ æternæ eos cumulabat. Unde tunc quoque una ex parte idem, sed alia ex parte adversus plane erat eventus pio, quam esset

impio. Porro Hebræi hanc gnomen arctant ad Noe et Pharaonem socerum Salomonis, narrantque eundem eventum accidisse justo Noe et impio Pharaoni, scilicet claudicationem : Noe enim, cum ex arca exscendisset, casu cecidisse factumque claudum; Pharaonem quoque, cum in throno Salomonis sederet, velletque descendere, prolapsum claudicasse; sed hæc sunt nœniæ et fabulæ Rabbīnorum.

Minus inepte iidem antitheses sequentes ita discernunt, ut justus et impius spectetur in opere, mundus et immundus in corpore, bonus et peccator in corde, perjurus et verum dejerans in ore, sacrificans et sacrificia contemnens in fide et religione. Verum nimis minutim hæc distinguunt, cum omnia sint quasi synonyma et epitheta justi ac impii. Ex hoc loco S. Thomas, II, *Quæst.* CXIV, art. 10, probat bona temporalia per se sub meritum non cadere, sed tantum qualenus referuntur et conferunt ad beatitudinem. « Ut sicut jurans, sic et qui juramentum timet, » id est fugit et cavet ne aliquando pejeret : *jurans*, id est pejerans, qui enim crebro jurat, et assuescit ad quidvis jurandum, necesse est ut sæpe pejeret; imo semper pejerat, quia jurando temere quidvis sine discrimine veri vel falsi, semper periculo pejerandi se exponit. Adde Hebræos carere verbis compositis, ideoque pro iis uti simpliciter; נִשְׁבַּע *nisba* ergo, id est *juro*, significat quoque *pejero*, *dejero*. Sic *Zachar.* cap. v, 3, dicitur : « Jurans judicabitur, » hoc est pejerans damnabitur. *Dejerat*, id est jurat; *dejerare* enim est per Deum jurare, vel sancte jurare, ait Donatus. Unde illud *Comici de Casina* : « Per deos omnes et deas dejeravit. » Hinc subinde *dejerare* est jurare ac promittere aliquid cum contestatione, ut I *Reg.* cap. XX, 17 : « Addidit Jonathas dejerare David. »

Vers. 3.

3. HOC EST PESSIMUM INTER OMNIA, QUÆ SUB SOLE FICIUNT, QUIA EADEM CUNCTIS EVENIUNT; ENDE ET CORDA FILIORUM HOMINUM IMPLENTUR MALITIA, ET CONTEMPTU IN VITA SUA, ET POST HÆC AD INFEROS DEDUCENTUR. — Thaumaturgus et Olympiodorus censent hæc esse verba stultorum et impiorum. Melius S. Hieronymus et alii censent esse ipsius Ecclesiastis. Iterat enim et confirmat quod dixit vers. præced., *q. d.* Res pessima, id est valde noxia et molestissima est, quod eadem obveniunt piis et impiis, indeque homines impleantur malitia et contemptu, ut pietatem, quin et Deum contemnant, itaque ad inferos detrudantur. *Pessimum* ergo hic proprie accipi potest, *q. d.* Pax piorum et impiorum eventus, multorum scelerum est occasio. Ita S. Hieronymus, Bonaventura, Hugo, Dionysius et alii; vel improprie *pessimum*, id est molestissimum, quod pios valde affligit. Sic *Matth.* VI ait Christus : « Sufficit diei malitia (id est molestia et afflictio,) sua. »

Pro contemptu hebraice est חֲלוּלוֹת *holeloth*, id est *insania*, ut vertit Pagninus; *tesania*, ut Vatablus; *trictis*, ut Cajetanus. Septuaginta, περιπατεῖς,

id est *circumlacione*, hallucinatione, vita errabunda, erratione ac turbatione mentis ob externas cogitationes et curas, ait Budæus. Thaumaturgus, *erroribus et fraudibus*; Olympiodorus, *huc et illuc in circuitu ambulant, nec desistunt fatigari*; Aquila, πλανῶν, id est *errore*; Symmachus, ἀβελειῶν, id est *procacitate*, ait S. Hieronymus. Alii, *vana exultatione et gloriatione*. Vide dicta cap. I, 17. Notat impietatem et stultitiam hominum usque ad insaniam, qui « lætantur cum malefecerint, et exsultant in rebus pessimis, » *Prov.* II, 14, et excusant « excusationes in peccatis, » *Psalm.* CXL, 4; quia procaciter malum operantur, in eoque gloriantur, quasi numinis contemptores.

POST HÆC AD INFEROS. — Hebraice, *post hoc ad mortuos*, id est ad statum locumque mortuorum, puta ad inferos; ad illos enim tempore Salomonis omnes mortui descendebant, *q. d.* Impii vivunt adeo insolenter, ut de morte non cogitent quasi semper victuri, et nunquam morituri; itaque cum minime cogitant, imparati morte abripiuntur, descenduntque ad inferos, ut malitiæ suæ dent pœnas in gehenna. Ita Chaldæus : *Et post*, inquit, *dies hominis servatur ei, ut corripatur cum mortuis juxta judicium peccatoris.*

4. NEMO EST QUI SEMPER VIVAT, ET QUI HUIUS REI VERS. 4.

HABEAT FIDUCIAM : MELIOR EST CANIS VIVUS LEONE MORTUO. — S. Hieronymus more suo secutus est Symmachum qui clare vertit, *quis enim in æternum potest perseverare vivens?* « cum, ait S. Hieronymus, subito rapiamur interitu, et dum ignorat homines ad inferna descendant. » Explicat hic eventum piis et impiis omnibus maxime communem, scilicet mortem, quæ ad oculum ostendit rerum omnium vanitatem, nam omnia facit mori et evanescere; unde mortis ideam et effectus hic graphice depingit usque ad vers. 7. Hebræa ad verbum habent, *quia cuius quod sociabitur ad omnes viventes, est spes?* utique nullius, *q. d.* Nullus est qui speret se socium et coævum fore omnibus viventibus, hoc est, ut clare vertit Noster, *nemo est qui semper vivat, et qui huius rei habeat fiduciam.* Pro יִחְבַּר *iechubbar*, id est *sociabitur*, nonnulli Codices per metathesin legunt יְבוּחַר *iebuchar*, id est *eligitur*; unde cum Pagnino veritas, *quia cui electio inter omnes viventes est spes?* Electus enim in Scriptura vocatur juvenis robustus, cuius electa, id est florida, et vegeta est ætas, *q. d.* Cui juveni est spes, quod semper manebit in flore et robore ætatis juvenilis? utique nulli; cum versetur inter viventes, sed mortales, qui omnes cum tempore senescunt et flaccescunt (1).

(1) Maurer, tamen si quis associatur ad viventes, si quis in vita est, est spes, is spem habere, aliquam rem futuram adhuc expectare potest; nam ad canem vivum quod attinet, is melior est, quam leo mortuus. Rosenmullerus, nam quis est qui eligatur (iebouchar), vel, nam quis est quem eligat (iebechar) Deus, ut scilicet non ad mortuos abeat, communi mortalium sorte exemptus? Omnibus viventibus est spes, nam cani vivo melius est, quam leoni mortuo.

Porro Chaldaeus verlit, *etenim quis est vir qui associabitur omnibus verbis legis? ad acquirendam vitam venturi saeculi est illi spes*. Recentiores more suo dum ex Hebræo novas cudunt versiones, a sese invicem et a Vulgata, et a vera Salomonis mente in varia vagaque abeunt. Thaumaturgus censet hæc dici in persona impiorum, qui censent animam interire cum corpore, ideoque viventem, licet obscurus is sit et squalidus, mortuo esse anteponendum. Melius Olympiodorus censet hic agi de impiis, quos paulo ante dixit in morte ad inferos descendere. Causam hic subdit, eo quod nullus sit, qui semper vivat, sed omnes mori debeant, ac post mortem ad inferos descendere. Aut, *q. d.* Impii cum moriuntur inter justos, qui soli, licet mortui, vivere censendi sunt, locum non habebunt in aeterna vita. Optime de omnibus tam piis quam impiis accipias, *q. d.* Nemo prorsus hominum est, qui semper vivat, sed omnibus incumbit fatalis eventus, puta mors. Unde S. Hieronymus, Albinus, Bonaventura, Lyranus, Hugo, Dionysius et cæteri censent hæc dici ex persona et mente Salomonis. Hæc meditans S. Hieronymus, et mortuæ S. Paulæ applicans in ejus epitaphio, gemens exclamat: « O mortalium fragilis et caduca natura, et nisi Christi fides nos extollat ad cælum, et aeternitas animæ promittatur, cum bestiis ac jumentis corporum una conditio est, idem occubitus justo et impio! »

MELIOR EST CANIS VIVUS LEONE MORTUO. — Hebræa, *melius est cani vivo quam leoni mortuo*. Ita Symmachus. Est parabola, quæ grammaticè in cortice litteræ significat animal quodlibet, licet vilissimum, qualis est canis, si vivat, nobilior esse animali præstantissimo, qualis est leo, si mortuum sit. Parabolice vero per hoc significatur hominem vilissimum, si vivat, præstare homini præstantissimo, si mortuus sit; qua ratione dixit S. Augustinus, vivam muscam, vel culicem, aut pulicem unum nobiliorum esse cælo, quia prædita sunt anima et vita, qua caret cælum, ut superius dixi. Hinc canis qui metuit leonem vivum, illi mortuo insultat, allatrat, laniat, devorat: sic et vilissimi mortalium mortuos, licet tyrannos et reges potentissimos, dicteris allatrare et mordere non verentur. Hinc illud: « Leoni mortuo insultant lepores. » Et Comicus: « Mortuus pluris pretii, quam ego sum. »

Quæres, quo nexu hæc parabola cum præcedenti cohereat? Respondeo *primo*, posse referri ad impios, quos vers. præced. dixit *ad inferos*, Hebraice, *ad mortuos* descendere, *q. d.* Impii, etiamsi in hac vita epulentur et triumphent, tamen mox

ratione conditionis. Cani, abjectissimo Hebræis animali, opponitur fortissimum et præstantissimum animal. Alii parenthesis includunt priorem hujus versus partem, ita: (*Nam quis est qui eliget, ambiet ad omnes vicentes, id est, semper esse inter viventes, semper vivere? Num talis confidentia, spes alicui inest*). Deinde, quod sequitur referunt ad finem vers. 3: *Alqui cant mortuo*, etc.

moriuntur et ad inferos descendunt, tumque eorum vita in mortem, id est felicitas in summam miseriam convertitur; quia sicut canis vivus melior est leone mortuo, ita vilissimum mortalium præstantior est impiis, quantumlibet divitibus et potentibus, si hi moriantur, ille vivat. In morte enim finitur omnis eorum opulentia et potentia: sicut enim leo, generosus licet, moriens in cineres et vermes abit; sic et reges ac tyranni, qui proinde nil post se relinquunt nisi splendidum sepulcrum, vel nisi suam pellem, uti facit leo. Unde illud: « Leoninæ exuvia. »

Secundo, generalius referas ad vers. 2: « Unversa æque eveniunt justo et impio; » inde enim omnia hæc contexuntur, *q. d.* Summa vanitas rerum humanarum est, quod idem eventus obveniat pio et impio, cujus exemplum clarum est in morte: hæc enim certo utrique obvenit. Nemo enim prorsus est qui semper vivat, et qui hujus rei habeat fiduciam. Quanta autem hæc sit vanitas, quantumque vivens præstet mortuo, et vita morte, liquet ex eo quod canis vilissimus, si vivat, melior sit leone, qui rex est animalium, si mortuus sit.

Tertio, hinc educit quam magnificanda sit vita, ac bene collocanda, et in lætitia bonisque operibus expendenda, cum mors homini omnem lætitiæ omnemque operandi facultatem adimat. Unde vers. 10 concludit: « Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erit apud inferos, quo tu properas. » Canis enim in operando, currendo et venando acer est, solers et providus, adeo ut, cum satur est, futuræ fami provideat, et ossa quæ supersunt recondat, eaque in terra defodiat; quæ esuriens deinde effodit et rodit. Idem faciat sapiens.

Quarto, hinc resolvitur quæstio, qua nonnulli querunt quis honorabilior sit rex, princeps, Episcopus, Pontifex, præteritus, an præsens; et uter alteri in loco et cultu sit antefendus? v. g. Si ad vitam rediret Carolus V, an antefendus foret Philippo IV, regi præsentis? Respondendum enim negative, quia Carolus jam defunctus est uti vita sic et regno; quare amplius non est rex, nec imperator. Rex autem est Philippus IV, ille ergo colendus est ut rex, non Carolus. Mors enim succidit uti vitam sic et regnum, regiamque dignitatem et cultum. Hæc est vanitas regum rerumque omnium in hoc orbe; sic transit gloria mundi: « Melior est canis vivus leone mortuo. »

Tropologice, canis est peccator in hac vita, potens pœnitere et evadere sanctissimus, cujus proinde scrs melior est sorte leonis, id est, cui in morte omnis bene agendi tempus et occasio præciditur. Ita S. Hieronymus et ex eo Albinus et Salonijs. Canis enim est rixosus, vorax et luxuriosus; unde notat deditos rixæ, gulæ et luxuriæ, qui excitati a Deo, vocationi ejus obsequuntur, et pœnitent, sicut canis hero fidissimus et obsequen-

Tropologice canis est peccator; leo justus.

tissimus est. Audi S. Hieronymum, qui in veteri versione aliter vertit, aliterque dispungit, scilicet *fiducia* vel confidentia combinat cum cane et leone : « Confidentia, inquit, est quoniam canis vivens melior est leone mortuo; » quod sic ad litteram explicat : « Quia supra dixerat, cor filiorum hominum impleri malitia et procacitate, et post hæc omnia morte finiri, nunc eadem complet et repetit, donec vivunt homines, eos posse fieri justos, post mortem vero nullam boni operis dari occasionem. Peccator enim vivens potest melior esse justo mortuo, si voluerit in ejus transire virtutes : vel certe eo qui se in malitia, potentia, procacitate jactabat, et mortuus fuerit : melior potest quis pauper esse et vilissimus. Quare ? quia viventes, metu mortis possunt bona opera perpetrare ; mortui vero nihil valent ad id adjicere quod secum semel tulere de vita : et oblivione obvoluta sunt omnia, juxta illud quod in psalmo xxx scriptum est : Oblivioni datus sum, tanquam mortuus a corde. »

Rursum Olympiodorus exponit, *q. d.* Justus, licet pauper, vilis et abjectus, præstat superbissimis regibus, qui, dum viverent, omni gloria præcelluerunt. Sic Lazarus mendicus, cujus ulcera lingebant canes, melior fuit divite Epulone, quia ille ab angelis in sinum Abrahamæ deductus est, hic sepultus in inferno.

Tertio, alii exponunt, *q. d.* Justus vivens, licet minimus et abjectissimus, præstat justis magni nominis et famæ jam mortuis, quia in vita strenue operando eos meritis et fama superare potest. Huc accedit Hebræus interpres S. Hieronymi, qui ipso teste ex Rabbiniis sic exponebat, *q. d.* Utilior est doctor, licet indoctus, si adhuc vivat et doceat, præceptore perfecto, si is mortuus sit, etiam Mose : licet hæc ejus expositio minus probetur ipsi S. Hieronymo.

Quarto, optime hæc paræmia adaptatur peccatoribus pœnitentibus, sed ferventibus et innocentibus, sive justis, sed remissis et tepidis ; canis enim immundus est, sed acer et fervens : leo vero mortuus typus est remissi et languidi, ut sensus sit, *q. d.* Melior est peccator, sed fervens in pœnitentia, quam justus vel innocens, remissus in sua justitia, et præfidens torpensque in sua innocentia, juxta illud S. Gregorii : « Plerumque gratior est Deo fervens post culpam vita, quam securitate torpens innocentia, » uti patet in Paulo, Matthæo, Magdalena et similibus, qui multos innocentes sanctitate longe superarunt ; atque universim gentiles conversi ad Christum, Judæos fide et virtute altissime transcenderunt : unde S. Hieronymus sic explicat, *q. d.* Melior est gentilis vivens Christo, quam Judæus mortuus Deo. Jam enim Judæorum, quorum insigne et stemma erat leo, *Genes. cap. XLIX, 9*, religio, fides, lex per Christum mortua et mortificata sunt. Accedit Drogo Cardinalis Ostiensis, *serm. 1 De Sacram. Domin. Pass.*, paulo ante medium, tom. XII *Biblioth. SS. Pa-*

trum : « Melior est canis vivus leone mortuo, hoc est, inquit, melior est canis, id est pœnitens humilis, vivens Deo, mortuus mundo, quam leo, id est, superbus reprobus, mortuus Deo, vivens sæculo. »

Symbolice S. Eucherius, *De Spiritual. form. cap. v* : Leo mortuus, ait, est cacodæmon, cui nulla est spes vitæ et salutis ; canis vivus est peccator, sed qui converti et sanctificari potest, ideoque spem felicitatis habet. Accedit Lyranus : Canis vivus, ait, est exosus, dicax et mordax, qui dum vivit, monitis metuque mortis corrigi potest. Leo mortuus est superbus et tyrannus defunctus, cui nulla superest spes correctionis et salutis. Petrus Blesensis, *serm. 30*, applicat conversioni S. Augustini, qui cum de philosopho et oratore, ac doctore erroris, evasit doctor veritatis, ac custos Dominici gregis, factus est de leone mortuo canis vivus. Canis enim est vigil, latrans, sagax, fidelis, lingua medicus : talis quoque fuit S. Augustinus. Addit S. Augustinum jam conversum non desiisse esse leonem, licet mortuum, hoc est mortificatum a Samsone, puta a Christo : unde in ejus ore mellis repertum fuisse favum regularis et religiosæ doctrinæ, *Judic. xiv, 8*. Denique S. Augustinus in Quæstionibus ex utroque testamento, *Quæst. XXXIX*, explicat, *q. d.* Melior est gentilis quam apostata a fide. Audi eum : « Melior est canis vivus leone mortuo, quia sicut leo omnibus feris fortior est, ita christianitas omnibus sectis. Si quis ergo ab hac destiterit, amittit salutem, ita ut deterior gentili sit. Potest enim fieri ut credat gentilis et acquirat salutem, quam perdidit apostata ; quia deterius est amisisse salutem, quam non habuisse : canem autem gentilem significatum ostendit Salvator dicens : Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus, » *Matth. xv*. Porro melior est gallina mortua cane vivo, quia illa in vita despecta, post mortem honoratur : nam infertur mensis regum et principum ; hic vero vivus charus est hero, at mortuus in sterquilinum abjicitur. Ita justus in hac vita despectus post mortem honoratur, nam inferuntur aulæ mensæque Dei in paradiso ; impii vero in vita honorati, post mortem ab omnibus despiciuntur, et in barathrum tartari præcipitantur. Vicissim leo mortuus melior est cane vivo, puta Christus, qui est leo de tribu Juda, occisus fortior est Cerbero, sive cane infernali, puta diabolo, quia eum catenis alligavit, ac morte sua mortem occidit, infernum clausit, cælum reseravit, juxta illud *Osee xiii, 14* : « Ero mors tua, o mors, morsus tuus ero, inferne. » A poetis enim canis in inferno ponitur trium capitum, immanis magnitudinis, ideoque vocatur triceps Cerberus quasi *καταβόρετ*, id est *carnem vorans*, quem describit Virgilius, VI *Æneid.* Hinc et sancti defuncti, qui sunt quasi leones et ursi mortui, meliores, feliciores et potentiores sunt canibus vivis, id est hominibus dicacibus et profanis : qua de

Symbolice, leo mortuus est dæmon.

Christus leo præstat Cerbero.

Canis vivus est pœnitens fervens ; leo mortuus est justus torpens.

S. Ursi
exem-
plum.

re audi exemplum memorabile. S. Ursus Episcopus Fanensis (quæ civitas est insignis in Pentapoli Umbriæ) religiose colitur in ea urbe et diœcesi die 15 maii, quo cum omnes vacent ab operibus, solus bubulcus in agro Fanensi deprehensus fuit arans fundum : unde admonitus cur festum violaret S. Ursi civitatis patroni, cum irrisione respondit impudenter : « Si ipse est ursus, ego sum canis ; » non distulit ira Dei condignum blasphemio inferre supplicium, nam illico ipse velut alter Core, Dathan et Abiron, solo dehiscente, cum aratro et bobus terræ hiatu absorptus est eo loci, ubi nunc dicitur Villa Rosciani, ubi adhuc inexplebilis voraginis monstrantur vestigia. Atque exstat in publicis tabulis hujus miraculi fides, quod et traditione continua a patribus acceptum, usque hodie communi omnium Fanensium ore celebratur. Denique tanta est vis humilitatis, ut humilem qui se estimat canem non vivum, sed mortuum, præstantiorem faciat leone non mortuo, sed vivo, puta superbo. Hoc opus Dei est admirandum, ita scilicet ut verus humilis, qui se canem mortuum et prorsus inutilem putat, hac existimatione, non in pusillanimitatem cadat, sed magna et mirabilia opera faciat : superbus vero qui se fortitudine jactat, animi pusillanimitate pressus nihil eximium molitur ; et si aggressus fuerit, id nequaquam perficiat.

Vers. 3.

5. VIVENTES ENIM SCIUNT SE ESSE MORITUROS, MORTUI VERO NIHIL NOVERUNT (Arabicus, non reperiuntur) AMPLIUS, NEC HABENT ULTRA MERCEDEM : QUIA OLIVIONI TRADITA EST MEMORIA EORUM. — Tigurina, quia memoria eorum deleta est. Hæc gnome apte nectitur præcedenti, probat enim canem vivum præstare leone mortuo, ac vitam præstare morte, ex eo quod mors homini cum vita adimat omnem cognitionem, omnem gustum et sensum, omnem mercedem et meritum, quibus pollet hæc vita. Est ergo hypotyposis, sive viva descriptio mortis, ejusque effectuum et damnorum, ad hoc inducta, ut homo vivens cogitet se brevi moriturum, ideoque in voluptates se non effundat, sed eas refrenet cogitatione mortis, usque ad mortem et judicium ac cœlestem gloriam, velut finem sibi præstitum honeste vivendo, et sanctis operibus vacando, se præparet. « Quia viventes, ait S. Hieronymus, metu mortis possunt bona opera perpetrare ; mortui vero nihil valent ad id adjicere quod semel secum tulere de vita. » Porro Thaumaturgus, et ex eo S. Hieronymus ac Titelmannus, censent ab hoc versu usque ad 11, loqui Salomonem in persona non sua, sed epicureorum et atheorum, qui censent animam hominis cum corpore interire ; ideoque dum vivunt in omnes voluptates et scelera se effundunt, dicentes : « Comedamus, et bibamus : cras enim moriemur, » Isai. xxii, 13. Verum quia nil tale hic Salomon significat, atque in vers. proxime præced. et sequent. in sua persona loquitur, quibus hic versus et sequens plano tenore respondet, di-

cendum videtur eum hic ex sua mente loqui, quod etiam mox probat S. Hieronymus ; alioqui enim de aliis Scripturis, idem passim dicere liceret, et sic Scripturarum auctoritas passim valde redderetur incerta.

Sed quomodo ait : « Mortui vero nil noverunt amplius ? » Cajetanus explicat in sensu formali, puta, mortui nil sciunt, quia cognitio est vita et vitalis actio. Verum hoc nimis subtile est et argutum. Dico ergo primo, id verum esse, quia mortui naturaliter sciunt, vel scire possunt ea quæ hic geruntur, v. g. de filiis suis, de domibus, opibus, officiis, etc., quæ hic reliquerunt, cui non repugnat etiam in limbo olim illos ea scire potuisse revelante Deo, vel angelis, vel hominibus, qui hinc ad eos decedunt.

Mortui
nil
sciunt,
quo sen-
su ?
Resp.
primo.

Secundo, mortui nil noverunt, id est nullum habent sensum, vel gustum voluptatum et rerum hujus vitæ non sentiunt, non experiuntur, non gustant illa quæ senserunt et gustarunt in hac vita ; præsertim quia anima corpore soluta jam nec gustum, nec sensum habet, sed instar Angeli tota spiritalis est, nec nisi mente utitur ad intelligendum res spirituales alterius vitæ. Ita S. Bonaventura : « Nesciunt, ait, quæ sunt in hoc mundo, non recordantur vel curant, nec afficiuntur ad ea, neque quod paulo post scribitur, habent partem in hoc sæculo, et in opere quod sub sole geritur. » Porro, anima separata a corpore magis apta est intelligere, quam dum esset conjuncta corpori, quia corpus hebetat mentis et intellectus operationes. Unde angeli, quia corpore carent, toti sunt intelligentes et perspicaces. His similis est anima separata, juxta illud Christi : « Erunt sicut angeli Dei in celo, » Matth. xxii, 30. Anima enim ex se est substantia spiritalis et intellectualis ; cujus operatio propria est intelligere, sed retunditur in corpore per sensus et corporeas sensationes, quibus soluta et expedita, libere totam se dat intellectioni. Unde S. Hieronymus, epist. 61 ad Pammachum, contra errores Joannis Hierosol. « Non possumus, inquit, incorporalem et æternam animam, in modum glirium immobilem torpentemque sentire. » Quia et Cyrus apud Xenophontem, et Cicero, lib. De Senectute : « Mihi, ait, nunquam persuaderi potuit, tum animum esse insipientem, cum ex insipienti corpore evassisset. » Vide S. Thomam, I part. Quest. LXXXIX, et Scholasticos in IV, dist. 45, ac nostros Conimbricenses, tract. De Anima separata, disput. 5, art. 1, ubi docent animam separatam per species, tum in vita acquisitas, tum potius in separatione a Deo infusas, posse distinctim cognoscere omnes res naturales, puta cuncta sensibilia : item seipsam, suosque actus internos ac potentias ; ad hæc alias animas, quin et angelos, eorumque naturales proprietates et operationes, exceptis cordium cogitationibus utpote ex suo genere occultis. Hoc enim illius naturæ spiritali connaturale, et quasi debitum videtur. Porro

Secundo.

Anima
separata
scit om-
nes res
natura-
les.

Anima damnata scit tantum sua tormenta.

animæ damnatæ in inferno non cognoscunt nisi sua tormenta, et illa quæ tormenta adaugent, uti Dei in se iram, dæmonum furorem, præteritas voluptates et scelera, quibus has pœnas sibi accersiverunt. Unde Lyranus, Hugo et Dionysius sic explicant, *q. d.* Mortui, id est damnati, nil boni noverunt amplius. Animæ vero in purgatorio cognoscunt suum statum, certæque sunt de sua salute. Unde Deum jugiter amant et laudant: parentum vero vel amicorum in hac vita viventium eventus, pericula, actiones, orationes non cognoscunt, nisi angeli eas illis revelent, vel morientes eis nuntient. Quare ordinarie frustraneum est illas invocare, uti docet D. Thomas, II. II, *Quæst.* LXXXVIII, art. 11, ad 3, et magis diserte Franciscus Victor in *Relect.* Orant tamen pro nobis nostrisque necessitatibus, quas in genere, utpote eas dum viverent experti, cognoscunt. Unde Jeremias degens in limbo Patrum visus est Judæ Machabæo orare pro Judæis, quin et Judæ dedit aureum gladium, promittens ei victoriam contra Nicanorem, II *Machab.* xv, 12; ac anima S. Severini, æque ac Paschasii in purgatorio existens operabatur miracula, quæ recensent S. Gregorius, IV *Dial.* cap. xl, et B. Petrus Damianus, *epist.* 13, cap. vii. Animæ denique beatæ, quæ fruuntur Deo, in eo res nostras, ac præsertim orationes cognoscunt. Unde utile et sanctum esse eas invocare, uti contra Lutherum docet fides Ecclesiæ. Vide Bellarminum, lib. I *De Sanct. beat.* cap. xviii et xix.

Anima beate sciunt omnia in Deo.

Mystice Chaldæus sic vertit, *quoniam justi norunt quod, si peccaverint, futuri sunt ut reputentur ut mortui in seculo venturo; propterea custodiunt vias suas, et non peccant: quod si peccant, convertuntur in penitentia; et peccatores nesciunt quidquam boni de seculo venturo, et non est eis merces bona post mortem eorum: etenim oblivioni data est memoria eorum inter justos.* Huic affinis est explicatio Olympiodori qui tamen de hac vita, non de futura explicat: «Viventes, inquit, quorum intellectus humore vivido irrigatur, cum secum reputant temporarium esse hujus vitæ curriculum, officiose vivunt, confirmati spe vitæ æternæ; qui vero in peccato mortui sunt, ignorantia nebula occupati, vivunt sine ratione, pecorum more.» Ubi nota vitam hanc caducam et brevem non aliud esse quam cursum ad mortem, et per eam ad immortalitatem: quare qui id nescit, vel non cogitat aut curat, is non tam vivens, quam vita privatus censendus est. Unde *vivens* hic definitur, *qui scit se moriturum.* Cogitatio ergo mortis homini innata est, et quasi manans ab intrinseco animæ et vitæ, ut proinde jugiter eam homo præsentem habere, imo in sinu mentis gestare debeat, eaque se ad omnem virtutem, et heroica facinora incitare et perurgere. Hinc Plato philosophiam definiit esse meditationem mortis. Idipsum reipsa ostendit noster B. Franciscus Borgia, cujus vita non aliud fuit, quam conti-

nua mortificatio et commentatio mortis et inferni.

NEC HABENT ULTRA MERCEDEM. — Tigurina, *præmium*, Campensis, *pretium*, intellige hujus vitæ, *q. d.* Dum viverent, laborabant, laborisque sui mercedem percipiebant in lucris et voluptatibus hujus vitæ, at post mortem nihil eorum habent; habent tamen mercedem alterius vitæ, vel in cælo, vel in inferno, quam sibi in hac vita bene vel male operando promeruerunt. Hunc esse sensum liquet ex conclusione, quam ex hac gnome infert vers. 7: «Vade ergo, et comede cum lætitia panem tuum,» etc., *q. d.* Utere, fruire laboris tui mercede in hac vita, nam post eam non licebit ea frui. Unde Campensis vertit, *neque sunt apud vivos ullo amplius in pretio.*

Rursum, *non habent ultra mercedem*, id est meritum, puta tempus merendi mercedem gloriæ cælestis, *q. d.* Mortui non habent ultra tempus merendi, et comparandi sibi mercedem in cælo. Unde Arabicus vertit, *non eis convertentia*, id est tempus pœnitendi et convertendi se. Est metonymia, ponitur enim effectus pro causa, puta merces pro merito. Meritum enim est mercedis meritum, ac vicissim merces est meriti merces. Hac gnome confutatur error Origenis, dicentis pœnas damnatorum, æque ac gaudia beatorum non fore æterna, ac proinde posse tam angelos demereri et damnari, quam damnatos mereri et beari; et error Lutheri, qui censuit animas in purgatorio, utpote imperfectas, per patientiam et impatientiam pœnarum mereri, vel demereri, quod valide confutat Bellarminus, lib. II *De Purgat.* cap. II. Igitur vitæ finis est merendi terminus. Vita enim est via et stadium, in quo viator decurrit, laborat et meretur; quo emenso, non restat amplius currendi merendique locus et tempus, uti variis similitudinibus docet S. Scriptura *Eccli.* xiv, 17, et xviii, 22; *Joan.* ix, 4; *Luc.* xvi, 2; II *Cor.* v, 10; *Galat.* vi, 10.

In Hebræo pulchra est paronomasia: *Mortui non habent ultra זכר זכר sachar*, id est mercedem, quia non habent זכר זכר zecher, id est memoriam, *q. d.* Viventes non habent memoriam mortuorum, sed eorum obliviscuntur; unde nullam eis mercedem hujus vitæ persolvunt, habent enim eos velut vita functos et mortuos, et non existentes in hoc orbe. Hinc status et regio mortuorum in Scriptura vocatur דומה דומה *duma*, id est *silentium*; item terra oblivionis, *Psal.* lxxxvii, 13; idque reciproce, quia tam viventes mortuorum, quam mortui viventium obliviscuntur. Unde illud Sibyllæ, VI *Eneid.*:

Lethæi ad fluminis undam,
Securos latices et longa oblivio potant;

זכר enim Græcis est oblivio; unde Lethæum, id est, *obliviosum flumen*, apud inferos statuunt poete, cujus latices cum quis gustarit, omnium

Error Lutheri anima in purgatorio mereri.

rerum præteritarum obliviscitur, de quo Lucas, lib. IX :

Quem juxta Lethes tacitus perlabitur amnis,
Inferni (ut fama est) tradens obliviam venis.

Lethi e-
tyrna. Hinc et mors Latinis dicitur *lethum* a *leo*, inquit Priscianus, quo veteres usi sunt pro *deleo*, quia mors omnia delet; vel, ut Varro et Festus, a *λεθη*, id est oblivione quam inducit.

Vers. 6. 6. AMOR QUOQUE, ET ODIUM, ET INVIDIE SIMUL PERIERENT, NEC HABENT PARTEM IN HOC SÆCULO, ET IN OPERE QUOD SUB SOLE GERITUR. — Pro *invidia* hebraice est *כַּיְנָס* *kina*, quod cum Septuaginta verti potest *zelus*; Arabico, *zelotypia*; Thaumaturgo, *æmulatio*. Sensus clarus est, *q. d.* Mortui sunt in terra oblivionis et oblivioni traditi, quia non moventur ultra amore, odio, invidia erga viventes, uti neque viventes erga mortuos; itaque utrique obliviscuntur alterorum, juxta illud: «Pascitur in vivis livor, post fata quiescit;» unde Campensis vertit, *nec amicos amplius habent nec inimicos, neque qui æmulentur, etc.* Porro hæc gnome docet monetque affectus et passiones, quorum radices et duces sunt amor et odium, viventi esse frænandos metu mortis, quæ omnes illos exstinguit; unde plene et pathetice sic exponit Titelmannus et ex eo Pineda: Sicut mors finem amori atque odiis imponit, id est, sicut defunctus jam nec ullo erga viventes amore tangitur; nec facere quidquam potest, unde ametur; præterea ut defunctus frustra odio habeatur a viventibus, utpote a quo nihil sibi timere debent, neque ipse ullo odio in viventes fertur; denique ut idem ipse defunctus nihil facit, quo viventes ad æmulationes provocare possit, neque ulla in illos invidia ducitur: ita sane mortis imminens cogitatione facile quis aliena odia, amorem, invidiam contineat; facile etiam ab amando, invidendo revocabitur.

NEC HABENT PARTEM IN HOC SÆCULO. — Campensis; *nihil amplius eis commune est cum hoc mundo, quem reliquerunt cum omnibus quæ in eo sunt.* Hugo Cardinalis, Lyranus et Dionysius exponunt de mortuis per peccatum, *q. d.* Mortui in peccatis, puta damnati, non participant vivorum suffragia, quibus orant pro defunctis: hæc enim solum prosunt defunctis in statu gratiæ et existentibus in purgatorio, non damnatis in inferno. Verum hoc mysticum est. Ad litteram ergo sensus est, *q. d.* Quicumque vita functi et mortui sunt, nihil jam habent commune cum hac vita et mundo, ut rebus suis more viventium hic utantur comedendo, bibendo, amando, odiendo, elemosynas faciendo, nobiscum familiariter, uti solebant, versando; sed huic mundo, omnibusque ejus officiis et negotiis defuncti, in alium orbem plane a nostro diversum translati sunt, ubi alios inveniunt socios, alios mores, alios affectus, aliam vitam. Hoc prorsus, non aliud vult S. Augustinus, lib. *De Cura pro mortuis*, cap. XV et XVI.

Hunc esse sensum liquet ex vers. sequenti, ubi ex hoc infert: «Vade ergo, et comede in lætitia panem tuum,» etc. Quare inepte Novantes hunc locum torquent contra purgatorium et suffragia pro defunctis, ut probent pro iis non esse orandum, et orationes nostras iis non prodesse. Non enim contra eos, sed contra avaros hæc dicuntur, qui opes continuo coacervant usque ad mortem, quasi post mortem iis usuri; quibus aperte respondet Salomon mortuos nullam habere partem nec opes in hoc sæculo; quare avaros nullum habere opum suarum fructum sive in vita, sive in morte: quia in vita eis uti nolunt, in morte non possunt: atque hanc magnam esse vanitatem.

7. VADE ERGO, ET COMEDE IN LÆTITIA PANEM TUUM, Vers. 7. ET BIBE CUM GAUDIO (Hebraice, *in corde bono*, id est jucundo et hilari, et Septuaginta, Syrus, Arabicus) VINUM TUUM: QUIA DEO PLACENT OPERA TUA. — «Tuum,» id est tuæ naturæ et sustentationi debitum; *secundo*, «tuum,» i. e. tuo labore, vel industria comparatum; *tertio*, «tuum,» i. e. tibi a Deo assignatum et attributum. Est conclusio, quam ex ante dictis infert, *q. d.* Noli avare congerere opes, iisque parcere, sed iis modeste, moderate, honeste et læte utere, dum vivis, quia post mortem iis uti non licebit. Idem superius iterum et iterum inculcavit. Panis et vinum quemlibet cibum et potum, sed moderatum et frugalem significant.

Allegorice Cyrillus Hierosolymitanus, *Catech. 4 Mystagog.*, per panem et vinum accipit Eucharistiam, quam velut epulum divinum, imo Deum ipsum incarnatum summa lætitia, æque ac reverentia et devotione sumere debemus. Consequenter per oleum quod sequitur, accipit sacramentum Confirmationis, cujus materia est oleum balsamo mixtum. Per vestes candidas accipit baptismum: illas enim induebant baptizati. Sic et Olympiodorus, S. Hieronymus, Albinus et alii per panem et vinum accipiunt Eucharistiam.

Anagogice, Chaldæus: «Dixit, inquit, Salomon in spiritu prophetico: A conspectu Domini futurum est ut Dominus mundi dicat singulis justis in facie uniuscujusque: Vade, gusta in lætitia panem tuum qui repositus est tibi propter panem tuum, quem dedisti pauperi et humili qui erat esuriens; et bibe in corde jucundo vinum tuum, pro vino tuo, quod miscuisti pauperi et humili, qui fuerunt sitientes: ecce enim hæc jam beneplacita fuere ante Dominum.»

QUIA DEO PLACENT OPERA TUA. — Hebræa, *quia jam vult*, id est amat, probat, rata et grata habet *Deus opera tua* (1); Syrus, *quia Deus acquiescit in operibus tuis*; Arabicus, *in artibus tuis*; Thaumaturgus, *an non vides hæc omnia a Deo concessa?* Tigurina, *jam enim Deus propitius largitur tibi frui operibus tuis.* Aliqui censent esse ironiam, *q. d.*

(1) Quia Deus hæc bona tibi dat veluti mercedem, ut ea fruaris.

O voluptarie, o Epicuree, indulge tuis voluptatibus, quia tu tibi stulte persuades te in hoc ipso ceterisque operibus tuis placere Deo. Ita noster Prado in *Ezech.* cap. XIII, 42. Melius alii censent simpliciter serioque hæc dici, *q. d.* Honestè et modeste utere tuis opibus ad tuos et proximorum egentium usus, quia hæc sunt temperantiæ et eleemosynæ opera, quæ placent Deo. Ita Chaldeus, cujus verba jam recitavi. Aut ut Isidorus Clarius, *q. d.* Vive hilaris, si piam habes fiduciam de operibus tuis, quod ea Deus approbet, eo quod conscientia non remordeat, nec ullius culpæ te arguat. Aut, ut sit concessio, *q. d.* Lætus vive, quia ut præsuppono et tibi concedo, placent Deo opera tua. Unde S. Ambrosius, *Exhort. ad Virgines*: « Vis, inquit, bonam lætitiã sequi? fit ut Deo placeant opera tua. » Hinc aliqui censent quia dare conditionem lætitiæ, *q. d.* Fruere tuis opibus, hæc tamen lege et conditione, ut Deo placeas per bona opera, præsertim benedictionis mensæ ante cibum, et gratiarum actionis post eum, quo festeris te omnia a Deo accepisse, illique accepta referre, et in ejus honorem expendere, uti faciebant primi christiani, præsertim in Agape, id est convivio fidelibus omnibus communi post sacram Synaxim. Omnes hi sensus eodem redeunt, ac significant causam veræ lætitiæ esse studium placendi Deo, ubique et in omnibus actibus per puram sanctamque vitam. Celebre est illud S. Bernardi: « Vis nunquam esse tristis? bene vive. Bona vita semper gaudium habet, conscientia rei semper in pœna est; » et illud Salomonis: « Secura mens quasi juge convivium, » *Proverb.* cap. xv, 15. Et illud S. Pauli: « Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, » II *Corinth.* 1, 12. Et illud Psaltis: « Lux orta est justo, et rectis corde lætitiã, » *Psal.* xcvi, 11. Nam, ut ait Apostolus, *Galat.* v, 22: « Fructus spiritus est gaudium. » Unde S. Bonaventura in *Spec. disc.* part. I, cap. III: « Maximum, inquit, inhabitantis gratiæ signum est spiritualis lætitiã. » Plura hæc de re dixi cap. III, 12, et alibi sæpius.

Vers. 8. 8. OMNI TEMPORE SINT VESTIMENTA TUA CANDIDA, ET OLEUM DE CAPITIS TUCO NON DEFICIAT. — Pro candida hebraice est לבנים *lebanim*, id est alba; unde luna vocatur לבנה *lebana*, id est alba, serena, lucida; græce λευκός, id est alba, item nitida, lim-pida, splendida. Hinc aqua, ver, æstas, fluvius, sermo, versus vocantur λευκός, id est alba, hoc est serena, nitida, lucida. Albedo enim est color, qui multum habet lucis. Unde vestis alba Christi in passione a S. Luca, cap. ix, 29, vocatur λευκός, id est refulgens et splendida. Quod secutus Campensis vertit, *omni tempore sint splendide vestes tuæ, et sit copus tuum assidue delibutum unguento.*

Vestes candidæ tria notant. Candore vestium et unctione olei tria notat et suadet, scilicet vestitus honestatem, epularum jucunditatem et mentis lætitiã. Primo ergo sensus est, *q. d.* Honestò, nitido et decorò, scilicet

candido, splendidoque utere vestitu, ut tuam dignitatem tuearis, nec ob avaritiam sordido vilique amictu incedas, ut parcus, vilis et abjectus habearis. Hinc sancti viri honestam curam vestium habuere, ut essent mundæ. Unde S. Bernardo et nostro S. Ignatio paupertas in vestitu semper placuit, sordes nunquam.

Secundo, *q. d.* In balneis et conviviis jucunde epulare, et candidatus oleoque unctus, more gentis, mensæ accumbe, ibique fruire bonis, ac quam suavissime cum timore Dei vitam transige, nec futuro incertoque hæredi opes tuas asserva et coacerva. Vestes enim candidæ et oleum sunt symbola balnearum et convivorum, quia olim convivæ, a balneis exeuntes, ad mensam veste alba amicti accumbebant, quam triclinariam vel cenatoriam vocabant, quod cum ea cœnarent.

Tertio, *q. d.* « Esto omni tempore lætus, » ut vertit Vatablus: lætitiã enim notatur candidis vestibus et oleo, id est unguentis odoratis (oleum enim est basis unguentorum) quibus prisci non tantum Græci et Latini, sed et Hebræi ceteri orientales frequenter uti solebant, præsertim in conviviis; idque tum sanctitatis, tum temperantiæ, ne vino inebriarentur; tum deliciarum, flagrantiae et mollitiæ causa. Nam, ut docet Plutarchus in *Convital.* odores grati, quia calidi, cerebrum frigidum et contractum suo calore et lenitate calefaciunt, resolvunt, roborant, sensusque exsiccat et purificant; quo fit ut facilius fortiusque vaporibus vini indeque ebrietati resistat, præsertim quia odores cerebri meatus laxant, ut per eos vini halitus diffentur et evaporent: quædam etiam unguenta frigida sunt, unde calorem vini hebetant. Denique omnia puros et pel-lucidos capitis spiritus fovent et nutriunt. Quocirca veteres dixere Palladem sapientiæ deam, cui dicata est olea, natam e cerebro Jovis: quo significarunt capiti, id est menti et sapientiæ multum conferre olei, id est unguentorum, unctionem; et unguentis non solum caput perungebant, sed et subinde ea vino mixta bibebant. Unde Martialis: « Luxuriose bibas, si foliata sitis. » Unde et Juvenalis, *satyr.* 6: « Cum perfusa mero sument unguenta Falerno. » Hæc omnia pertinent ad præcedentia et sequentia fruitionis opum signa et modos. Salomon enim post recensitas rerum opumque vanitates, more suo hoc remedium et consilium subjicit: Fruere tuis opibus. Idem fecit cap. VIII, 51.

Nota: Alludit ad vestem priscorum, primo, communem et vulgarem, quæ Romanis aliisque veteribus erat alba, sive quod color albus, ut vult Plato, lætitiæ sit proprius; sive potius quia rude illud sæculum, agrestis et simplex illa prima gens, incognitis vel spretis accersitis coloribus, nativum lanæ retinuit, id est album. Porro hanc vestem albam usu sordidam subinde, maxime in festis eluebant nitoris causa.

Secundo, alludit ad vestem priscorum non com-

Unguen-
torum
triplex
usus.

Vestis
prisco-
rum al-
ba, cur?

Causa
gaudii
est place-
re Deo.
Guomz.

Vestes
candidæ
tria no-
tant.

munem, sed festivam et honoratam, præsertim *cænatoriam*, quam convivæ mensæ accumbentes induebant lineam et albam, tam apud Romanos quam apud Judæos, uti docet Philo, lib. *De Vita theoretica* (λευκῆμασθῆτες, ait, id est, « albati festorum convivia agitabant »). Nam color albus, teste Plutarcho in *Probl.* cap. *xxvi*, maxime est naturalis, simplex, purus, perspicuus et lucidus, ut qui lucis plurimum habeat. Hinc veste alba, sed splendidiore, quam quæ communis et quotidiana erat, utebantur in conviviis, in sacris, in magistratum petitione (unde eos ambientes incedebant, et vocabantur *candidati*), in manumissionibus, in militia, in festis, in spectaculis, in triumphis, in nuptiis. Vestis enim alba significat, *primo*, mores simplices; *secundo*, puros et ingenuos; *tertio*, lætitiā; *quarto*, libertatem; *quinto*, victoriā; *sexto*, felicitatem. Audi Prudentium *Contra Symmachum* :

Exsulare patres videas, pulcherrima mundi
Lumina, conciliumque senum gestire Catonum
Candidiore toga, niveum pietatis amictum
Sumere.

Et Horatium, lib. II *Serm. satyr. 2* :

Ille repotia, natales, aliosve dierum
Festos albatus celebret.

Tertullianus, lib. *De Resurrectione carnis*, cap. *lvii* : « Si famulum tuum, inquit, libertate mutaveris, vestis albæ nitore, et aurei annuli honore, et patroni nomine ac tribu mensaque honoratur. » Cicero, lib. *De Legib.* : « Color albus, ait, præcipue Deo decorus est, cum in cæteris tum maxime in textili. » Hinc prisci albis induti orabant. Unde illud Persii :

Negato
Jupiter hoc illi, quamvis te albata rogaret.

Reges vestiebantur candida.
Rursus vestis regum et principum erat candida et pretiosa. Talis fuit Salomonis, de qua Josephus, lib. *viii Antiq.* cap. *ii* : « At Salomon, inquit, regio curru sublimis invectus, amictus veste candida; » unde ei inspersa fuisse lilia insinuat Christus, *Matth.* *vi*, 28 et 29; et docet Pineda, lib. *v De Rebus Salomonis*, cap. *vi*. Candidus enim fulgor representat majestatem quamdam cælestem, estque in Deo velut divinitatis ornamentum, *Daniel.* *vii*, 9. Lucanus, lib. *x*, Cleopatras vestem ita pingit :

Candida Sidonio perlucet pectora filo.

Et Martialis, lib. *viii*, cap. *xxviii*, vestem pretiosam et candidam sibi a Parthenia donatam cum liliis comparat :

Lilia tu vincis, nec adhuc dilapsa ligustra,
Et Tiburtino monte, quod albet ebur,
Spartanus tibi cedit odor, Paphiæque columbæ,
Cedit Erythræis eruta gemma vadis.

Denique S. Jacobus, cap. *ii*, 2, vestem divitis et

nobilis describens : « Si introierit, inquit, in conventum vestrum vir, aureum annulum habens in veste candida. » Pluribus id ipsum ex Platone, Tertulliano, Lactantio, Plauto, Persio, Cicerone et aliis probat Auctor *Convivialium*, lib. *ii*, cap. *xxvi*, et Lipsius, lib. *i Elector.* cap. *xiii*, ubi docet Romanorum vestes olim fuisse albas. Hinc Sisinius Novatianorum Episcopus homo mollis et delicatus, cum bis in die lavaretur, et candida semper veste uteretur, atque ob id reprehensus esset a quodam, excusavit se hac sententia Ecclesiastæ, ac exemplo Mosis et Eliæ, quos albis vestibus usos dicebat, uti refert Socrates, lib. *vi*, cap. *xiii*. Verum perperam. Nam Ecclesiastes hic non suadet molliem, delicias et vitam epicuream, sed moderationem et honestatem decentem in amictu. Unde Hieronymus lib. *ii, Epist. 14* : « Vestes pul-las, inquit, æque devita ut candidas. Ornatus et sordes pari modo fugienda, quia alterum delicias, alterum gloriam redolet. » Extrema ergo vitanda sunt, ut vestis nec nimis atra et sordida, nec nimis candida et splendida sit, sed medium inter utrumque teneat. Unde idem Hieronymus *ad Eustochium* : « Vestis, ait, nec satis munda, nec sordida, et nulla diversitate notabilis sit; » et Seneca : « Non splendeat toga, nec sordeat. » Hic est sensus litteralis, sub quo alius symbolicus et moralis, isque potior latet.

Vestis
candida
est vir-
ginitas.

Tropologice ergo sensus est, *q. d.* Corpus et membra, æque ac opera (utraque enim sunt quasi vestes animæ) sint alba, id est pura, sincera, nitida, ut per ea fiamus candidati purissimæ et felicissimæ immortalitatis, idque « omni tempore, » *q. d.* Nulla ætas, nulla dies, nulla hora, nullum momentum, officium nullum, actus nullus, nullum otium et negotium, toto vitæ tempore sint vacua sinceritate et innocentia, sed utraque semper et ubique in te tuisque actibus et gestibus resplendeat. Ita S. Gregorius, *ix Moral.* cap. *xix*; et S. Hieronymus : « Habelo, ait, corpus mundum, et esto misericors. » Idem, lib. *i Contra Jovinianum* : « Candor vestium sempiternus, ait, virginitatis est puritas; » sic et S. Ambrosius, *Exhort. ad Virgin.* : « In omni, inquit, tempore sint vestimenta tua candida. Quid candidius virginitate? quid nitidius intacti vestimento pudoris? Bona quidem castitas conjugalis et castitas viduitatis. Munda omnis castitas, sed forte non omnis candida, aut non candida in omni tempore. Non candida, quando non habet quis sui corporis potestatem, quando ad tempus sequestratur oratio. De virginitate ergo pulchre dicitur : In omni tempore sint vestimenta tua candida, et oleum in capite tuo, ut faces tuæ semper possint lucere, nec exstinguantur, cum cœperit sponsus ille cælestis venire. Quam autem unctionem in capite tuo Ecclesiastes dixerit, de aliis locis colligimus. Quia oculi hominis in capite ejus, id est sapientiæ tuæ sensus. » Porro Philo Carpathius *in Cantica*, tom. *i Biblioth. SS. Patrum*, pag. 671, *Et peni- tentia.*

A : « Sint omni tempore vestimenta tua candida : dum fidelis anima, inquit, a peccatis quotidianis se per pœnitentiam mundat, dum quotidie minora peccata cum lacrymis lavat, et a majoribus sibi cavet, quamvis frequenter peccet, per assiduum tamen pœnitentiam munditiam suam perpetuo servat. » Hoc semper verum, sed maxime eo tempore quo sumenda est Eucharistia : tunc enim mens omni candore et puritate vestienda est, eamque exteriori vestium nitore repræsentare decet. Unde olim christiani communicaturi lavabant manus, ut lotis purisque manibus exciperent Eucharistiam; illa enim olim non in os, ut modo, sed in manum communicantium dabatur, quam ipsi deinde ori admoventes, Eucharistiam sumebant; feminae vero candido linteo manum obvelabant, eaque Eucharistiam excipiebant. Audi S. Augustinum, serm. 252 *De Tempore* : « Omnes viri, inquit, quando communicare desiderant, lavant manus, et omnes mulieres nitida exhibent linteamina, ubi corpus Christi accipiunt. Non est grave quod dico, fratres; viri lavant aqua manus suas, sic eleemosynis lavant conscientias suas. » Similiter et mulieres, quando « nitidum exhibent linteolum, ubi corpus Christi accipiunt, sic corpus castum et cor mundum exhibeant, ut cum bona conscientia Christi Sacramenta suscipiant. Rogo vos, fratres, numquid est aliquis, qui in arca sordibus plena velit mittere vestem suam? Et si in arca sordibus plenavestis non mittitur pretiosa, qua fronte in anima quæ peccatorum sordibus inquinatur, Christi Eucharistia suscipitur? » Candor ergo munditiam, oleum misericordiam notat, æque ac lætitiã spiritualem. Hæc enim se invicem comitantur; candor enim vestium, id est splendor gratiæ, fovetur oleo misericordiæ. Ita Olympiodorus, Salonius, Albinus hic. Unde Chaldaeus vertit, *in omni tempore sint vestes tuæ lotæ ab omni contagione peccati, et nomen bonum, quod assimilatur unguento, tibi acquire, ut contingant benedictiones et benedictiones* (id est multæ benedictiones) *super caput tuum, et bonitas tua non deficiat.*

Hinc Clemens Alexandrinus, lib. II *Pædag.*, velut pædagogus instruens Ægypti Ecclesias, suadet ut fideles candidis vestibus utantur, cujus quidem institutione christianos in Ægypto candidis usos fuisse vestibus existimamus, ait Baronius, anno Christi 256. Hinc illud accidit, cum S. Antonius martyrii cupidus ad tribunal prodiret, alba induit vestimenta, ut ex eis cognosceretur esse christianus. « Candente præinctus veste præcedentem judicem suo provocabat aspectu, flagrans cupiditate martyrii, » ait S. Athanasius in ejus Vita. Hinc et « *essæi*, » qui sub S. Marco mira sanctitate floruerunt Alexandria, « veste alba semper induuntur, » ait S. Eusebius, lib. IX *Præp.* cap. 1. Cæteris tamen in locis christiani usi sunt veste atra ad modestiæ, gravitatis et pœnitentiæ significationem. Rursum S. Gregorius, II *Moral.* xxvii : « Oleum, ait, in capite, est charitas in men-

te, et oleum deficit a capite, cum charitas discedit a mente. »

Allegorice, Cyrillus Hierosolymitanus, *Catech.* 4 *Mystagog.*, per vestes candidas censet notari Baptismum; per oleum, Confirmationem, q. d. Puritatem purasque vestes, quas in Baptismo accepisti, illibatus per omnem vitam conserva, æque ac robur gratiæ in confirmatione tibi infusum, ut omnibus contra fidem legemque Dei tentationibus viriliter resistas. Hinc olim adulti, qui Baptismum expetebant, cum quadragesimæ initio nomina sua Ecclesiæ dedissent, et toto illo quadraginta dierum spatio atris vestibus, promisso capillo, in sordibus et squalore jacuissent, paulo ante Pascha lavabantur (quod S. Augustinus, epist. 118 *ad Januarium*, baptismum ante Baptismum vocat); tandemque loti, candidisque induti vestibus ad Baptismum accedebant. Idem infantium quoque baptizandorum habitus fuit, de quibus eleganter Pontius Paulinus :

Inde parens sacro ducit de fonte sacerdos
Infantes niveos corpore, corde, habitu.

Hos tamen versus Pierius Fortunato tribuit. Et Lactantius, in carmine *De Resurrectione Dominica* :

Rex sacer, ecce tui radiat pars magna trophæi,
Cum puras animas sacra lavaera beat.
Candidus egreditur nitidis exercitus undis,
Atque vetus vitium purgat in amne novo.
Fulgentes animas vestis quoque candida signat.
Et grege de niveo gaudia pastor habet.

Hæc candidas vestes gestabant per totam octavam Paschæ, easque sequenti Dominica deponabant, quæ proinde *Dominica in albis* dicta est, ac tum vestium loco accipiebant agnum ex cera candida et virginea benedictum, quem ad collum appenderent, ut ejus intuitu monerentur agninam Christi innocentiam, quam in Baptismo acceperant, studiose servare et tueri. Cujus ceremoniæ certum indicium est, quod etiamnum Romanus Pontifex agnos cereos a se benedictos familiaribus et Prælati distribuit ipsa Dominica in Albis, acolyto alta voce occidente : « Domine, Domine, Domine, isti sunt agni novelli, quia annuntiaverunt, Alleluia; modo venerunt ad fontes, et repleti sunt claritate, Alleluia. » Ita Josephus Vicecomes, lib. V *De Ritibus Baptismi*, LI; Guilielmus Durantus, lib. VI *Ration. divin. Offic.* cap. LXXIX; Vincentius Bonardus, tract. *De Agno Dei*. Hinc et agni cerei jam dicti confici solent ex cereo Paschali puræ ceræ admixto, et sacro chrismate delibuto, uti notat Cardinalis Baronius, ad annum Christi 58. De veste alba baptizatorum plura vide apud Josephum Vicecomitem in *Observ. Eccles.*, lib. V, cap. iv, v, vi, vii, viii, xii, ubi ostendit Ægyptios vestem candidam in Baptismo in acceptam gestasse tota deinceps vita, uti paulo ante dixi.

Vestis candida est Baptismus, oleum Confirmatio.

Olim in manus dabatur Eucharistia.

Christiani in Ægypto olim candidis vestibus utantur.

Origo agni benedicti.

Murita
facinus.

Memorable est quod narrat Victor Uticensis, lib. III *Wandal. persec.*, de Murita diacono, ipsum scilicet, cum coram iudice Elpidophoro, qui a fide apostatarat, damnandus consisteret, albas vestes, quibus eum in Baptismo vestierat, palam ostentasse, omnesque ad lacrymas commovisse; exclamasse enim: « Hæc sunt linteamina, Elpidophore, minister erroris, quæ te accusabunt, dum majestas venerit iudicantis, custodiende diligentia mea, ad testimonium tuæ perditionis, ad demergendum te in abyssu putei sulphurantis. Hæc te immaculatum cinxerunt de fonte surgentem; hæc te acrius persequentur, flammantem gehennam cum cœperis possidere, quia induisti te maledictionem sicut vestimentum, scindens atque amittens veri Baptismatis et fidei sacramentum, » etc.

Albis
utuntur
sacerdo-
tes, cur?

Rursum, sacerdotes in albis celebrant. Hinc et Isidorus, epist. *ad Redemptum*, docens corporale, cui sacra hostia imponitur, debere esse ex puro lino, non ex serico: « Sed forsitan objicies, inquit, pannum sericum pretiosiore esse lineo, et idcirco magis divinis usibus aptum. Ad quod nos in utroque Testamento dicimus candorem vestium maxime approbari, eo quod in eo mentis sinceritas requiratur, quam constat inter cæteras virtutes Deo esse gratiosiore, ad quam pervenire cupienti charitati vestræ, ut pateat clarius, sacræ Scripturæ testimoniis ostendamus. Dicit enim: Omni tempore sint vestimenta tua candida; et Domini sacerdotes ephod lineo excellentiæ causa erant superinduti. Evangelium etiam in transfiguratione Dominica, quod apparuerunt vestimenta Domini tanquam nix, evidenter testatur. Et in Apocalypsi, qui in conspectu Agni stabant, et qui sequuntur ipsum quocumque ierit, stolis albis perhibentur amicti, et quam plurima alia. Quis inter pannos mundus ut lineus, cui ex ablutione frequenti candor augetur, cum in sericis magis in eadem offuscari videatur? »

Alba
vestis
typus est
gloriæ
caelestis.

Anagogice, vestis alba, sive splendida, notat candorem et splendorem gloriæ cælestis, ad quam anhelamus, quamque ambimus, velut ejus candidati, ut illa semper nostris oculis et menti obversetur, itaque ineamus vitam sanctam et cælestem. Hinc Christi gloriosi vestis apparuit candida sicut nix, *Matth. xvii, 2*. Angeli quoque annuntiantes Christi non nativitatem, ut notat S. Gregorius, homil. 43 *in Evangel.*, sed resurrectionem, candidati apparere Magdalene. Hinc et *Apocalypsi. cap. iii, vers. 5*, Christus promittit beatis vestes albas: « Qui vicerit, inquit, sic vestietur vestimentis albis; » et *cap. vii, vers. 9*: « Amicti stolis albis, et palmæ in manibus eorum; » et *cap. xix, 8*: « Et datum est illi, ut cooperiat se byssino splendenti et candido; byssinum enim, justificationes sunt sanctorum. » Vide quæ illis locis annotavi. Hinc essæi incedebant albatu, ut quasi candidati æternitatis, certam fi-

dem et spem beatæ felicitatis vestium candore representarent. Quocirca S. Chrysostomus moriturus communes vestes deposuit usque ad calceos, et candidas indult tanquam martyr candidatus vitæ æternæ. Pridie enim eo invitatus et evocatus eum in visione S. Basiliscus martyr, dicens: « Joannes frater, crastinus dies nos loco conjunget. » Quocirca ipse lætus canensque: « Gloria sit Deo omnium causæ, » in ejus manus spiritum efflavit Dei visione beandum, anno ætatis suæ 32, Christi 407. Ita ex Palladio Baronius, *tomo V, p. 253*.

S. Chry-
sostomus
moriens
vestes al-
bas in-
dult.

Hinc denique in Vita S. Montani martyris cum sociis, discipulis S. Cypriani, ab ipsismet spiritu martyrii conscripta, uti refert Surius ad diem 24 februarii, legimus ipsum omen martyrii per vestem candidam a Deo ostensam accepisse. Sic enim ipse de se suisque narrat: « Visum est mihi venisse ad nos centuriones. Cumque nos deducerent per viam longam, pervenimus in campum immensum, in quo occurrunt nobis Cyprianus et Leutius. Pervenimus autem in locum candidum, et facta sunt vestimenta nostra candida, et caro nostra commutata, candidior facta est vestimentis nostris candidis. Ita autem perlucida fuit caro nostra, ut colorum visum ad intima cordis admitteret. Et respiciens in pectus meum, video quasdam sordes, et experrectus sum in visione. Et occurrit mihi Lucianus, et retuli illi visionem, et aio illi: Scis quoniam sordes illæ, illud est quod non statim concordavi cum Juliano? » Subdit deinde visum Flaviani, qui martyrii socius erat Montano: « Ostensum mihi est, inquit, quasi Cyprianum ipsum (qui paulo ante martyrio erat coronatus cum S. Cornelio Pontifice) interrogarem, an pati ictus doleret martyr futurus, qui de passionis tolerantia consulebat, dicens: Alia caro patitur (non caro ipsa martyris), cum animus in cœlo est, et nequaquam corpus hoc sentit, cum se Deo tota mente devovit. »

Et mar-
tyres.

9. PERFRUERE VITA CUM UXORE, QUAM DILIGIS, *Vers. 9.*
CUNCTIS DIEBUS VITÆ INSTABILITATIS TUÆ, QUI (1)
DATI SUNT TIBI SUB SOLE OMNI TEMPORE VANITATIS
TUÆ: HEC EST ENIM PARS IN VITA, ET IN LABORE TUO,
QUO LABORAS SUB SOLE. — Hebraice est, *vide vitam*,
id est sæpe gusta vitam, frueri vita, vitæque sua-
vitate et commodis, honeste tamen et modeste
cum conjuge et socia tua. Unde Olympiodorus:
*Conjugalis castitas, ait, nobis est vitæ æternæ concilia-
trix.*

CUNCTIS DIEBUS VITÆ INSTABILITATIS TUÆ. — Hebraice, *vanitatis tuæ*. Unde liquet vanitatem hujus vitæ esse vitæ instabilitatem, quod scilicet instabilis sit, brevis, varia et evanida, eo quod illico in morbo et morte evanescat. Unde Aquila vertit, *capo-*

Vers. 10.

(1) Minus recte Rosenmullerus vertit *quam*, scil. uxorem, *dedit tibi* Deus. Sequitur, *nam hoc est pars tua in vita et in labore*, etc. id est, fructus tuæ vitæ et laboris, seu tui in vita laboris.

ris tui; Vatablus, *frivola vitæ tuæ*; Scholiastes, *juventutis tuæ: vanissima vanitate omnes dies tui pleni sunt*. Thaumaturgus censet hæc omnia dici ex mente non Salomonis, sed epicureorum. Unde causam addit: *Præter hæc enim nil tibi reliquum nec in hac vita nec post mortem*. Verum videtur omnino Salomon ex sensu suo loqui, uti dixi.

Mystice, uxor est sapientia et virtus; huic uni tota vita jucunde vacandum est, quia illa sola nos comitabitur post mortem, ac beabit, cæloque locabit. Ita S. Hieronymus: « Sapientiam, inquit, sequere et scientiam Scripturarum, et hanc tibi in conjugium copula, de qua in *Proverbiis*, cap. IV, dicitur: Ama illam, et servabit te, amplexare illam, et circumdabit te. » Et mox: « Non enim poteris sine tali uxore solus videre vitam, etc. Hæc enim pars nostra est, et fructus hic laboris, si in hac vita umbratili vitam veram (in cælis) invenire valeamus, » per sapientiæ et virtutis doctrinam et ductum.

Vers. 10. 10. QUODCUMQUE FACERE POTEST MANUS TUA, INSTANTER OPERARE: QUIA NEC OPUS, NEC RATIO, NEC SAPIENTIA, NEC SCIENTIA ERUNT APUD INFEROS, QUO TU PROFERAS. — « Manus, » id est facultas et potentia operativa: hæc enim, licet quoad inventionem, conceptionem et dispositionem sit in capite et cerebro, tamen quoad executionem et operationem est in manu, *q. d.* Quidquid potes operari, instanter operare. Thaumaturgus, quem sequuntur Cajetanus et Arias, censet hæc quoque dici ex mente epicureorum; unde vertit: « Fruere ergo præsentibus; neque ab inferno tibi metuendum, in quem omnes proficisci dicimur: expers enim est sapientiæ sensusque. Hæc quidem nugantur vani. » Verum melius S. Hieronymus, Albinus, Lyranus, Bonaventura, Hugo et alii passim censent hæc dici ex mente sapientiæ et sapientis. Sapientissimum enim hic suggerit dogma et consilium, ut, cum vita nostra sit vana et brevis, ac mors nobis instet, quidquid possumus boni operemur, dum vita suppetit, quia, ea exacta, post mortem apud inferos (ad quos illo ævo omnes descendebant, utpote cælo necdum per Christi passionem et ascensionem reserato) nil boni, quo cæli gloriam et gloriæ augmentum mereamur, operari licebit, juxta illud Christi: « Me oportet operari opera ejus qui misit me, donec dies est; venit nox, quando nemo potest operari; » et illud Pauli: « Dum tempus habemus, operemur bonum, *Galat.* VI, 10; et: « Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis, » II *Corinth.* VI, 2. Huc pertinet proverbium Arabum, *Cant.* II, num. 13: « Opes et mundus transibunt, et durabunt opera bona; et num. 41: Operare bona, quotiescumque potes, domesticis tuis et extraneis; et bona verba loquere tam bonis quam malis; » et num. 42: « Mundus transibit tanquam scriptura delebilis, sapientia stabilis est ut sculptura; » et num. 44: « Provide animæ tuæ bona in operibus bonis. » Quæ sententiæ depromptæ videntur ex hac Salo-

monis, et ex illa *Ecclesi.* XIV, 17: « Ante obitum tuum operare justitiam: quoniam non est apud inferos invenire cibum; » ubi plura hæc de re dixi. Addit hoc Salomon, ne quis ex dictis putet hæc suaderi ut quis agat vitam jucundam duntaxat, et voluptatem instar Epicuri. Addit ergo jucundæ vitæ jungendum esse studium bonorum operum, felicitatem enim hujus vitæ superius definivit in eo consistere.

Pro *facere* Hebraice est, *invenire ad faciendum*, non casu et fortuito, ut videtur velle Thaumaturgus, sed studio et destinato consilio. *Invenire* ergo idem est quod quærere, excogitare et excogitando invenire; est catachresis. Chaldæus restringit ad eleemosynam, *q. d.* Injecta in crumenam manu, quidquid in ea inveneris adducito, et dato pauperibus; unde sic vertit, *omnem eleemosynam, quam potest manus tua distribuere pauperi, fac, quoniam post mortem non est viro opus, neque ratio, neque sapientia, neque scientia in domo sepulturæ ad quam tu vadis; et non adjuvabunt nisi sola opera bona et eleemosynæ*. Verum generalis hæc sententia ad omnia opera bona pertinet, *q. d.* Quidquid boni, quidquid virtutis potes excogitare, illud facito, quia brevi finietur vita tua, post quam nil excogitare, nil facere, nil mereri poteris. Unde Nazianzenus ait vitam nostram esse mercatum, in quo omnis generis merces venum prostant, ut cuique quantum volet, emere liceat; finito vero hoc vitæ mercatu, merces alio vehi, ut nec hilum ultra quis emere possit. Quidquid ergo operis, charitatis, patientiæ, humilitatis, orationis, mortificationis et cujuslibet virtutis adinvenire potes, protinus facito, quia brevi nil ultra facere valebis. Quam vellent beati in cælo habere adhuc spatium merendi! quam vellent damnati habere vel horam pœnitendi et bene operandi! et si haberent, quid non agerent? sed clausa est eis janua vitæ et meriti. Qui vivis et sapis, omnem bene agendi occasionem ambabus manibus amplectere, imo novas et novas assidue quære et excogita. Potes enim hic lucra non decem millia, sed multorum millionum quotidie, imo singulis horis et momentis tibi in cælo comparare, si heroicis virtutum actibus insistas. Unde Symmachus vertit, *omnia ad quæ manus tua pervenit, id est ad quæ pervenire seseque extendere potest, facito*.

INSTANTER OPERARE. — Hebraice בכוחך *becochacha*, Instanter operari potest. id est in virtute tua, id est totis viribus, tota potentia, toto conatu operare. Hæc ergo vox notat et exigit, primo, voluntatis omniumque potentiarum et virium studium, conatum et contentionem in operatione virtutum multarum et magnarum; secundo, assiduitatem et perseverantiam; tertio, fervorem; quarto, sollicitudinem et celeritatem, ait Bonaventura et Hugo, ut a mane ad vespem, ab infantia ad senectam studeas bonis operibus, in iisque sedulus sis et sollicitus, ut heroica opereris, easque de virtute in virtutem;

donec videas Deum deorum in Sion. Hinc Syrus vertit, *omne quod potest manus tua facere, in fortitudine tua facias*; Arabicus, *fac secundum vim tuam*; Complutenses, *secundum potentiam tuam*; Olympiodorus, *quantum patitur facultas tua*; Tigurina, *quantumcumque potes, agito pro virili tua portione*; Campensis, *fac fortiter*. Ita S. Cassius Narniensis Episcopus, teste S. Gregorio, IV *Dial.* cap. xvi, et hom. 37 in *Evang.*, paulo ante mortem a Deo auditur: « Age quod agis, operare quod operaris, non cesset manus tua, non cesset pes tuus, natali Apostolorum venies ad me, et retribuam tibi mercedem tuam. »

QUIA NEC OPUS (id est, operandi et merendi locus et tempus) NEC RATIO.— Hebræa, *nec cogitatio, q. d.* Non erit tempus cogitandi, et querendi modum ac rationem operandi. Unde Campensis vertit, *nihil consilii*; alii, *nulla computatio, nec sapientia divina vestigandi, Deumque novis artibus actibusque cognoscendi, amandi, colendi et promerendi*. « Nec scientia, » artes et virtutes exercendi. Unde Campensis vertit, *nec prudentia erunt apud inferos*. Hæc est ratio a priori, cur in vita sit instanter operandum, quia post eam nemo poterit operari, non deliberare, non dignoscere, non diligere, inquit Bonaventura; non operari, non allegare, non rationem nosse laborandi et contemplandi, inquit Hugo Cardinalis; non exterius operari, non mente meditari, non res humanas scire, non divinas, inquit Lyranus. Unde S. Gregorius, hom. 13 in *Evang.*: « Quia, inquit, et venturæ mortis tempus ignoramus, et post mortem operari non possumus, superest ut ante mortem tempora indulta rapiamus. Sic enim mors ipsa cum venerit vincetur, si priusquam venerit semper timeatur. » Similis gnome aeris R. Tarpon in *Pirke Avoth*, cap. 11: *Dies brevis est, et opus prolixum; operarii tardi et pigri, merces ampla; pater familias autem compellens ad finem operis instat et urget*.

Exemplum memorabile est apud Thomam Cantipratensem, lib. I *Apum*, cap. xix, num. 6, quod recensent quoque Genebrardus ac Albertus Magnus, lib. *De Sacramentis*: Philippus, inquit, Cancellarius Parisiensis, post mortem apparuit velut umbra tetra Guilielmo Parisiensi Episcopo, dixitque se damnatum ob luxuriam et pluralitatem beneficiorum, quodque eorum fructus superfluos in pauperes non erogasset, atque ab Episcopo quæsit: « Estne, inquit, finitus mundus? » Et Episcopus: « Miror, ait, te litteratissimum quondam virum hoc querere, cum me adhuc vivum cernas, et omnes nos viventes adhuc mori necesse sit, antequam mundus instante iudicio finiatur. » Et ille: « Non mireris, inquit, quia nec scientia, nec opus, nec ratio est apud inferos venienti. » Et hæc dicens umbra ab oculis mirantis evanuit.

QUO TU PROPERAS — Addit Chaldæus, *et non adjuvabunt te nisi opera bona et justitia tantummodo*.

Hinc Job cap. vi, 25, vitam nostram comparat cursori, navibus et aquilis, quæ sunt velocissimæ et fugacissimæ: « Dies mei, inquit, velociores fuerunt cursore: fugerunt, et non viderunt bonum. Pertransierunt quasi naves poma portantes (hæ enim celerrime pertranseunt, ne poma putrescant), sicut aquila volans ad escam. » Eandem Sapiens, cap. v, 11, comparat avi volanti, nuntio percurrenti, sagittæ emissæ. « Unde et sancti viri, ait S. Gregorius, lib. VII *Moral.* cap. xiv, quia brevitatem vitæ indesinenter aspiciunt, quasi quotidie morientes vivunt; et tanto se solidius mansuris præparant, quanto et nulla esse transitoria semper ex fine pensant. Hinc quippe Psalmista veloci cursu fugere vitam peccatoris aspiciens, ait: Adhuc pusillum, et non erit peccator, *Psal.* xxxvi, 10. Hinc iterum dicit: Homo, sicut fœnum dies ejus, *Ps.* cii, 15. Hinc Isaias ait xl, 6: Omnis caro fœnum, et omnis gloria ejus sicut flos agri. Hinc mentes præsumptium Jacobus iv, 15 sic corripit: Quæ est vita vestra? vapor est ad modicum parens, » Ex dictis liquet hæreticos inepte hunc locum torquere contra purgatorium. Tantum enim negat hic Salomon propria merita, non aliena suffragia, atque nulli apud inferos esse locum tempusque operandi et merendi, non autem negat animas in purgatorio expiandas, aliorum viventium precibus bonisque operibus sublevari, quia ipsæ, dum viverent, suis virtutibus id meruerunt ut post mortem possent vivorum suffragiis adjuvari, ait S. Gregorius, IV *Dialog.* xxxix. Adde animas quæ in inferno proprie dicto, id est in gehenna sunt, nullis vivorum operibus posse liberari. Ita S. Hieronymus.

Porro nonnulli sibi blandiuntur de indulgentiis plenariis, quas in hora mortis per medallia benedicta aliave ratione consequuntur, ideoque liberius vivunt, et multa venialia committunt spe hujus indulgentiæ, quasi per eam sine purgatorio recta ad cælum ituri; sed hi falluntur seseque decipiunt, tum quia abutuntur indulgentiis ad liberius peccandum, ideoque merentur ut Deus indulgentiis eos privet; tum quia ex historiis et apparitionibus constat paucissimos post mortem evadere purgatorium. Ratio est, quod indulgentiæ non tollant culpam, sed pœnam duntaxat culpæ jam remissæ debitam. Jam in multis morientibus hærent culpæ veniales, in iisque multi moriuntur, sive quia moriendo, dum a dæmone vel concupiscentia tentantur facile in impatientias culpasque veniales, in quas sani crebro incidere solebant, consentiunt; et sic in affectu actuque peccati venialis moriuntur: hos autem certum est nulla indulgentia purgari; sive quia sani multa venialia perpetrarunt, in quorum reatu et culpis hærent et moriuntur; nam veniales culpæ subinde difficiliter remittuntur, quam mortales, quia utræque non nisi per seriam detestationem, sive contritionem, et efficax deinceps ab iis abstinendi propositum delentur: facilius autem est

Cur mul-
ti non
lucren-
tur in-
dulgen-
tiis?

serio conteri de mortalibus ob claram eorum turpitudinem, et proponere efficaciter deinceps ab iis abstinere, ob metum gehennæ, quam a venialibus, præsertim tam multis et frequentibus, tamque obviis et consuetis, in quibus non est metus gehennæ, nec apparet tanta turpitudinis. In his enim sæpe deesse seriam contritionem et propositum abstinendi liquet, ex eo quod multi post eorum confessionem statim et perpetim in illa relabantur: contritio ergo seria et efficax, quæ se communiter ostendere solet ad peccata mortalia et venialia graviora, ea delet; sed quia eadem se non extendit ad peccata venialia leviora et quotidiana, quæ multa sunt, idcirco ea non abolet; manet ergo horum culpa, ideoque et reatus pænæ luendæ in purgatorio, ubi animæ, culpas veniales in ipsis reliquas, seriam contritionem eliciendo, abstergunt, ac deinde pœnam earumdem purgatorii igne exsolvent. Ad has igitur abolendas nulla sufficit indulgentia. Cum metu ergo et tremore salutem nostram operemur, ut monet Apostolus; studiose singula venialia vitemus, ac si in aliqua incidamus, seriam illico de eis contritionem eliciamus, qua culpam deleamus, atque tunc reatum pænæ remanentem tollet indulgentia.

VERE. 11. 11. VERTI ME AD ALIUD, ET VIDI SUB SOLE, NEC VELOCIUM ESSE CURSUM, NEC FORTIUM BELLUM, NEC SAPIENTIUM PANEM, NEC DOCTORUM DIVITIAS, NEC ARTIFICUM GRATIAM; SED TEMPUS CASUMQUE IN OMNIBUS. — Breviter sensus est, q. d. Veloces non semper habent in potestate velocem cursum, nec fortes fortitudinem, qua hostem superent in prælio, nec sapientes facultatem comparandi sibi victum, nec doctores comparandi sibi opes, nec artifices gratiam; sed in omnibus hæc sæpe valet et prævalet sæpe tempus et casus, qui hæc crebro retardat et impedit, aut incitat et promovet; ac maxime Deus, qui est dominus temporis et casus. Notat hic vanitatem velocitatis, roboris, sapientiæ, prudentiæ, artis; ac velocium, fortium, sapientium, prudentium, artificum, quod eis sæpe dominetur tempus et casus. Jam

Primo, Moringus et David de Pomis censent hæc adhuc esse verba tum atheorum et epicureorum, divinæ providentiæ oblatrantium, eamque negantium; tum ignavorum laborem fugientium, q. d. Ut quid laborabo, Deumque colam, cum videam labori sæpe fructum non respondere? Crebro enim qui in agone velociter decurrit, casu aliquo antevertitur a tardiore, qui ei bravium præripit: fortiter pugnant, imbelles subinde in bello superant: doctis honores, officia et opes auferunt indocti: artificibus eximiis operis gratiam adiungunt rudes, loquaces et captatores auræ popularis. Casu ergo omnia aguntur, non certa numinis providentia. Hæc athei.

Secundo, e contrario Thaumaturgus censet hic corrigi epicureorum voluptatibus inhiantium sensa et dicta, q. d. Errant hi qui per voluptates de-

currunt ad scopum felicitatis, in iisque omne robur, omne ingenium, omnem sapientiam, omnem artem expendunt, ut novas et majores semper adinveniant, quia per omnia hæc felicitatem et satiem, quam quærunt, non adipiscuntur.

Tertio, planius Olympiodorus, Bonaventura, Lyranus, Cajetanus, Titelmannus censent hic Salomonem de more ad aliam vanitatis speciem transire, nimirum quod eventus rerum sæpe non pendeant a robore, sapientia, arte operantium, sed ab occasione, casu et fortuna, quæ in cursu et bravio sæpe præponit lentos velocibus; in bello et victoria, imbelles bellicosos; in opibus et honoribus, indoctos doctis; in gratia et victoria, inertes artificibus. Hisce quatuor complectitur omnes hominum in republica status, ut ostendat omnibus sæpe dominari casum: per veloces enim, notat mercatores, qui ad negotia discurrent, obeuntque terras et maria mercium lucrique causa; per fortes, notat milites, qui rempublicam propugnant; per sapientes, doctores, jurisperitos, causidicos, medicos, consiliarios, qui moderantur rempublicam; per artifices, opifices, qui artes omnes, ut lanificium, pistoriam, sutoriam, sartoriam, fabrilem, etc., exercent ad omnes civium usus. In his omnibus ergo ostendit plus sæpe valere casum, quam consilium, artem et industriam; hoc fine, *primo*, ut ostendat omnibus in rebus inesse vanitatem. *Secundo*, ut doceat homines non mirari, si in hac vanitate labori et industria sæpe non respondeat fructus, nec præmia meritis, imo opes et dignitates dignis debite dentur immeritis et indignis, idque arcanis et inaccessible Dei iudiciis, ait Olympiodorus: quare cuique expectandam esse mercedem justam in altera vita, ut ab hac vanitate ad veritatem, veram vitam et felicitatem in cœlis anhelet. Ita S. Hieronymus. *Tertio*, ut moneat industrios et sapientes non confidere suæ industriæ, robori, sapientiæ, arti, sed Deo, Deique providentiæ nitii, Dei enim est cuique operi felices dare successus et exitus; Dei est regere casum et fortunam. Deus enim omnes causas secundas, etiam contingentes et liberas, ita ordinat, combinat, disponit, dirigit, ut licet fortuito, quantum est ex parte sua, concurrant et operentur id quod reipsa evenit, tamen quantum est ex parte Dei, certo consilio et sapienti providentiæ diriguntur, eo quod omnia a Deo prævisa, provisiva, præordinata et disposita sint, ut hoc quod fit, non aliud eveniat: quare reipsa fortuna fortunans, hoc est res omnes dirigens, ordinans, prosperans, non alia est quam Deus, Deique providentiæ. Casus ergo et fortuna, quæ non semper quidem, sed sæpe tamen rebus et operibus hominum intervenit, manifeste ostendit Dei providentiam, a qua dirigitur sicut navis in mari fluctuans a nauclero, sine quo mergeretur millies. Sic enim pariter mundus hic, ex tot casibus contrariis et pugnantibus inter se conflatus, everteretur et rueret, nisi a Deo regeretur, qui omnia illa in ordi-

Casus ostendit Dei providentiam.

nem redigit, et discordia concordat, ac fortuita coordinat, itaque ex omnibus harmoniam pulchram, et quasi concentum quemdam musicum efficit. Ita docet D. Thomas, I part., *Quæst. LXXV*, art. 6, ad 1. Iluc facit vetus dictum: « Rotæ ad mota manu fortunam esse implorandam; » quo significatur frustra Numinis opem peti, nisi addas industriam et manum operi admoveas. Ita Plutarchus in *Lacon*.

NEC VELOCIUM ESSE CURSUM. — Hebræa, *non est levis cursus* (1); Campensis, *raro veloces adhibentur ad currendum*; Tigurina, *celeritas currendi nil affert commodi ad salutem*; Symmachus, *non est velocium perficere cursum*, sive in stadio, sive in prælio, sive in itinere, sive quo alio loco et modo. Thaumaturgus, *neque qui pedibus perniciosissimi sunt, cursum hunc magnum perficiunt*, ut pertingant ad vitam felicem. Chaldæus, *nec viri qui veloces fuerint, ut aquile, adjuti sunt currendo, ut eriperentur a morte in prælio, juxta illud Amos, cap. II, 14*: « Peribit fuga a veloce, et fortis non obtinebit virtutem suam, et robustus non salvabit animam suam: et tenens arcum non stabit, et velox pedibus suis non salvabitur, et ascensor equi non salvabit animam suam: et robustus corde inter fortes nudus fugiet in illa die, dicit Dominus. » Et illud *Isaiæ*, cap. xxx, 16: « Dixistis: Ad equos fugiemus: ideo fugietis. Et super veloces ascendemus: ideo velociores erunt, qui persequuntur vos. » Tradunt astrologi, ac inter eos Julius Firmicus, lib. VIII *Matheseos*, cap. xv, eos qui sub sidere Delphini nascuntur, esse veloces: « Erit, inquit Firmicus, innata cursus agilitate perspicuus. » Rursum Plinius, lib. XI, cap. xxxvii, tradit animalia quibus minor est pulmo esse velociora: « Quibus minor, inquit, hic corporibus, tanto velocitas major, » quia scilicet minus respirant: crebra enim respiratio impedit cursum. Addit, « peculiare cursus impedimentum » esse lienem; « quamobrem inuritur cursorum laborantibus, et per vulnus etiam exempto, vivere animalia tradunt. » Unde nonnulli opinati sunt cursoribus excindi lienem, ut sint velociore, sed id non dicit Plinius. Vulgus asserit cursoribus secari eximique lienem, ut velocius et sine defatigatione currant, ac totos dies continue proficiantur. Sed rem veram male intelligit. Cursoribus enim, et splene laborantibus non eximitur, nec excinditur lien, sed secatur, id est cultro ligneo ad id idoneo tunditur et contunditur, ut ejus inflatio detumescat, ipseque fiat minor arctiorque, ac minus sanguinis capiat: quo fit ut jam minor, strictior et levior, minus impediatur pulmones vicinos quin libere lateque moveantur, exspirent et respirent, itaque juvatur velocitas ambulandi et currendi: hanc enim impedit difficultas respirandi, quæ in pulmonibus

Lienis
contusio
juvat
cursum.

(1) Id est, non gaudent semper felici cursu, nec metam ubivis assequuntur optatam, ob defectum temporis opportuni, aut ob casum contrarium. Nam æque peritis atque imperitis aliquando adversatur tempus aut casus.

oritur ex tumore lienis vicini, qui eos arclat et gravat; quo sublato leviores sunt, ac libere facileque respirant, ideoque expeditum faciunt hominem ad ambulandum et currendum. Ita Romæ mihi asseruerunt medici et chirurgi, qui idipsum se factitasse, itaque spleneticos curasse, affirmabant. Adjungunt medici lienis morbos cursu sanari. Exemplum hujus gnomæ est apud S. Hieronymum in *Vita S. Hilarionis*: hic enim aquam lustralem præbens Italico, ipsi in cursu circensi contra æmulum maleficum, victoriam dedit: « Igitur, inquit, dato signo hi advolant, isti præpediuntur; sub horum curru rotæ fervent, illi prætervolantium terga vix cernunt; clamor fit vulgi nimius, ita ut ethnici quoque ipsi concreparent: Marnas victus a Christo est. Indubitata ergo victoria et illis et Circensibus plurimis fidei occasio fuit. » Huc facit adagium Hispanorum: « Claudos æque ac sanos in peregrinatione ad S. Jacobum currere, imo claudos cito pervenire, celeres et præproperos tarde, aut nunquam. » Huc pariter pertinet prisceus apologus, quem recenset noster Pontanus *Progymnas.* vol. III, part. I, cap. xl. Testudo certamen cum aquila decreto spatio conficiendum suscipiebat. Constituta est meta, ad quam uter ex illis pervenisset prior, ab illo staret victoria. Provolat aquila, ob tarditatem contempta testudine, fretaque suis alis sæpe desidet, sæpe divagatur alibi et segnius agit, quandoque totam noctem quiescit, et multo jam die volatum inquit. At testudo laborem nec ad momentum intermittit. Dies noctesque iter facit, et ad locum destinatum prorepit. Vincit aquilam sedulitate sua, non celeritate, metasque tenet, cum adhuc ab iisdem longius distare putaretur.

Mystice, id verius est in cursu spiritali viæ virtutum salutis et felicitatis, juxta illud Pauli: « Non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei, » *Rom. ix, 16*; et illud *Habacuc* III, 19: « Deus Dominus fortitudo mea: et ponet pedes meos quasi cervorum. Et super excelsa mea deducet me victor in Psalmis canentem; » et illud *Isaiæ*, xl, 31: « Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assumment pennas sicut aquilæ, current et non laborabunt, ambulabunt et non deficient. » Vide quæ illis locis annotavi.

NEC FORTIUM (qui validi et terribiles existimantur, ait Thaumaturgus) BELLUM. — Symmachus, *vincere prælium*; Septuaginta, *nec potentibus prælium*; Syrus, *et non gigantis bellum*, juxta illud: « Gigas non salvabitur in multitudine virtutis suæ, » *Psal. lxxxii, 16*. Sic Goliath gigas superatus et occisus est in duello a parvo Davide, I *Reg. xvii, 49*; Holofernes a femina. Chaldæus, *neque robusti adjvantur dum ineunt prælium robore suo*, juxta illud: « Non in fortitudine equi voluntatem habebit: nec in tibiis viri beneplacitum erit ei, » *Psal. cxlvi, 10*. Minus recte vertit Campensis, *neque robusti adhibentur ad gerenda bella*; melius Tigurina, *nec fortitudo bellica potest eripere quemquam*.

Per fortes ergo hic accipe corpore potius quam animo et fortitudine bellica; nihil enim tam anceps, quam belli exitus: minima enim res, ut ventus secundus vel adversus, victoriam dat vel aufert. Unde in Scriptura dicitur Dei esse victoria, juxta illud Judæ Machabæi: «Facile est concludi multos in manus paucorum: et non est differentia in conspectu Dei cœli liberare in multis, et in paucis: quoniam non in multitudine exercitus victoria belli, sed de cœlo fortitudo est,» I *Machab.* cap. III, 18; et illud Davidis: «Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium, et digitos meos ad bellum,» *Psal.* CXLIII, 1. Quin et Ovidius, VII *Metamorph.*:

Inter utrumque volat dubiis victoria pennis,
Mars dubius.

Et Livius, lib. II: «Nusquam minus quam in bello eventus respondet; propterea nihil tam leve est, quod non magnæ rei momentum faciat;» imo subinde solo metu, et terrore panico hostibus casu, imo cœlitus immisso, parata est victoria inermium, uti fuit illa Gedeonis, *Judic.* VI 12; et illa Josaphat, IV *Reg.* III, 22. Similia exempla perplura exstant in libro *Judicium, Regum et Machabæorum.*

NEC SAPIENTIAM PANEM. — Symmachus, *prætere alimentum.* In Hebræo pulchra est allusio et paronomasia: להכבִּים *lachacumim*, id est sapientibus, congruens להם *lecham*, id est panis sæpe deest. Aliqui per sapientes accipiunt agricolas, quibus licet industriis, ob sterilitatem, expilationem, vastitatem subinde deest frumentum et panis. Melius accipias litteratos et eruditos, uti sunt philosophi et theologi, qui sæpe sunt pauperes, quia toti intendunt speculationi et sapientiæ quæ præstat opibus, non auro congerendo, quod faciunt illiterati et mechanici. Unde Rabbinorum adagium: «Fames exstitit, et non transiit per ostium artificis,» quia arte sua sibi victum facile parant artifices. Audi S. Hieronymum: «Non est, inquit, sapientibus panis; id multorum quotidie probatur exemplo, qui cum sapientissimi sint, necessariis indigent. Chaldæus, *neque sapiens adjuvabitur a sapientia sua, ut saturetur pane in tempore famis; Campensis, quin et sapientibus sæpe deest unde vivant.*

NEC DOCTORUM DIVITIAS. — Pro doctorum Hebraice est נבִּים *nebonim*, id est *intelligentium*, ut vertunt Septuaginta, prudentium, solertium, vidimus enim non raro industrios et solertes depauperari; Campensis vertit, *industrios; Cajetanus, intellectiones.* «Aristophanes in comœdia Plutum inducit cæcum. At Demetrius dicebat, non solum Plutum, i. e. divitias, esse cæcum, verum etiam Fortunam Pluti ducem; ut jam illud sit Proverbii: Cæcus cæco dux. Fortuna sæpe largitur in dignis sua munera.» Ita Laertius, lib. V, cap. v. Hinc Thaumaturgus vertit, *neque sapientiæ cum divitiis aliquid commune esse solet; Pagninus pro nebonim legens נבִּים *nechonim*, vertit, non sunt rectorum divitiæ,*

juxta illud: «Dives iniquus, aut iniqui hæres:» divitiæ enim per multas fraudes et vitia parantur.

NEC ARTIFICUM GRATIAM. — Syrus, *neque cognoscitibus gloria; Vatablus, non semper gratiosos esse qui in aliqua arte periti sunt.* Pro artificum hebraice est ידעִים *iodeim*, id est *scientium*, ut vertunt Septuaginta, per quos Olympiodorus et Vatablus intelligit eos qui norunt artes captandi hominum favorem et gratiam, favor enim sæpe fugit favoris cupidos, æque ac honor fugit sequentes, sequitur fugientes; Chaldæus, *prudentes; Thaumaturgus, sagaces; Clarius, expertos et rerum peritos.* Verum quia hi intelligunt nomine *nebonim* quod præcessit, hinc apte Noster vertit, *artifices, scilicet mechanicos, vel mathematicos et similes.* S. Bonaventura censet duo prima, scilicet velocitatem et fortitudinem esse dona corporis, cætera tria esse animæ, nam sapientiam esse in corde, doctrinam in ore, artem in opere. Solent insignes artifices in gratia et pretio esse tum apud principes, tum apud populum, sed non raro casu aliquo sinistro contrarium accidit, atque hæc est vanitas artium et artificum, quam hic notat Salomon. Plutarchus, lib. *De Fortuna*, narrat Apellem, cum equum anhelantem pingeret, nec anhelitum satis exprimere posset, ira percitum, penicillum in imaginem coniecisse, itaque casu spumæ colorem expressisse, et quod quærebat perfecisse, ut omnium sibi gratiam et admirationem conciliaret.

Apellis
casus in
pingendo.

SED TEMPUS CASUMQUE IN OMNIBUS. — Hebræa, *sed tempus et occursus occurrit omnibus illis; Arabicus, sustinet eos omnes; Chaldæus, tempus et casus in sidere eorum accidit omnibus,* Chaldæi enim ad astra referebant cursum et casus rerum humanarum, unde de his ex illis divinabant; Campensis, *tempus et casus omnes de medio tollit; sed hoc alienum et contrarium videtur.*

TEMPUS, — id est occasio commoda vel incommoda ad rem perficiendam, qui enim commoda captat, feliciter rem perficit, qui incommoda, infeliciter: sic qui captat mollia fandi tempora, impetrat quod postulat; qui dura et aspera, repulsam patitur. Tempus ergo et occasio rebus gerendis dominatur, uti dixi cap. III, 1. Occursus et concursus causarum contingentium, quæ, dum fortuito concurrunt, producunt casum et effectum fortuitum. Cajetanus per tempus accipit motum orbium cœlestium, qui efficiunt effectus casuales in rebus sublunaribus; Aben-Ezra per casum intelligit Dei providentiam, hæc enim, ut initio dixi, regit omnes casus eventusque fortuitos, ideoque ipsa est fortuna fortunans. Melius alii per casum intelligant causam et effectum casualem, qui in omnibus rebus non semper, sed sæpe accidit. Unde S. Thomas, I part. *Quæst.* LXXV, art. 6, ad 1, et *Quæst.* V de *Veritate*, art. 3, ad 3, notat solerter dici *tempus casumque*: quia, inquit, secundum aliquem ordinem temporis casuales defectus inveniuntur in his rebus, v. g. quod potentiores frequenter succumbant, ostendit quod victor

magis est ex divina providentia, quam ex humana virtute. Præclare S. Augustinus, lib. III *De Trinit.* cap. IV : « Nihil, inquit, fit visibiliter et sensibiliter, quod non de interiori invisibili atque intelligibili aula summi Imperatoris aut jubeatur, aut permittatur secundum ineffabilem justitiam præmiorum atque pœnarum, gratiarum et retributionum, in ista totius creaturæ amplissima quadam immensaque republica. »

Casus
quid?

Nota : Casus sive effectus contingentes proprie sunt ii soli qui fiunt a causa libere, puta a Deo, angelo, dæmone vel homine; alioqui enim pluvie, venti, fulmina cæteræque res naturales in causis suis determinate sunt et certæ; sed dum a Deo, angelo, dæmone vel homine libere causæ hæ immutantur et combinantur, tunc ex eis prodeunt effectus contingentes et casuales. Hinc Romani, Græci cæteræque gentes mire coluere Fortunam, velut deam, imo primam deorum, quæ omnia regat, et hos faciat formosiores, opulentos, felices, illos deformes, pauperes, miseros; hinc tot exempla, tot aræ, tot nomina Fortunæ. « Ipsa, ait D. Chrysostomus, *orat.* 63, bella gerentium est victoria, et pacem agentium concordia, et nuptias contrahentium benevolentia, et amantium voluptas, et breviter bonus in omni re successus. » Servius Tullius, ait Plutarchus, *Quæst. Roman.* LXXIV, templum « parvæ fortunæ dedicavit, significans fortunam minimis momentis plurimum posse, multisque usu venisse, ut exiguis plane rebus aut eventibus, aut contingentibus maxima consequerentur vel perderent, docens animum rebus esse advertendum, nihilque eorum quæ offeruntur, ob parvitatem esse negligendum; » idem rursus : « Sapientiæ, ait, in hunc usque diem templum non est, neque temperantiæ, aut tolerantæ, aut magnanimitati, aut continentæ: Fortunæ vero templa sunt splendida et antiqua, actantum non cum primis Romæ fundamentis posita. » Cornelius Sylla, inquit idem Plutarchus in *Sylla*, « fortunæ se filium » dicebat. Præ reliquis insignis fuit basilica Fortunæ in urbe Fanensi, quæ inde dicta est fanum Fortunæ, de qua ita scribit Nicolaus Perottus Episcopus Sipontinus in lib. I *Martial.* : « A *fando* fanum deducitur, hoc est templum, quod Pontifex in dedicatione templi certa verba præfari solet; quamvis sint aliqui qui ἀπὸ τοῦ φανερός dictum malint, quod significat *manifestum*, quod e fano responsa dabantur, etc. Hinc Fanum, Piceni urbs dicta, in littore Adriatico inter Pisaurum et Senogalliam, omnium Italiæ urbium amœnissima, sive loci naturam, seu civium ingenia consideres, quod in ea pulcherrimum Fortunæ templum fuerit, ejus adhuc reliquiæ conspiciuntur : hinc Fanensēs sive Fanestres appellati. » Hujus fani fortunæ fabricæ præfuit Vitruvius, architectorum princeps, qui libros suos *De Architectura* dedicans Augusto Cæsari, utpote principi ædificationi dedito, ab eo beneficiis et honoribus auctus, ita de hoc fano

Fortuna
dea gen-
tium un-
de ?

scribit, lib. V, cap. I, sub finem : « Non minus summam dignitatem et majestatem possunt habere comparationes basilicarum, quo genere Colonia Julia Fanestri collocavi, curavique faciendum, cujus proportionem et symmetriam sic sunt constitutæ; » eas deinde exacte fuseque describit, additque hoc fanum fuisse juxta ædem Augusti. Plura de hoc fano vide apud Sigonium et Cluverium in *Descriptione Italiæ*. Fani fortunæ Episcopus fuit S. Fortunatus, de quo mox. Hoc enim fanum fortunæ profanum a Christianis conversum fuit in sanctum templum in honorem B. Virginis dedicatum, quæ vera est fidelium fortuna, eos fortunans omnibusque donis cumulans et beans, cujus proinde, ac præsertim sacelli unius Virgini assumptæ dicati, magnificentiam æque ac religionem integro carminum libro miris elogiis celebrarunt plurimi et primi Italorum poetæ, quorum unus ita orditur :

Fortunæ fuit hoc fanum, nunc Virginis : illa
Est numen (*imo nomen*), magni numinis ista parens.

Seneca, *epist.* 14 : « Initium, ait, omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Initia enim in potestate nostra sunt; de eventu fortuna judicat. » Idem, *epist.* 38 : « Invadit, ait, temperatissimos morbus, validissimos phthisis, innocentissimos pœna, secretissimos tumultus. Eligit aliquid novi casus, per quod velut oblitis vires suas ingerat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diem dixi horam momentumque temporis. » Nero, ait Suetonius, cap. XIII Vitæ ejus, « judices, priusquam inciperet, reverentissime alloquebatur, omnia se facienda fecisse, sed eventum in manu esse fortunæ. » Plutarchus in *Pseud.* : « Centum doctorum hominum consilia hæc devincit dea Fortuna. Atque hoc verum est, perinde ut quisque fortuna utitur, ita præcellit; atque exinde sapere eum omnes dicimus. » Livius, *Decade I*, lib. IX : « Per omnia, inquit, humana, maxime in res bellicas fortuna potens est; » Æmilius, lib. I : « Fortuna arbitrio suo pacem, sed maxime bella gerit. Eadem, inquit ille, mari tranquillitatem imponit, æstatem hiemi, celeritatem tardissimis, vires segnissimis. » Denique Judæi coluere Fortunam, in quos proinde invectus Isaias, cap. LXV, 11 : « Qui ponitis, inquit, Fortunæ mensam, et libatis super eam; » ubi multa de fortuna dixi.

Gnomæ
de fortu-
na.

Moraliter docet hic Salomon res omnes sublunares, utpote fortunæ volubili subjectas, esse vanas variasque, ideoque parvi faciendas, ac consequenter contra omnes fortunæ casus etiam adversos, ipsamque mortem sapienti obfirmandum esse animum fortitudine et constantia. Salomonem velut magistrum de more secuti sunt Plato et philosophi. Hinc Bion, teste Stobæo, *serm.* 103, dicebat « Fortunam divitibus opes dedisse, non dono, sed mutuo. » Cræsus consultus a Cyro de bello contra Tomyrin suscipiendo, in quo deinde occisus est : « Si, inquit, te agnoscis hominem, dis-

Exem-
pla.

cito talem rerum humanarum circulum esse, qui rotatus eosdem semper fortunatos esse non sinat. » Demetrius aiebat illum, qui sinistram fortunam ferre nequiret, nec dextram ferre posse. Unde ipse illud Æschyli dicebat fortunæ : « Tu me extulisti, tu ipsa rursus dejicis. » Ita Antonius in *Melissa*, part. I, cap. LXX. Romuli vox erat : « Fallacia et caduca sunt omnia quæ fortuna in sua habet potestate. » Ita Maximus, *serm.* 18. Fabius Maximus Minuti collegæ sui secundam fortunam magis quam adversam pertimescebat, quod fortuna instabilis variet vices, et a secundis ad adversa desiliat, cumque faciem ostendit, mox tergum obvertat. Ita Plutarchus in *Vita Fabii*. Zeno cum in naufragio omnia amisisset : « Euge, inquit, fortuna, quam probe nos ad hoc palliolum rede-gisti. » Socrates ad omnes fortunæ procellas im-motus eadem mente, eodem vultu persistebat. Unde S. Hieronymus ait in virtute christiana requiri animi robor Socraticum. Seneca, lib. *De Tranquill. animi*, docet sapientem per virtutem vigoremque animi omni fortuna et injuria esse superiorem. Unde cum recensisset heroes casu iniquo occisos, ut Socratem, Pompeium, Ciceronem, ac « optimos pessima » pati, remedium subdit : « Tanto fortiores, inquit, tanto feliciores, humanos effugistis casus, livorem, morbum; existis ex custodia : non vos digni mala fortuna diis visi estis, sed indigni in quos jam aliquid fortuna posset. » Audi eundem, *epist.* 92 et 93, ubi inter alia hæc dat vitæ axiomata : « Adversus fortunam valet ad tolerandum obfirmata omnino mens; mortalia omnia morte damnata sunt; inter peritura vivimus; mortale est omne mortaliū bonum. Nihil firmum infirmo, nihil fragile æternum et invictum est; tam necesse est perire, quam perdere. Dic fortunæ : Cum viro tibi negotium est; quære quem vincas. Dic tibi : Ex istis, quæ terribilia videntur, nihil est invictum. Singula vicere jam multi, ignem Mutius, crucem Regulus, venenum Socrates, exilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato; et nos vincamus aliquid. »

Tacite ergo hic monet Salomon ut a rebus sub-lunariis, utpote lunationi, id est variæ per tem-pora mutationi, casui fortunæ obnoxii mentem transferamus ad cælestia, quæ superant omnem fortunæ casum et lusum, nesciuntque ortum et occasum, sed in stabili angelorum et beatorum degunt ævo. Sapiens utique est et felix, qui id præstat. Præstitit id ipsum S. Fortunatus Fanensis (urbs est antiqua in Pentapoli Umbriæ, dicta Fanum Fortunæ, quod illi esset dicata, uti superius dixi) Episcopus anno Domini 592, coævus S. Gregorii. Unde Fanenses hoc ei elogium posuerunt :

Fortunate nimis, qui regnatus in ævum,
Fortunæ instabilem figis in axe rotam.

Fortunatus ergo fortunæ fuit Episcopus, mode-rator et rector. Unde iidem addunt heroica hæc

virtutum ejus facinora : « S. Fortunatus patriam a spiritibus immundis liberat. Pestem ob ejus de-relictam basilicam grassantem pellit. Furtim auferentes ejus sacrum corpus ventorum et pulveris violentia deterret. Manna e mausoleo et ossibus Sancti fluens, piis ægris salutem confert, impiis mortem. Arida Urbinas femina divinitus admo-nita, invisens ejus corpus sanatur. » Hæc ex publi-cis Fanensium tabulis accepi, et prægrandi ejus imagini, Romæ cusæ et approbata, incisa conspexi. Exstat S. Gregorii *epist.*, lib. VI *Registri*, ordine 13, ad hunc S. Fortunatum Fanensem Episcopum, in qua ei concedit ut venundet sacra vasa pro re-demptione captivorum, scilicet a Longobardis, ut recte advertit Baronius : hi enim illo ævo vas-tabant Italiam. Denique cum anno 1107 Fanen-ses sacra S. Fortunati lipsana requirerent, inve-nerunt ea mausoleo inclusa cum lipsanis S. Eu-sebii et S. Ursi Fanensis Ecclesiæ Episcoporum, instar nivis candida, ut jam in illis futuræ per re-surrectionem glorificationis imaginem contuea-ris, præsertim cum tanta odoris fragrantia manaret, ut myrrhæ et balsami omniumque un-guentorum odora menta incomparabili suavitate transcenderet. Ita Sancti dominantur fortunæ om-nibusque fortuitis.

12. NESCIT HOMO FINEM SUUM : SED SICUT PISCES CA-
PIUNTUR (Septuaginta, *illaqueantur*) HAMO, ET SICUT
AVES LAQUEO COMPREHENDUNTUR, SIC CAPIUNTUR HO-
MINES IN TEMPORE MALO, CUM HIS EXTENSO SUPER-
VENERIT. — Pro *finem suum* hebraice est *tempus suum*, id est finem temporis sui. Probat tempus et casum velocibus, fortibus, sapientibus et arti-ficibus dominari, ex eo quod eos capiat, velut pisces hamo et aves laqueo. Capiat, inquam, in fine operis quod moliantur, ut scilicet veloces capiuntur in cursu suo, fortes in bello sapientes in sua sapientia, prudentes in prudentia, artifices in arte; quo fit ut omnibus suis hiscedonis sibi concilient non præmia, quæ sperabant, sed damna infamiæ, vinculorum, famis, paupertatis, contem- ptus, ac subinde necis et mortis, illaque impro- visa, ut vertit Arabicus, et inopina quæ non exspectabant. Per *finem* ergo exitum intellige, tum operis et negotii cujusque, cum Thaumaturgo et Olympiodoro; tum vitæ, puta mortem, cum S. Hieronymo. Vide analogias per plures inter homines et pisces, quas recensui *Habacuc* I, 14, ad illa : « Et facies homines quasi pisces maris. »

Tropologice esca, hamus et laqueus, quo ines- cantur et capiuntur homines, est voluptas. Audi S. Augustinum, *De Agone Christ.* cap. VII : « Gaudet piscis, quando hamum non videns, escam devorat; sed cum piscator eum adducere cœperit, viscera ejus torquentur primo, deinde ab omni lætitia sua per ipsam escam, de qua lætatus est, ad consumptionem trahitur. Sic sunt omnes qui de bonis temporalibus beatos se esse putant : hamum enim acceperunt, et cum illo sibi vagantur. Veniet tempus ut sentiant quanta tormenta cum

Esca ho-
minum
volup-
tas.

aviditate devoraverint. » Porro voluptas hæc multiplex est, sed maxime triplex, scilicet gulæ, opulentia et superbia. Aliqua enim harum capitulum homo, ac delicias ridensque sibi astringit vincula mortis, ut ait Poeta. Ad laqueum opulentia sive avaritia spectat axioma, sive apophthegma Pii II Pontificis : « Litigatores sunt aves, forum area, iudex rete, advocati aucupes. Quocirca censebat dignitatibus viros dandos esse, non dignitates hominibus. Grave Pontificis onus esse, sed beatum qui id bene ferat. » Primum enim et summi momenti Pontificis et principis onus officiumque est, constituere Episcopos, magistratus, iudices, etc., ab avaritia intactos et tali gradu dignos. Hinc S. Antonius, teste S. Athanasio, in visu totum mundum conspexit laqueis plenum, quos animabus sursum ascendere conantibus tendebant dæmones, illisque eas illaqueabant ac capiebant. Unde dolens oransque : « Domine, quis hos laqueos evadet? » audivit : « Humilitas. » Dæmon enim omnibus in rebus homini tendit laqueos, eosque cujusque indoli et affectui appositos; gulo enim offert epulas et vina, ambitioso honores, iracundo duella, timido pericula, avaro opes, etc. Audi S. Leonem, serm. 7 *De Nativitate* : « Non desinit hostis antiquus deceptionum ubique laqueos prætere. Novit cui adhibeat æstus cupiditatis, cui illecebras gulæ ingerat, cui apponat incitamenta luxuriæ, cui infundat virus invidia. Novit quem mœrore conturbet, quem gaudio fallat, quem metu opprimat, quem admiratione seducat. Omnium discutit consuetudinem, ventilat curas, scrutatur affectus, et ibi causas quarit nocendi, ubi quemque viderit studiosius occupari. »

IN TEMPORE MALO (id est misero, difficili, periculoso, calamitoso, exiliiali) CUM EIS EXTEMPLUM SUPERVENERIT. — Hebraice, *cum ceciderit super eos*; Græce, *cum superceiderit in eos*: quæ phrasid significat inevitabilitatem et superioritatem repentini supplicii proficisci a causis superioribus, puta e cælo et angelis, inquit Cajetanus. Chaldaus, *in tempore mali, quod ruiturum est super eos puncto uno cælitus*. Magnum quodvis accipe, sed præsertim mortem et gehennam, quæ malorum omnium est maximum, juxta illud Pauli : « Dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet; cum enim dixerint pax, et securitas, repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habenti, et non effugient, » 1 *Thess.* v, 3. Et illud Christi : « Erant in diebus ante diluvium comedentes et bibentes, nubentes et nuptui tradentes, et non cognoverunt, donec venit diluvium, et tulit omnes : ita erit et adventus Filii hominis, » *Matth.* xxiv, 38.

Vers. 13. 13. HANC QUOQUE SUB SOLE VIDI SAPIENTIAM, ET PROBARI MAXIMAM. — Hebraice, *et magna est apud me, scilicet quam versu sequenti enarro*. Identidem Salomon, post recensitas vanitates, sermonem reflectit ad laudes sapientia, ut eam om-

nibus commendet, utpote quæ sit veritas veraque hujus vitæ felicitas. Simul tamen ostendit ei quoque suam adherere vanitatem, non intrinsecus, sed extrinsecus : scilicet quod illa ab hominibus opulentis parvi fiat, quodque sapiens cum per sapientiam liberavit civitatem obsessam et desperatam, illico in oblivionem veniat, et in pristinum sui neglectum recidat, ut ad pallium philosophicum, id est ad paupertatem et obscuritatem suam cum Socrate redigatur. Igitur novam ingratitude vanitatem hic oculis subjicit. Ita Lyranus, Hugo. Alii aliter, sed varie et minus apte hæc nectunt præcedentibus.

14. CIVITAS PARVA (Arabicus, *delicata*), ET PAUCI Vers. 14. IN EA VIRI : VENIT CONTRA EAM REX MAGNUS, ET VALAVIT EAM, EXTRUXITQUE MENTIONES (Septuaginta, *aggeres magnos*; Symmachus, *machinam magnam*; Syrus, *propugnacula*; Arabicus, *propugnaculum cujus turres magnæ sunt*) PER GYRUM, ET PERFECTA EST OBSIDIO. — Est paradigma per modum exempli, sive historia, quæ subinde accidit ævo Salomonis, ut ab eo videri et audiri potuerit. Civitas hic inducitur parva, id est parva habens mœnia, parvas turres et machinas, ut se contra hostem obsidentem tueri non possit, ideoque in ea viri pauci, qui eam propugnare viribus diu nequeant, quia mox animo cadant ac robore deficiant. Unde major apparet vis et virtus sapientis et pauperis, eam sua sapientia tantis et liberantis.

15. INVENTUSQUE EST IN EA VIR PAUPER ET SAPIENS, Vers. 15. ET LIBERAVIT URBEM PER SAPIENTIAM SUAM, ET NULUS DEINCEPS RECORDATUS EST HOMINIS ILLIUS PAUPERIS (1). — Testis Archimedes, quem tantopere verebantur Syracusas oppugnantes Romani, ut, si Pauper sapiens salus est urbis. suspicarentur, machinam aliquam in ipsos moveri suspicarentur, et Archimedes vociferantes terga verterent, fugerentque, et cogerentur, conflictu et oppugnatione prætermissa, in obsidione longa spem ponere. Ita Plutarchus in *Vita Marcelli*. Idem de Epaminonda, qui Thebas defendit et imperio auxit, ita scribit : « Ad quadragesimum annum obscurus Epaminondas nulli usui Thebanis fuit. Ut habita est ei fides, suscepto imperio, ruentem civitatem conservavit, ac servientem in libertatem asseruit Græciam, qui in gloria, sicut in sole, virtutem strenuam in tempore præstitit. Refulget enim usu,

Ubi nobilis more aris, segne quod diu
Jacuit, resumpsit animum. »

Sic Judith liberavit Bethuliam, occiso Holoferne; Jahel Israellem, occiso Sisara, *Judicum* iv, 21; æque ac Debora, ibidem vers. 14. Sic David Ceilam urbem tutatus est, et tamen Ceilani eum

(1) *Matsa* impersonaliter positum est. A *misken*, pauper, quæ vox apud Arabes quoque eodem sensu usurpatur, ortum est gall. *mesquin*.

tradidissent Sauli, ni, Deo consulto, fugisset. Sic Gedeon liberavit Judæos a Madianitis, et tamen Judæi non fecerunt misericordiam cum domo ejus, ut 70 ejus filios protegerent, dum occiderentur ab Abimelech, *Judic.* cap. viii, 35. Sapiens enim totus intendit bono publico, ut ejus incommoda hostesque dispellat: quare modos urbis salvandæ quærit et invenit, cum insipientes vacant propriis commodis et opibus, ac publica negligunt. Unde Thaumaturgus vertit, *parvam civitatem a paucis habitatam magnam et frequentatam existimem, si vel pauperem unum sapientem civem habeat.*

Uti
Christus.

Allegorice, Christus sapientissimus et nostri causa pauperimus liberavit Ecclesiam, quæ urbs parva est respectu totius mundi, a tyrannide dæmonis et peccati: et tamen plurimi ingrati hoc ejus beneficium non agnoscunt, imo ipsum ejusque gratiam aspernantur, seseque suis voluptatibus dedunt. Ita S. Hieronymus.

Et sensus
interior.

Tropologice: « Aliter Hebræus, ait S. Hieronymus, hunc locum interpretatus est. Civitas parva homo est, inquit, qui etiam apud philosophos mundus minor vocatur. Et viri pauci in ea, membra de quibus ipse homo contextitur. Cum autem venerit adversus eam rex magnus diabolus (diabolus serpens est lubricus, cujus si capiti, id est primæ suggestioni non resistitur, totus interna cordis dum non sentitur illabatur; tentationum diabolicarum inopia flagitia sunt; non est immisor, sed incensor vitiorum. Unde David: Tu frengisti caput draconis), et quæsierit locum per quem possit irrumperere, invenitur in ea humilis et sapiens, et quietus interioris hominis sensus, et eruet urbem, quæ obsessa ab hostibus cingebatur. Cumque homo de periculo sive persecutionis, sive angustiarum, sive cujuscumque adversæ rei atque peccati, fuerit erutus, homo ille exterior, qui inimicus est illius pauperis hominis et sapientis, non recordatur interioris hominis, nec subdit se consiliis ejus, sed rursus sua fruatur libera voluntate. » Accedit Chaldæus, qui per civitatem parvam accipit corpus hominis; per regem obsidentem, concupiscentiam; per virum sapientem et pauperem, inspirationem atque cogitationem bonam, quæ concupiscentiæ resistit, hominemque liberat a peccato et gehenna, cujus deinde homo obliviscitur.

Moraliter, nota hic sapientes amare silentium, quietem et paupertatem. Sapiens, ait Plutarchus, ita vivit ut nemo sentiat eum vivere. Rursus sapientiæ magna affinitas est cum paupertate, sicut insipientiæ cum opulentia. Sapiens tamen, cum opus est, patriaque ejus ope indiget, se dat in lucem, suamque sapientiam ad ejus salutem explicat, ut fecit Jeremias, Isaias cæterique Prophætæ. Sapienter Philo, lib. *De Sacrific. Cain et Abel*: « Omnis sapiens, inquit, stulti est redemptio, mercesque ne minimo quidem tempore duraturi, nisi ille misericordia sua, providentiæque impul-

sus incolumitati ejus prospiceret. » Unde mox infert: « Equidem quando aliquem bonum virum habitantem in aliqua domo, aut urbe video, et domum et urbem illam beatam prædico, ratus tum præsentem felicitatem mansuram perpetuo, tum absentem expectandam cumulatiorem, Deo ultra modum mensuramque divitias suas in gratiam digniorum, etiam in indignos profundere solito. »

Porro cur sapientes sæpe sint pauperes, causas varias, easque festinas assignat Aristoteles in *Problem.* sect. XXIX, cap. iv. Quærit enim: « Cur paupertas apud homines bonos potius esse, quam apud pravos soleat? An quia omnibus odio habetur, atque expellitur, ad probos perfugit, rata maxime apud eos salutem permanendique locum se posse assequi? e contrario, si ad pravos venerit, nunquam eos fortuna ista fore contentos, sed vel furta, vel latrocinia actituros, quibus rebus futurum ut ipsa amplius apud illos manere nequeat. An quia homines probos optime se usuros existimat, nec sibi petulanter contumelioseque quippiam se facturos? itaque ut nos pecuniarum deposita tute hominibus bonis credimus, sic etiam hæc sibi dispensat et statuit. An libenter se ad viros optimos confert, quia femina est, inopsque proinde et virium et consilii, ut ejusmodi hominibus commendatam se esse magnopere velit atque desideret? An quia mala est, nunquam se malis jungere velit? Nam si ita maluerit, omnino malum irremediabile ipsa ridetur. » Quærit deinde vice versa cap. viii: « Cur divitiæ magna ex parte ab hominibus pravis potius quam bonis habeantur? An quia fortuna cæca est, ideoque discernere sibi, atque seligere quod melius non potest? »

Cur sa-
pientes
sunt
paupe-
res?
Resp.

Rursum nota hic beneficia pauperum parere non tantum contemptum, sed et odium ac invdiam: quare salutem ab eis urbi allatam illis auferunt, et in se vel alios potentes transcribunt. Contemnunt igitur, ait Pineda, et pauperem beneficium, quem pudet fateri beneficii auctorem, et beneficium a paupere acceptum pro injuria æstimant: in hoc plane stulti, in illo perspicue ingrati, in utroque insolenter superbi, quod nolint aliquid deberi pauperi, neque se illius creditores constituere, ullave gratia obstringi ad redamandum pauperem beneficium. Itaque cum illud infestissimum sit, beneficium superbe dare, est et insolentissimum superbe beneficium accipere. Vide Senecam, lib. II *De Benef.* cap. xvii, xviii, xix. Hoc est quod ait Job de justo, cap. xii, 5: « Lampas contempta apud cogitationes divitum, parata ad tempus statutum. » Denique duces et liberatores patriæ eam ingratam experiuntur, ut expertus est Scipio, Themistocles, Miltiades, Coriolanus et cæteri qui, post virtorias civibus paratas, ab eis acti sunt in exsilium.

16. ET DICERAM EGO, MELIOREM ESSE SAPIENTIAM VERS. 16.
FORTITUDINE: QUOMODO ERGO SAPIENTIA PAUPERIS

CONTEMPTA EST, ET VERBA EJUS NON SUNT AUDITA?—*Sapientia*, scilicet jam cognita et explorata per liberationem civitatis, *q. d.* Quænam illa hominum ingrata stoliditas, ut, cum viderint se per consilium sapientis evasisse obsidionem et excidium; jam tamen liberati eum spernant, nolintque salubria ejus monita et consilia, ad urbis conservationem et salutem spectantia, ulterius audire? quia nimirum externum splendorem et pompam duntaxat spectant, eamque in divitibus suspiciunt, ideoque sapientiam in paupere hac pompa destitutam despiciunt. *Fortitudo* hic non animi, sed corporis accipitur, puta in viribus, opibus vel amicis sita; hanc enim significat Græcum *δυναμις*, Hebraice *גבורה gebura*, Chaldæus, *ܟܘܚܟ coach*. Unde Septuaginta, *bona est sapientia super potentiam*; S. Hieronymus, *super divitias et potentiam*; Thaumaturgus, *super popularem potentiam*.

Pro *quomodo* hebraice est *et*, quod hebræo pro quavis conjunctione sumitur. Unde hic nonnulli vertunt, *et tamen* (1); alii, *ergo*; S. Hieronymus in veteri editione vertit, *quamvis*: Et « dixi ego, inquit, meliorem esse sapientiam super fortitudine, etc. quanquam nullus meminerit sapientis pauperis illius, cum læta sint omnia, sed universi divitias et potentiam admirentur; ego tamen secundum omnes interpretationes magis honoro contemptam sapientiam, et verba quæ nullus audire dignatur. » Verum in posteriori Vulgatæ versione nervosius vertit, *quomodo*; hæc enim nota interrogationis continet indignationem cum admiratione, incitatque sermonem ad exaggerandam rei indignitatem. Huic gnomæ affinis est illa *Sapientia præstat robor.* vi, 1: « Melior est sapientia quam vires: et vir prudens quam fortis. » Unde et illa Phocylidis: « Melior forti est vir sapiens; agros enim et civitatem sapientia, æque ac navim gubernat. » Fortem corpore accipe; nam qui animo fortis est, idem est sapiens. Unde Cicero, III *Tuscul.*: « Docet omnes sapientes fortes esse, et omnes fortes esse sapientes. » Sapientia enim docet vincere metum, moderari audaciam, in periculis rebusque arduis esse animo excelso, firmoque judicio et constantia, vitam virtuti postponere, mortemque contemnere, quæ sunt officia actusque pariter fortitudinis. Hoc est quod dicitur *Proverb. xx*, 18: « Cogitationes consilii roborantur: et gubernaculis tractanda sunt bella. » Id liquet in stragematibus bellicis, quibus utuntur callidi ut hostes subjungant.

Vers. 17.
Verba sapientium
in silentio.

17. VERBA SAPIENTUM AUDIUNTUR IN SILENTIO, PLUS QUAM CLAMOR PRINCIPIS INTER STULTOS. — Hebræa, *in stultis*; Chaldæus, *qui imperat stultis clamantibus*; Septuaginta, *super clamorem potentium in stultis*; S. Hieronymus in veteri editione, *plusquam clamor potestatem habentis in stultis*. Pro *in silentio*; hebraice est, *in quiete*; Scholiastes, *μετὰ πραοσύνην*, id est cum benevolentia, benignitate,

suavitate, lenitate, mansuetudine; Syrus, *verba sapientis cum requie audiuntur, plusquam trepidatio potentis stulti*; Arabicus, *cum tranquillitate* (2). Jam

Primo, Aben-Ezra et Osorius sic explicant, *q. d. Primo*. Verba sapientum contemantur a civibus, dum res sunt prosperæ: at, dum imminet obsidio et excidium, præ metu et dolore silentibus, cupide audiuntur.

Secundo, Arboreus, *q. d. Sapiens non clamat in turba et strepitu, sed secretum a turba quærit, ubi in silentio loquatur et audiatur. Accedit Titelmannus, qui per silentium accipit, submissam et modestam vocem, ut moris est sapientium*; et Campensis, *verba sapientum, etiamsi non multum clamant, efficaciora sunt quam principis stulti vociferatio*.

Tertio, Clarius et Dionysius censent hic causam dari, cur verba sapientum non audiantur, scilicet eo quod requirant animum silentem, id est quietum, pacatum, liberumque a tumultu passionum, quem populus cupiditatibus æstuans præstare nequit.

Quarto, alii censent sapientiam loqui silenter, id est demissa voce vel ex verecundia, eo quod pauper sit, vel ex metu et dolore, eo quod videat se contemni, aut potius ex pietate et gravitate, *q. d.* Cum urbe obsessa gubernator clamose verba facit de urbis periculo ejusque remediis, ac populus tumultuatur, dum hic hoc consilium succlamat, alius aliud, tum sapiens ex sua quiete prodiens, gravitate et sapientia sua populo silentium indicens, omnia sedat, tranquillat, ordinat et componit, ac sanissimum urbi liberandæ remedium proponit. Hic sensus valde est appositus.

Quinto et genuine, Salomon solatur hic sapientem pauperem, ideoque contemptum, ac subinde pusillanimum et dolentem, quod ejus consilia et monita non audiantur, ut dixi versu præcedenti. Solatur autem ex eo quod eadem audiantur in silentio, *q. d.* Esi vulgus obstreperum et tumultuans verba sapientiæ non audiat, ea tamen audiunt viri cordati et prudentes, eaque excipiunt magno oris silentio, et cordis quiete, atque majore applausu, approbatione et reverentia, quam clamosi principes vel divites audiantur a stultis adulatoribus, qui coram eis plaudunt, sed eis absentibus plodunt, eosque explodunt et exsibilant. Nota verba sapientis prodire ex animo dicentis silenti, id est quieto, sereno, gravi, pio, prudenti, ideoque ab audientibus cordatis audiri in silentio, id est animo sedato, tranquillo et attento. Sicut, vice versa, clamor principis auditur cum clamoso applausu stultorum illi adulantium. Opponitur ergo silentium et quies tam sapientis docentis,

(2) Nihilominus *verba sapientum cum quiete audita*, id est, quæ animo quieto et attento audiuntur (Rosenmullerus, quæ modeste et placide prolata audiuntur), *præstant clamori* incognito et inconsiderato *imperantis* qui est *in stultis*, id est stulti; alii ob parallelismum, *clamori regis cives stultos alloquentis*.

(1) Recte.

quam populi audientis, clamori et tumultui tam principis clamantis quam stultorum ei acclamantium.

Silentium præstat loquela.

Porro silentium oris sapientis prodit ex quiete et silentio cordis, ac notat ejus modestiam, mansuetudinem, benevolentiam, gravitatem, prudentiam, constantiam æque ac efficaciam: quod scilicet ipsius oratio prudens, cordata et nervosa, etiamsi modesta, lenis et submissa, efficacior sit clamoris principum concionibus, mandatis, edictis, eo quod silentium omnibus cordatis indicat, quin et in obsidione et periculis, cum omnia metu et perturbatione sunt plena, pacem et salutem conciliet. Unde aliqui sic vertunt et explicant, *efficacius est silentium sapientis clamore dominatoris cum stultis suis asseclis*, id est plus valet ad reipublicæ salutem una vox sapientis, quam mille clamoræ magistratum cum populo tumultuantium, quæ tumultum populi compescat, seditioes sedet, unionem efficiat, noxia consilia dissipet, ac sana suggerat et persuadeat: sapientes ergo in voce, æque ac mente sunt moderati et submissi, insipientes clamosi et tumultuarii. « Anima, inquit Olympiodorus, quæ stultitia repleta est, cum clamore et turbulentia sermones profert sine quiete, ordine et constantia; » et S. Hieronymus: « Quemcumque videris in ecclesia declamatorem, et cum quodam lenocinio ac venustate verborum excitare plausus, ac risus excutere, audientes in affectu lætitiæ concitare, scito signum esse insipientiæ tamejus qui loquitur, quam eorum qui audiunt. Verba quippe sapientium in quiete et moderato audiuntur silentio; qui vero insipiens est, quamvis sit potens, et clamorem sive suæ vocis, sive populi habeat acclamantis, inter insipientes computabitur. » Hoc est quod de Christo sapientissimo ait Isaias, XLII, 2: « Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox ejus foris, etc. Non erit tristis, neque turbulentus; » et cap. VIII, vers. 6: Aquæ « Siloe, quæ vadunt cum silentio. » Sicut enim aquæ leniter fluentes et quasi silentes sunt profundissimæ, sic et homines modesti et taciturni profundi sunt consilii et judicii.

Anagogice, justi et oppressi et silentes in iudicio clamabunt contra impios oppressores suos, juxta illud *Sapientiæ*, v, 1: « Tunc stabunt justi in magna constantia adversus eos, qui se angustia verunt. » Unde Thaumaturgus vertit, *hic tacet et contemnitur sapientia, cæterum postea audietur altiore vocem edens, quam principes et tyranni malorum cupiditate flagrantis.*

Vers. 13. 18. MELIOR EST SAPIENTIA, QUAM ARMA BELLICA: ET QUI IN UNO PECCAVERIT, MULTA BONA PERDET. — Thaumaturgus, *sapientia enim ferro ipso fortior est; Olympiodorus, melius est consilium cujuscumque prudentis, quam omne auxilium quod ab armis sperari possit.* Sapientia enim est instar ignis, qui omnia transcendit, domat, inflamat et in se convertit. Apposite Franciscus Vallesius, *Sacr. Philos.*

cap. v, 74, corpus naturale politico, hoc est, hominem reipublicæ comparans, tria utriusque membra primaria ita adæquat: Agricultura, ait, respondet jecori, quia sicut hoc sanguinem membris, sic illa alimenta reipublicæ suppeditat; bellica ars respondet facultati irascibili quæ est in corde, quia repellit si quid inferatur violentiæ et impedimenti; sapientia et scientia respondent cerebro, in quo est mens et tota cognitio; mercatura deinde respondet cruribus, quia proficiscendo exteras merces advehit; mechanicæ artes respondent manibus quibus conficiuntur: quantum ergo cerebrum præstat irascibili cæterisque membris, tantum sapientia antecellit artem bellicam cæterasque omnes.

ET QUI IN UNO PECCAVERIT, MULTA BONA PERDET. — Ex Hebræo *in uno* varie verti potest. Hebræa enim ad verbum habent, *peccator unus*; Septuaginta, *peccans*; unde Thaumaturgus, *stultitia unius*; et Chaldæus, *vir peccator unus, qui est in generatione, est causa ut pereant multa bona ab hoc sæculo*; S. Hieronymus vero in veteri editione, *qui peccat unum*; Syrus, *et unum peccatum perdit bona multa*; Arabicus, *cum peccaverit unus, peribit bonum plurimum.* Est antithesis sapientiæ et insipientiæ, sive sapientis et stulti, *q. d.* Sapientia prævalet armis, quia integras urbes etiam arcte obsessas servat et liberat, omniaque vincit et subjugat: e contrario insipientia vel unica multa bona perdit et corrumpit, adeo ut urbes et regna subvertat. Ita Cajetanus, qui illud adagium apposite hic citat: « Unus stultus projicit lapidem in puteum, et mille sapientes non extrahunt. » Unde Thaumaturgus vertit, *stultitia unius multis periculum accersit, etiamsi multis videatur levis et contemptibilis.* Alii sic exponunt, *q. d.* Parvus error in principio, nisi statim corrigatur, in multos deducit, ac longe lateque serpit, juxta illud: « Clavus unus perdit equi soleam, solea equum, equus equitem, eques castra, castra rempublicam. » Nonnulli hanc gnomen referunt ad bellum et civitatem obsessam, de qua sermo præcessit, quasi dicat: Error unus in bello et civitate obsessa, etiam parvus, non raro castra urbemque perdit. Unde illud tritum: « In bello nihil vel minimum negligendum. » Aut sic, quasi dicat: Melior est sapientia quam arma bellica: si tamen sapientia sit exacta, ut in nullo erret; si enim vel in uno peccat, perdet multa bona, scilicet famam et existimationem suam, ac opes et salutem sibi commissorum. Verum hic sensus arctior est. Etsi enim occasione civitatis obsessæ hæc dicantur, ideoque bellum proprie respiciant, tamen generalis sententia tam in pace, quam in bello locum habet, et ubique vera est. Exempla sunt: Adam unus homo, uno inobedientiæ peccato totam posteritatem perdidit, æque ac Achan tota castra Israel, *Josue VII.* Stulta duritia unius Roboam perdidit decem tribus. Una Jezabel, unus Achab, unus Manasses quot quantaque perdidērunt?

Peccans in uno multa perdet.

Mystice (quod tamen multi putant esse litterale), qui in uno peccat, ut ab uno vero bono, puta a sapientia recedat, hic perdit bona multa, vel, ut ex Hebræo cum Septuaginta verti potest, *bonitatem multam*, id est qui unum peccatum mortale committit, perdet gratiam, charitatem cæterasque virtutes; ut hic idem fere dicatur, quod *Jacobi II, 10*: « Quicumque autem totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus. » Ita S. Hieronymus: « Sic, ait, sentiendum est, quod propter unum peccatum mul-

tæ justitiæ retro pereant; et invicem se virtutes sequi, et qui unam habuerit, habere omnes; et qui in uno peccaverit, eum omnibus vitiis subjacere. » Sic et S. Bonaventura, Hugo, Lyranus, Dionysius et Olympiodorus, quem audi: « Unus, quicumque is demum sit, dum sese peccati sorde commaculat, et bona corrumpit, quæ sibi ex acquisitis virtutibus insidebant, et multos etiam malo exemplo ad imitationem inducit. » Sic et Rabanus in Glossa: « Unus stultus, inquit, plures corrumpit. »

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Componit et anteponit sapientiam stultitiæ. Inde, vers. 8 usque ad finem cap., varia sapientiæ documenta assignat, præsertim ne quis alteri struat insidias, aut detrahat maxime regi aut potenti.

1. Muscæ morientes perdunt suavitatem unguenti. Pretiosior est sapientia et gloria, parva et ad tempus stultitia. 2. Cor sapientis in dextera ejus, et cor stulti in sinistra illius. 3. Sed et in via stultus ambulans, cum ipse insipiens sit, omnes stultos æstimat. 4. Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris: quia curatio faciet cessare peccata maxima. 5. Est malum quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens a facie principis: 6. positum stultum in dignitate sublimi, et divites sedere deorsum. 7. Vidi servos in equis, et principes ambulantes super terram quasi servos. 8. Qui fodit foveam incidet in eam: et qui dissipat sepem, mordebit eum coluber. 9. Qui transfert lapides, affligetur in eis: et qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis. 10. Si retusum fuerit ferrum, et hoc non ut prius, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuetur, et post industriam sequetur sapientia. 11. Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occulte detrahit. 12. Verba oris sapientis gratia: et labia insipientis præcipitabunt eum: 13. initium verborum ejus stultitia, et novissimum oris illius error pessimus. 14. Stultus verba multiplicat. Ignorat homo quid ante se fuerit: et quid post se futurum sit, quis ei poterit indicare? 15. Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt in urbem pergere. 16. Væ tibi terra, cujus rex puer est, et cujus principes mane comedunt. 17. Beata terra, cujus rex nobilis est, et cujus principes vescuntur in tempore suo, ad reficiendum, et non ad luxuriam. 18. In pigritiis humiliabitur contiguatio, et in infirmitate manuum perstillabit domus. 19. In risum faciunt panem, et vinum ut epulentur viventes: et pecuniæ obediunt omnia. 20. In cogitatione tua regi ne detrahas, et in secreto cubiculi tui ne maledixeris diviti: quia et aves cœli portabunt vocem tuam, et qui habet pennas annuntiabit sententiam.

Vers. 1. 1. MUSCÆ MORIENTES (*morituræ*; Complutenses, *mortuæ*; Scholiastes, *muscarum mors*) PERDUNT SUAVITATEM UNGUENTI. — Hebræa, *muscæ mortis fatere faciunt, et emanare, vel ebullire oleum pigmentarii, vel aromatarii sive pharmacopœæ*. Muscis enim est gustus omnium saporum, ait Aristoteles, lib. VIII *Histor.* cap. XI, quod cæteris animalibus non est concessum. Rursum muscis, imo omnibus insectis oleum est lethale et mortiferum, teste

Plinio, lib. XI, cap. XIX; Galeno, lib. II *De Simplic. facult.*, cap. XX et aliis (1). Jam

(1) Cohæret hic versus cum posteriore hemistichio versus ultimi capitis præced. Nam quod illic dixerat, unum hominem peccantem stultumve multa bona perdere, nunc similitudine quadam confirmat et declarat. *Muscæ mortis*, id est muscarum mortuarum unaquæque fatere facit unguentum pigmentarii, sic pretiosum ob sapientiam et gloriam virum stultitia pauca foedat et de-

Musca
perdunt
unguentum.
Primo.

Primo, Cajetanus sic exponit, *q. d.* Sicut musca unguentum foedat, sic insipiens, puta detractor et calumniator, foedat nomen et famam sapientis. Sicut enim muscae impurae impuris cadaveribus insident, sic detractor non nisi vitii alieni occupatur, ut vera propalet, et falsa confingat. Rursum, quaedam muscae sunt venenatae, sic venenata est lingua detractoris. Denique nota est muscae aequae ac detractoris improbitas et impudentia: hinc dicta est *cynomyia*, id est musca canina, *Exod.* cap. VIII, vers. 24. Et Diogenes dictus est Cynicus, id est caninus, quod instar canis et cynomyiae suis diceris omnes allatraret et morderet, eisque notam infamiae aspergeret. Verum nulla hic detractoris fit mentio. Adde \rightarrow *morientes* non recte congruere detractori, qui vivit vigetque in maledictis. Simili modo, vice versa, possent per muscas accipi parasiti et adulatores, qui principum animos adulatione corrumpunt. Hi enim similes sunt muscis, quia alienas mensas captant, uti muscae. Unde Parasitus ille apud Athenaeum, lib. VI, ait:

Quod invocatus cenitare amo, musca sum.

Ibidem Hegesander narrat quod, cum Alexander dixisset se morderia muscis (ita vocabat parasitos) jamque conaretur illas abigere, Cinesias, unus ejus ordinis, qui forte aderat, dixerit: « Profecto aliae muscae siticulosae magis urgebunt, semel gustato tuo sanguine.»

Secundo, R. Haccados et Joannes Ferus per muscas accipiunt exploratores et proditores. Musca enim curiose aliena invadit, omniaque obit et lustrat, ut referantur haec ad bellum et urbem obsessam, de qua cap. praeced. vers. 13, *q. d.* Sicut muscae perdunt unguentum pretiosissimum, sic proditores qui curiose omnia explorant, et perfdi consilarii perdunt urbes et republicas. Hinc Plautus in *Mercatore* ita curiosum pingit:

Musca est pater meus; nihil potest clam haberi illum,
Nec sacrum, nec profanum est, quin adsit ibi illico.

Verum haec omnia remota sunt, alienaque et longe petita.

Tertio ergo et genuine, *q. d.* Sicut musca, oleo se immergens, se ipsam interimit et oleum foedat: sic una stultitia unius peccati et peccatoris foedat et perdit tum se, tum suavitatem gratiae et famae; hanc enim representat oleum, id est unguentum odoratum. Nam gnome haec pertinet ad finem capitis praecedentis, scilicet ad \rightarrow *qui in uno peccaverit multa bona perdet*) ita S. Hieronymus et Olympiodorus, ubi dixi haec spectare proprie ad principes et magistratus, ac similes, qui civitates regunt, et ab obsidione liberant;

turpat; alii, *gravior est*, plus valet sapientia et honore stultitia pauca. Sensus est: Paululum stultitiae omnia a sapientia et honore profecta perdere valet.

horum enim error unus non tantum sibi, sed et urbi non raro excidium, vel damnum grave affert; generatim tamen extendi ad quoslibet, qui ex una modica imprudentia aut vitio gravia sibi suaeque famae, quin et aliis damna accersunt juxta illud: « Modicus error in principio, magnus in fine. »

Nota \rightarrow *morientes*, muscae enim fragrantia et dulcedine unguenti illectae ad illum certatim advolant, unde illi ceu visco immerguntur, suffocantur, ait Thaumaturgus, et moriuntur. Ita Galeus, lib. II *Simplic. medicam.* cap. XX: « Madefactae, inquit, oleo apes, muscae, vespae, formicaeque intereunt. » Hinc muscas pollere odoratu et memoria docent physici, quod ad dulcia et suavia et pingua advolent, et licet saepius abactae, semper tamen eodem revolent.

Pro *perdunt* hebraice est *foetere faciunt*; Septuaginta, *putrefaciunt compositionem oleo suavitatis*; Syrus et Arabicus, *corrumpunt*; S. Hieronymus, *exterminant*; Thaumaturgus, *reddunt deformem*; alii, *flaccescere faciunt*; Campensis, *corrumpunt, et bullis velut scabie obdormiunt*. Per foetorem accipe spurcitiem, nauseam et horrorem, quem muscae morientes in unguento ingenerant intuenti, odoranti et gustanti; nam proprie muscae non foetent, uti reipsa experimur. Sic *Exodi* v, 21, aiunt Hebraei Mosi et Aaron: « Foetere fecistis nomen nostrum coram Pharaone, » id est ingratos, invisos et exosos nos fecistis Pharaoni. Muscarum tamen spurcitiis retundit fragrantiam et saporem unguenti, ut propter eam minus quam ante sit odoratum et sapidum. Simili enim modo, inquit Vatablus, parva insipientia reddit hominem foetidum, id est, eum qui bene audiebat, male audientem, hoc est, ut Campensis, *multum aestimationis ei adimit*.

Mystice *primo*, musca notat improbas, vafrae et malitiosas cogitationes a diabolo vel carne et mundo suggestas, quae mentem sapientis instar muscarum circumvolitant, eamque inquinant. Ita S. Hieronymus: « Quia, inquit, saepe calliditate mixta est sapientia, et habet malitiam prudentia, praecipit ut sapientiam simplicem requiramus, mixtaque sit cum innocentia columbarum, prudentes simul ad bonum, simplices autem ad malum. Justo enim convenit habere parum simplicitatis, et propter nimiam patientiam, dum ultionem reservat Deo, stultum videri, quam statim se vindicantem, sub velamento prudentiae exercere malitiam. »

Secundo, muscae vitiantes unguentum notant improborum societatem pravaeque exempla inquinare alios etiam probos. Significat, inquit S. Hieronymus, « per unum stultum multa bona subverti, quod, sic malus mixtus bonis contaminat plurimos, quomodo muscae si moriantur in unguento, perdant odorem illius et saporem. » Et Scholiastes in *Catena Graec.*: « Nam muscae, inquit, suffocatae unguento, inutile ipsum efficiunt: sic

Musca
symbolum.
Primum.

Secundum.

Judæorum hæreticorumque sensus in bonam Scripturarum fragrantiam incidentes, et seipsos morte afficiunt, et putre fidelibus unguentum apparant. » Sic et S. Augustinus, lib. *Contra Fulgentium Donatistam*, art. 14, per muscas accipit hæreticos : « Muscæ, inquit, morituræ Donatistæ circumvolant per totius corporis membra, si ubi reperiant vulnera; sana pungunt, ægra lambunt, et eorum ulceribus peccatorum vermes fundunt, quæ nec ipsis cadaveribus parcant. Muscæ morituræ, cum oleum exterminant, oleo perimuntur; neque enim vivitis, qui spiritum sanctum efflatis. » Ibidem confutat S. Augustinus Donatistas, ex hoc loco docentes hæreticorum baptismum esse invalidum, ideoque iterandum; unde hanc gnomen sic ex cerebro suo exponebant : Muscæ perdunt suavitatem unguenti, id est hæretici perdunt sacramentum baptismi, in quo baptizati oleo inunguntur. Porro verius S. Epiphanius, lib. I, cap. III, Archonticis hæreticis hanc gnomen adaptans : « Baptismum, inquit, detestantur, veluti muscæ mortiferæ, et olei odorali compositionem vitiantes. Quemadmodum etiam de his, et horum similibus parabola apud Ecclesiasten dicta est : revera enim sunt muscæ interficientes, mortificantes ac putidum facientes aromaticum et unguentarium oleum, hoc est ipsa sancta Dei mysteria. »

Tertium. Tertio, Chaldæus per muscam accipit concupiscentiam : « Concupiscentia mala, inquit, quæ manet juxta portas cordis, est sicut musca, quod causam afferat mortis in mundo; adeo ut tradat sapientem in tempore quo peccat, et corrumpat nomen bonum, quod simile fuerat ante unguento unctionis suavissimo cum aromatibus. » Concupiscentia apte comparatur muscæ, quia instar muscæ vilis est et exilis, mordax, immunda, spurca, pungens, importuna, infesta, improba et putida; musca enim ex putredine nata in putredine vivit et moritur, omniaque secum putrefacit. Idem facit concupiscentia. Unde S. Bernardus, serm. 44 in *Cant.* : « Hæ (concupiscentiæ), inquit, prorsus muscæ sordidæ et pungentes, quæ in nobis decorem naturæ fœdant, mentem curis et sollicitudinibus lacerant, socialis gratiæ suavitatem exterminant. » Rursum musca est brevis ævi, vivit enim paucos dies, imo subinde paucas horas duntaxat, seque in oleo, melle aliaque re dulci suffocat, vel ad lucem lucernæ aut candelæ advolans adurit : idem facit concupiscentia et homo concupiscens; ipsa ergo est musca mortis, id est res vilis et exigua, sed mortalis, brevique moritura et mortifera. Ad hæc musca otiosa est, ideoque vaga et curiosa, aliena invadit. Unde S. Franciscus : « Si quem cernebat otiosum et vagum, aliorum velle manducare labores, fratrem muscam nominandum censebat, eo quod talis nihil boni faciens, sed benefacta inficiens vilem et abominabilem omnibus se reddat, » ait S. Bonaventura in *Vita* ejus, cap. v. Sic et concupis-

centiæ et curiositatis, omnisque mali causa et fons est otium. Denique musca est animal insolens, impudens, indocile et indomabile. Cætera enim animalia arte cicurari possunt, musca nunquam. Sic et concupiscentia omnem respuit doctrinam, rationem et disciplinam; quare plane excindenda et eradicanda est, imo ferro et flamma adurenda instar hydræ; alioqui renascitur et repullulat, imo reviviscit velut muscæ. Nam « muscis humore exanimatis, si cinere condantur, redit vita, » ait Plinius, lib. XI, cap. xxxvi.

Quarto, S. Gregorius, lib. XVIII *Moral.* xviii, per muscas accipit leves et importunas cogitationes, quæ suavitatem unguenti, id est puritatem, sanctitatem, dignitatem, pacem (et devotionem, ait Bonaventura, præsertim in oratione) animi licet non tollant, inquietant tamen, fœdant et perturbant : « Ægyptus, inquit, quæ hujus mundi speciem tenet, muscis percutitur. Musca enim nimis insolens et inquietum animal est. In qua quid aliud, quam insolentes curæ desideriorum carnalium designantur; unde alias dicitur : Muscæ morientes perdunt suavitatem unguenti, quia cogitationes superfluæ, quæ assidue in animo carnalia cogitante et nascuntur et deficiunt, cum suavitatem, qua unusquisque intrinsecus per Spiritum unctus est, perdunt, quoniam integritate ejus perfrui non permittunt. » « Ab his muscis, ait S. Hieronymus, etiam princeps appellatus est dæmoniorum Beelzebub, qui interpretatur aut idolum muscarum (q. d. Deus muscarius, quod idolum hoc caput muscæ haberet, aut muscis ad carnes illi immolatas advolantibus, esset referentum), aut vir muscarum, aut habens muscas : » dæmon enim hæc cogitationum inquietarum muscas menti nostræ circumvolantes immittit. Vide quæ de muscarum in Ægypto plaga dixi *Erodi* viii, 7. Porro Hebræi in *Pirkæ Avoth*, inter decem Patrum miracula tertium hoc assignant : « Non conspecta fuit unquam musca in domo sanctuariorum, » ne ad carnes Deo oblatas et crematas advolans, eas fœdaret.

Quinto, Lyranus, q. d. Sicut musca perdit unguentum, sic unum peccatum mortale perdit cumulum meritorum, æque ac bonam conscientiam; S. Ephrem vero per muscas accipit dæmones : « Dicit Ecclesiastes, inquit, muscas morientes perdere suavitatem unguenti, ut sancti quidem peccati ac dæmonis intelligant vilitatem et impuritatem, negligentes autem insidias atque subtilitates. Inducit enim inimicus iis, qui sibi videbantur securi, perniciem. Et Elias deum Accaron muscam Baal appellavit. Insidet enim in mentibus impiorum tanquam in rosis et candelibus pascuis, hoc est marcescentibus; exprimitque immundam actionem ipsorum, ut ebullitione temulentia eorum delectetur. Inter improbos versatur, ut draco; at inter luxu diffuentes, ut musca. Patitur se draco in muscam transformari,

Quar-
tum.

Quin-
tum.

ut impietatis sanie miseros delectet. In parvis quoque venenata praevallet consuetudo, quae animae detrimentum affert ad omnem draconis dispositionem. »

Sextum. Sexto, S. Bernardus, serm. in Feria IV Hebd. pœnosæ, hæc adaptat Judæis Christum crucifigentibus : « Absit, inquit, ut muscæ morituræ exterminent suaviter unguenti, quod de tuo corpore fluit, quia apud sinum tuum misericordia, et copiosa apud eum redemptio. Muscæ morituræ miseræ sunt, muscæ morituræ blasphemiarum sunt, muscæ morituræ insultationes sunt, quas tibi reddit generatio prava et exasperans. In ipsa elevatione manuum tuarum, etc., pro reverentia tua clamas : Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. » Idem serm. De Triplici custodia manus, linguæ et cordis, applicat linguæ, quæ res modica est, sed magna dat damna : « Vilis, inquit, res est musca moriens, sed exterminat olei suavitatem. Tenerum membrum lingua, attamen vix teneri potest; substantia quidem infirmum atque exiguum, sed usu magnum et validum invenitur; modicum membrum est, sed nisi caveas magnum malum. »

Septimum. Septimo, muscæ sunt distractiones et sollicitudines negotiorum in oratione occurrentes, quæ cor lancinant, et tam importunæ sunt orantibus, quam muscæ convivantibus. Aptè dicuntur « morientes, » tum quia orationis gratiam et devotionem interimunt; tum quia, quamvis utiles, cum occurrunt, futuræ postea videantur, tamen post orationem non magis fructuosæ, quam res mortuæ deprehenduntur. Illa simulacra, quæ in oratione magnæ spem utilitatis offerebant, post orationem sic evanescent, ut trunca et inutilia cadavera relinquuntur. Unde constanter a nobis sunt abigendæ. In ejus rei typum cum aliquando Abraham sacrificium ex animalibus Deo offerret : « Descenderunt, inquit textus, volucres super cadavera, et abigebat eas Abraham, » Genes. xv, 11; in quem locum D. Gregorius, lib. XVI Moral. cap. xix : « Sæpe, inquit, in ipso orationis sacrificio importunæ se cogitationes ingerunt, quæ hoc raperere vel maculare valeant, quod in nobis Deo flentes immolamus. Unde Abraham, cum ad occasum solis sacrificium offerret, insistentes aves pertulit, quas studiosè, ne oblatum sacrificium raperent, abegit. Sic ergo, nos cum in arca cordis holocaustum Deo offerimus, ab immundis hoc volucris custodiamus, ne maligni spiritus et perversæ cogitationes rapiant, quod mens nostra offerre se Domino utiliter sperat. »

Symbolicè S. Eucherius, lib. De Formis spirit. cap. v, et Pierius, Hieroglyph. 25, per muscam accipit tam cacodæmonem, quam hominem impurum et maleficum. Musca enim Ægyptiis erat hieroglyphicum importunitatis et importunæ vexationis. Musca enim adeo est impudens et improbe pertinax, ut, licet abacta, semper redeat, teque infestet, ac nullam tuarum occupationum

rationem habeat, sive loquaris, sive dormias, sive scribas, sive comedas, sive legas, parata semper adstet, ut in faciem insiliat tuam, infesta, incommoda, noxia, nec ulli rei nisi fastidio de se concitando idonea : talis est et dæmon ac homo diabolicus. Hinc Plutarchus, Sympos. 3, asserit duo tantum esse animalia domestica, quæ nunquam humano convictu mansuescant, nec tactum, nec consuetudinem, nec disciplinam admittant, scilicet hirundinem et muscam : utramque enim semper indocilem et feram permanere. Sic ergo Pierius hanc gnomen explicat : « Muscæ morientes exterminant olei suavitatem, » hoc est, adeo malignum est muscarum genus, ac perinde Beelzebub, puta cacodæmon et homo maleficus, si ut vel, moriendum sit, nocere eligat et optet; quippe qui, dum vel bonos alicujus mores corrumpat, vel virtutem aliquam infringat, se quoque simul perdit pro nihilo habeat.

PRETIOSIOR EST SAPIENTIA ET GLORIA, PARVA ET AD TEMPUS STULTITIA.— Ita legendum cum Romanis : alii enim Codices mire hic variant. Vide Franciscum Lucam in Notis ad hunc locum. Sensus videtur planus, scilicet quod sapientia gloriosa præstat stultitia, quæ in se vilis est, parva et ingloria, ut sapientia sit nominativi casus, stultitia ablativi. Verum ut faceam hunc sensum esse exilem et frigidum : quis enim hoc nescit? ex Hebræo liquet contrarium, scilicet *sapientia et gloria esse ablativi casus, et vero stultitia nominativi*. Sensus ergo est, q. d. Parva et tempore opportuno congruè usurpata stultitia præstat rigidæ sapientiæ et gloriæ, quæ subinde in periculis sibi aliisque occasio est magni damni; præstat subinde simulare stultitiam, quam ostentare suam sapientiam et gloriam. Alludit ad pauperem, qui sua sapientia liberavit civitatem obsessam : hic enim a mundanis ob paupertatem ridetur, ejusque sapientia, quia paupertati mixta, videtur stultitia; sed hæc ejus stultitia potior est omni mundanorum sapientia et gloria. Hinc illud Horatii, lib. IV Carm. ode 12 :

Misce stultitiam consiliis brevem,
Dulce est desipere in loco.

Et illud :

Stultitiam simulare loco prudentia summa est.

Prudens
desipit
suo loco.

Sic David, simulans stultitiam coram Achis rege, periculum mortis evasit, I Regum xxi; quin et Brutus formam stultitiæ assumpsit, ut adipisceretur imperium, ut tradunt Historiæ Romanæ. Sic Christus huic mundo factus est stultus, dum elegit et docuit paupertatem, humilitatem, patientiam, quæ mundus æstimat stulta; sed hæc stultitia summa est sapientia. Unde Paulus : « Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus. » Et : « Quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum : placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes, »

I Cor. I, 21 et 23. Vide ibi dicta. Sic pariter stultitia, qua sancti a mundanis existimantur stulti, pretiosior est omni mundi sapientia et gloria. Unde et Paulus dicebat : « Nos stulti propter Christum : vos autem prudentes in Christo. » Et Noster S. Ignatius : « Desidera stultus haberi ab hominibus, ut sapiens habearis a Deo, ut ipsum lucrifacias. »

Sis populo demens, sic sapi ipse Deo.

Hoc est quod ait Paulus, I Corinth. III, 18 : « Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat ut sit sapiens. Sapientia enim hujus mundi, stultitia est apud Deum. » Sic ut insipientibus, pueris, rusticis docendo te accommodes necesse est, ut cum iis desipias et quasi repue-rascas, juxta illud Pauli : « Omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem salvos, » I Corinth. IX, 22; magna ergo sapientia est cum rusticis agere rustice, cum pueris pueriliter, cum insipientibus insipienter : qui enim hoc facere nescit, frustra in iis erudiendis laborat. Sic principi et magistratui necesse est ut humori, capacitati et ruditati plebis se accommodet.

Porro Hebraea sic habent : **יקר מהכמה בכבוד כהלות מעט** *ikar mechachma miccabod siehluth meat*, quod varie a variis vertitur.

Primo.

Primo, Pagninus, Vatablus, Clarius, Arias, Cajetanus, Campensis alique hebraizantes hoc hemistichium præcedenti necentes, totum hunc versum sic apposite necent et vertunt, *sicut muscæ morientes perdunt suavitatem unguenti, sic virum pretiosum ob sapientiam et gloriam perdit parum stultitiæ*; vel sic : *Vir pretiosus ob sapientiam et gloriam fatet propter parvam stultitiæ, q. d. Parva stultitiæ perdit totam hominis existimationem et gloriam, quam ob sapientiam et sapientia dicta factaque adeptus erat. Audi Cajetanum : Modica stultitiæ faciet putere et foetere hominem quemlibet eximium, qui ipsa videbatur pretiosior sapientia, et omni honore superior : quemadmodum vel musca, sicut est dictum, nobilissimum corrumpit unguentum. Nam bonum consurgit ex integra causa, et mali licet parvi magna contagio est. Secundo, Lyranus, hebræum **יקר** *ikar*, id est pretiosus, vertens ponderosus, sic transfert : *Ponderosior præ sapientia et gloria est parva stultitiæ. Ponderosior, quia hominem deprimit, dejicit et perdit. Verum hebræum ikar ubique pretiosum significat, non ponderosum. Tertio, Septuaginta verba trajicientes contrarie vertunt, parum sapientiæ pretiosius est, quam gloria magna stultitiæ. Ita Olympiodorus, ut sit antithesis cum muscis, q. d. Paucæ muscæ perdunt suavitatem unguenti, at multi magnique stulti non perdunt nec corrumpunt sapientem, licet minus sapientia præcellentem. Parva enim sapientia dignior et fortior est magna stultitiæ omnique ejus gloria, hoc est, omni divitum insipientium honore, opulentia, pompa et splendore. Unde Arabicus, Septuaginta**

Quadruplex versio.

Secundo.

Tertio.

de more secutus, vertit, *exiguam e sapientia pretiosius est magnificentiis stultitiæ plurimæ*. Quarto, Quarto, Noster optime ex Hebræo vertit, *pretiosior est sapientia et gloria, parva et ad tempus stultitiæ*, eo sensu quem initio assignavi. Consentit enim Chaldaeus, *quantum autem sapientium prudentia et divitum opibus præstat is, cujus mediocris est et levis stultitiæ*? Et S. Hieronymus in veteri editione, *pretiosa est super sapientiam et gloriam stultitiæ parva*.

Quæres, quomodo hæc versio cohæret in eodem versu cum muscis perdentibus unguentum? Respondeo per antithesin vel exceptionem hoc sensu, *q. d. Muscæ morientes perdunt suavitatem unguenti, sic pariter stulta veraque stultitiæ perdit sapientiæ famæque suavitatem. Dico stulta stultitiæ, nam sapiens parvaque stultitiæ, quæ congruo tempore sapienter assumitur, præstat sapienti rigidaque sapientia, adeoque ejus gloriam suffocat; exterit et perdit. Aut magis directe et quasi ex æquo, q. d. Sicut parvæ paucæque muscæ perdunt suavitatem unguenti : sic parva stultitiæ, quæ scilicet a mundanis vocatur stultitiæ, cum revera ipsa coram Deo sit vera meraque sapientia, superat et perdit omnem suavitatem sapientiæ et gloriæ mundanæ, utpote cum ea sit longe pretiosior et potentior, uti patuit in Christo et apostolis, juxta illud : « Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium repro-babo, » Isai. XXIX, 14, et I Corinth. I, 19. Alludit enim, ut dixi, ad pauperem sapientem, qui sua sapientia liberavit civitatem, sed ob paupertatem despicitur, et habetur velut musca languida et moriens, id est homo nullius momenti, cum revera ipse sit apud præstantissima, suavissimum sapientiæ mel distillans.*

Tropologice S. Hieronymus et ex eo Albinus : Pretiosior et utilior est humilis gloria quam superbi elatio. Melius est ad tempus stultum videri, id est simplicem quam superbum et gloriosum. Et Lyranus : Pretiosior est sapientia cum honore parvo, quam stultitiæ cum honore magno, juxta illud cap. IV, 13 : « Melior puer pauper et sapiens rege sene et stulto. »

2. COR SAPIENTIS IN DEXTERA EJUS, ET COR STULTI IN SINISTRA ILLIUS. — Hebræa, *ad dexteram ejus, etc., et ad sinistram ejus*. Cor omnibus hominibus sive sapientibus, sive stultis est in medio, non corporis (hujus enim medium est umbilicus), sed thoracis, sive pectoris, ad levam tamen vergens, ut docent Hippocrates, Galenus, Aristoteles, cæterique physici et medici.

Per cor ergo, non cor corporis, sed mentem, puta rationem, voluntatem, affectum, ejusque actiones et operationes accipe. Est catachresis; quod enim est cor in corpore, hoc mens est in anima. Sensus igitur est primo, *q. d. Sapiens cor habet in dextera, id est omnia sua prompte, expedit, agiler, sapienter, feliciter facit; stultus vero habet in sinistra, id est sua facit tarde, im-*

Cor sapientis in dextera, stulti in sinistra. Primo.

Vers. 2.

pedite, inepte, stulte et infeliciter. Nam in dextera corporis parte ac manu plus est virium et agilitatis, quam in sinistra: hinc dextera symbolum est roboris, promptitudinis, agilitatis, sapientiae, felicitatis; sinistra vero debilitatis, tarditatis, haesitantiae, imprudentiae, infelicitatis.

Secundo. *Secundo, q. d.* Sapiens omnia facit cum ratione et iudicio, perinde ac si cor, id est mentem, haberet ad dexteram; stultus vero sine ratione et iudicio operatur, perinde ac si cor haberet ad sinistram. Ratio est, quod sapiens operetur ex sapientia, id est ex corde, mente, ratione et iudicio; stultus vero operetur ex stultitia, id est ex concupiscentia, quasi haec sit illi ad dexteram, omnia imperans, jubens, dirigens; mens vero et ratio sint illi ad sinistram. Unde Hebraice est, *cor sapientis ad dexteram ejus, et cor stulti ad sinistram illius*. Nam, ut docet Aristoteles, dextera omnia sunt validiora; hinc dextera pars initium praebet incedendi. Dextera enim pars movere, sinistra moveri apta est, ob eamque rem onera non parti moventi, sed mobili imponi debent; ideoque hajuli illa non dextero, sed sinistro humero imposita bajulant. Ita ipse, lib. *De Incessu animal.* cap. III. Quia ergo in sapiente validior est mens et sapientia, utpote quae movet alias vires, regitque ipsam concupiscentiam, hinc illi cor, id est mens, est ad dexteram, concupiscentia vero ad sinistram. Vice versa in stulto, id est vitioso, validior est concupiscentia, quae movet ceteras vires ad prosequendum opes, epulas, honores quos concupiscit; hinc concupiscentia est ei ad dexteram, cor vero et mens ad sinistram.

Tertio. *Tertio, cor sapienti est ad dexteram, id est ad honesta, meliora, saniora et sanctora tendit, scilicet ad virtutes et bona opera, quibus perveniat ad felicitatem et vitam aeternam.* Ita Chaldaeus: *Cor sapientium, ait, incumbit ad acquirendam legem, quae data est manu dextera Dei, et cor stulti ad acquirendas facultates argenti et auri; et Thaumaturgus: Sapiens, ait, ad res dexteris et honestas sibi dux est; stultus autem ad res laevas propendet, nec unquam ad res praecelaras duce stultitia utitur; et S. Hieronymus: « Justus, inquit, sinistram in se non habet, sed totum in eo dextrum est. Et cum ad judicandum Salvator venerit, agni stabunt a dextris, haedi vero a sinistris erunt. Et in Proverbiis scribitur: Dextras vias novit Dominus; quae autem perversae sunt, a sinistris sunt. Qui ergo sapiens est, semper de futuro saeculo cogitat quod ducit ad dextram; qui vero insipiens est, de praesenti, quod positum est in sinistra. Quae quidem secutus idem philosophus et poeta ait:*

Dextera quae magni Ditis sub moenia ducit,
Hac iter Elysium nobis, at lava malorum
Exercet poenas, et ad impia tartara mittit;

Firminus quoque noster in praecelaro *Institutio-*

num suarum opere, y litterae meminit, et de dextris ac sinistris, hoc est de virtutibus et vitiis plenissime disputavit. » Vide dicta *Proverb.* IV, 27.

Quarto, sapienti cor est ad dexteram, quia ^{Quarto.} circumspecte, efficaciter, ordinate et perfecte sua facit, ut in nullo erret; stultus vero ad sinistram, quia improvide, languide, praepostere, imperfecte sua peragit: hinc semper defectum aliquem operi bono admiscet. Hic sensus recte cohaeret cum eo quod praecessit: « Qui in uno peccaverit, multa bona perdet. » Insuper sapiens cor habet dexterum, validum, robustum et constans in bono, ut in eo contra omnes Satanæ, mundi et carnis insultus immotus persistat; stultus vero habet cor sinistrum, id est invalidum, infirmum, inconstans, quia ubi bonum facere coepit, mox levi tentatione pulsatus ab eo deficit et resilit.

Quinto, dextera symbolum est libertatis aequae ^{Quinto.} ac liberalitatis; sinistra, servitutis et avaritiae. Ad dexteram enim incedunt domini, liberales et magnifici; ad sinistram servi, arcti et avari. Stultus ergo sua facit serviliter, arcte, coacte et avare; sapiens vero libere, ample et liberaliter. Hinc Aegyptii, teste Pierio, dictitabant a dextera Dei promanare omnia bona et beneficia, a sinistra vero omnia mala, omnes plagas et supplicia. Hinc rursum quidam vir eruditus sic exponit, *q. d.* Cor justii semper pulsatur et erigitur dextera et felici honorum spe, at cor impii pulsatur et percellitur sinistra diffidentia, suspicione, metu, pavore et angore.

Denique breviter haec omnia complectaris sic exponendo: Cor sapientis est in dextera, id est in sapientia, hoc est in prudentia et virtute, illi enim totus intendit, et in ea quasi moratur et habitat; stulti vero cor in sinistra, id est in stultitia, puta in imprudentia et concupiscentia; illi enim totus insidet et incumbit. Hunc esse sensum indicat id quod sequitur.

3. SED ET IN VIA STULTUS (male quidam legit *stulti*, ^{Vers. 3.} licet ita quoque verti possit ex Hebraeo) **AMBULANS, CUM IPSE INSUPIENS SIT** (Hebraea, *deficiat corde*, id est sapientia; Syrus, *cor ejus pusillum*, id est parvi animi et iudicii est. Arabicus, *indigere facit eum cor suum*, ut sit inops mentis et consilii), **OMNES STULTOS AESTIMAT.** — Symmachus, *suspiciatur de omnibus, quia stulti sunt*; Campensis, *quacumque fuerit stultus, recordia eum comitabitur, et obvios omnes stultos appellabit.*

Cohaeret apte haec gnome praecedenti, *q. d.* Cor stulti adeo est sinistrum, id est stultum, ut ceteros omnes, etiam sapientes stultos aestimet, tum quia ex stulta persuasionem et philautia se solum sapere aestimat, reliquos vero desipere, sicut qui palatum habet infectum, sapore dulcem aestimat amarum, et eos qui secus censent, errare et delirare autumat. Hoc est quod dicitur *Prov. XXVI, 16*: « Sapientior sibi piger videtur septem viris loquentibus sententias; » tum quia ceteros ex suo metitur ingenio et affectu: quare quod ipsi

sapit et placet, omnibus sapere et placere iudicat, ut si ipse sit gulosus, luxuriosus, superbus, etc., omnes gulosos, luxuriosos, superbos, etc., iudicet: qualis enim quisque est, tales et alios iudicat, ait Aristoteles, III *Polit.* VI. Sic Nero libidinibus oppletus, certo sibi persuadebat neminem esse castum, aut ulla sui corporis parte pudicium, teste Suetonio in *Vita ejus*, cap. XXIX. Sic hæretici censent catholicos sacerdotes et religiosos impure vivere et caute, non caste, eo quod illis castitatem servatu putent impossibilem, uti sibi impossibilem iudicant. Nam, ut ait Seneca: «Omnis affectus hoc habet, ut in quo ipse insanit, omnes furere putet.» Et, ut ait Cassianus: Qui alicui vitio subiacet, pronus est ut eidem alios subiacere iudicet. Hinc infert Seneca signum viri boni esse, si displiceat malis; nondum sat bonum et felicem esse, quem nondum turba derideat.

Pro omnes stultos æstimat, Hebræa habent, dicit omni, quod stultus est; quæ verba indefinita varie definiiri possunt: primo, q. d. Stultus dicit cuilibet: «Tu es insipiens;» secundo, q. d. Stultus dicit omnibus se esse insipientem, id est quidquid negotietur et agat, reipsa ostendit, quod cor, id est mens ipsi deficiat, ideo omnibus patefacit suam stultitiam. Hoc secundum secuti Septuaginta vertunt, etiam in via stultus ambulat, cor ejus deficiet vel retardabitur, et quæ cogitabit, vel ratiocinabitur, omnia stultitia sunt; Thaumaturgus, cogitatus ejus vani sunt stultitiaque referti; Olympiodorus Septuaginta sic explicat: «In hac vita, quam vere viam dixeris, stultus perambulans, cum ad sinistra cor habeat, semper cessat, ac posterior invenitur: in vacuum enim pergit, nequaquam sibi proposito supernæ vocationis bravo. In anteriora itaque sese non extendit, nec properat ad finem; sed quamvis ad hæc ipse pergere videatur, medio in cursu deficiet, omnia imperfecte et sine ratione cogitans et aggrediens. Quod si ipsam adeat viam justificationum, vel, ut verius dicam, adire se simulet, hoc est divinarum observantiam mandatorum, quia tamen illius mens deflectitur ad sinistra, cessabit prorsus atque deficiet, ut neque quid præceptum sit intelligat, neque operetur juxta legislatoris voluntatem.» Chaldæus vero vertit, etiam in via perplexa tempore quo stultus ambulat, cor ejus caret sapientia, ita ut faciat verba quæ non decet fieri, et omnes dicunt ipsum esse stultum (1).

Vers. 4.

4. SI SPIRITUS POTESTATEM HABENTIS (Hebraice, dominantis) ASCENDERIT SUPER TE (Symmachus, superveniat tibi, vel irruat in te; Thaumaturgus, si bellum tibi moveat spiritus adversarius, resistas valide), LOCUM (S. Cyrillus, in cap. I *Isaie* legit cor: in corde enim est locus sapientiæ et constan-

(1) Et etiam in via cum stultus ambulat, quidquid instituit agitque, cor ejus deficit, rectæ rationis usus abest, haud aliter ac si corde, sive, ex nostro loquendi usu, cerebro, animæ rationalis officina careret; dicitque, sua agendi ratione prodit omnibus, quod sit stultus.

tiæ) TUUM NE DIMISERIS (2): QUIA CURATIO FACIET CESSARE PECCATA MAXIMA. — S. Ambrosius legit, cura mitigabit delicta magna: «cura,» i. e. diligentia, ne qua in re desis officio tuo, ait ipse in *Psalm.* XXXVII. Symmachus, quia pudicitia comprimit peccata magna. Minus recte Aben-Ezra per curationem accipit remissionem animi, otium, item medicinam, qua medicus curat morbos corporis. Septuaginta Hebræum כרפא marpe, id est curatio, vertunt, sanitas; Syrus, medicatio; Arabicus, miseria; Pagninus, lenitas. Pro locum tuum, Tigurina vertit, stationem tuam; Vatablus, locum pristinum. Jam

Primo, Campensis sic vertit, si cupiditas dominandi animum tuum invaserit, locum priorem ne facile deserueris; nam qui ab hujusmodi cupiditatibus animum suum compescet, multa vitabit et gravia peccata. Accedit Tigurina quæ vertit, quoties affectus dominationis (vel domini dominationis, aut dominatio) in te ortus fuerit, ne desere stationem tuam; nam qui affectus sedat, reprimit grandia peccata. Idque dupliciter exponit Vatablus. Primo, q. d. Si dominandi obreperit cupiditas, illam cura, id est reprime et castiga: sic enim vitabis peccata multa arrogantiae, injustitiæ, rapinæ, etc.; in quæ incurrunt ii qui regunt, vel dominari cupiunt. Secundo, si regendi potestas tibi offeratur, noli efferri animo, sed modeste et prudenter ea utere: sic vitabis peccata multa. Favent Hebræa, S. Hieronymus, cujus verba mox recitabo, æque ac Pineda. Vere Seneca, *epist.* 84: «Quæcumque, inquit, eminere videntur in rebus humanis, quamvis pusilla sint, per difficiles et arduos tramites adeuntur. Confragosa in fastigium dignitatis via est.»

Secundo, Cajetanus, q. d. Si dominatum et regimen acceptaveris, eris medicus, qui pro tuo munere facies medicinam peccatis, non omnibus, tamen magnis: «Politica enim, inquit, gubernatio non tollit peccata omnia populi, sed peccata magna; de minimis enim non curat prætor,» nec curare omnia potest: quod si tentat, audiet illud: «Stulti ad cribrum,» hoc est, stulti conantur omnia minima cribri foramina obturare, sed stulto et irritò conatu.

Tertio et genuine, q. d. Si ira, vis vel impetus potentis alicujus dynastæ te impellat in aliquod peccatum, ne desere locum et officium virtutis, quem requirit status et gradus tuus.

QUIA CURATIO. — Hebraice, כרפא marpe, id est medicina, sanitas, lenitas, curatio, quia curas, ægritudines et passiones animi, tum tui, tum potentis te impetentis, multa delicta avertet. Unde Tigurina vertit, qui affectus sedat, reprimit peccata grandia. Alii (3) marpe vertunt remissio, demissio, puta animus demissus, remissus, laxus et solutus, non inflatus, tumidus et superbus.

(2) A tranquillo mentis tuæ statu ne te moveri patiare.

(3) Recte. Peccata magna, id est magnas iras. Alii calamitates magnas.

Curatio ergo, sive sanitas hæc, est animi stabilitas et constantia virtutis, qua curas tuam infirmitatem, metum et pavorem, juxta cum lenitate, patientia et mansuetudine qua curas et mitigas potentis iram, itaque cessare facis delicta plurima, quæ committeres tu, cedendo et consentiendo improbæ voluntati potentis, sive principis, et quæ ipse committeret te cogendo ad consentiendum, vel te injuste vexando, torquendo et subinde necando. Curatio igitur est tolerantia impotentis et iniqui domini: quam qui retinet, avertit multas rixas, odia, simultates, damna quæ alioqui orirentur. Nam « patientia lenietur princeps, et lingua mollis confringet duritiam, » *Prov. xv, 1, et xxv, 15.* Vide ibi dicta.

Vox curatio significat in dominando intercurrere animi passiones, ægritudines et vulnera: puta in dominante fastum et iram; in eo qui dominatur, metum et pavorem; ac utrumque a sapiente veluti a medico, curandum esse, hunc constantia, illum lenitate et patientia. Unicum ergo remedium tentationum et persecutionum est animi stabilitas, quies et constantia; ex adverso, eorum fomentum est animi levitas, pusillanimitas et inconstantia. Unde Jeremias, *Thren. II, 8*: « Peccatum, inquit, peccavit Jerusalem, ideo instabilis facta est. » Vide ibi dicta. Et Salomon, *Prov. xxvii, 8*: « Sicut avis transmigrans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum. » Et *Ecl. cap. xi, 22*: « Confide in Deo, et mane in loco tuo. » Et Paulus: « Sic state in Domino, charissimi, » *Philipp. iv, 1.* Idem a Salomone didicere philosophi. Unde Horatius, libro III *Carm. ode 3*:

Justum et tenacem propositi virum,
Non civium arbor prava jubentium,
Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solida.

Hic ergo est sanus et validus, imo curans et sanans suas et aliorum animi ægritudines. Ita S. Hieronymus, Titelmannus, Lorinus et alii.

Tropologice, quod tamen nonnulli censent esse litterale, S. Hieronymus, Salonius, Thaumaturgus et alii per spiritum potestatem habentis accipiunt impulsus et tentationes diaboli ac concupiscentiæ, cui resistendum est per mentis et propositi in bono constantiam: hæc enim est curatio et sanitas animi, quæ cessare facit peccata plurima, ad quæ incitat animam dæmon per motus concupiscentiæ, quos ex ea in ea suscitatur. Ita Chaldaeus: « Si spiritus appetitus mali, inquit, dominatur tui et confortatur, ut ascendat super te, ne dimittas locum tuum bonum, in quo stare consueveras: quoniam verba legis creata sunt medicina in sæculo, ad dimittenda peccata, et ut oblivioni tradantur coram Domino peccata maxima. » Unde S. Ambrosius, in *Psal. xli*: « Et si spiritus, inquit, potestatem habentis in te ascendat, ut habes in Ecclesiaste, locum tuum ne

vii.

derelinquas. Etenim superiorem te Christus constituit, quem ad imaginem Dei fecit. Tene ergo superiorem fidei et pietatis locum, quem a Deo accepisti, ut superior factus ascendentem de inferioribus, hoc est de terrenis et sæcularibus, spiritum nequam facile repellas, et signa ejus non suscipias in pectore tuo; non occupet animæ tuæ vestibula, nec introitus mentis tuæ, et quasi in sylva lignorum ignibus suis caduca et fragilia populetur, aut securibus suis januas tui cordis excidat. Sit igitur in nobis non sylva, sed vinea; sit porta nostri oris et cordis clausa diligentius, ne hostis introeat. Cito dejicit januam, si patentem eam invenerit. » Sic et Cyrillus Hierosolymitanus, *Catech. 2,* et Cyrillus Alexandrinus, lib. XII *De Adoratione in spiritu,* qui et addit, si vitia non castigantur, serpere in dies ad majora, et cor mentemque corrumpere, atque ad summam perniciem perducere. Nam, ut ait S. Hieronymus citans hanc gnomen tract. *De Virg. servanda*: « Quasi in procinctu et in acie stamus semper ad pugnam. Vult nos loco movere hostis, et de gradu decedere, sed solidanda vestigia sunt, et dicendum: Statuit supra petram pedes meos: petra refugium herinacis » *Psal. xxxix, 3,* et *Chri, 18.* Jam particulatim

Primo, S. Hieronymus per spiritum hunc accipit spiritum sive impulsum libidinis, quem curat amor castitatis et constantis pudicitiae. Unde pro *curatio* Symmachus vertit, *pudicitia.* Audi S. Hieronymum ex Symmacho: « Si spiritus principis irruerit tibi, de loco tuo ne recedas, quia pudicitia comprimit peccata magna, id est, si titillaverit mentem tuam diabolus, et te ad libidinem concitaverit, ne sequaris cogitationem pessimam et blandientem voluptatem; sed sta fortis et rigidus; frigore castitatis flammam voluptatis exstingue. Hebræus in loco tale nescio quid suspicatus est. Si aliquam in mundo acceperis dignitatem, et ordinatus fueris major in populis, noli relinquere priora opera tua, et antiquarum virtutum ne incipias oblivisci, laboremque pristinum non habere, quia peccatorum tuorum remedium ex conversione bona nascitur, et non ex tumentis et superflua dignitate. » Sic et S. Basilius, lib. *De Virg.,* per potestatem accipit potestativam cogitationem concupiscentiæ, quæ mentem Virginis potenter invadit, et sollicitat ad turpia; sed illa si sapit, loco suo stet eamque excutiat: « Nullius igitur, inquit, absentis, nullius præsentis hominis speculum sit virginis anima, nisi sancti sponsi sui; nulla in eo alia, quam sponsi inspiciatur forma. » Et Auctor *Catenæ Græc.*: « Si te, inquit, superiora petentem spiritus fornicationis malus, vel avaritiæ casu adortus fuerit, omnes illi sensus ocludito. Quod si peccaveris, penitentia pharmacum quære: » ubi per curationem, sive medicinam, vides accipi penitentiam. Tunc ergo spiritus habentis potestatem ascendit super aliquem, cum animæ morbus illum impugnat, ac miserabiliter

Spiritus potestatem habentis, quis? Resp. primo.

subjicit. Et quod tunc medicamen apponendum? illud certe, ut vitio impugnatus locum suum, id est modum curationis non deserat; quia si uniformis atque assidua curatio peccatis maximis solet mederi, quanto magis minora, aut non nimis radicata curabit?

Secundo. *Secundo*, S. Ambrosius, lib. I *De Offic.* cap. XXI, per spiritum hunc accipit spiritum iræ: « Ergo, inquit, si prævenit et præoccupaverit mentem tuam iracundia, et ascenderit in te, non derelinquas locum tuum; locus tuus patientia est, locus tuus sapientia est, locus tuus ratio est, locus tuus sedatio indignationis est. Aut si te contumacia respondentis moverit, et perversitas impulerit ad indignationem: si non potueris mitigare mentem, reprime linguam tuam. Sic enim scriptum est: Cohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum. Deinde inquire pacem, et sequere eam. Pacem illam S. Jacob vide. Quanta primum sedatio animi! Si non prævalueris, frenos impone linguæ tuæ: deinde reconciliationis studium non prætermittas. »

Tertio. *Tertio*, S. Gregorius, lib. III *Moral.* XIII, per spiritum hunc accipit spiritum superbiæ: « Ita namque, inquit, malorum locus est superbia, sicut est e contra humilitas locus bonorum, de quo loco per Salomonem dicitur: Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris; ac si aperte dicat: Si tentatoris spiritum contra te in aliquo prævalere consideras, humilitatem pœnitentiæ non derelinquas. Qui quia locum nostrum humilitatem pœnitentiæ dixerit, verbis sequentibus ostendit, dicens: Quia curatio cessare faciet peccata maxima. Quid enim est aliud humilitas lamenti, nisi medicina peccati? »

Quarto. *Quarto*, S. Bernardus, serm. *De Quadruplici debito*, per spiritum hunc accipit tentationem dæmonis contra vocationem, ut scilicet ordinem tuum deseras prætextu melioris boni: « Secundum enim impetum, inquit, spirituum vestrorum huic tepido remissionem, illi ferventi vitam arctiorem proponit, hoc solum expetens et expectans, ut quoquo modo tollat eum a concilio justorum et congregatione. Profecto spiritus ille qui tibi hoc suggerit, spiritus mendax est, spiritus potestatem habens, qui tibi invidet locum tuum. Unde et Sapiens hujus rei non ignarus: Si spiritus potestatem habentis super te ascenderit, ait, locum tuum ne dimiseris. Absit enim ut spiritus veritatis, qui te huc adduxit, te reducere velit: quia non est in ore ejus est et non, sed est in illo est, sicut irrefragabilis auctoritas testatur: Nemo, ait Apostolus, loquens in spiritu Dei, dicit anathema Jesu. Jesus salvator, sive salus, anathema, separatio interpretatur. Qui vero tibi separationem a salute submurmurat, nec Dei Spiritus est, nec a Deo; quia Spiritus Sanctus non dispergere, sed colligere venit: qui semper revocat dispersos Israel in terram suam. » Idem, serm. 48, inter parvos, dupliciter exponit, scilicet

de duplici animæ portione: « Duo, inquit, loca sunt animæ rationalis, inferior quem regit, et superior in quo quiescit Deus. De utroque potest recte intelligi quod scriptum est: Si ascenderit super te spiritus potestatem habentis, locum tuum ne dimiseris, vel inferiorem scilicet regendo, vel superiorem quiescendo. » Et inferius: « Dicitur ei ergo ne ascendente super eum spiritu locum suum deserat, hoc est, ne ingruente tentatione membra sua arma iniquitatis peccato exhibeat. Notandum autem quod dicitur: Si ascenderit super te spiritus potestatem habentis; nihil quippe adversus nos malignus spiritus potest, nisi missus aut permissus. Unde cum ejus sit voluntas semper mala, nunquam potestas est nisi justa. Nam voluntas quidem ex seipso sibi inest, potestatem vero non aliunde quam a Deo habet. Quam tamen potestatem semper moderatur Dominus, ne scilicet ex nequitia voluntatis plus puniat, quam eorum exigunt merita, qui puniuntur. Et hæc de inferiori loco dicta sint. Cæterum de superiori hoc intelligitur, ne quietem mentis, quam in Deo habet, tentante diabolo deserat, sed undecumque illum tentaverit, ipsa in Deo fixa constanter in tranquillitate permaneat. » Et mox: « Hæc, inquam, sententia convenit perfectis, qui jam in sua conversatione quodam modo imitantur statum æternitatis. »

5 et 6. EST MALUM QUOD VIDI SUB SOLE, QUASI PER ERR. 5
ERROREM EGREDIENS A FACIE PRINCIPIS: POSITUM STULTUM (repete vidi) IN DIGNITATE SUBLIMI (Hebræa, positam stultitiam in excellentiis, vel celsitudinibus, id est magnis), ET DIVITES SEDERE DEORSUM. — Hebræa, et divites in humilitate (in humili loco et sede) sedebant; Septuaginta, datus est stultus in sublimitatibus magnis; vetus translatio, dari stultum in sublimitatibus magnis; Chaldæus, posuit improbum stultum ut sit in felicitate, et ministret in prosperitate, et celo alto, et exercitus ejus sint sublimes et multi, et populus servituti subditus sub eo; Arabicus, datus est stultus in altioribus (locis), et divites sedebunt in statu contempto. Apposite hæc gnome neclitur præcedenti, q. d. Dixit: « Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris: » quia inter alias mundi regumque et alicorum vanitates, hæc una non minima est, quod sæpe per errorem principis potestatem habentis pauperes, viles et insipientes exaltentur, divites vero honorati et sapientes deprimantur; quare si idem tibi contigerit, locum tuum ne dimitte, patientiam retine, et mentis constantiam conserva (1).

(1) Sicut error qui prodit a facie dominatoris, id est, malum in terra animadverti, quod ex errore, quem princeps commisit, ortum est. Alii per dominatorem intelligunt Deum, vertuntque, malum istiusmodi, ut videatur error Dei, quasi Deus ipse errasset, illud permittendo, Divites hoc loco patet in partem bonam dici de nobilibus et gente et animo. Ita et vers. seq. servi sunt homines servili ingenio præditi.

Stulti
subinde
præsunt
sapienti-
bus.

Ingens utique hæc est vanitas et indignitas, cum cauda assurgit in verticem, pedes cum capite locum commutant, stulti imperant sapientibus, cæci oculatis ducatum præstant, juxta illud: « Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii: ita qui tribuit insipienti honorem, » *Prov. xxvi, 8*. Vide et Symmachum, lib. I, *epigr.* 29, applaudentem Ausonio: « Cui morum gravitas et disciplinarum vetustas, curulis sellæ insigne pepere-runt. » Error proprie est in intellectu, ut cum princeps ex falsis informationibus putat sapien-tem et probum esse eum, qui est insipiens et im-probus, ac vice versa eum qui est probus et sa-piens putat esse improbum et insipientem, ideo-que illum elevat, hunc deprimit. Unde Aquila et Theodotion pro *error* vertunt, *ignorantia*. Sub-inde tamen error est in voluntate et affectu, dum ex amore quo insipientem, quia facetus est et adulator, aut suæ cupiditati obsequitur, eum exal-tat; atque ex odio quo sapientem, utpote sibi ad-versum, prosequitur, eum humiliat. Errore ergo principis fit hæc indigna personarum commuta-tio, et dignitatum officiorumque distributio; at non ex errore Dei, sed ex certa ejus providentia, præsertim qua populum, vel principem, vel ipsos stultos aut divites vult castigare aut probare; cujus rei duo exempla illustria recenset Anastasius Nicænus, *Quæst. XV in Scriptur.* Hoc est quod ait *Job xxxiv, 30*: « Qui regnare facit hominem hy-pocritam propter peccata populi. » Ad hæc stulti et impii « tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant. » Sapientes et pii ex alto labuntur in imum, ut præsentis honores, utpote instabiles, despi-ciant, et futuros in cœlis, utpote stabiles et æter-nos, suspiciant et ambient: quis enim fidat rebus et soliis humanis hoc uno constantibus, quod ni-hil sibi constant? Hesternum decus, hodiernum dedecus excludit. Hesternum gaudium hodiernus et repentinus mœror luctusque obruit. Hesternas opes hodierna inopia ignorat, imo ex eis stirpem poscit et mendicat. Hesternam spem et vitam hodierna mors et desperatio strangulat et suf-focat. O quantum est in rebus inane! o quam angusti sunt mortalium termini! Porro causam, cur Deus permittat stultos dominari et sapientes deprimi, esse ejus iram, et scelerum vindictam docet S. Chrysostomus, *hom. 2 De Pœnit.*; S. Au-gustinus, lib. *XIX Civit. xxi*; S. Gregorius, *XXV Moral.* per plura capita; S. Cyprianus, lib. I, *epist.* 3 et 4; S. Bernardus, *De Convers. Cleric.* cap. *xxvii*, et alii.

Per stultum accipe pauperem, et vilem cui deest; per divitem vero quem stulto opponit, accipe potentem et prudentem, qui sua pruden-tia et solertia opes et honores sibi comparavit, quales sunt domini et principes. Unde explicans subdit: « Vidi servos in equis, et principes am-bulantes super terram quasi servos. » Est cata-chresis. Dives enim ponitur pro sapiente, quia divitiæ sæpe animos addunt, et ingenium indus-

Sors re-
ges facit
servos.

triamque acunt, quod deprimit sternitque pau-
peritas. Adde: divitiæ tam spirituales sunt, ut vir-
tus et sapientia, quam corporales. Hinc nonnulli
cum S. Hieronymo divitem accipiunt, sapientem,
qui sapientia, virtute, meritis animique dotibus
dives est. Unde Campensis vertit, *qui ad res ge-
rendas vehementer idonei sunt, in humilitate sede-
bunt*; *Thaumaturgus, prudentiæ opibus affluentis*;
Vatablus, divites sapientia et virtutibus; alii, *mag-
ni in sapientia et scientia*; sed hoc nonnullis
mysticum videtur. Prius ergo quod dixi magis
litterale est. Unde Aristoteles, *IV Polit. viii*: « No-
bilitatem » definit esse « veterem cum virtute opu-
lentiam; » et S. Hieronymus, *Contra Helvidium*,
esse *inveteratas divitias*.

Exempla hujus sententiæ sunt: reges 70 qui
subditi fuere Adonibezec, sub mensa ejus velut
canes sedentes, imo jacentes et micas colligentes.
Idem ipse facere coactus est victus et captus ab
Hebræis, *Judic.* cap. 1, 6 et 7. Valerianus Imper-
ator captus a Sapore, dorso suo scabellum ipsi
in equum conscendenti prebuit, uti et Bajazetes
Turcarum Imperator, Tamerlano. Sic Diocletia-
nus et Maximianus posito imperio humiles fuere,
et subjecti Constantino Magno, imo ab eo ad ne-
cem adacti. Chaldæus exemplum dat Israelitas,
qui cum essent domini, servire coacti sunt Idu-
mæis aliisque gentibus, ut patet ex lib. *Judic.* Sic
Heliogabalus Imperator, ait Lampridius, cap. xi
Vitæ ejus, libertos fecit præsides, legatos, con-
sules, duces, omnesque dignitates polluit igno-
bilitate hominum perditorum. Præclare Plutar-
chus, *orat. 2 de fortuna Alexandri*: « Quis, ait,
magnus est in potentia constitutus, pravitate et
stultitia eum tenentibus? Aufer virtutem a fortu-
nato, prorsum humilem cernes in gratia paran-
da, ob illiberalitatem: in laboribus, ob molli-
tiam: erga deos, ob superstitionem: erga bonos,
ob invidiam: inter vivos, ob timiditatem: inter
mulieres, ob libidinem. Sicut enim inepti opifi-
ces, dum magnas bases parvis donariis suppo-
nunt, eorum parvitatem hoc ipso arguunt: sic
fortuna, cum ingenium vile magnis ac splen-
didis rebus extollit, ideo magis demonstrat, at-
que infamiæ exponit, cum præ lenitate labascit
atque impingit. »

Tropologice: Stultus est stulta concupiscentia,
quæ erigitur dum insipiens ei se subjicit; sapiens
vero est ratio et mens, quæ humili loco sedet,
dum concupiscentiæ servire cogitur. Ita Olym-
piodorus et Auctor *Catænæ Græc.*: « Qui serviunt
peccato, inquit, admissarii equi facti; qui autem
peccato fuerunt dominati, humilem habent sen-
sum. » Rursum princeps est diabolus, qui procur-
rat indignos et impios promoveri ad honores, ut
per eos populo dominetur, et sceleribus omnibus
viam aperiat. Ita S. Hieronymus, qui et addit He-
bræum suum per principem intellexisse Deum,
qui permittit impios ad honores evehi.

7. VIDI SERVOS IN EQUIS, ET PRINCIPES AMBULANTES Vers. 7.

(pedibus quasi pedites) SUPER TERRAM QUASI SERVOS, — *q. d.* Vidi servos gloriosos et superbos vehi phaleratis auroque instratis equis, dominos verosordidatos incedere pedites, imo pedissequos. Hinc equus symbolum est fastigii et superbiæ, homo enim conscendit equum, ut altior incedat, et cervix equi erecta superbum indicat. Unde illud: « Hi in curribus, et hi in equis: nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus, » *Ps. xix, 8.* Thaumaturgus vertit, *servos peccatorum in equis ferri, et viros sanctos pedibus honeste obambulare, videreque coram se impios superbientes*: repete quod præcessit, opus est tyranni et diaboli. Exempla sunt in Roboam, cui Jeroboam servus decem tribuum imperium ademit; in Aman, qui pedes Mardocheum equitem præire coactus est, ac quasi præco proclamare: « Sic honorabitur, quemcumque voluerit rex honorare, » *Esther vi, 9.* Præclare Seneca, *epist. 47*: « Stare, inquit, ante limen Callisti dominum suum vidi, et eum, qui illi impeggerat titulum, qui inter ridicula mancipia produxerat, aliis intrantibus excludi. » Et mox: « Tam tu illum videre ingenuum potes, quam ille te servum. Variana clade multos splendidissime natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit: alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit! Contemne nunc ejus fortunæ hominem, in quam transire, dum contemnis, potes. » Et paulo inferius: « Sic cum inferiore vivas, quemadmodum tecum superiorem velles vivere. Quoties in mentem venerit, quantum tibi in servum liceat, veniat in mentem tantundem in te domino tuo licere. At ego, inquis, nullum habeo dominum. Bona ætas est; forsitan habebis. Nescis qua ætate Hecuba servire cœperit, qua Cræsus, qua Darii mater, qua Plato, qua Diogenes? Vive cum servo clementer: comitem quoque, et in sermonem admitte, et in consilium et in convictum. » Hujus rei symbolo apud Romanos in Saturnalibus, famulis domini serviebant, ancillis matronæ Romanæ mense martio, teste Macrobio, lib. I, cap. vii, x et xii. Sapienter Comicus:

Fortuna quando saltat, insultat simul.
Regnante servo, vera regnat servitus.

Vide dicta *Proverb. xxx, 22.* Compertum est, ait Victor in *Diocletiano*, « humillimos quosque, maxime ubi alta accesserunt, superbia atque ambitione immodicos esse. » Hinc Felix ex servo et liberto Claudii Imperatoris ab eo creatus Judææ præses, « per omnem sævitiam ac libidinem jus regium servilli ingenio exercuit, » ait Tacitus lib. V *Histor.* cap. ii; et Romani, teste Suetonio, cap. lxx, Tiberio occlamabant:

Regnabit sanguine multo,
Ad regnum quisquis venit ab exsilio.

Tropologice S. Gregorius, *XXXI Moral. x*: « Equi nomine, inquit, dignitas temporalis accipitur, Sa-

lomone attestante, qui ait: Vidi servos in equis, et principes ambulantes super terram quasi servos. Omnis quippe qui peccat, servus est peccati; et servi in equis sunt, cum peccatores præsentis vitæ dignitatibus efferuntur. Principes vero quasi servi ambulant, cum multos dignitate virtutum plenos nullus honor erigit, sed summa hic adversitas velut indignos deorsum premit. Hinc rursus dicitur: Dormitaverunt qui ascenderunt equos, id est, in morte animæ, mentis oculos a veritatis luce clausurunt, qui in præsentis vitæ honore confisi sunt. »

8. QUI FODIT FOVEAM, INCIDET IN EAM: ET QUI DIS- Vers. 8.
SIPAT SEPEM, MORDEBIT EUM COLUBER.

9. QUI TRANSFERT LAPIDES, AFFLIGETUR IN EIS: ET Vers. 9.

QUI SCINDIT LIGNA, VULNERABITUR AB EIS. — Est hæc altera pars capitis, qua post encomium sapientiæ et vituperium insipientiæ, utriusque dogmata, actus et effectus de more hic subnectit; insipiens enim dum aliis fodit foveam, id est struit insidias, ipse in eandem insipienter incidit; quare sapientiæ et sapientum dogma est: « Ne fodito alteri foveam, » quam enim aliis fodis, tibi fodis. Ergo quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris: ita Chaldaus, qui pergit hæc adaptare Idumæis, qui dolo cepere Judæos dolosos; unde ipsi Idumæi dolose a Chaldæis capti sunt: « Respondit, inquit, mensura judicii, et sic ait: Ipsi fuerunt causa ut evenirentis omnia hæc; quemadmodum vir qui fodit foveam in bivio itineris, reus est, ut cadat in eam, sic gens quæ transgressa est decretum verbi Domini, et qui tenuerunt pugnam sæculi, ceciderunt in manu regis impii, qui dolosos fuit eis sicut serpens. » Ita ipse more suo arcte et rabbinice.

Apte ergo hæc cohærent cum præcedentibus, *q. d.* Stulti sæpe dejiciunt sapientes, ac servi dominorum sedes occupant per dolum, calumniam aut violentiam; sed hæc tandem in eorum caput recidunt, ut ipsi pariter ab æmulis vel hostibus dejiciantur et sternantur. Aliter Thaumaturgus, qui censet hic recenseri opera principis, de quo vers. 5, puta tyranni vel dæmonis. Quatuor hæc paræmiæ ad eundem scopum collimant, idemque significant, scilicet vanitatem et insipientiam eorum qui per res difficiles, arduas et periculosas, præsertim per fraudem aut vim, similemve injuriam magna moluntur, ex eo quod illa non nisi cum ingenti labore et periculo perficiant; quo fit ut sæpe periculo ipso lædantur et pereant, atque malum quod aliis parant, licet non semper, sæpe tamen in ipsosmet justo Dei judicio recidat, dum reciprocante justa Dei vel hominum vindicta, clades eadem vel similis in ejus auctores revolvitur: ut qui alteri pauperiem, despoliationem, carcerem, plagas, vulnera, necem injuste machinati sunt, in eadem lege talionis incurrant; idque sæpe in hac vita, semper in futura. Cajetanus subtiliter has quatuor paræmiæ ita distinguit, ut *prima* fossarum spectet ad insidias aliis parantes; *secunda* dissipantis sepes, ad aliena invadentes; *tertia*

transferentis lapides, ad eos qui congregationes perturbant; quarta scindentis ligna, ad eos qui unitatem scindunt, schismaque efficiunt; verum, ut dixi, eodem omnes tendunt, idemque in genere omnium est scopus, ac mens eadem. Ita S. Hieronymus, Thaumaturgus et alii.

Exempla sunt in Saule, cujus insidiæ contra Davidem in ipsummet revolute sunt; æque ac Achitophelis, II Reg. xvii, 23; item Jezabelis, III Regum xxi, 5; Caiphæ, Joan. xi, 49, et aliorum. Sic Maxentius pontem dissutilem super Tiberim insidiosè struens insequenti Constantino, ex eodem in Tiberim dejectus mersusque est, teste Eusebio, lib. IX *Histor.* cap. viii, et lib. I *De Vita Constantini*, cap. xii.

Gnomæ. Similes sunt philosophorum gnomæ. Hinc Pausanias, Lacedæmonum duci, Plutarchus in *Cimone* hoc datum narrat oraculum :

Pœna luenda tibi est : affert injuria cladem.

Et Pisistrato : « Nemo hominum aliquibus faciens injuriam, pœnam non persolvit. » Rhadamantus apud Aristotelem, V *Ethic.*, pronuntiat « justum esse ut quæ quis fecit injuste, eadem et patiat. » Unde Pythagoræorum axioma : « Jus rectum fuerit, factis si perferat æqua. » Lex 12 Tabularum : « Si membrum rupit, ni cum eo pacet, talio esto. »

QUI FODIT FOVEAM, INCIDET IN EAM, — id est, qui alteri struit dolum, eodem peribit. Sumpta est metaphora a venatoribus qui feris, et a militibus qui hostibus dolose parant fossas, easque cespite contegunt, in quas incauti hostes et feræ incidunt; sed ipsimet venatores non raro incogitanter in easdem prolabantur. Eadem ad verbum gnomem habet Ecclesiasticus, cap. xxvii, 29, ubi eam explicui. Porro Thaumaturgus clare vertit, at qui alteri insidiatur, nescit quod sibi ipsi primum, et soli parat insidias. Sic sæpe (quod maxime hic spectat Sapiens, uti dixi initio versus) qui per fraudem et calumniam viros probos statu suo dejiciunt, illumque invadunt et occupant, eodem ab aliis, quos illis æmulos Deus suscitatur, dejiciuntur, imo subinde capite minuuntur et vita multantur.

QUI DISSIPAT (Vatablus, *perrumpit*; Tigurina, *demolitur*) SEPEM, MORDEBIT EUM COLUBER, — qui in cavernis vel herbis sepium delitescere solet. Sensus est, quem paulo ante dedi, q. d. Qui aliena invadit et irrumpit, in damnum idem et simile incurret. Thaumaturgus, qui *securum alterius demolitur præsidium, in serpentis morsus passim incidet.*

Tropologice, sepes dissipant et lapides transferunt, ut sequitur, qui receptas probasque leges et jura tum publica, tum religionis, tum disciplinæ convellunt, ideoque puniuntur vel ab hominibus, juxta illud *Proverb.* xxii, 28 : « Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui. » Et illud *Isaia* lviii, 12 : « Vocaberis ædificator sepium, » id est reformator disciplinæ. Ita S. Hieronymus; et Olympiodorus : Sepes, inquit, est fides Ec-

clesiæ fundata Apostolica prædicatione, quam subvertunt hæretici; unde et ipsi subvertentur. Rursum sepes est sanctitas animæ, et timor Domini, quem qui dissipat mordebitur a diabolo. Unde Auctor *Catenæ Græc.* totum hunc versum sic vertit, qui peccat, ipse suam ipsius animam punit : Qui ergo contemnit præcepta, vel etiam in fallacium rerum cognitionem impingit, divina gratia nudatus mordebitur a peccato. Insuper sepes sunt munimenta animæ, quibus defenditur a periculis peccandi, uti sunt claustra virginum, præsentia parentum, superiorum vel sociorum, quæ qui amovet, facile in diaboli tentationes et morsus incidit.

QUI TRANSFERT (*subtrahit*; Cajetanus, *commovet*; Campensis, *projicit*; Syrus, *mutabit*; Arabicus, *tollit*) LAPIDES (id est materiam aliquam lapidum, præsertim si id facit, ut sepe, vel hortum vel domum alienam diruat aut vastet), AFFLIGETUR IN EIS, — tum labore, quo eos transfert; tum casu vel allisu lapidis cujuscumque, quo lædatur vel obteretur. Pro *affligetur* hebraice est, *dolore afficitur*; Aquila et Symmachus, *dilacerabitur in eis*; Complutenses, *torquebitur*. Sensus est, q. d. Qui rem periculosam aggreditur, non raro ipso periculo capitur et læditur. Rursum qui aliis damnum infert, sibi ipsi infert. Sic Samson, concutiens columnas domus ad perdendum Philistæos, seipsum perdidit, dum ejusdem ruina oppressus est, *Judic.* xvi, 30.

ET QUI SCINDIT (secat, findit) LIGNA, VULNERABITUR AB EIS. — Septuaginta, *periclitabitur in eis*; Syrus, *dissipatio ejus fiet*; Arabicus, *claudetur in eis*; alius, *calescet in eis*, id est aduretur et cruciabitur. Jam primo, Chaldæus hanc paræmiam et præcedentem accipit de Manasse adorante idola lignea, ideoque capto ab Assyriis : « Dixit Salomon, inquit, propheta : Revelatum est coram me quod Manasses filius Ezechiae futurus est ut peccet, et ut adoret simulacra lapidea; ideo tradetur in manu regis Assyriorum, et vinciet eum catenis eo quod cessare fecit verba legis, quæ scripta fuerunt a principio in tabulis lapideis; ideo tribulabitur in eis; et Rabsaces frater ejus futurus est, ut adoret simulacra lignea, et ut dimittat verba legis, quæ posita fuerunt in arca lignorum Setim : ideo futurus est, ut comburatur igni per manum angeli Domini. » Verum hæc symbolica, judaica et aliena sunt. Secundo, Vatablus et Clarius censent hic significari, citra industriam nil recte fieri posse, ac sine sapientia molestum esse quemvis laborem, ut sive quis lapides transferat, sive ligna findat, nisi adhibeat industriam, multum sit laboraturus, seque defatigaturus, idque sæpe irritò conatu nulloque effectu. Tertio et genuine, sensus est, q. d. Qui res difficiles et periculosas aggreditur, sæpe earum periculis capitur et obruitur, juxta illud *Ecclesi.* iii, 27 : « Qui amat periculum, in illo peribit. »

Tropologice, qui in Ecclesia vel congregatione facit schisma, eodem affligetur, imo subinde pe-

ribit. Alii referunt ad excommunicationem non temere, sed lente et raro ferendam, q. d. Qui temere et cito alium excommunicat et ab Ecclesia abscondit, hic facile ab eodem vel ab amicis velabitur, et male mulctabitur. Rursum S. Nilus in *Ascetico*, circa medium (exstat tom. V *Biblioth. SS. Patrum*): « Qui rationis, inquit, acie, tanquam securi, res fecerit, et quæ concutienda sunt a conjunctione separans, vera bona a falsis sejungere proficitur, nisi recto undique rationis iudicio utatur, periculum addit, ne scandalum audientibus præbeat. » Porro Auctor *Catenæ Græc.* sic totum hunc versum convertit: « Qui insectatur sanctos, vel Scripturæ verba signo adulterino depravat, sibi consciscit interitum. Vel: Qui domum suam virtutibus ædificat, secundum Deum laborat. »

Vers. 10. 10. SI RETUSUM FUERIT FERRUM, ET HOC NON UT PRIUS, SED HEBETATUM FUERIT, MULTO LABORE EXACUETUR, ET (sic) POST INDUSTRIAM SEQUETUR SAPIENTIA. — Pro *retusum fuerit* Hebraice est קהה *keha*, id est obstupuerit, stupidum et obtusum sit; *keha* uti litteris, ita et significatione alludit ad כהה *caha*, id est caligavit, obscuritas est, pertinetque ad oculos et ad visum: quod enim est acies videndi in oculo, hoc est acies scindendi in cultro; unde sicut oculus hebetatus acie dicitur caligare, sic et culter. Hinc Cajetanus vertit, *si obscuratum est ferrum*. Rubigo enim obscurat et hebetat ferrum, a qua dum tergitur, politur, lucescit et splendescit, juxta illud *Ezech. xxi, 9*: « Gladius exacutus est et limatus, etc. Ut splendeat limatus est. » Pro *et hoc non ut prius*, Hebraice est חזרא לא פנים קלקל *vehu lo panim kilkal*, quod Pagninus et Tigurina vertunt, *nec facies ejus fuerit tersa, vel polita*; Vatablus, *et ipse scindens non terserit utrumque latus*; Syrus, *et ipsum faciem perturbat*. Noster melius vertit, « et hoc non ut prius, » scilicet tersum politumque fuerit (1).

Pro *multo labore exacuetur*, Hebraice est וחילים יגבר *vachaiolim iegabber*, quod varii varie vertunt. Septuaginta, *et fortitudines confortavit*; Syrus, *et interfectos multiplicat*; Pagninus, *et vires roborabit*; alii, *vires roborabit scindens*; Tigurina, *exercitum postulat*; Campensis, *quantumvis fortibus multum negotii exhibet*; Vatablus, *tunc vires scindens evincet ferrum*; Noster optime vertit, « multo labore exacuetur, » S. Hieronymus, in veteri editione, *virtutibus corroborabitur vel confortabitur*; Complutenses, *et potentias confortabit*; Thaumaturgus, *per injustitiam adaugere querit potentiam brevi duraturam*; alii, *prævalebit exercitus*. « Et post industriam sequetur sapientia. » Septuaginta, *et abundantia viro, non sapientia*; Syrus, *lucrum pros-*

(1) Si hebetatum fuerit (Maurer, si quis hebetaverit) ferrum, et is (ligna findens) faciem, aciem securis, non acuit, tunc is vires roborat, et inepte exbaurit; sed emolumentum prosperandi (alii, præstantia directionis) est sapientia, id est, si sapientia uteretur, securim acneret, et res facile succideret.

peris sapientia; Arabicus, *et sapientia virtus roboris*; S. Hieronymus in veteri editione, *et reliquum fortitudinis sapientia est*; Symmachus, *procedit qui vigorem adhibuit ad sapientiam*; alius, *præstantia rectificandi sapientia*; Pagninus, *excellencia sapientiæ super alta est, quod rectum faciat*; Vatablus, *excellencia rectificationis* (Cajetanus, *rectitudinis*) *est sapientia*; Campensis, *sapientia res difficiles alioqui, faciles reddit*; Tigurina, *exercitus etiam requirit aliquos, qui reddat eos fortiores*; alius, *excellencia dirigit se per sapientiam*. Omnia fere eodem recidunt, q. d. Sicut eos acuit rectamque facit aciem ferri, quæ prius torta erat et retusa: sic excellencia, industria, et exercitium sapientiæ, velut cotis, in eo consistit, quod hominem faciat rectum, eumque dirigat in omnibus actionibus, illasque rectas, æquas, justas sanctasque efficiat. Efficit enim ut homo a recto proposito non deficiat, sed in omnibus iudicium rectæ rationis, ac divinæ legis et voluntatis velut rectissimam operum regulam sequatur.

Denique Hebræum כסרון *kisron* tria significat, scilicet industriam, rectitudinem et congruentiam. Unde tertio, *veritas, et residuum, vel excellencia congruentiæ est sapientia, q. d.* Excellencia sapientiæ et virtutis in eo sita est, si omnia fiant congrue, honeste, decore, ut in omnibus servetur τὸ πρῶτον; sed hoc opus, hic labor est mentis pervigilis, omnesque circumstantias loci, temporis, personarum attente lustrantis et circumspicientis. Jam

Primo, Chaldæus per ferrum accipit cælum ferreum, quod recludit aperitque sapientia, id est sapiens pœnitentium oratio: « Quando, inquit, peccavit populus, facti sunt cæli fortes sicut ferrum, ne deducerent pluviam; et quia illa generatio non oravit coram Domino, ideo condemnatum est omne sæculum in fame; et quando conversi sunt, et congregantur per turmas, et prævalent contra concupiscentias suas, et constituunt præpositos, ut quærant misericordiam a Deo cæli, est voluntas ejus propter excellentem rectitudinem sapientiæ eorum: » voluntas, id est favor, benevolentia, beneficentia; unde Costus vertit, *illis cælum, propter dignitatem et decorem sapientiæ illorum, omnia ex voto tribuit*. Verum nemo non videt hæc mystica esse, imo violenta et coacta.

Secundo, Septuaginta, quos sequuntur Thaumaturgus, Olympiodorus, et S. Cyprianus, lib. V *Testim. ad Quirinum*, cap. LXXXVI, hæc nectunt versui præced. : « Scindens ligna, inquit, periclitabitur in eis, si exciderit ferrum, et ipse faciem turbabit, » q. d. Findens ligna periculum adit, ne si ferrum quo secat et manubrio excidat, ipsum turbet, dum ipsum vel alium ferit et lædit.

Tertio, Campensis vertit et explicat per antithesin ferri et sapientiæ, quod ferrum deficiat aliquando, sapientia nunquam: « Si retusum, inquit, fuerit ferrum, quo secant ligna, quantum-

vis fortibus multum negotii exhibebit; sapientia vero difficiles alioqui res, sæpe faciles reddit.»

Quarto, Hebræum *חַיָּלִים* *chialim*, quod Noster vertit, *multo labore*, significat quoque vires, copias, exercitus. Unde Tigurina vertit, *cum ferrum hebes fuerit, nec facies ei polita, exercitium postulat; exercitus quoque requirunt aliquem, qui fortiores reddat: sed majore studio optare conveniat sapientiam*, quia, ut superius dixit, plus valet plusque efficit sapientia, quam arma bellica. Sic et Pagninus, Clarius et Vatablus. Aliter quoque Cajetanus, Olympiodorus, Moringus; ac fere tot hic sunt versiones, quot interpretes, tot sententiæ, quot capita.

Verum longe melius et verius Noster vertit per *homiosin*, sive assimilationem ferri cum sapientia, quod sicut ferrum hebetatum per laborem acuitur, sic et sapientia, et virtus per torporem hebetata acuatur per industriam. Unde ait: « Si retusum fuerit ferrum, » puta ferreus culter vel gladius. « Et hoc non ut prius, » id est, et hoc non fuerit politum et acutum sicut erat prius, « sed hebetatum fuerit » per rubiginem vel nimiam sectionem, « multo labore exacuetur; » Hebraice, *in fortitudinibus, vel in multa strenuitate, virtute et robore roborabit*, scilicet illud faber: « Et (id est sic, vel simili modo) post industriam sequetur sapientia. »

Sensus ergo est, *q. d.* Sicut culter vel gladius ferreus rubigine obductus (rubigo enim exedit ferrum), retusus et hebetatus, crebra et laboriosa confricatione cotis vel chalybis, subinde etiam ignitione et malleatione acuitur: sic pariter mentis acies otio, desidia, gula, aliove vitio retusa et hebetata, magno rursus industriæ, studii et virtutis exercitio et labore acuenda est, et ad pristinum rigorem revocanda. Cos ergo, quo retusa torpidaque virtus et sapientia acuitur, est animi corporisque excitatio, confrictio et exercitatio, sicut disputatione et confricatione argumentorum acuitur ingenii et veritatis acumen; ignitio est consideratio ardensque meditatio, juxta illud Psaltis: « In meditatione mea exardescet ignis » charitatis et zeli. Malleatio est mortificatio, poenitentia, tribulatio. Ita S. Hieronymus: « Si se, inquit, aliquis viderit per negligentiam amisisse scientiam Scripturarum, et acumen ingenii ejus fuerit obtusum, et conturbatus nequaquam manserit qualis esse jam cœperat: evenit quippe interdum, ut cum modicum scientiæ quis habuerit, elatus in superbiam, discere desistat et legere, et paulatim ex eo quod nihil ei additur, subtrahatur, et vacuum disciplinis pectus remaneat, ferrumque quod acutum fuerat hebetetur: otium enim et desidia quasi quædam rubigo sapientiæ est. Si igitur quis hoc passus fuerit, non desperet remedium sanitatis, sed vadat ad magistrum, et rursus instruat ab eo, et post laborem et industriam sudoremque nimium valebit sapientiam recipere, quam amise-

rat. Hoc est quod in Hebræo significantius dicitur: Et fortitudinibus corroborabitur, id est, labore et sudore, et industria, et quotidiana lectione sapientiam consequetur; et fortitudo ipsius habebit hunc finem, ut accipiat sapientiam. » Accedunt Albinus, Titelmannus et alii, qui sic exponunt, *q. d.* Sicut si otietur ferrum, obtunditur, nigrescit, rubiginem contrahit, consumitur: sic si ars, scientia, virtus non exerceatur, languet, sordidatur, corrumpitur: quod damnum non nisi magno labore et studio reparari potest. Verè Plutarchus in *Moral.*: « Ut culmus, inquit, primum in altum insurgit impetu, deinde crebris geniculis intersecatur, postremo in summo venti flatibus laborat: sic quidam initio fervent, deinde subinde subsistunt et offenduntur, in extremo deficiunt defatigati. »

Rursum hanc gnomen applices politiæ, puta rectoribus, magistris, parentibus, *q. d.* Sicut ferrum hebetatum non a seipso, sed a fabro per cotem aliudve instrumentum acuitur: sic subditi, discipuli, filii in studio sapientiæ et virtutis hebetes et desides multo rectorum, præceptorum et parentum labore et industria excitandi, acuendi, poliendi, perficiendi sunt. Unde B. Dorotheus, Climachus, Cassianus cæterique rerum spiritualium magistri docent superiores debere subditorum virtutem variis exercitiorum industriis pungeri et stimulare, itaque acuere, ne si eam otuari sinant, illa pigrescat, torpescat, hebescat: quare eos qui id facere vel ex metu, vel ex desidia negligunt, perinde facere ac si parens filio panem subtrahat: quo fit ut filius non crescat, sed deficiat et arescat; vicissim subditos non debere id ægre ferre, sed eis gratias agere, quod officio suo, ad quod a Deo obligantur, rite perfungantur ad subditorum bonum. Sicut ergo culter coti non indignatur, sed si loqui posset, eidem gratias ageret, quod ejus confricatione, licet laboriosa et aspera, acuatur, poliatur et splendescat: sic pariter subditos rectoribus gratias agere par est, quod eorum monitis, correctionibus, disciplina, poenitentiis, etc., in humilitate, patientia, obedientia omnique virtute religiosa acuuntur et perficiantur.

Porro, S. Bonaventura hanc gnomen applicat non subditis, sed Prælatiis, quorum mores mutantur honores, *q. d.* Prælati, qui antea erant modesti, humiles, probi, et ad omnem virtutem acuti, per Prælaturam facti superbi, liberi, imperiosi, et honori, opibus, ac deliciis vacantes, hi magno correctionis labore indigent, ut ad primævum splendorem et acutam virtutis aciem revocari queant. Ratio est, quod nemo subditorum illos corrigere audeat, et, si quis audeat, ipsi eum non audiant. Vide S. Gregorium, hom. 18 in *Ezech.*, ubi docet subditos magis oratione et exemplo sanctæ vitæ, quam verbo corrigere debere suos superiores.

Denique hanc gnomen applices quibuslibet sive

superioribus, sive inferioribus, sive æqualibus, juxta illud Prov. XXVII, 17: « Ferrum ferro exacuitur, et homo exacuit faciem amici sui, » *q. d.* Sicut ferrum aciem retinet, dum usu teritur; et dum non teritur, magis atteritur: usu enim ipso acuitur, non usu rubigine consumitur: sic pariter vis animi nostri vel in virtutibus, vel in scientiarum artiumque habitibus concidit, nisi illi in actum revocentur; quare amicus, cum amico dissertans, ejus animi vires expolit et exacuit. Porro ferrum notat naturæ nostræ, per corpus et concupiscentiam depravatæ, duritiem et depressionem, ut instar ferri non nisi magno longoque labore ad virtutem et sapientiam cœlestem expoliri et exacui possit. Hinc Isidorus, lib. XVI *Etymol.* cap. XX, ferri hæc dat etyma: Ferrum, inquit, dicitur a *farre*, quod farra, id est semina frugum terræ condant; alii, quia *feratur* in agros colendi causa; nonnulli, a *ferendo*. Additque versam in opprobrium speciem ferri, quod eo fundatur sanguis humanus, ideoque sanguinem hunc de ferro se ulcisci, cum ferrum sanguine contactum celerius rubiginem contrahat. Audi et Plinium, lib. XXXIV, cap. XIV: « Ferrum, inquit, optimum pessimumque vitæ instrumentum: siquidem hoc tellurem findimus, serimus arbusta, ponimus pomaria, vites squa-lore deciso annis omnibus cogimus juvenescere. Hoc excutimus tecta, cædimus saxa, omnesque ad alios usus ferro utimur. Sed eodem ad bella, cædes, latrocinia non cominus solum, sed etiam missili voluerique nunc tormentis excusso, nunc lacertis, nunc vero pennato: quam sceleratissimam humani ingenii fraudem arbitror. Siquidem ut ocyus mors perveniret ad hominem alitem illam fecimus pennasque ferro dedimus. Quamobrem culpa ejus non natura fiat accepta: et tamen potest innocens esse ferrum. In fœdere illo quod, expulsis regibus, populo Romano dedit Porsenna, nominatim invenimus, ne ferro nisi in agricultura uteretur. » Hæc ille.

ET POST INDUSTRIAM (sequitur) SAPIENTIA. — Industria est animi promptitudo et sagacitas, sive habilitas ad aliquid faciendum, puta ars et solertia ingeniosa ad rem faciendam; inde pro artis sive ingenii exercitatione accipitur. Unde Festus: Industrium, inquit, veteres dicebant indostrum, quasi quidquid ageret initio strueret et studeret domi. Sapientia ergo et virtus paratur industria, id est primo, labore et exercitio; secundo, sagacitatis solertia et ingenio. Sic videmus eos qui industrie, id est methodice et artificiose student, parvo labore plus proficere, quam cæteros, qui magno. Ars enim superat naturam et vires. Sic fabri, qui callent artem acuendi ferreos cultros, longe melius et minori labore id faciunt quam cæteri qui artem illam ignorant. Vere Plinius, lib. IX, cap. IV: « Rhombus, inquit, et squatina, et rhaia, et pastinaca cum tardissimi sint piscium, tamen sæpe reperiuntur habentes in ventre mug-

lem, omnium velocissimum solertia et ingenio capientes. Ita quidam arte superant longe potentiores opibus aut viribus. » Hinc industria in emblematis pingitur ut matrona amicta veste pretiosa, artificiose opere phrygionico elaborata; dextra tenet examen apum, altera machinam, quæ pondera in altum elevat; pingitur nudis pedibus, in capite gestat statuam Pluti, quia ipsa parit opes, quibus præsidet Plutus. Idem habet locum in virtute, sanctitate et perfectione. Qui enim novit artem contendendi ad apicem virtutis, parvo labore eum adipiscitur, quem alii magna fatigatione post multos annos vix assequuntur. Tales sunt qui toti sunt in jejuniis vitæque rigore et austeritate; item qui toti vacant rebus externis, ut curandis infirmis, pauperibus, hospitibus, etc. At qui vacant charitati et orationi, cito ad perfectionem conscendunt: sanctitas enim in charitate consistit. Rursum industria et praxis accumulandi merita, augendique gratiam et gloriam est, si omnia opera etiam adiaphora facias ex charitate; cui si addas alios aliarum virtutum actus et fines, singulæ eidem actui novum addent meritum; quare viri solertes suos actus faciunt ex imperio charitatis, religionis, humilitatis, obedientiæ, gratitudinis, patientiæ aliarumque virtutum, v. g. dum edunt, student, docent, etc., initio operis id ipsum Deo offerunt, dicuntque Domino: Volo edere, studere, docere, simileque opus facere ex tui amore, ut tibi placeam; ex tui cultu, ut te honorem; ex humilitate, ut me despiciam; ex obedientia, ut jussis tuis vel superiorum meorum obtemperem; ex gratitudine, ut tibi pro beneficiis in me collatis gratias agam, teque laudem et celebrem; ex patientia, ut cruci et passioni tuæ me conformem; ex zelo animarum, ut proximos convertam vel in virtute promoveam: quo enim idem actus a melioribus et pluribus virtutibus imperatur, eo est melior, eoque majora gratiæ et gloriæ præmia promeretur. Hoc est quod ait S. Augustinus: « Non numerositas operum, non diuturnitas temporum, sed major charitas meliorque voluntas auget meritum. » Exstant libri sapientes de praxi et industria virtutes et merita accumulandi, quos operæ pretium est legere et in effectum deducere.

11. SI MORDEAT SERPENS IN SILENTIO (Hebr. *absque murmure*, mussitatione, sibilo), NIHIL EO MINUS HABET QUI OCCULTE DETRAHIT. — Pro qui occulte detrahit, Hebraice est בַּעַל לַשׁוֹן *baal lascon*, id est dominus linguæ, vel habens linguam, per quem Septuaginta, Syrus et Arabicus intelligunt incantatorem, qui sua לַחַשׁ *lachs*, id est mussitatione et murmure, puta suis carminibus vel beneficiis solet excantare serpentes, ne mordeant et noceant. Unde Septuaginta vertunt, *si momorderit serpentes in non susurro, et non est amplius incantanti*, scilicet remedium contra morsum: quia serpens incantatur ne mordeat; post morsum enim non prodest incantatio. Unde Syrus vertit, *non est tu-*

Indus-
triæ em-
blema.

Ferri
etyma.

Indus-
triæ em-
ble-
ma.

Vers. 11.

crum (alii, utilitas) in malefico; Arabicus, non reperietur in malefico bonitas; Aquila, absque incantatore; S. Hieronymus vero in veteri editione vertit, si momorderit serpens in silentio, non est amplius (remedium) habenti linguam; repete, si habens linguam in silentio maneat, nec lingua utatur: idque exponit de peccatore, qui peccatum commissum silet, nec vult confiteri, cui proinde nullum supersit veniæ remedium: « Si quem, inquit, serpens diabolus occulte momorderit, et, nullo conscio, eum peccati veneno infecerit; si tacuerit qui percussus est, et non egerit pœnitentiam, nec vulnus suum fratri et magistro voluerit confiteri, magister qui linguam habet ad curandum, facile ei prodesse non poterit. Si enim erubescat ægrotus vulnus medico confiteri, quod ignorat medicina non curat. » Sic et Olympiodorus. Hinc et Thaumaturgus vertit, occultum autem serpentis morsum incantatores non medicabuntur. Mali itaque vani sunt. Accedit Cassianus, Collat. II, cap. 1, ubi Serapion narrat se consuetudinem furandi panem superasse per publicam furti confessionem. Confirmat id ex hoc loco quem sic legit: « Si momorderit, inquit, serpens non in sibilo, non est abundantia incantatori, taciti serpentis morsum perniciosum esse designans; id est, si per confessionem suggestio seu cogitatio diabolica incantatori cuiquam, spiritali scilicet viro qui carminibus Scripturarum mederi profinus vulneri, et extrahere de corde consuevit noxia venena serpentis, patefacta non fuerint, succurrere periclitanti periturove non poterit. » Superior ergo et confessarius est excantator peccatorum. Verum optime vertit S. Hieronymus in Vulgata; nam *baal lascon*, id est *dominus linguæ*, est detractor. Sensus ergo est quasi dicat, ait S. Hieronymus: « Serpens et detractor æquales sunt: Quomodo enim ille occulte mordens, venenum inserit, sic iste clam detrahens, virus pectoris sui infundit in fratrem, et nihil habet a serpente amplius. Cum enim lingua hominis ad benedicendum Deum et ædificationem proximi sit creata, ille eam serpenti æqualem facit, dum virtutibus ejus in perversum abutitur. Detractor ergo est serpens (1). »

Primo, quia sicut serpens abscondite venenum infundit, et cum advertis, invenis te ab illo percussum, et veneni pestiferi violentia sauciatum: sic detractorem admittens, et fratris peccata aut defectus audiens, subito amorem quem erga illum habebas, aut vulneratum aut penitus exhaustum

(1) Hodierni fere omnes vertunt, *si momorderit serpens in non incantatione*, proprie *susurramine magico* non adhibito (vid. Bochartum, *Hieroz.*, part. III, lib. II, cap. vi), tum nulla est præstantia possessori linguæ, id est ei qui linguæ peritia pollet ad serpentes incantandos, ut sententia spectet ad commendationem sapientiæ, quæ sola prodest contra serpentis morsum. D. Hieronymus vero, *si momorderit serpens in silentio, non est amplius habenti linguam*, id est homini linguaci et maledico, ut simplex hic sensus sit: Serpens et detractor æquales sunt.

invenies. Detractio enim in hoc differt a contumelia, quod hæc palam et in facie probrum alteri præsentī objiciat; illa vero furtim, clam et occulte absentī obtrechet.

Secundo, morsus serpentis non unam, sed multas plagas morsu suo homini infligit, quia venenum per omnia membra proserpfit, eaque inficit et cruciat. Sic et detractor sua malevolentia et maledicentia fratrem lædit, pacem turbat, charitatem dissipat, unitatem scindit, audientes scandalizat; odia, lites, rixas et bella suscitatur, adeoque subinde cœtus, urbes et regna evertit.

Tertio, serpentis lingua est trisulca, ait Plinius, lib. XI, cap. LVII; et Isidorus, lib. I *Orig.* cap. IV: « Tenuissima, ait Plinius, serpentibus (lingua), et trisulca, vibrans, atri coloris, et, si extrahas, prælonga. » Unde mordendo tria vulnera infligit: sic et lingua detractoris detrahentis conscientiam peccato lethali vulnerat, famam proximi sauciat, et audientium aures mentemque malevolentia sua inficit. Unde S. Bernardus, *De Triplici custodia, manus, linguæ et cordis*: « Lingua, ait, maledica illius percutiens conscientiam, et hujus vulnerans charitatem, secum pariter utrumque perimit. Numquid non viperea est lingua ista? ferocissima plane, nimirum quæ tam lethaliter tres inficiat flatu uno. Numquid non lancea est ista lingua? profecto et acutissima quæ tres penetrat ictu uno: Lingua, inquit, eorum gladius acutus. Gladius equidem anceps, imo triiceps est lingua detractoris. » Addit deinde aliquid magni miri: « Nec vero ejusmodi linguam ipso etiam mucrone, quo Dominicum latus confossum est, crudeliorem dicere verearis; fodit enim hæc quoque Christi corpus et membrum de membro, nec jam exanime fodit, sed facit exanime fodiendo. Ipsi quoque nocentior est spinis, quas illi tam sublimi capiti furor militaris imposuit; seu etiam clavis ferreis, quos sanctissimis manibus illis et pedibus consummatio judicæ iniquitatis infixit. Nisi enim hujus, quod nunc pungitur et transfoditur, corporis sui vitam illius vitæ corporis prætulisset, nunquam illud pro isto mortis injuriæ, crucis ignominia tradidisset. Et dicimus: Levis res sermo, tenera, mollis et exigua caro lingua hominis: quis sapiens magni pendat? Levis quidem res sermo, quia leviter volat, sed graviter vulnerat; leviter transit, sed graviter urit; leviter penetrat animum, sed non leviter exit; profertur leviter, sed non leviter revocatur; facile volat, atque ideo facile violat charitatem. »

Quarto, Horus Apollo detractoris hieroglyphicum ponit basiliscum, sive regulum, qui solo visu homines interficit: sic et detractor sola voce. Rursum alii serpentes excantari possunt, regulus vero nequaquam. Unde illud *Jeremiæ VIII, 17*: « Ego mittam vobis serpentes regulos, quibus non est incantatio. » Sic et detractor, quia occulte detrahit, ab eo qui detrahit impediri nequit, cum ipse purgare nequeat seipsum, ignorans crimen sibi objici

Detractor est serpens. Primo.

Quarto.

a detractore. Morsus enim detractoris, æque ac serpentis, est furtivus ac clandestinus, ait Thaumaturgus. Rursum, sicut serpentes, v. g. aspides, contra incantationem se præmuniunt, unam aurem terræ admovendo, alteram cauda obturando: sic detractor cor et aures occludit sua malevolentia, ne quis sermonem ejus interrumpat, aut divertat.

Quinto. Quinto, lingua detractoris est serpentina; habet enim serpens sub lingua vesicam plenam veneno, quæ quando mordet rumpitur. Similem habet detractor sive susurro. Unde illud: « Venenum aspidum sub labiis eorum, linguis suis dolose agebant, » *Psal. CXXXIX, 4*. Hac de causa serpentibus Judæorum linguis contra Mosen murmurantibus eique detrahentibus, Deus serpentes ignitos immisit, *Num. XXI, 5*, ad quos alludens hic Chaldaeus sic apposite vertit, *sicut immittuntur serpentes igniti, ut vexent et noceant sæculo propter peccata domus Israel, qui non laboraverunt in verbis legis in silentio: sic non erit amplius viro, qui accusator est et susurro, quoniam igne gehennæ succendetur.*

Sexto. Sexto, Vatablus sic exponit, *q. d.* Sicut serpens non præventus, nec impeditus incantatione, obvios mordet: sic natura nostra, destituta sapientiæ incantamento, aliis detrahit, et proximorum famam devorat, rodit et mordet, juxta illud Horatii, *I Sermon. satyr. 4*:

Absentem qui rodit amicum, etc.
Hic niger est; hunc tu, Romane, caveto.

Septimo. Septimo, aspidis morsus est lenis, ut vix sentiat velut punctura acus, sine tumore; virus tamen ejus illico ad sanguinem et viscera pervadit. Unde Cleopatra aspidis morsu se occidit, ut suavissime moreretur, ne cum Antonio marito a Cæsare Augusto post Actiacam de iis victoriam duceretur in triumphum. Sic detractoris sermones lenes sunt, blandi et jucundi: simulat enim asseritque se non ex odio, sed ex amore et studio emendandi vitia proximi recensere; sed illico maledicentia vulnerat famam absentis et conscientiam audientis. Rursum, ex morsu aspidis vix gutta distillat sanguinis clari et rubri, sed obscuro et nigri: sic et detractio nil distillat, nisi famæ et conscientie denigrationem; prodit enim ex lingua ejusque vesica, quæ uti serpenti, sic et detractori fusca est et atra, atroque veneno referta.

Octavo. Octavo, Syri juxta Euphratis ortus, per naturalem complexionis antipathiam, vel, ut alii volunt, sympathiam, non mordentur, nec læduntur a serpentibus, æque ac Psylli in Africa, Ophiogenes in Cyro et Hellesponto, Marsi in Italia: hi enim omnes, ait Plinius lib. XXVIII, cap. III, « sunt terrori serpentibus, tactu ipso levant percussos (a serpentibus) suctuve modico. » Vide Delrio, *De Magia, Quæst. IX et XIII*. Sic viri sapientia, fama et sanctitate eminentes, detractorum linguas non metuunt; sed omni detractatione superiores sunt, quin

imo et alios calumniam passos, unico verbo suæ famæ et quieti restituunt.

Denique pro *non minus habet*, Hebraice est לֹא יִרְרָן *lo itron*, id est *non amplius habet*, non excellit serpens morsu suo morsum domini linguæ, id est detractoris, sed potius ab eo superatur. Est miōsis: minus enim dicitur et plus significatur, *q. d.* Amplius mordet lingua detractoris, quam serpentis. Occultior, dolosior, nocentior est morsus detractoris, quam serpentis. Hic enim corpus, ille famam et conscientiam mordet, et mordendo perimit: quare virulentia linguæ detractricis vincit virus omne anguim et aspidum; nec tam serpentina est, quam gehennalis et diabolica, uti docet S. Jacobus, cap. III, 7, ubi pluribus idipsum ostendi. Quare « dum aures inficit, animas interficit, » ait S. Bernardus, *serm. 24 in Cantica*, ubi ejus mores et gestus hypocriticos, quibus amore ficto celat odium virulentum, ita graphice depingit: « Alii, inquit, simulata verecundia fuco conceptam malitiam, quam retinere non possunt, adumbrare conantur. Videas præmitti alta suspiria, sicque quadam cum gravitate et tarditate, vultu mœsto, demissis superciliis et voce plangenti egredi maledictionem, et quidem tanto persuasibiliorem, quanto creditur ab his qui audiunt, corde invito, et magis condolentis affectu, quam malitiose proferri. Doleo, inquit, vehementer pro eo quod diligo, cum satis nunquam potui de hac re corrigere eum. Et alius: Mihi quidem, ait, bene compertum fuerat de illo istud, sed per me nunquam innotuisset; at quoniam per alterum patefacta est res, veritatem negare non possum, dolens dico: Revera ita est. »

12. VERA ORIS SAPIENTIS GRATIA (Campensis, Vers. 12. *gratiam habent*): ET LABIA INSIPIENTIS PRÆCIPITABUNT EUM. — Hebræa, *deglutient*, vel *devorabunt eum*. Ita Septuaginta; Syrus, *verba oris sapientis gloria, et labia stulti maculant illum*; Arabicus, *impediunt illum*; alius, *perduunt illum*; Cajetanus, *destruent illum*; Campensis, *subvertent eum*; Tigurina, *ex ore sapientis prodeunt res quæ gratiam conferunt, quam labia stulti velut absorbendo auferunt*.

Pronomen *eum* dupliciter sumi potest: primo, absolute, ut referat sapientem; secundo, reciproce, ut referat insipientem. Priori modo est antithesis pugnae insipientiæ et insipientis contra sapientem et sapientiam, *q. d.* Sapiens loquitur verba gratiosa; at stultus superbus et invidens contradicit, ac multis verbis et rationibus contra eum pugnat, ut eum præcipitet, supplantet, vincat, confundat et sibi similem faciat. Ita S. Hieronymus qui et addit: « Et revera præcipitur vir sapiens, quando in aurem loquitur imprudentis, et verba ejus in profundo, ut ita dicam, gurgite pereunt. Unde beatus ille est qui in aurem loquitur sapientium. » Posteriori modo, nervosior est antithesis stultitiæ et stulti, impugnantis et præcipitantis non sapientem, sed seipsum, *q. d.* Sapiens loquitur cum nulla gratia, puta sapienter, mo-

Sapiens loquitur gratiosa.

deste, benevole, utiliter, amabiliter, jucunde: quo fit ut audientium gratiam sibi conciliat; at insipienter loquitur insipide, immodeste, arroganter, imprudenter, impudenter, petulanter: quo fit ut odium audientium sibi consciscat, quin et lites et rixas, quæ eum in gravia damna, ac subinde in mortem et gehennam præcipitant. Unde Thaumaturgus, *bonus et sibi et proximo operatur conducibilia: stulto sua garrulitas perniciose est*; et Olympiodorus, *sermo sapientis neque inhumanus est austerusve, neque mollis et dissolutus; sed gratia multa conditus, ita ut pariter cohibeat, neque sinat auditores diffuere*. Ita S. Bonaventura. Ratio a priori est quod verba oris sapientis prodeunt ex corde gratiis et virtutibus fragrante, quod verbis suam fragrantiam aspirat; verba vero stulti prodeunt ex corde stolido, vecordi omnique gratia destituito, quod suam stoliditatem et vecordiam verbis instillat, juxta illud Senecæ, *epist. 114 et 115*: « Talis hominibus fuit oratio, qualis vita. Non potest alius esse ingenio (dictis et factis), alius animo color: oratio vultus animi est; » quare vox sapientis procedit ex affectu cordis, in gratia oris, in magnificentia operis, juxta illud: « Diffusa est gratia in labiis tuis, » *Psal. XLIV, 3*; et illud: « Sapiens in verbis seipsum amabilem facit: gratiæ autem fatuorum effundentur, » *Eccli. xx, 13*; et illud de Christo: « Omnes testimonium illi dabant: et mirabantur in verbis gratiæ quæ procedebant de ore ipsius, » *Luc. IV, 22*; et illud Pauli: « Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere, » *Coloss. IV, 6*, et *Ephes. IV, 29*; et illud Mosis: « Fluat ut ros eloquium meum, quasi imber super herbam, et quasi stillæ super gramina, » *Deut. XXXII, 2*.

Tertio, Chaldæus gratiam non hominum, sed Dei accipit; unde vertit: « Sapientis hominis verba oris, qui quo tempore vindicta orbi impendet, invenitur in generatione; si orat, avertit sane supplicium, et Dominum ad miserationem adducit. »

Hæ gnomæ sunt disparatæ, æque ac illæ in *Proverbiis*: quare non est necesse unam alteri connectere. Si quis tamen hanc præcedenti necere velit, dicat detractori omnibus ingrato et exoso opponi hic sapientem, cujus verba omnibus sunt grata et accepta.

Porro Cajetanus, Arboreus, Hugo et Dionysius hanc gnomen ita præcedenti apposite attextunt, *q. d.* Stultus, qualis est detractor, non tantum alteri, cui detrahit, sed et sibi ipsi nocet; seipsum enim in gravia et inextricabilia mala ultro præcipitat, quæ eum, velut balæna Jonam, absorbeant et devorabunt, ut habent Hebræa.

Nota: τὸ *præcipitabunt* notat *primo*, præcipitantiam linguæ in stulto, qua sine consideratione quidquid in buccam venit, præceps eloquitur. Unde S. Bonaventura: « Ratio præcipitationis, ait, est indiscretio; et ratio hujus est, quia non con-

siderat. Unde dicitur *Proverb. XXXIX, 20*: Vidisti hominem velocem ad loquendum? stultitia magis speranda est, quam illius correptio. » Hinc Thuanus vertit:

Stultos contra, immoderata loquendi
Præcipientes tota raptat cervice libido.

Secundo, τὸ *præcipitabunt*, ait Lyranus, notat loquacem dicacitate sua præcipientem volvi, ac instar ejus qui ex alto monte præcipitatur, per prærupta ruere in exitum tum scelerum, tum damnorum et suppliciorum. Unde Olympiodorus legens, *labia stulti demergent ipsum*: Demersio, inquit, de qua hic loquitur Ecclesiastes, ad æterna referenda est supplicia, *q. d.* Loquax præcipitat se in profundum abyssi, puta in stomachum imumque ventrem gehennæ, ut ibi sit cibus et pabulum tam ignis quam diaboli. Aliter S. Hieronymus: « Revera, ait, præcipitatur vir sapiens, quando in aurem loquitur imprudentis, et verba ejus in profundo, ut ita dicam, gurgite pereunt. »

13. INITIUM VERBORUM EJUS STULTITIA, ET NOVISSIMUM ORIS ILLIUS ERROR PESSIMUS. — Pagninus, *insania magna*; Tigurina, *vesania perniciose* (1); Cajetanus, *trica malæ*; Compensis, *furia quæ periculo non caret*; Septuaginta, *circumlatio pessima*; Syrus, *pudenda mala*; Arabicus, *perversio incommoda*. « Symmachus, ait Hieronymus, transtulit: Tumultus et quædam verborum inconstantia, dum non manet in sententia, sed putat in multiplicatione sermonum effugere peccatum se posse. Cum enim nec præteritorum meminerit, nec futura cognoscat, et ignorantia tenebris volutetur, falsam sibi scientiam repromittens, in eo doctum se putat et sapientem, si verba multiplicet. Potest hoc et de hæreticis accipi, qui prudentium virorum dicta non capiunt, sed se ad disputationes contrarias præparantes, et initium et finem loquendi vanitate cum multo errore convolvunt, et cum nihil sciunt, loquuntur plura quam norunt. » Hæc S. Hieronymus. Sub initio et novissimo, sive sub principio et fine, velut sub extremis media interjacentia intellige, *q. d.* Stultus, dum loquitur, incipit stultitiam qua plenus est, eructare; quoque plus loquitur, eo stultiora profert; quo fit ut tandem errores pessimos effundat, quia quod semel insipienter dixit, hoc pertinaciter tueri et prosequi satagit, juxta illud Philosophi: « Parvus error in principio, magnus fit in fine. » Stultus ergo tota oratione sua delirat, nec ulla ejus pars a stultitia immunis est: quin potius crescente oratione crescunt ejus desideria, adeo ut desinant in errores pessimos, v. g. in hæreses, blasphemiam, atheismum. Huc facit illud Cleomenis ad legatos Samiorum: « Quæ primo dixistis non meminimus, ne media quidem intelligo, postrema non probo. » Ita Plutarchus, in *Apophth.* Aliter Thaumaturgus: Stultus, inquit, dum os aperit, stulte orditur, sta-

(1) Recte. *Perniciose*, scilicet ipsi et aliis.

tim finem facturus : quia ex amentia non scit prosequi et connectere sermonem. Quare incipit a temeritate, a vana gloria, a voluptatum desiderio, ac desinit in pervicaciam, superbiam, imprudentiam, blasphemiam. Ita Hugo. Rursum alii, *q. d.* Sapientes oratores maximam curam habent exordii ut auditorum gratiam sibi concilient, et epilogi ut persuadeant quod intendunt; at stultus utrumque negligit; nam in exordio insulsa sua dicacitate auditores a se avertit, et in epilogo nil nisi stultitiam omnibus exhibendam proponit, praesertim dum per stultam mentis inconstantiam facit ut epilogus exordio non respondeat, imo contradicat. Unde Chaldaeus vertit, *peroratio pravis motibus scatet.*

Vers. 14.
Stultus
multilo-
quus.

14. STULTUS VERBA MULTIPLICAT, — quia rebus et sapientia caret : hinc verba nugacia coacervat, idemque importune et clamose sine iudicio cum fastidio audientium millies iterat, juxta illud Apuleii *Apol. I* : « Oratio, quae rebus flaccet, strepitu viget. » Et illud Threocriti de Anaximene perorante : « Incipit verborum flumen, mentis gutta. » Ita Stobaeus, *serm. 34*. E contrario sapiens in verbis brevis est, in sensu multus, nam paucis multa significat. Ita Auctor *Catena Graec.* : « Et multis pauca dicens, inquit, obstreperus videtur et nugator. Sapiens ergo est pauciloquus, stultus vero multiloquus. » Rursum stultus verba multiplicat, quia etiam dum de virtutibus loquitur; multa vane de iis effulit, quae ipse in corde non habet, nec sentit : quare similis est garrienti picæ vel hirundini, aut loquaci graculo, qui cum labiis assidue garrat, cor tamen sensu vacuum est, nec quidquam eorum quae garrat, intelligit. Hoc est quod ait Ecclesiasticus cap. xx, 21 : « Homo acharis (i. e. sine gratia, cujus sermo gratia non est conditus) quasi fabula vana (fabulas fabulatur quasi fabulo, imo fabula et,) in ore indisciplinatorum assidua erit : » quare « ex ore fatui reprobabitur parabola : non enim dicit illam in tempore suo (1). »

IGNORAT HOMO, QUID ANTE SE FUERIT : ET QUID POST SE FUTURUM SIT, QUIS EI POTERIT INDICARE? — Apte cohaeret hæc gnome præcedenti, *q. d.* Stulti multiplicat verba; quia de iis quae præterita sunt multa garrere solent, atque etiam futura curiosa pervestigatione nimium sollicitè inquirunt, et prædicere audent, cum paucissima sint, quae certo sciat homo de præteritis, et de futuris pene nulla habeatur certa cognitio : propter quod omnino vanum videtur super hujuscemodi incertis et incognitis (quod faciunt insipientes) multiplicare sermones. Hanc gnomen audivimus cap. III, 22, et VII, 1, ubi eam explicui. Porro primo, Chaldaeus vertit, *stultus in inani verborum strepitu, quibus nihil opus erat, totus est, neque scire quisquam potest*

(1) *Stultus verba multiplicat*, id est, de rebus futuris multa apud se statuit, sibi pollicetur et vane jactat. *Homo tamen nescit quid*, etc.

quid illius diebus, et quid sub ejus exitum eventurum est. Quis enim ei renuntiaturus est? Secundo, Tigurina vertit, *stultus multis verbis utitur, et ignorat homo iste quorsum eat; quis autem ei indicaret quid secuturum? Et Campensis, stultus sic verba multiplicat, ut nemo intelligere possit quid velit, et multo minus de futuris aliquid ex illis colligere. Tertio*, Aben-Ezra censet ultima verba dici ex persona stulti, *q. d.* Stultus verba multiplicat de suis voluptatibus, iisque quae concupiscit, quia nullo tangitur metu futurorum, puta iudicii et gehennae. Dicit enim : Hæc incerta, imo vana et inania sunt, juxta illud Epicuri :

Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas.

Voluptuarii enim, ut suis cupidinibus libere et secure indulgeant, negant animæ immortalitatem, negant cælum, negant infernum, negant tandem omne numen. Verum primus sensus maxime appositus et genuinus est.

15. LABOR STULTORUM AFFLIGET EOS, QUI NESCIUNT IN URBEM PERGERE. — Difficilis locus est, ex eo quod difficile sit definire quid significet hæc paræmia : « In urbem pergere. » Primo, Cajetanus censet hic redargui principem qui viam ad urbem suam facit obscuram, anfractuosam et difficilem, cum recta, patens et pervia esse debeat. Et in hoc, inquit, uno labore stulti, omnes similes labores stultorum indecentes et noxii intelliguntur. Verum hoc longe petatum est, et a Vulgata alienum. Secundo, Mercerus, et ex eo Delrio in *Adag.*, autumant per urbem proverbialiter significari negotii culmen et finem, *q. d.* Stulti rem inchoant, et nesciunt eam finire, et ad perfectionem perducere (2). Tertio, Isidorus Clarius et Campensis vertunt, *stultus rationem vivendi civiliter ignorat, barbarus est et agrestis, cum sapiens et justus sit comis et urbanus. Accedit Moringus, qui censet alludi ad rusticos quorum labor est cassus, si tempestive fructus in urbem non convehant, cum est mercatus, ut eos divendant, aut, q. d.* Inanis est labor stultorum verba multiplicantium, quia nesciunt composite et urbane loqui, uti faciunt urbis incolæ. Quarto, Aben-Ezra et Vatablus, *q. d.* Stulti versantur et fatigant se circa arduas quæstiones; cum tamen vulgares et obvias ignorent, quod proverbialiter dicitur : « Nescit viam in urbem? » quid enim notius via regia et trita in urbem? Unde Emmanuel Sa : Nesciunt in urbem pergere,

Vers. 15.
In urbem
pergere
quid?
Resp.
Primo.

Secundo.

Tertio.

Quarto.

(2) Quem sensum genuinum esse existimo. *Labor stultorum defatigat eum*, quemcumque eorum, qui nescit ire ad urbem, id est : Similis est ei qui urbem aliquam aditurus, viamque rectam ignorans, per dispendia viarum iter faciens inani sese labore fatigat, nec itineris sensus assequitur. Maurer, *labor stultorum*, id est vexationes improborum principum, *fatigat eum qui nescit ire ad urbem*, qui malis artibus illorum favorem sibi conciliare, eoque eorum injurias et vexationes prohibere nescit. Pro *ad urbem* gall. dices *à la cour*. Nimis tamen quæsitè.

Quinto. hoc est, inquit, notissima ignorant. *Quinto*, noster Pineda, *pergere in urbem*, vel ut Arabicus vertit, *incedere per civitatem*, accipit pro *perambulare urbem*, id est regere urbem, ut taxentur hic principes, consilarii et magistratus insipientes, qui urbes sibi subditas et commissas non visitant, ut abusus tollant, jus dicant et omnia recte disponant. *Perambulare* enim in Scriptura est vox notans imperium et gubernationem, uti ostendi *Zachar. i, 11*. Huic expositioni apte cohæret quod sequitur: « Væ, tibi, terra, cujus rex puer est! »

Sexto, genuine. *Sexto*, simplicius dicas esse metaphoram a mancipiis damnatis ad labores, vel in ergastulis, vel in agris, vel in fodinis ad effodienda metalla ferri, æris, argenti, etc., qui cum ibi vitam laboriosam degant, ignorant viam in urbem, ut in ea vitam civilem, facilem et commodam (in urbe enim omnium rerum est commoditas et copia) agant; aut a viatoribus et peregrinis, qui cum viam rectam et compendiarium in urbem, ad quam tendunt, ignorent, per circuitus, anfractus et dispensia viarum vel sero, vel nunquam ad urbem destinatum perveniunt, q. d. Simili modo stultus laborat, ut sapienter et feliciter vivat; sed frustra, quia viam in urbem, id est rationem et methodum sapientiæ ignorat, nescit sapienter res suas exsequi, nescit qua in re sit sapientia: quærit enim eam in libertate, gula, luxuria, etc., cum sita sit in prudentia et virtute. Tritum est in Italia exemplum de nobili quodam Transalpino, qui contendens in urbem Romanam, cum in hospitiiis vina delicata inquireret, ideoque famulos præmitteret, qui vina hospitiorum explorarent, et ubi melius reperirent, januæ inscriberent, est, cum tandem optimum invenissent inscripserunt, est est; quare ibi nobilis tantum potavit, ut ex crapula mortuus sit, nec in urbem pervenerit. Unde famuli sepulcro ejus inscripserunt: « Per est est dominus noster mortuus est. » Hinc S. Hieronymus per urbem accipit veritatem et sapientiæ civitatem, atque hanc gnomen *primo*, exponit de philosophis: « Lege Platonem, inquit, Aristotelis revolve versutias, Zenonem et Carneadem diligentius intuere, et probabis verum esse quod dicitur: Labor stultorum affliget eos. Veritatem illi quidem omni studio quæsierunt, sed quia non habuerunt duce[m] et prævium itineris, et humanis sensibus rati sunt se comprehendere posse sapientiam, ad civitatem minime pervenerunt. De qua in psalmo *LXXII, 20* dicitur: Domine, in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges. Omnes enim umbras et diversas imagines atque personas, quas sibi in diversis dogmatibus induerunt, in urbe sua Dominus dissipabit. De qua alibi scribitur: Fluminis impetus lætificat civitatem Dei, » *Psal. XLV, 5*. Et in Evangelio: Non potest civitas abscondi supra montem posita, *Matth. v, 14*. Et in Isaia: Civitas munita *Isai. XXVII, 10*, quæ oppugnatur; siquidem hanc veritatis et sapientiæ civitatem, cum firma sit et robusta, omnes sapientes sæculi

et hæretici impugnare conantur. » *Secundo*, de hæreticis: « Et quod de philosophis diximus, inquit, hoc idem et de hæreticis sentiendum, quod frustra laborent et affligantur in studio Scripturarum, cum ambulent in deserto, et civitatem invenire non valeant, de quorum errore et Psalmista commemorat dicens: Erraverunt in solitudine in iniquo: viam civitatis habitaculi non invenerunt, » *Psal. CVI, 4*. Huc usque S. Hieronymus. Alluditenim ad urbem Hierosolymam, quæ Judæis erat urbs sapientiæ, doctrinæ, legis, fidei, religionis, templi omnisque boni. Unde ad eam ter in anno ex lege pergebant Hebræi ex tota Judæa, ut Deum in templo colerent et legem audirent; Hierosolyma ergo eis erat urbs sapientiæ, matrix Ecclesiæ, paradisi terrestris et imago cæli: quare qui sapientem, sanctam et felicem volebant agere vitam, pergebant Hierosolymam; qui vero hoc iter nesciebant, vel ruralibus aliisque molestis negotiis occupati extra eam degebant, hi ignorantem vel insipientem, terrestrem, molestam et infelicem vitam degebant. Hisce ergo hic Ecclesiastes stultos comparat, eo quod suis negotiis molestis, vanis tamen et inanibus occupati, quasi in agris laboriose vivant, nec ad quietem sanctamque sapientiæ et virtutis viam, cujus typus erat Hierosolyma (quæ Hebraice idem est ac *visio pacis*), perveniant. Hinc Chaldæus vertit, *fatigatio stulti, qua defatigatur in stultitia, ipsa delassat eum, adeo ut non discat ire in civitatem, in qua sapiens habitat, ad quærendum ab eo disciplinam*. Hac de causa Christus jussit Saulo, dixitque: « Ingredere civitatem, et ibi dicetur tibi quid te oporteat facere, » *Act. ix, 7*.

Allegorice et anagogice stulti nesciunt viam in urbem, id est in Ecclesiam tum militantem, tum triumphantem; quia hærent in via, id est in terra cupediis et nugis. Nesciunt ergo viam in urbem, id est in cælum ad æternam felicitatem. Ita S. Hieronymus, Olympiodorus, Thaumaturgus et alii. Docet igitur hæc gnomen nos in hac vita non esse cives, sed advenas et peregrinos, quorum est pergere ad patriam, puta ad urbem cœlestem, « cujus artifex et conditor est Deus, » *Hebr. xi, 10*. « Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus, » *Hebr. xiii, 14*. Hinc Thaumaturgus vertit, *cæterum homo, qui in civitatem bonam concedere nescit, et oculorum suorum et faciei afflictionem expectat*.

16. VÆ TIBI, TERRA, CUJUS REX PUER EST, ET CUJUS PRINCIPES MANE COMEDUNT. — « Puer, » tum ætate, tum potius insipientia, inexperientia et concupiscentia, qui scilicet pueriles habet mores, affectus, conceptus, quales habuit Roboam, cum 40 esset annorum, *III Reg. xii, 4*. Nam aliqui nonnullos reges præclaros electos fuisse pueros legimus, ut Joas, qui septennis creatus est rex, *IV Reg. xi, 22*; et Josias qui octennis, *II Paral. xxxiii, 1*; et Salomon, qui duodennis, uti scribit S. Ignatius ad Magnesian., licet verius sit Salomonem fuisse cir-

Vers. 16.
Væ ter-
rae cujus
rex puer.

citer viginti annorum, cum regnum inivit. Parum ergo ad rem facit ætas juvenilis, æque ac prosapia regalis. Hinc Plato in *Theæteto* ait omnes reges ex servis oriundos, et servos oriundos ex regibus. Quocirca S. Hieronymus, cum puerum interpretatus esset ætate puerum, subdit: « Verum mihi sacratius quid latere videtur in littera, quod juvenes dicantur in Scriptura, qui a veteri auctoritate desciscunt, et cana præcepta parentum contemnunt: qui neglecto Dei mandato cupiunt statuere traditiones hominum. De quibus et in Isaia Israeli Dominus comminatur, eo quod noluerit aquam Siloe, quæ vadit cum silentio, et veterem piscinam averterit, eligens sibi fluenta Samariæ et gurgites Damasci: Et dabo, inquit, juvenes principes eorum, et illusores dominabuntur eis. » Unde pro puer Hebraice est נַרְנָא *naar*, id est puer, juvenis, insipientis; quare a *naar* Germani acceperunt suum *nar*, id est *stultus*: pueritiæ enim vitia sunt inconsideratio, inexperientia, ineruditio, ignorantia, concupiscentia, stultitia, levitas, inconstantia. Quapropter Seneca, *epist.* 4: « Adhuc, inquit, non pueritia sed, quod est gravius, puerilitas remanet; et hoc quidem pejus est, quod auctoritatem habemus senum, vitia puerorum; nec puerorum tantum, sed infantium: illi levitia, hi falsa formidant, nos utraque. » Hinc illa comminatio, *Isaiæ*, III 4: « Dabo pueros principes eorum. » Ubi S. Basilius: « Adolescentia, inquit, levissima est, et ad flagitia quæque apprime mobilis, ceu sunt indomitæ et effrenes concupiscentiæ, belluinae et immanes iræ, linguæ, incontinentia, contumeliæ, arrogantia, fastus ex animi elatione; reliquæ item affectiones juventutis vernaculæ et coalumnæ, invidiæ ob exsuperantiam alterius eminentiam, suspiciones propter contractam familiaritatem: examina enim innumerabilium vitiorum se agglomerant et adjungunt juventuti. » Et S. Ambrosius, lib. I *De Interpell.* cap. VII: « Adolescentia, ait, sola et invalida viribus, infirma consiliis, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa deliciis, atque æstu sanguinis vaporantis ignescens. » Accedit Xenophon: « Sicut, inquit, novelli citharædi multas perdunt citharas, sic cupidi juvenes rempublicam sæpe evertunt. » Occasione stultorum, de quorum insipientia et noxa multa dixit, Ecclesiastes, transit ad reges et principes insipientes et stultos, quorum eo major est noxa, quo major est dignitas et potentia. Eorum enim stultitia in totum regnum dimanat illudque pessumdat, præsertim quia, ut ait Claudianus, « Regis ad exemplum totus componitur orbis. » Sapienter Nerbodus Episcopus Rhemensis, *epist.* (est 80 inter epistolas S. Hildeberti, tom. III *Biblioth. SS. Patrum*) ad *Andegavensem Episcopum*, juvenem, sui male compotem: « Non per ætatem longam, inquit, cœpisti experientiam, nec adhuc mens tua casuum varietate decocta maturuit, nimirum: Exsultat levitate puer, gravitate senectus. » Væ

ergo familiæ, domui, urbi, reipublicæ, cujus rex vel rector immaturus est ætate et scientia. Porro Chaldæus hanc gnomen restringit ad Jeroboam: « Væ tibi, inquit, terra Israel, in tempore quo regnaverit super te Jeroboam impius, et cessare faciet a te sacrificium matutinum, et principes tui, antequam offerant juge sacrificium matutinum, panem comedunt. » Huc facit symbolum Pythagoræ: « Puerum aut fœminam stricto gladio vagari, omen malum, id est non defuturum malum si gubernatio imprudentibus, ineptis et levibus tradatur hominibus. »

Tropologice Olympiodorus: Civitas, inquit, est anima, cujus rex est mens et intellectus, qui si levis sit, et gulæ voluptatumque appetens, animam perdet; sin sacris nutriatur disciplinis, eam beatit. Rursum S. Hieronymus: Civitas, ait, est Ecclesia, cujus rex, id est prælatus vel episcopus puer est infirmitate, insipientia, vita. Symbolice S. Hieronymus et S. Augustinus, lib. XVII *De Civit.* xx; per regem puerum accipiunt diabolum insipientem et impium. Verba S. Augustini recitabo vers. sequenti. Tropologice S. Gregorius, lib. XVI *Moral.* xxv: « Rursum per mane, inquit, præsentis vitæ prosperitas designatur, sicut per Salomonem dicitur: Væ tibi, terra, cujus rex est puer, et cujus principes mane comedunt. Quia enim mane primum diei tempus est, et vespere extremum, nequam reficiendi sumus de hujus vitæ prosperitate quæ prævenit, sed de his quæ in fine diei, id est in mundi termino sequuntur. Mane ergo comedunt, qui de hujus mundi prosperitatibus extolluntur, et dum præsentia vehementer curant, futura non cogitant. »

ET CUIUS PRINCIPES MANE COMEDUNT, — id est intempestive comessantur cum rege puero; pueri enim mane ante ortum solis mox ut e somno evigilant, ob stomachi calorem fament cibumque poscunt. Tota eorum enim sapientia est in palato et sapore, cum tamen regum et principum sapientia sita sit in cerebro et cura sapienter administrandi rempublicam; quare temperantes et sobrii sint oportet: nihil enim sapientiæ et consilii ita contrarium, ut intemperantia et ebrietas. Mane ergo, dum vigent jejuna mens lumenque rationis, ac vivaces sunt spiritus ex nocturno somno, principes dent consultationibus et negotiis tractandis; meridiem vel vesperam refectioni corporis, uti faciebat Augustus Cæsar, teste Suetonio. Matutinum enim tempus ad consilia et negotia aptissimum est, quia ipsum est lux mentis æque ac corporis. Hinc *mane* dicitur inchoatio diei et luminis, quod inde *manet* in reliquum diem, ait Varro, lib. V *De Lingua Latina*. Adjungunt Servius et Festus *manum* prisca significasse bonum: unde *immane* idem est quod *malum*; nihil autem tam bonum quam lux. Hinc Græci, cum lumen affertur, dicunt: εὖς ἀγὰς. Nonnulli tamen *mane* derivant a *manibus*, quod a locis inferioribus, ubi sunt manes, id est animæ et spi-

Mane
agitanda
consilia.

Mane e-
tymon.

ritus defunctorum, cum sole lux emergere et oriri videatur. Quocirca Jeremias, cap. XXI, vers. 12 : « Judicate, ait, mane judicium; » *mane*, id est sobrii, ait Vatablus, ne per ebrietatem corrupta-
 Ratio a priori. ^a tis judicia. Hinc Isaias, cap. V, vers. 11 : « Væ, ait, qui consurgitis mane ad ebrietatem sectan-
 dam. » Ratio a priori est, quod rex et principes debeant esse regula totius reipublicæ Quare in regendo debent sequi rectam rationem : hanc autem offuscant, imo avertunt gula et ebrietas, fovent autem temperantia et sobrietas, præsertim matutina. Hinc Salomon, *Prov.* XXXI, 4 : « Noli, ait, regibus, o Lamuel, noli regibus dare vinum : quia nullum secretum est, ubi regnat ebrietas, ne forte bibant, et obliviscantur judiciorum, et mutant causam filiorum pauperis. » Rursum magistratus, convivia agitantes, in iis vectigalia et opes civitatis absumunt, ac populum offendunt et scandalizant.

Exempla regum intemperantium sunt : Sardapalus totus in epulis et ganeis, ab Arbace præfecto invasus, seipsum cum regio concremare coactus, vitam cum monarchia Assyriorum (hanc enim Arbaces ad Medos transtulit) perdidit. Sic gula intempestiva perdidit Alcibiadem, Lucullum, Caligulam, Ptolomæum Philopatorem, Antiochum Magnum, qui ob vinolentiam totos dies dormire solebat, teste Plutarcho in *Flaminio*, Demetrium Poliorctem, M. Antonium Triumvirum, cujus tempestivas perpotationes memorat Cicero in *Philipp.* Tiberius Cæsar epulabatur quandoque ac potabat biduum continuum; unde a militibus pro Claudius Tiberius Nero, per somnia vocabatur Caldius Biberius Mero, ait Suetonius in ejus Vita, cap. XIII et XLII. Vitellius vomendi consuetudine se idoneum ad omne cibi genus præstabat, utebaturque jentaculo, prandio, merenda, cœna, comessatione, ideoque post paucos menses vita et imperio privatus est. Nero monstrum fuit naturæ, et voluptatis gulæque mancipium; hinc crudelis in alios, damnatus a senatu, in seipsum sævire, seque pugione confodere coactus est. Commodus Imperator cum nimia crapula gustum amisisset, stercus humanum cibis admiscuit, irridens eos qui hanc mixturam exhorrent, ait Herodianus et Lampridius. Heliogabalus Imperator in conviviis assiduus, pavonum, lusciniarum, phœnicopterorum, phasianorum et psittacorum linguis, ac camelorum calcaneis epulas instruebat; quod de avibus supererat, canibus dabat : ita Herodotus et Lampridius. Hinc oppressus misere perit. Nam, ut sapienter ait Aristoteles, lib. V *Polit.* cap. X : Qui se voluptatibus dant, facile in contemptum veniunt, et multas se opprimendi occasiones præbent. Unde Alexander Magnus rerum gestarum gloriam sua vinolentia obscuravit, adeo ut Antigonus ei dixerit ipsum indignum esse qui imperaret; unde ipsa eum vita et imperio privavit. Hausit hoc vitium a patre Philippo, de quo muliercula : « Pro-

voco, inquit, a Philippo ad Philippum, sed ab ebrio ad sobrium (1). »

17. BEATA TERRA, CUJUS REX NOBILIS EST, ET CUJUS PRINCIPES VESCUNTUR IN TEMPORE SUO, AD REFICIENDUM, ET NON AD LUXURIAM. — Quidam pathetice vertit, o beatam terram, etc. Pro non ad luxuriam, hebraice est לֵא בִשְׂתִי *lo basthi*, quod nonnulli apud Kimchi vertunt, non in stamine, id est non in mixtione, ut scilicet sapientia non misceatur vino, sicut stamen miscetur et intexitur subtegmini intextendo; aut ne singuli cyathi singulis cibi bolis misceantur, uti faciunt potatoes, cum longe parcius sit bibendum, quam comedendum. Verum nova et coacta est hæc expositio.

Pro nobilis hebraice est בֶּן חֹרִים *ben chorim*, vel ut alii pronuntiant, *horim* (q. d. Heroum), id est filius candidatorum, hoc est ingenuorum, nobilium, principum (olim enim nobiles et principes candidati, id est candidis vestibus amicti incedebant, ut ostendi cap. VIII et IX), puta ingenuus, nobilis princeps (qualis enim est pater, talis est filius, ac filii nobilium et principum sunt nobiles et principes). Unde Septuaginta vertunt, filii ingenuorum; Syrus, filii libertatis; Arabicus, filius liber; alius, filius heroum : חֹרִים *horim* enim sunt heroes; Tigurina, generosus est; Campensis, vir strenuus. Tales fuere veteres heroes. « Heros, inquit Servius ex Hesiodo, est vir fortis, semideus, plus ab homine habens. » Unde Cicero, lib. I ad *Attic.* : « Heros ille noster Cato. »

NOBILIS. — Intellige nobilitate non tam generis, quam sapientiæ et virtutis, quæ sola vera et solida est nobilitas, puta animi generositas ad magna et præclara audendum et gerendum, quæ suo genere suisque patribus et avis dignam se nepotem præbeat. Nam, ut ait Euripides :

Beatus mihi vir nobilis videtur.

Qui vero non justus est, licet a patre meliore

Quam Jupiter sit, genus deducat, ignobilis mihi videtur.

Est antithesis versus præcedentis, q. d. Sicut misera et infelix est terra, cujus rex est puer, id est puerili et in gulam abjecto, ac projecto in voluptates animo : sic beata et felix est terra, cujus rex est animo nobili et generoso, qui cum suis principibus generosa spectat moliturque, ac proinde voluptates despicit, nec nisi negotiis publicis confectis suo tempore vescitur, non ad luxum et gulam, sed ad necessariam virium refectionem et sustentationem. Porro Chaldæus hanc gnomen restringit ad Ezechiam, quem opponit Jeroboam : « Beata erit terra, inquit, in tempore quo regnaverit super te Ezechias filius Achaz, qui erit de genere domus David regis Israel; qui erit vir fortis in lege, et faciet ad quod obligatum est ex præceptis legis; et principes tui, postquam offe-

(1) Conf. Ciceronem, *Philipp.* II, 40 : « Ab hora tertia bibebatur, indebatur, vomebatur. »

runt jure sacrificium, comedunt panem post quartam diei horam, de labore manuum suarum, in fortitudine legis et præceptorum, et non in infirmitate et cæcitate oculorum, in infirmitate studii et præceptorum. »

NOBILIS. — Ex hoc loco Bartholus in leg. *Honor.* § *De Honor. ff. De muner. et honor.*, docet privilegium nobilitatis, ut ex ea potius quam ex plebeiis familiis assumantur ad honores, dignitates et magistratus, conforme esse juri naturæ et divino. Idem docet Tiraquellus, tract. *De Nobilit.* cap. xx, num. 1 et seq. Quin et Plato in *Alcibiade*: « Consentaneum est, inquit, meliores esse naturas in nobili genere, quam in ignobili; ac necesse est ut bene nati, si bene educantur, ita demum ad virtutem perveniant. » Et S. Thomas, in cap. 1 *ad Hebr.* lect. 3, ut facile quis aliquam dignitatem administret, præter sapientiam exigit ne erret in gubernando, ac virtutis potentiam in exsequendo, generis quoque prosapiam ne contemnatur præcipiendo. Nobilitas enim generis filio nobili dat magnam apud populum auctoritatem; unde Germani nobiles mirifice honorant. Rursum eadem stimulus est filio ut nobiliter vivat, ac digna nobilitate sua avorumque factis gerat. Insuper cum regi vel principi in principatu succedunt filii jure hæreditario, non externi licet aptiores jure electionis, tollitur omnis eligendorum ambitio, invidiæ, lites, rixæ, schismata et bella quæ ex electione consequi solent.

Cæterum, in prælatura ecclesiastica, licet Aaroni in Pontificatu jussu Dei successerint filii et nepotes, in nova tamen lege Christus voluit Pontifices, Episcopos cæterosque Prælatos non nasci, nec jure hæreditario succedere, sed elegi eos qui sapientia, virtute et dotibus cæteris præstarent. Hoc enim exigebat dignitas, utilitas et majestas Pontificum et Sacerdotum Christi, utpote qui quasi homines cælestes cæteris viam in cælum præire debeant, ideoque « vivere ut numina, loqui ut oracula. » Unde cum in Pontificis cujusdam electione commendaretur unus a generis nobilitate, respondit alter: « Piscatori Petro successorem quæri, non Augusto, » uti refert Glossa, cap. *Quoniam*, Quæst. I, verb. *Invidia*.

CJUS PRINCIPES VESCUNTUR IN TEMPORE SUO, AD REFIENDUM, ET NON AD LUXURIAM. — Hebræa, in fortitudine et non in potatione, id est vescuntur ut roborent vires corporis et animi ad laborandum pro republica, non ad computationem, luxum et crapulam. Hinc Tigurina vertit, *comedunt ob vires reficiendas, non ut certent poculis*; Campensis, *comedunt quantum satis est ad vires conservandas, non comensationibus dediti*; alius, *pro necessitate, non pro luxu et ebrietate*. Unde S. Hieronymus ait, hic eos *judices prædicari, qui nequaquam voluptatem negotiis civium præferant, sed post multum laborem et administrationem reipublicæ, cibum capere quasi necessitate cogantur*. Idem a Salomone didicit sanxitque Plato, lib. II *De Legibus*, ubi vini

usum magistratibus non concedit, nisi reficiendi corporis vel morbi causa. Symmachus vertit, in *probitate virili*, id est, ut comparent sibi virile robur, firmamque valetudinem, ait Olympiodorus: qui enim tempestive, scilicet horis stasis cibum sumit, idque moderate, is sanior et robustior est, teste Thaumaturgo. Porro Septuaginta vertunt, *principes tui ad tempus comedent in fortitudine, et non confundentur*; Syrus, *cum prosperitate et non in confusione*. Hebræum enim בַּשְׂתִּי *bas-thi*, si puncto *cateph camets* subnotetur, ut *beth* initiale sit, non radicale, sed servile et nota præpositionis, significat in potatione; sed eodem reddi sensus: potatio enim vocatur *confusio*, quia inducit crapulam, vomitum, ebrietatem, etc., quæ potantem faciunt confusione dignum, ut coram omnibus pudefiat, omniumque risui et ludibrio exponatur. « Quam multa ebrii faciunt, quibus sobrii erubescunt! » ait Seneca, *epist.* 83. Quocirca Dionysius tyrannus se sui que similes aiebat esse persimiles caponibus et vitulis, qui saginantur non ad salutem, sed ad perniciem, ut videlicet saginati mactentur et comedantur, uti refert Eusebius, lib. I *De Præpar.* cap. v. Tales S. Petrus, II *epist.*, cap. II, 12, vocat « irrationalia pecora, in conviviis suis luxuriantes; » et S. Jacobus, cap. v, 5: « In luxuriis enutrientes corda sua. »

Exempla principum temperantium sunt: Julius Cæsar vigil et sobrius, non nisi belli consilia agitans, imperium Romanorum obtinuit, imo fundavit. Unde Cato dicebat unum ex omnibus Cæsarem ad evertendam rempublicam sobrium accessisse. Ita Suetonius in *Vita Cæsaris*, cap. LIII. Sobrietate et vigilantia Cyrus Persarum monarchiam adeptus est et stabilivit. Augustus Cæsar cibo subinde abstinebat usque ad vesperam, assiduitate juris unicuique reddendi in noctem usque occupatus. Unde ipse in *epist.*: « Nos, ait, in essedo panem et palmulas gustavimus. » Et *epist. ad Tiberium* ait se ex itinere domum redeuntem unciam panis sumpsisse. Vide Suetonium in *Vita* ejus, cap. LXXIII, LXXIV, LXXVI et seq. Egyptiorum reges cibo vescantur simplici, ut quorum mensæ nihil præter vinum et anserem inferretur. Vini potandi certa statuta erat mensura, qua neque farciri venter, neque inebriari possent. Denique adeo erant sobrii, ut vita eorum a peritissimo medico ad sanitatem composita videretur, ait Diodorus, lib. I, cap. VI. Agesilaus Spartæ rex quidquid vel insipidi apponebatur, comedebat et bibebat, inquit Xenophon. Annibal sobrius vigilque fuit, ideoque victor, donec Capuanæ deliciæ eum enervarunt et perdidit. P. Scipio Æmilianus pane tantum vescantur. M. Cato cibo potuque quo nautæ utebatur: ita Valerius, lib. IV, cap. III. Trajanus in vescendo frugalissimus fuit, teste Alexandro, lib. V, cap. XXI. Carolus Magnus cibi potusque parcissimus erat, teste Granzio, lib. II, cap. VIII. Saxon. Alfonsus, Aragoniæ rex, vino fere abs-

Principes
debet sobrietas.

tinebat. Rogatus cur : « Quia, inquit, vino sapientia obscuratur, ideoque non decet regem, ut hoc immodica computatione exstinguat, sine quo imperatoris ac regis nomen rite tueri non potest. » Rursum rogatus cur adeo ebrietatem damnaret : « Ideo, inquit, quia furorem et libidinem ebrietatis filios esse non ignoro. » Ita Panormitanus, lib. II *De Gestis ejus*. Selymus, Turcarum imperator, adeo fuit sobrius, ut non nisi ex uno ferculo comederet ; unde inter tot bellicos labores prospera semper fuit valetudine. Ita Jovius in ejus Vita. Emmanuel, Lusitaniae rex, vino semper abstinnit, teste Osorio, lib. XII *De ejus Gestis*.

Allegorice, rex nobilis, sive filius candidatorum est Christus, cujus principes apostoli mire sobrii fuerunt. Ita S. Hieronymus : « Beata, inquit, terra Ecclesiae, cujus rex est Christus filius ingenuorum, de Abraham, Isaac et Jacob, prophetarum quoque et sanctorum omnium stirpe descendens : quibus peccatum non fuit dominatum ; et ob id vere fuerunt liberi, ex quibus nata est Virgo liberior S. Maria, nullum habens fruticem, nullum germen ex latere, sed totus fructus ejus erupit in florem, loquentem in Cantico canticorum, *Cant. II* : Ego flos campi, et lilium convallium. Principes quoque ejus sunt apostoli et omnes sancti qui regem habent filium ingenuorum, filium liberae, non de ancilla Agar, sed de Saræ libertate generatum. Nec comedunt mane, nec velociter. Non enim in praesenti saeculo quaerunt voluptatem, sed tempore suo manducabunt, cum retributionis tempus advenerit ; et manducabunt in fortitudine, et non in confusione. Omne bonum praesentis saeculi confusio est, futuri vero perpetua est fortitudo. Tale quid et in Isaia dicitur : Ecce qui serviunt mihi, bona manducabunt, vos autem esuriatis, *Isai. LXIII*. Et iterum : Ecce qui serviunt mihi, letabuntur, vos autem pudebit. » S. Hieronymo succenturiatur S. Augustinus, lib. XVII *De Civit. xx*, qui ex hoc loco statuit duas civitates, unam diaboli, alteram Christi, et earum reges diabolum et Christum : « Vae tibi, terra, inquit, cujus rex adolescens, et principes tui mane comedunt. Beata tu terra, cujus rex filius ingenuorum, et principes tui in tempore comedunt in fortitudine, et non in confusione. Adolescentem dixit diabolum, propter stultitiam, et superbiam, et temeritatem, et petulantiam caeteraque vitia, quae huic aetati assolent abundare ; Christum autem filium ingenuorum, sanctorum patriarcharum, pertinentium ad liberam civitatem, ex quibus est in carne progenitus. Principes illius civitatis mane manducantes, id est ante horam congruam, quia non expectant opportunam, quae vera est, in futuro saeculo felicitatem, festinanter beari hujus saeculi celebritate cupientes. Principes autem civitatis Christi, tempus non fallacis beatitudinis patienter expectant. Hoc ait in fortitudine, et non in confusione, quia non eos fallit spes, de qua dicit Apostolus : Spes autem

non confundit. Dicit ei Psalmista, *Psal. XXIV*, vers. 3 : Etenim conversi qui te expectant, non confundentur. »

18. IN PIGRITHIS HUMILIABITUR CONTIGNATIO, ET IN INFIRMITATE MANUUM PERSTILLABIT DOMUS. — Campensis, *flet ut arceri non possit pluvia*. Hebraice est עֶצְלָהִים *atsalthaim*, nomen duale, q. d. Claudicatio in utroque pede, id est duplex pigrithia, animae et corporis ; vel negligentia rerum praesentium et futurarum ; aut socordia tam subditorum, quam superiorum et principum ; vel patris et matris : hi enim sunt duo curatores domus, quorum duplex negligentia illam perdit. Ita Chaldaeus ; aut, ut Pineda, una pigrithia est regis, altera principum et magistratum. De utrisque enim sermo praecessit. Aut regis duplex est pigrithia, una qua rex est privata persona, altera qua publica, ut significet pigrithiam, quae in plebeio esset simplex, in rege et principe esse duplicem, imo multiplicem. Unde Arabicus vertit, *id modis negligentiae inclinabitur tectum ; Thaumaturgus, piger et otiosus domum suam minorem faciunt*. Pro humiliabitur hebraice est יִמַּח *iimmach*, id est inclinabitur, deprimetur, subsidet, corruiet ; Vatablus, *propendet ; Tigurina, deterior fiet ; Campensis, solvetur ; alii, marcescet, putrescet* : sic enim hebraeum *iimmach* vertunt Septuaginta, *Levit. XXVII*, 8 ; alius, *opprimetur ; alius, incurvabitur (1)*.

Apposite a comessatione transit ad pigrithiam ejusque damna, quia filia gulae est acedia, ait S. Gregorius ; dum enim stomachus gravatur cibo, et cerebrum vino, totus homo fit gravis, torpidus, piger, somnolentus, iners, ignavus. Parcomia ergo haec significat domum quamlibet tum privatam, tum publicam, puta regnum et rempublicam dissolvi, ruere et everti per pigrithiam principum natam ex comessatione et computatione, per quam pigri sunt et desides in avertendis parvis noxis et damnis (quot enim sunt rimae et stille, tot sunt pigrithiae in iis avertendis) ; haec enim neglecta augescunt, et tandem rempublicam perdunt, sicut domus sensim debilitatur et tandem ruit, si piger sit herus in ea reparanda. « In pigrithis » ergo, id est ob pigrithiam et negligentiam initio parvum, sed diurnam et multiplicem reficiendi tegula, tigna, trabes, etc., et sarta tecta servandi ; « humiliabitur, » id est

(1) *Pigrithia* (nomen duale Aben-Ezra bene observat esse ad ambas manus referendum, quas pigri otiose in sinu deponunt) *attenuatur*, labefactatur *contignatio*. Eadem, quam hic habemus, similitudine aedium neglectarum utitur Plautus ad describendam segnitiam in *Mostellaria*, act. I, sc. 2, vers. 23 seqq. :

Atque ubi illo immigrat nequam indiligensque,
Cum pigra familia immundos, instreanus,
Haec jam aedibus vitium additur,
Bona quom curantur male.
Atque illud saepe fit, tempestas venit,
Confringit tegulas imbricesque : ibi
Dominus indiligens reddere alias nevolt.
Venit imber, lavit parietes, perpluunt
Tigna, putrefacit aer operam fabri.

debilitabitur, marcescet, fatiscet, cadet, corruet et perdetur contignatio, id est, conjunctio trabium in domus fastigio, cujus ruina quassabit parietes subjectos, totamque domum vertet; « et in infirmitate, » id est per remissionem, otium, et ut Septuaginta, *segnitiem*; Syrus, *depressionem manuum* pigrarum et tardarum, non reparantium minutas rimas et foramina, *perstillabit*, stillas pluviae depluentis recipiet, quæ continuo cadentes putrefacient trabes, ut iis corrudentibus corruat tota domus, tum privata, tum publica, scilicet respublica et regnum. Pergit enim perversos reges et principes describere, quorum ignavia et vitio ruit respublica. Unde de iisdem subdit: « In risu faciunt panem et vinum, ut epulentur viventes. » Cum enim toti vacent, imo mergant se deliciis et voluptatibus, obliviscuntur reipublicæ: cura enim ventris parit incuriam et desidiam mentis. Huc facit illud Comici in *Mostell.*: « Venit imber, lavit parietes, perpluunt tigna, putrefacit aer operam fabri. » Apte fabrica domus statuitur hic typus fabricæ hominis et familiæ, vel reipublicæ. Nam ut ait Vitruvius: « Non possunt ædes symmetriæ atque proportionatæ rationem habere compositionis, nisi in se hominis bene figurati membrorum habuerint exactam rationem. »

Minus apposite aliqui hanc gnomen nequent præcedenti, *q. d.* Cura moderati cibi servat vires corporis, quas incuria destruit, æque ac incuria sarta tecta conservandi destruit domum; et alii qui nequent sequenti, *q. d.* Qui in risu epulantur, sensim labascunt corpore et animo, perinde ac labascit domus ex heri vecordia. Utrumque enim inconcinnum est et frigidum. Huic gnomæ similis est illa: « Qui mollis et dissolutus est in opere suo, frater est sua opera dissipantis, » *Prov. XVIII, 9.* Et illud *Osee VII, 9*: « Comederunt alieni robor ejus, et ipse nescivit, » non sentiens, ait S. Bernardus, *De Inter. domo cap. XI*, vermum interiorum (sordidæ et concupiscentiæ) qui interiora corrodit; » ac subdit: « Et ideo pergens totus in ea quæ foris sunt, et ignarus interiorum meorum, sicut aqua effusus sum, præteritorum obliviscens, presentium negligens, futura non prævidens. Ingratus sum ad beneficia, pronus ad mala et tardus ad bona. » Quare cum audieris gravem casum viri magni et sancti, noli putare repentinum illum fuisse, sed minora neglecta majora evasisse; ipsumque tandem e culmine in abyssum præcipitasse.

Mystice ergo hæc gnome verissima est in fabrica spiritualis domus et perfectionis animæ: parvus enim defectus, si negligatur, parit majorem et majorem, ut tandem homo cadat in peccata gravia, ac virtutem cum vitio commutet. Ita Olympiodorus et S. Hieronymus. Unde Chaldæus vertit, *in studio legis et mandatorum vir animo fractus, liberis orbatu suis; femina autem si negligentius præcepta, quæ ei imperata sunt, ut a menstruis polluti sanguinis caveret, non servavit, summo animi mœrore afficietur.*

Sed audi S. Hieronymum: « Domus nostra quæ cum statu hominis erecta est, et habitatio quam habemus in cælis, si pigri sumus et ad bona opera tardiores, humiliabitur. Et omnis contignatio, quæ debet culmen portare in sublime, ad terram corruens habitatorem suum opprimit. Cumque auxilium manuum virtutumque torpuerit, omnes desuper tempestates, et nimborum et ad nos turbo prorumpit. » Addit deinde, applicatque Ecclesiæ: « Porro quod in homine uno interpretati sumus, melius potest super Ecclesia accipi, quod per negligentiam principum omnis ejus corruat altitudo; et ibi vitiorum illecebæ sint, ubi tegmen putabatur esse virtutum. » Hucusque S. Hieronymus. Pigritia ergo est justorum socordia, qua nolunt minimis peccatis remedium afferre, et infirmitas manuum est eorumdem vana securitas, qua volunt et minora libenter admittere et in majora non cadere: sed istam pigrítiam atque infirmitatem sequetur prius perstillatio domus, deinde ipsius domus misera manifesta que ruina, quoniam vana securitate ædificatio virtutis mollescit, ut cadat, et tandem defectuum leviorum iteratione procumbit; non quia illa sola virtutem destruant animamque dejiciant, sed quia fortitudinis murum aperiunt, ut importunus hostis irrumpat. Hanc namque mentem esse Sapientis, Cassianus alium simul ejusdem locum tractans, evidenter expressit: « Eleganter, inquit, mentis incuriam domati comparavit, tectoque neglecto, per quam primo quidem velut minutissima quædam penetrant ad animam stillicidia passionum: quæ si velut parva ac levia negligantur, corrumpunt tigna virtutum; et post hæc influunt imbres largissimi vitiorum, per quos in die hiemali, id est tempore tentationis, ingruente impugnatione diaboli, expelletur mens de habitatione virtutum, in qua scilicet aliquando circumspexam diligentiam retinens, velut in domus propriæ possessione requieverat. » Hactenus Cassianus, *Collat. VI, cap. XVII.*

Porro contignatio, quæ non est aliud quam « tectura trabium ac lignorum, » ut ait Budæus, *primo*, notat sublimiorem Ecclesiæ statum clericorum et regularium, ait Hugo; *secundo*, finem ultimum, ad quem cuncta sunt erigenda et apte nectenda, ait Olympiodorus; *tertio*, virtutum, quæ inter se contrariæ videntur, connexionem, ut spei et timoris, humilitatis et magnanimitatis, paupertatis et beneficentiæ, actionis et contemplationis; *quarto*, virtutum sublimitatem ac soliditatem, ac præsertim charitatis celsitudinem, ait Dionysius. Significat ergo « nobis in ænigmate parabolæ Ecclesiastes, per virtutum robur ac firmitatem non cedere fluxionibus tentationum extrinsecus in cor fluentium, per quas nobis pereant quæ sunt reposita, » ait Nyssenensis, *hom. 4.* Dum ergo rimam vel minimam in anima sentis, per quam diabolus stillam tentationis immittit, illico eam obtura; alioquin ex rima fiet fenestra, et ex stilla fiet pluvia, imo torrens et flumen, cui re-

Contignatio mystica. Primo. Secundo. Tertio. Quarto.

sisti non poterit. Quinto, contignatio sive tabulatum significat principes et proceres, qui cæteras inferiores reipublicæ partes sibi subjectas tuerentur et protegunt. Illi enim comparantur tignis cedrinis et cypressinis, *Cant. 1*, uti ibidem explicant S. Gregorius, Bernardus, Rupertus, Anselmus, et alii. Sexto, contignatio sunt consilarii et officiales principum : hi enim, dum per concordiam velut contignationem connectuntur, conservant domum reipublicæ; dum vero per invidiam a sese dissident, tam se mutuo, quam rempublicam everunt. Denique S. Hilarius, *Cant. VI in Matth.* : « In pluviis, inquit, blandarum et sensim illabentium voluptatum illecebras significat, quibus primum fides rimis patentibus immadescit; postquam torrentium procursum, id est graviorum cupiditatum motus incurrit, atque exinde tota ventorum vis circumstantium desævit, universus scilicet diabolicæ potestatis spiritus infertur. » Stilla ergo est parva voluptas, imo parvus amor rei vetitæ, qui nisi excludatur mentem penetrat, subjugat et perdit, juxta illud *Ecl. 19, 1* : « Qui spernit modica, paulatim decidet. » Vide ibi dicta. Porro R. Salomon per domum accipit templum Hierosolymitanum, *q. d.* Quia Judæi nimis fuere negligentes in Dei legibus observandis, hinc accidit ut eorum domus, urbs et templum desolaretur per Chaldæos et Romanos, cum tamen huic excidio in tempore occurrere, illudque sua diligentia et pietate avertere potuissent.

VERS. 19. 19. IN RISUM (ita legendum cum Hebr. et Romanis, non *in risu*, uti legunt alii) FACIUNT PANEM, ET VINUM UT EPULENTUR VIVENTES (male nonnulli legunt *bibentes*) : ET PECUNIE OBEDIUNT OMNIA. — Hebræa, *in risu faciunt panem, et vinum* (Septuaginta et Syrus addunt et *oleum lætificat viventes*); Campensis, *ad voluptatem parant cibos*; Tigurina, *apparent convivium cibis magnifica*; alius, *lætitiâ vino atque epulis celebrant, ut epulentur viventes*, id est ut epulentur læti, hilares et gaudentes; nam vivere est gaudere, et vita est gaudium. Ita Nonius : « *Viventes*, ait, veteres *gaudentes* dixerunt a bono vitæ commodo, sicut qui nunc est in summa lætitiâ, vivere cum dicimus. » Sic cap. IX, 9, pro eo quod Noster vertit, *perfrui vitam cum uxore*, Hebræice est, *vide vitam*, hoc est vive. Sic *Psal. LXXI, 15*, de Salomone et ejus antitypo Christo dicitur : « Et vivet, » scilicet lætus, hilaris, dives, honoratus, gloriosus. Unde explicans subdit : « Et dabitur ei de auro Arabiæ, et adorabunt de ipso semper tota die benedicentes. » Sic et *Ezech. XVI, 6* : « Vive; dixi, inquam, tibi : in sanguine tuo vive. » Vide ibi dicta. Jam

Primo, Cajetanus hanc gnomen refert ad versu 17 : « Beata terra, cujus rex nobilis est, et cujus principes vescuntur in tempore suo, » etc. *q. d.* Ad beatitudinem terræ pertinet panis, vini et pecuniæ abundantia, quæ omnia rex et principes sobrii et providi comparant, ut de rerum copia reipublicæ prospiciant.

Secundo, Chaldæus hæc refert ad justorum elemosynas, unde vertit, *hilares panem faciunt justis ad educandos pauperes et fame confectos; vinum quoque quod sitientibus miscent, illis delectationem futuro sæculo afferet; pretium etiam redemptionis, testimonium justitiæ futuro sæculo pro eis in luce omnium reddet.*

Tertio, Thaumaturgus censet hic notari homines pigros, de quibus vers. præcedenti, ideoque viles, sanniones et gulosos : « Piger, inquit, et ignavus domum minuunt. Alios subsannant, ingluvie sua abutuntur omnibus, argento quovis trahuntur, vili pretio nihil non humile et vile facere parati. » Et Auctor *Catænæ Græc.* : « Pigri, inquit, abdomini vacant, inhiantque pecuniæ ad solam voluptatem et lætitiâ respicientes. » Vice versa, R. Salomon et Aben-Ezra censent hic dari stimulum pigris ad excutiendam pigritiam, *q. d.* Seposita pigritia, alacriter laborate, sic enim labore vestro parabitis vobis splendidas epulas et opes.

Quarto et genuine, hæc referenda sunt ad vers. 16 : « Væ tibi, terra, cujus rex puer est, et cujus principes mane comedunt : » hanc enim comestionem et comessionem hic exaggerat, *q. d.* Rex et principes voluptuarii in risum, id est propter risum et voluptatem; ad luxum et luxuriam, uti dixi vers. 17, curant sibi fieri, et delicata præparari panem et vinum, id est quemlibet cibum et potum « ut epulentur viventes, » id est dum vita suppetit, per omnem vitam; nam post mortem nihil boni sperant, imo animam superstitem esse non credunt. Igitur quamdiu vivunt, convivia agitant, epulis et vino mensas opipare instrunt, et ad hæc sumptibus non parcunt, sed quidquid in urbe deliciosum, rarum et magnificum est, magno ære comparant. « Pecuniæ » enim « obediunt » et comparantur « omnia; » vel, ut ex Hebræo elegantius et nervosius vertas, *pecunia omnia exaudit*, omnibus respondet et annuit. Est prosopopœia. Inducitur hic pecunia quasi regina, quam omnes et omnia sectentur, exquirant et postulent, ac mox sese sistant et offerant ubi intervenerit domina pecunia.

Posset quoque *in risum* referri ad parasitos, adultores, histriones et moriones, qui mensas divitum ambiunt, easque quasi emunt, dum eas condiunt suis ridiculis facetiis, diceriis, scommatibus, gestibus, actibus, quibus convivas ad risum et hilaritatem excitant : qua in re abundabant Palæstini, Syri et Alexandrini, teste Capitolino in *Ælio Vero* (1).

(1) Maurer, *ad risum*, ut se lætitiâ et voluptate oblectent, *faciunt principes*, vel divites, *panem*, id est convivium (conf. *Dan. 7, 1*), et *vinum exhilarat vitam* eorum, et *pecunia præbet omnia*, id est, facit ut omnia quæ aliquis exoptat expleantur, ut omnibus ejus optatis respondeatur. Ita Horatius, lib. I, *epist. VI*, vers. 36 :

Scilicet uxorem cum dote, fidemque, et amicos,
Et genus et formam regina pecunia donat.

Alii, qui *faciunt panem*, id est, qui victum suo labore

Sexto.

VERS. 19.

Vivere
est gau-
dere.

Mystice, S. Hieronymus hæc refert ad Prælatos qui plausum populi captant, ut opes et epulas acquirant: « Accusat eos, inquit, qui loquuntur quidem in Ecclesia et docent populos, sed ea docent quæ populum audire delectet, quod peccatores palpent in vitio, et strepitus concitent audientium. Nonne, quando in Ecclesia lascivit orator, et beatitudinem et regna cœlorum multitudini pollicetur, videtur tibi in risu facere panem, et vinum ad lætitiã miscere viventium? sive quod ipsi, qui docent, divitias et cibos et opes per delectabilia promissa conquirant; sive quod Ecclesiæ panem, qui panis lugentium est et non ridendum (beati quippe lugentes, quoniam ipsi ridebunt), in lætitiã gaudioque conficiant. » Pergit deinde: « Quod autem sequitur: Pecuniæ vel argento obediunt omnia, dupliciter accipiendum, vel ipsos doctores postquam adulatione ditati sint, regnum in populos exercere; vel certe quia argentum pro sermone semper accipitur: eloquia enim Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum; hoc asseverat, quod eloquentiæ et orationi, quæ verborum sit fronde composita, facile vulgus cedat ignobile. » Idem S. Hieronymus rursum contrarie hæc accipit de doctoribus Evangelicis, qui hilariter evangelium, id est lætum nuntium, bonaque, quæ Christus sponsum illi attulit, inter quæ est pecunia, id est talenta cuique ab ipso distributa, *Luc. XIX, 15*, annuntiant. Sic et Olympiodorus eosdem opponit voluptuariis, quod pane vinoque mystico roborati, facile dæmonis insidias rideant, scientes quod orbis universus argento, id est Verbo Dei propter nos incarnato, subjectus sit.

ET PECUNIÆ OBEDIUNT OMNIA. — Pro *obediunt* hebraice est *יָבִיבָה* *iaana*, id est *humiliat et sibi subicit omnia*, vel *exaudit omnia*, vel *respondet omnibus*.
Primo. Hinc primo, Septuaginta vertunt, et argento humilatione obediunt omnia, q. d. Argento omnes et omnia se humiliant, substernunt et obediunt. Unde Arabicus, et omnes res humiliantur et obediunt argento; Syrus, argentum humiliat et seducit eos in omnibus; alius, argento humiliant se omnes, quasi adorantes mammonam. **Secundo.** Symmachus vertit, argentum utile erit ad omnia; Thaumaturgus, argento quævis trahuntur. **Tertio.** Tigurina, pecuniæ subigunt omnia; alius, argentum obtinet omnia; Vatablus, pecuniæ præstat omnia; Campensis, pecuniæ suppeditat omnia; Marinus, argentum auxiliabitur omnibus. **Quarto.** alii, pecuniæ respondet omnibus, vel omnia, q. d. Si quid cupis, consule pecuniã; hæc si tibi sit, tuæ cupiditati tuisque votis omnibus faciet satis. **Quinto.** alius, pecuniæ exaudit omnia, ut per prosopopeiam hic inducatur, velut regina potentissima, imo velut numen mortalium, quod invocatum, omnia quæcum-

quæerunt, id faciunt *ad risum*, id est gaudent, cum gaudio laboris fructu fruuntur; et vinum exhilarat vitam eorum, nam argentum labore partum omnia suppeditat.

que expetuntur, imperet et præstet. Unde Poeta:

Quidquid nummis præsentibus opta,
 Et veniet; clausum possidet arca Jovem.

Similis est phrasis *Osee*, cap. II, vers. 21: « Et erit in die illa: Exaudiam cœlos, dicit Dominus, et illi exaudient terram. Et terra exaudiet triticum, et vinum, et oleum: et hæc exaudient Jezrael, » quasi dicat: Præstabo cœlis votum quod optant, dando eis pluviæ abundantiam; cœli hanc impertient terræ, quæ illam postulat; terra cupiditati tritici, vini et olei, ut copiose proveniant, annuet; hæc Jezrael ditabitur frugum fructuumque copia, ut ibi sit magnus rerum omnium, æque ac animalium hominumque proventus; nulla ergo res est quæ non conficiatur pecuniã; nullum scelus, quod non imperet pecuniã. Unde Apostolus, *I Tim. VI, 10*: « Radix, inquit, omnium malorum est cupiditas; » græcè *φιλαργυρία*, id est *cupido argenti*. Nihil est tam absconditum quod divitiæ non eruant, nihil tam carum quod non coemant, nihil tam sublime et inaccessum, quod non obtineant. Ipsæ sunt hujus vitæ firma protectio; ipsæ, quibus regibus et principibus hujus sæculi ad voluntatem eorum obsequimur; ipsæ, quibus tranquillitatem, libertatem et amplissimos honores mercamur; ipsæ tandem nonnunquam homines abjectissimos nobilibus viris similes faciunt, et ad supremum imperium evehunt. **Sexto.** Noster omnia hæc complexus significanter vertit, *pecuniæ obediunt omnia*. Ipsa enim est quasi regina, cui vocanti et imperanti omnes et omnia se sistunt, obediunt et imperata faciunt. Unde Thuanus vertit:

Et passim potitur regina pecuniæ rerum.

Hinc Aristophanes in *Pluto*, act., scen. 2, id ipsum mutuatus est:

Si quid, inquit, præclaram, aut pulchrum aut gratum denique
 Inter homines existit, per Platam (dæum opum) maxime
 Existit: nam pecuniæ obediunt omnia.

Et Horatius, lib. I, *epist.* 6:

Scilicet uxorem cum dote, fidemque, et amicos,
 Et genus et formam regina pecuniæ donat,
 Ac bene nummatum decorat Suadela, Venusque.

Hinc et illud Sallustii in *Jugurth.*: « Romæ venalia omnia esse, etiam ipsammet civitatem, si emptorem reperiret. » Vide Senecam, lib. III *De Ira*, cap. XXXII et XXXIII, Cicero in *Verrem*, act. II, queritur pecuniosum, ut sit nocentissimum, damnari non posse. Epicharmus ait auro aperiri omnia, ipsas etiam inferni portas. Hesiodus in *Ergis* pecuniã vocat *hominis animam alteram*; Philosophus, *sanguinem et vitam*. Hinc Jurisconsulti quos citat Tiraquellus, *De Nobil.* cap. III, num. 5, censent omnes divites vocari posse *principes*; inde enim divitiæ nominantur *facultates*, quod ad res omnes facultatem, adeoque facilita-

Gnomæ.

tem præbeant. Imo Plutus et Mammona pro diis habiti et culti sunt. Quin et Judas pro triginta denariis argenti Christum Deum vendidit, prodidit et perdidit. Denique gentiles Jovem ipsum deorum summum vocarunt *pecuniam*. Citat eos et redarguit S. Augustinus, lib. VII *De Civit.* cap. XII, cujus verba recitavi *Eccli.* X, 9 sub initium. Idem, lib. IV, cap. XXI, docet eos coluisse deum Argentinum, et Æsculanum dictum ab *ære*; et Tertullianus, lib. IV *Contra Marcion.* cap. XXXIII: « Injustitiæ, ait, auctorem, et dominationem totius sæculi, *nummum* scimus omnes. » Unde avaritia a Paulo vocatur idolorum servitus; multi enim aurum ut numen colunt et quasi adorant, *Ephes.* V, 5. Sapienter Seneca et ex eo Dionysius: « Pecuniæ, inquit, imperare oportet, non obedire; » et Cicero, I *Offic.*: « Nihil, ait, est tam angusti animi tamque pravi, quam amare pecuniam »: « talis enim est mancipium aureum, » ait Socrates; et Poeta:

Imperat aut servit collecta pecunia cuique,
Tortum digna sequi potius quam ducere funem.

Denique Julius Cæsar potentiam duabus rebus parari, servari et augeri censebat, pecunia scilicet et militibus, eaque se mutuo consequi. Ita Xiphilinus in *Cæsare*. Hinc Flaminius, apte ludens in Philopœmenem militibus abundantem, sed opibus vacuum, ait: « Philopœmen manus quidem habet et crura, at ventrem non habet; » per manus et crura significans duces et milites, per ventrem pecuniam, quæ milites nutrit, ideoque est belli nervus. Ita Plutarchus in *Apophth. Rom.*

Porro S. Thomas, I II, *Quæst.* II, art. 1, ad 1, quærit an beatitudo hominis consistat in divitiis, ex eo quod pecuniæ obediunt omnia, ac respondet: « Omnia corporalia, inquit, obediunt pecuniæ quantum ad multitudinem stultorum, qui sola bona corporalia cognoscunt, quæ pecunia acquiri possunt. Judicium autem de bonis humanis non debet sumi a stultis, sed a sapientibus, sicut et judicium de saporibus ab iis qui habent gustum bene moderatum. » Unde apte poetæ Jovi dederunt imperium cœli, Neptuno maris, Plutoni inferorum, quia *πλοῦτος*, id est opes, ex imis terræ visceribus eruuntur, et avaros ad infernum deducunt ad Proserpinam Plutonis uxorem. Hinc Pluto dictus est Orcus et Uragus ab *urgendo*, ac Dis. Causam dat Cicero, lib. II *De Natura deorum*: « Terrena vis omnis, ait, atque natura Diti patri dedicata est; qui Dis, ut apud Græcos *Ἰδούριον* (id est dives) quia et recidant omnia in terras, et oriantur e terris.

Pluti
regnum
et ety-
mon.

Vers. 20. 20. IN COGITATIONE TUA REGI NE DETRAHAS, ET IN SECRETO CUBICULI TUI NE MALEDIXERIS DIVITI: QUIA ET AVES COELI PORTABUNT VOCEM TUAM, ET QUI HABENT PENNAS ANNUNTIABUNT SENTENTIAM. — Cohæret apte hæc gnome præcedenti, q. d. Esto reges et principes conviviis vacent, rempublicam negligant, cives vexent et opprimant, tamen caveat subdi-

tem ne eis detrahat: facile enim ejus detractio ad aures principis perveniet, qui eum puniet et plectet. Jubet, inquit S. Hieronymus, « ne ira et furore superati, in maledictum, et in detractio-nem regum et principum prorumpamus: quia contra spem interdum evenit ut his quibus malediximus nuntietur, et incurramus periculum immoderatione linguæ. Quod autem ait: Volucres cœli auferent vocem tuam, et habens pennas annuntiabit verbum, hyperbolice intelligendum, quomodo solemus dicere etiam ipsos parietes, quibus consciis loquimur, quæ audierint non celaturos. »

IN COGITATIONE TUA. — Hebræa, *in scientia tua*; Septuaginta, *in conscientia tua*; S. Hieronymus, *in mente tua*; Syrus, *in intellectu tuo*; Chaldæus, *ne tacitus apud te in intimis et abditis cordis regi prave impreceris*. Ergo « in cogitatione tua, » id est, ne occultissime quidem, vel te solo conscio, ut vertit Thaumaturgus. Unde Arabicus vertit, *in lecto tuo*; Cajetanus, *in separatione tua*. Est catichresis, cogitatio enim sumitur pro summe occulto. Ita Lyranus, Cajetanus et Vatablus. Adde, proprie in cogitatione et mente non esse maledicendum regi, quia quod sæpe cogitamus et mente volvimus, hoc per os, id est, per verba et gestus foras erumpit, ut sentiri, et ab audientibus ad regem deferri possit. Ita Lyranus. Unde Campensis vertit, *ne ausus fueris vel cogitare semel, ut hujusmodi in rege vel principe reprehendas*. Et Thaumaturgus: *Jubet, inquit, regni principibus et magistratibus per omnia parendum, ita ut ne dicto quidem quis illis adversetur, aut ad verbum aliquod triste obmurmuret*.

REGI NE DETRAHAS. — *לֹא תִקַּח לְךָ* Hebræice, *al te-kallel*, id est ne vilipendas, ne extenues, ne leviter loquaris, velut de vili et abjecto, ne vituperes; Septuaginta, *ne maledicas, ne execreris*; Symmachus, *ne conviciis incessas*. Alludit ad præceptum Mosis: « Diis (id est iudicibus et magistratibus) non detrahes, et principi populi tui non maledices, » *Exod.* XXII, 28.

DIVITI, — id est potenti, principi, præsidi. Ita Vatablus, Cajetanus, Titelmannus et alii, imo et S. Hieronymus. In Scriptura enim sæpe dives notat potentem et principem; quin et apud poetas. Divitiæ enim faciunt potentes et principes, ac quasi deos; unde Deus et Divus dicitur quasi *dives*, quod abundet et det omnibus, sicut pecuniæ obediunt omnia. Audi Horatium, II *Sermonum*, satyr. 2:

Omnis enim res
Divitiis paret, quas qui construxerit, ille
Clarus erit, fortis, justus, sapiens, etiam et rex.

« Deos æternos dicimus, divos vero qui ab hominibus fiunt, ait Servius. Divus enim dicitur quasi *divus*, id est *ἀπὸ Διὸς*, id est a Jove genus ducens, » aut *divus*, quasi divinus. Hinc ditio, quæ est divitum et ditiorum, vocatur potestas et

imperium. Unde Cicero, II *De Legib.*: « Ditione atque numine deorum geruntur res. » Et act. III *in Verrem*: « Sub imperium ditionemque populi Romani urbes aliquas subjungere. »

QUIA ET AVES COELI PORTABUNT VOCEM TUAM, ET QUI HABENT PENNAS (Aquila *alata*) ANNUNTIABUNT SENTENTIAM, — Hebræa, *verbum*; Tigurina, *maledictionem tuam*; idem dicit posteriori hemistichio per elegantiam, quod dixit priori: aves enim et volatilia habent pennas. Proverbium vulgare est: « Nisi si qua vidit avis, » significans rem esse valde occultam. Unde Aristophanes in *Avibus*:

Nemo vidit meum thesaurum, nisi si qua avis usquam;

et Suidas ex Aristophane:

Nemo me contuetur, nisi prætervolans avis:

est ergo hæc parcemia hyperbolica significans rem occultissimam, puta maledicentiam et defractionem secretam, occulto quodam modo perferendam ad regem, qui multos habet oculos et aures, puta multos corycæos et exploratores. Unde illud:

An nescis longas regibus esse manus?

Simili modo et proverbio dicimus sylvas et sepes habere aures, quia quæ ibidem quasi in loco deserto et secreto dicuntur, sæpe ab aliquo ibidem latitante vel eminus spectante, videntur, audiuntur et cognoscuntur. Rursum cum dicimus « seculus nullis parietibus posse abscondi; » et: « Si tacuerint, lapides clamabunt. » Litterale exemplum est in Ibyco musico, ideoque divite, qui cum a latronibus ob opes occideretur, grues prætervolantes testes et vindices necis suæ appellans, per ipsas auctores necis detecti pœnas dederunt. Unde illud Ausonii in *Monosyllabis*:

Ibycus ut perit, vindex fuit altivolans grus.

Unde Proverbium: « Ibyci grues, » in eos qui insolito casu proditi sceleris pœnas exsolvunt. Ita Plutarchus, lib. *De sera Numinis vindicta*, qui addit simile de Besso, cujus parricidium hirundines prodiderunt. De porphyrione ave tradunt nonnulli, ipsam adulterium uxoris marito detegere. Sic picas, loqui doctas, domi maledicta et facta puerorum vel famulorum absentis patrifamilias sua voce et gestu detexisse sæpius audivimus. Notum est ex Porphyrio, Phylostrato et aliis, Melampium, Tiresiam et Apollonium Thyaneum se jactasse, quod voces garritusque hirundinum aliarumque avium intelligerent, et ex iis secreta dicta factaque cognoscerent. Huc facit ille Juvenalis *satyr.* 9:

O Corydon, Corydon! secretum divitis ullum
Esse putas? servi ut taceant, jumenta loquentur,
Et canis, et postes, et marmora. Claude fenestras,
Vela tegant rimas, junge ostia, tollito lumen
E medio, clamant omnes: prope nemo recumbat
Quod tamen ad cantum galli facit ille secundi,
Proximus ante diem caupo sciet.

Et Cicero: « Omnis fere sermo, inquit, ad forensam famam a domesticis manat auctoribus. » Quocirca sapienter S. Eucherius, epist. *ad Valerianum*, ita præcipit: « Etiam in secretis tuis, quod velis homines nescire, ne feceris; quod Deum, ne cogitaveris. »

Per aves cœli ergo notat delatores, ut vertit Vatablus, et exploratores; aves enim sunt perspicaces, celeres, garrulæ, leves, inconstantes: tales sunt delatores et curiosi corycæi, qui omnia secretissima explorant; et ut ait Comicus in *Trinum.*: « Id quod in aurem rex reginæ dixerit sciunt; quod Juno fabulata sit cum Jove. » Porro Olympiodorus et ex eo Pineda per aves intelligit famam: « Maledicta, ait, fama excurrens deferet ad illius aures, cui malum imprecatus fueris. » Fama enim a poetis pingitur alata, vigil, loquax, velox. Audi Virgilium, IV *Æneid.*; hoc famæ ænigma vel hieroglyphicum proponentem:

Cui quot sunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi, subter mirabile dicta!
Tot linguæ, totidem ora sonant, tot subrigit aures.
Nocte volat cœli medio, terraque per umbram,
Stridens, nec dulci declinat lumina somno.
Luce sedet custos, aut summi culmine tecti,
Turribus aut altis, et magnas territat urbes,
Tam ficti, pravi que tenax, quam nuntia veri.

Adde (ut ad aves redeam) solere epistolas per aves mitti, cum quid secreta et celeriter absenti et remoto nuntiandum est. De columbis asserit Plinius, lib. X, xxxvii: « Internuntias in rebus magnis fuisse, epistolas annexas earum pedibus obsidione Mutinensi, in castra consulum D. Bruto mittente. Quid vallum et vigil obsidio, atque etiam retia amne prætensa profuere Antonio, per cœlum eunte nuntio? » Qua de re plura dixi in Oseam. Denique veteres auguria et divinationes rerum arcanarum captabant ex avibus.

Porro principi et magistratui expedit habere veraces et probæ fidei exploratores, qui ea quæ ubilibet fiunt, præsertim secreta rimentur: sed cavendi sunt leves et fallaces, qui adulationis, odii vel lucri causa, crimina confingunt, et innocentis impingunt. Unde sapienter Mecænas Augusto Cæsari de iis ita scribit apud Dionem, lib. LII: « Quoniam auscultatores et exploratores habere te oportet, quorum ope omnes imperii tui res cognoscas, ne quid custodia et emendatione indigens te fallere possit, memento non omnino statim, quæ ab eis referuntur credenda, sed diligentem considerationem adhibendam esse. Per multi enim eorum, vel odio aliorum, utpote bona eorum affectantes, vel in gratiam quorumdam, vel irati ob postulata et non accepta pecuniam, falso crimine seditionis tentatæ, aut contra imperatorem alicujus facti vel dicti improbi eos onerant. Quod si enim tardius fidem adhibueris, nullo tuo magno id fiet damno: festinando autem fieri potest ut peccatum aliquod irreparabile admittas. »

Aves re-
velant
secreta.
Esem-
pla.

Mystice, *aves cœli* sunt angeli (unde Tigurina; *angeli veloces et alati*) boni vel mali; qui res nostras ad Deum et subinde ad homines deferunt, mali ut accusent, boni ut excusent et gratiam impetrent. Angeli enim cognoscunt cogitationes subinde etiam secretas, non ex se, sed ex signis et conjecturis, vel ex revelatione Dei. Minus vere Hugo censet angelos cognoscere quidem cogitationes ab ipsismet nobis immissas, an illis consentiamus, non vero cognoscere eas, quas nobis caro vel mundus suggerit: minus vere, inquam, nam utrasque æque cognoscunt vel ignorant: utrarumque enim eadem est ratio, et idem indagandi motus. Ita Olympiodorus, Thaumaturgus, Hugo et alii. Porro Olympiodorus per *aves* quoque accipit conscientiam propriam, quæ ut vulgo dicitur, est instar mille festium, et Spiritum Sanctum. Sed hæc huic loco incongrua sunt. Porro S. Hieronymus mystice per *principem* accipiens Christum et sanctos, per *aves* angelos, sic exponit: Mandat, inquit, « non solum contra Christum temere nihil loquendum, verum etiam in arcanis cordis, quamvis variis tribulationibus coaretemur, nihil blasphemum, nihil impium

sentiendum. Et quia dilectionem, quam Christo exhibemus, debemus et proximo: diliges quippe Dominum Deum tuum, sed et proximum tanquam teipsum; etiam nunc jubemur, ne post regem de sanctis quoque facile detrahamus; et eos quos viderimus sapientia, scientia, virtutibusque ditatos, linguæ mordacitate rodamus, quia angeli, qui terram circumeunt, et sunt administratorii spiritus, et in Zacharia loquuntur: (Circumivimus terram, et ecce omnis terra habitatur et silet) ad instar avium nostra verba et cogitationes ad cœlum perferunt, et quod clam cogitamus Dei scientiam non latere. » Porro Chaldæus per *aves* accipit angelum Razaelem et Eliam. Unde sic vertit: « Tu autem ne tacitus apud te, in intimis et abditis cordis, regi prave impreceris, neque in penetrali thalamit ui sapienti maledixeris: Razael enim angelus omni die super montem Horeb clamat, et in universum orbem vox ejus pervagatur. Elias quoque sacerdos magnus, velut aquila summis alis prædita, volans aerem et cœlos perlustrat, et quæ occulte facta sunt omnibus terram inhabitantibus defert et annuntiat. » Verum hæc sunt figmenta judaica et cabalistica.

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Per anigmata hortatur ad largas eleemosynas. Inde, vers. 8, monet ut homo assidue memor sit judicii extremi ideoque concupiscentias mortificet, ac virtutibus et bonis operibus vacet.

1. Mitte panem tuum super transeuntes aquas: quia post tempora multa invenies illum. 2. Da partem septem, necnon et octo: quia ignoras quid futurum sit mali super terram. 3. Si repletæ fuerint nubes, imbrem super terram effundent. Si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit. 4. Qui observat ventum, non seminat: et qui considerat nubes, nunquam metet. 5. Quomodo ignoras quæ sit via spiritus: et qua ratione compingantur ossa in ventre prægnantis; sic nescis opera Dei, qui fabricator est omnium. 6. Mane semina semen tuum, et vespere ne cesset manus tua: quia nescis quid magis oriatur, hoc aut illud; et si utrumque simul, melius erit. 7. Dulce lumen, et delectabile est oculis videre solem. 8. Si annis multis vixerit homo, et in his omnibus lætatus fuerit, meminisse debet tenebrosi temporis, et dierum multorum: qui cum venerint, vanitatis arguentur præterita. 9. Lætare ergo, juvenis, in adolescentia tua, et in bono sit cor tuum in diebus juventutis tuæ, et ambula in viis cordis tui, et in intuitu oculorum tuorum: et scito quod pro omnibus his adducet te Deus in iudicium. 10. Aufer iram a corde tuo, et amove malitiam a carne tua. Adolescentia enim et voluptas vana sunt.

Vers. 1.
Mitte panem super transeuntes aquas.

1. MITTE (SYRUS *projice*) PANEM TUUM SUPER TRANSEUNTES AQUAS: QUIA POST MULTA TEMPORA INVENIES ILLUM. — T: *transeuntes* non est in Hebræo, sed subintelligitur, aquæ enim veræ et vivæ sunt fluentes fluxuque suo transeuntes. Salomonem secutus Ben-Sira, quem Hebræi volunt

fuisse nepotem Jeremiæ prophetæ, alphabeto 1, littera *zain*: « Sparge, inquit, panem tuum in superficie aquarum, et in arida, et tu invenies eum in fine dierum, » *q. d.* Sicut agricola jactit semen in terram, nulla habita ratione soli humidi vel aridi, sic et tu disperse tuas eleemosy-

nas in egentēs, etiam aridos, id est plane inopes, vel immemores et ingratos, ut tibi gratiam referre non possint aut nolint. Jam

Primo. *Primo*, Cajetanus sic proprie explicat : Mitte panem tuum per maria et flumina ad distantes pauperes. Verum ipse gnomen hanc universalis eleemosynæ ad absentes restringit, nisi sic explices, *q. d.* Ita dilata tuos animos et eleemosynas, ut non tantum presentibus eroges, sed et eas ad absentes remotosque quaquaversum mittas, uti fecit S. Gregorius. Chaldaeus vero per transeuntes aquas accipit pauperes in aquis navigantes : « Porrigere, ait, alimentum tuum pauperibus, qui ambulant in navibus super facies aquarum, quoniam post tempus dierum multorum invenes mercedem ejus in sæculo hoc et in sæculo venturo. »

Secundo. *Secundo*, Aben-Ezra contrarie vertit; nam pro transeuntes vertit stantes, sive stagnantes aquas, *q. d.* Sicut in stagnis et vivariis heri projiciunt panem, quem pisces devorant, itaque se impingunt, ut pinguiora facti extractique herum pascant: sic pariter projice panem tuum pauperibus, ut eo pasti vicissim te sua gratiarum actione bonaque precatione reficiant et pascant. Huic sensui affine est hoc proverbium Arabicum : « Bonum operare quod potes, et illud in aquam projice; quia piscis aliquis educet ipsum aliquando foras in tui beneficium. » Exemplum litterale est in *Prato spirit.* Joannis Moschi, capite CLXXXV, ubi narrat quemdam 50 nummos dedisse pauperibus, ideoque eos sextuplicatos recepisse, dum in pisce ex aquis extracto invenit gemmam, quam trecentis nummis divididit : quare pro 50, piscis reddidit ei trecentos.

Tertio. *Tertio*, Olympiodorus per aquas accipit lacrymas : « Cum lacrymis, inquit, et misericordiæ affectu facito eleemosynam. » Possunt quoque accipi lacrymæ pauperum, *q. d.* Pauperi præ fame et afflictione gementi et lacrymanti dato stipem, ut ea lacrymas ejus soleris et abstergas.

Quarto. *Quarto* et magis apposite, alii censent esse metaphoram a mercatoribus, frumenta et panes per naves transmittentibus in exterarum regiones, lucri causa, *q. d.* Sicut mercator panes et grana per naves transvehit in alias oras, ut ibi ea caro vendat, itaque ingens lucrum domum reportet : sic tu mitte panes et opes tuas in pauperes tam urbanos quam forenses, inde enim ingens lucrum, puta Dei hominumque gratiam domum referes. Huc spectat illud *Prov.* XXXI, 14 : « Navis institoris, de longe portans panem suum; » et illud *Gen.* XLIX, 20 : « Aser, pinguis panis ejus, et præbebit delicias regibus. » Huc facit expositio subtilis et sublimis nostri Sebastiani Barradii, lib. VII *Prolegom.* cap. XIV : « Mitte panem super transeuntes aquas, » id est mitte panem tuum in mare, et in longinquam cœli regionem navibus deportetur, et post multa tempora cum eflaveris animam, invenes illum : quæ sunt naves? paupe-

res. Hinc ait Christus, *Luc.* XVIII : « Omnia quæcumque habes vende, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo, » *q. d.* Onera tuis divitiis naves, id est pauperes; hi in cœlum viles opes deferent, et cum pretiosissimo thesauro commutabunt. Porro naves hæc nunquam patiuntur naufragium, nec spolium, uti patiuntur naves mercatorum, sed certo cursu eleemosynam in cœlum devehunt. Unde S. Chrysostomus, hom. 48 in cap. XXIV *Genes.* : « Facilis, inquit, est hæc transectio, secure illic transferimus, et in thesauro indepredabili reponimus, quæcumque per pauperum manus præmittimus. » Qui ergo sapiens, imple tuis pauperibus opibusque manus pauperum; illæ eas deportabunt in cœlum, ubi pro eis centuplum, imo millecuplum recipies.

Rursum, aliqui per aquas transeuntes accipiunt animas in purgatorio detentas, quasi pro eis hic jubeat effundere eleemosynas, preces et suffragia; illæ enim animæ transierunt a presenti sæculo in alterum alterius vitæ, ac e terra in purgatorium, ubi gravissime igne cruciantur. Quare qui misericors est et sapiens, eis omni ope et arte per indulgentias, Missas, eleemosynas suffragatur, ut a tantis tormentis eas liberet; illæ enim jam liberatæ in cœlum evolabunt, ubi liberatori suo gratæ, ampla a Deo dona eidem imperabunt.

Quinto et genuine, *q. d.* Sicut semen copiose seritur in terra humectata, per quam transierunt aquæ vel pluvie, vel fluviales, ut ex ea succum sugat, quo germinare et segetem copiosam producere queat : sic tu, o fidelis, o christiane, panem, id est eleemosynam tuam copiose dispergito in pauperes, ut ex ea copiosos bonorum temporalium et spiritualium fructus colligas. Nam per « transeuntes aquas, » metonymice intellige terram transeuntibus aquis madentem et humidam, ideoque aptam ad recipiendum semen : seritur enim non in aqua, sed in terra aquis humecta. Aqua enim vivifica est, atque omnis fecunditatis effectrix, ait S. Cyrillus in *Isai.* XXXII, 20 : sic est et eleemosyna. Sensus ergo est, *q. d.* Postquam aquæ pluvie transierint, terramque ad opportunum satum madentem præparatamque reliquerint, sementem facito : sic pariter ubi pauperum greges ex paupertate aliave afflictione egentēs, ideoque ad eleemosynam paratos et anhelantes videris, tu illis eam elargire. Ita S. Hieronymus : « Ad eleemosynam, ait, cohortatur, quod omni petenti sit dandum et indiscrete faciendum bene. Quomodo enim qui super irrigua seminat, fructum sementis exspectat, ita qui largitur egentibus, non granum seminis, sed ipsum panem serit, fœnore quodam multiplicationem illius præstolans, et cum dies iudicii advenerit, multo amplius quam dederat recepturus. » Hebraice est : *Mitte panem tuum super faciem aquarum*, id est super faciem terræ aquis irrigatam:

Quinto
genuine.

nimirum feracissima est miseri et calamitosi hominis facies, « aquis, » id est æruminis, et lacrymis madefacta; in hac semina panem tuum, et ipsa magno cum scœnore semen reddet.

Denique, rō *super aquas* posset exponi, *juxta aquas*, uti Christus « stans super (id est juxta) » illam, imperavit febrī, » *Luc. IV, 39*. Felicius enim semen jactum juxta aquas, et uberiore fruge provenit (1).

Nota, apte comparantur pauperes transeuntibus aquis. *Primo*, quia homines in hac vita transeunt et præterfluunt, ut aquæ et flumina. Unde illud: « Aquæ quas vidistis, populi sunt, et gentes, » *Apoc. XVII, 15*; et illud: « Omnes quasi aquæ dilabimur in terram, » *II Reg. XIV, 14*.

Secundo, aquæ notant pauperum multitudinem, confluxum et transitum, quo ab uno ostio in aliud, ab una urbe et pago in alium mendicando et victum quærendo transeunt. Nec enim certo loco consistunt, sed assidue circumeunt et peregrinantur, ut escam conquirant. Ita Olympiodorus, Bonaventura, Lyranus.

Tertio, transeunt aquæ notant non esse spectandam in eleemosyna pauperum recompensam, eo quod illi transeant, ut aquæ non reditura, sæpeque sint ignoti vel impotentes ad retribuendum, imo subinde immemores et ingrati, quare a Deo expectandam esse mercedem, *q. d.* Licet pauperes sint, aut videantur fore ingrati, ut in eos quasi in aquas jactum beneficium, et periturum videatur; iis tamen beneficio, quia si non ipsi, certe alii, ac imprimis Deus tibi datum magno cum scœnore reddet. Unde Pagninus vertit, *mitte panem tuum etiam ignotis, ac si projiceres super faciem aquarum; quia in multitudine dierum invenies illum*. Et R. Salomon, *benefac homini, de quo corde cogitas fore, ut non amplius illum videas, sicut qui cibum suum in aquas projicit*. Thaumaturgus vero, *justum est panem et cætera hujus vitæ necessaria impartiri egenti, tametsi periturum videtur beneficium, ac si quis in aquam projiciat panem; apparebit autem procedente tempore, non inutilem tibi fore eleemosynam*. Sapienter Seneca, lib. IV *De Beneficiis*, cap. XIV: « Propositum, inquit, est nobis secundum rerum naturam vivere, et deorum exemplum sequi: dii autem quodcumque faciunt, in eo quid præter ipsam faciendi rationem sequuntur? nisi

forte existimes illos fructum operum suorum ex fumo extorum, et thuris odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta distribuunt, quantis terras fructibus impleant, quam opportunis et in omnes oras ferentibus ventis maria permoveant, quantis imbribus repente dejectis solum molliant, venasque fontium arentes redintegrent, et infuso per occulta nutrimento novent. Omnia ista sine mercede, sive ullo ad ipsos perveniente commodo, faciunt. Hæc quoque nostra ratio, si ab exemplari suo non aberrat, servet, ne ad res honestas conducta veniat. Pudeat ullum venale esse beneficium: gratuitos habemus deos. Si Deos imitaris, da et ingratis beneficia. »

Quarto, transeunt aquæ innuunt copiose dandam esse eleemosynam, quia copiosi et multi affluunt pauperes instar aquarum, et copiosus eleemosynarum erit fructus. Licet enim is modo non appareat, sitque occultus, sicut semen copiose projicitur, et occulitur in terra aquis humida; in messe tamen, puta in die judicii copiosus et splendidus apparebit. Ita S. Gregorius Nazianzenus, *orat. 19*: « Huc (inquit, scilicet ad lætam largamque eleemosynam) pertinere videtur, quod Scriptura inquit panem in aquam quoque mittendum esse; non enim fore ut distrahatur, aut pereat apud justum harum rerum æstimatorem, sed eo perventurum esse, ubi omnia nostra collocabuntur. » Simili modo Apostolus, *II Cor. IX, 6*, eleemosynam comparat semini producenti magnam messem: « Qui parce seminat, inquit, parce et metet: et qui seminat in benedictionibus (id est benefice, copiose, largiter) de benedictionibus et metet. » Vide ibi dicta.

Alludit ad Nilum, qui Ægyptum Judææ vicinam exundatione sua pertranseundo oblimat, impinguat, fecundat. Idem facit eleemosyna, quæ dantem ditat et omni bono cumulat. Unde et sequitur: « Da partem septem, nec non et octo. » Ubi alludit ad septem sectiones Nili et rivos (ita ut ipsum Nili corpus sit octavum) quibus totidem ostiis in mare decurrit, idque facit ut melius totam Ægyptum in totidem partes dissectam irriget et fecundet. Hinc a Virgilio, VI *Æneid.*, Nilus vocatur *septemgeminus*, et ab Ovidio, XV *Metamorph.*:

Perque papyriferi septemflua flumina Nili.

In Ægypto enim non pluit, sed tota agrorum adaquatō fit a Nilo; unde Claudianus, *Epigram. 6*:

Ægyptus sine nube ferax, imbresque serenos
Sola tenet, securæ poli, non indiga venti,
Gaudet aquis quas ipsa vehit, Niloque redundat.

Denique, rō *mitte super transeunt aquas* significat eleemosynam faciendam esse, *primo*, liberaliter; *secundo*, non tarde, sed cito; *tertio*, hilari animo, juxta illud: « Hilarem datorem diligit Deus, » *II Corinth. IX*; unde « Fabius beneficium ab homine duro aspere datum, panem lapidosum vocabat, » ait Seneca, lib. II *De Benef.* cap. 1 et

Trans-
eunt
aqua
sunt pau-
peres.
Primo.

Secundo.

Tertio.

(1) Maurer, *mitte, projice panem tuum super faciem aquarum*, in aquarum superficiem, ut earum fluctibus ablatas evanescat: *nam in multitudine dierum*, post longi temporis spatium *invenies*, recuperabis eum, id est, opum tuarum amore et fructu ita abstine, ut eas ad beneficentiam convertas, quantum nulla utilitas oriri videtur; nam in posterum, etiamsi post longi temporis spatium, aliquando accidet, ut opes tuæ largiendo amissæ tibi restituantur. Similem formulam dicendi apud Arabes: « Bene fac, projice panem tuum in aquam, aliquando tibi retribuetur. » Ita et D. Hieronymus: « Ad eleemosynam cohortatur, quod omni patienti sit dandum, et indiscrete faciendum bene. » Videtur *panis* capi pro *semine tritici*, e quo panis paratur.

seq.; *quarto*, præveniendos esse pauperes, ut, antequam rogent, ultro mittamus in eorum sinum eleemosynam. Audi Senecam loco citato: « Illud melius, occupare antequam rogemur: quia cum homini probo ad rogandum os concurrat (alii legunt, *corruat*), et suffundatur rubor, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus suum. Non tulit gratis, qui, cum rogasset, accepit: sero beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo divinanda cujusque voluntas, et, cum intellecta est, necessitate gravissima rogandi liberanda est. »

Quinto, τὸ *panem tuum* significat eum dandum esse ex tuo, quem scilicet tuo labore comparasti, non ex rapto vel alienum; rursus *tuum*, id est necessarium, non tantum superfluum. Ad hæc *tuum*, id est eodem quo tu vesceris, non ejus micæ et crustas decedentes, non panem alterum viliores et secundarium: « Si non comedit pupillus ex bucella mea, » *Job xxxi, 17*: « Panem tuum cum esurientibus et egenis comede, » *Tob. cap. iv, 17*: « Frange esurienti panem tuum, » *Isai. lvm, 7*.

Sexto, eleemosynam transeunti, id est occulte et secreto esse faciendam, tum ut vites inanem ejus ostentationem, tum ne egenum pudore afficias. Unde Isidorus Pelusiota, lib. II, *epist. 151*, celebrat Timotheum quemdam, « quod cum eleemosynam singulari quodam amore complecteretur, id tamen studiose captabat, ut obscura et incognita esset ea benignitas. Nam si ostentationis particeps est, non benignitatem exhibere videtur, verum eorum qui beneficio afficiuntur calamitates exaggerare, divinumque opus molestissimo morbo labefactare. » Quocirca Timotheum his elogiis ornat: « Revera pudicitiae ac temperantiae delubrum erat, prudentiae sedes, arx fortitudinis, justitiae metropolis, humanitatis penu, mansuetudinis templum, atque, ut uno verbo complectar, virtutum omnium thesaurus. »

Septimo, non semel et iterum, sed assidue et continuo faciendam esse eleemosynam quibuslibet egenis, quotidie affluentibus. Præclare S. Gregorius Nyssenus, *Oratione De Pauperibus amandis*: « Studium, ait, promerendi de propinquis tibi ab alio præripi non permittas. Cave ne alius rapiat thesaurum repositum tibi. Calamitate affectum, ut aurum amplectere. Infirmam pauperis valetudinem ita fove, ut in ea et sanitatem tuam, et salutem uxoris, et filiorum, servorum, et totius familiae positam putes. »

Mystice per panem et eleemosynam corporalem accipias spirituales, qualis est docere ignorantes, solari afflictos, convertere peccatores. Ita S. Hieronymus: « In quocumque homine, ait, illam aquam videris, de qua dicitur: Flumina de ventre ejus fluent aquae vivae, ne te pigeat panem sapientiae, panem rationis, panem præstare sermonis. Si enim hoc frequenter feceris, invenies te non in cassum doctrinarum jecisse sementem. Tale quid et in Isaia dictum puto: Beatus qui seminat super aquam, ubi bos et asinus calcant.

Quod ille magister beatitudine dignus habeatur, qui super irriguum pectus seminat audientium tam ex Judæis, quam ex gentium populo congregatum. » Citat S. Hieronymus Isaiam, cap. xxxii, 20, juxta Septuaginta. Vide ibi dicta.

QUIA POST MULTA TEMPORA INVENIES ILLUM, — quasi rem perditam, vel potius absconditam; sed ut semen mire multiplicatum invenies « illum, » id est illius mercedem et copiosam retributionem, idque sæpe in hac vita, et semper in futura. Ita Chaldæus. Hebraice est: *Quia in multitudine dierum invenies illum*. Vide S. Chrysostomum, *homil. Quod eleemosyna sit ars omnium quaestuosissima*. Alludit ad originem Jordanis (qui est fluvius nobilissimus Judææ). Hic enim, teste Josepho, lib. III *Belli*, cap. xviii; Hegesippo et aliis, oritur ex Phiala fonte in regione Trachonitide. Hic enim fons miræ profunditatis, aquas copiosas per abditos subterraneos meatus in Dan, sive Paneadem fontem Jordanis ejicit et transmittit. Quare in Paneade intuentibus videtur oriri Jordanis, indeque ex confluxu duorum rivulorum, Jeorset et Dan, Jordanis nomen et flumen conflatum est; revera tamen occulte, ut dixi, oritur longe antequam in Phiala fonte. Deprehensum id est a Philippo tetrarcha Trachonitidis. Is namque, missis in Phialam paleis, invenit eas apud Panum in fontem Dan redditas, unde antea fluvius Jordanis nasci credebatur. Vide Adrichomium in *Descript. Terræ Sanctæ*, in *Jordane*. Sicut ergo panis et paleæ conjecti in Phialam fontem, post longos occultosque meatus redduntur in Jordane, sic panes conjecti in sinus pauperum post multa temporum spatia redduntur largienti. Hic ergo quasi in Phialam, spargamus panem in aquas, id est pauperes, ut illæ nobis reddantur in Jordane, id est in fluvio judicii (hoc enim hebraice est *jordan*), hoc est justæ retributionis in cælo, ubi Deus eos qui miserint panem in transeuntes aquas, et calicem aquæ puræ, vel coctæ in vite aut cerere, puta vinum aut cervisiam, dederint sitienti, fonte vitæ et torrente voluptatis suæ potabit, *Psalm. xxxv, 9*.

2. DA PARTEM SEPTEM, NECNON ET OCTO: QUIA IG- Vers. 2.
NORAS QUID FUTURUM SIT MALI SUPER TERRAM. — Pro *partem*, in plurali *partes* legunt Lyranus, Dionysius et S. Hieronymus in cap. xli *Ezech.* vers. 4, et S. Gregorius, *hom. 16 in Ezech.*; sed legendum *partem* cum Romanis, Hebræo, Septuaginta, Syro, Arabico, Chaldæo et cæteris: τὸ *partem* notat distribuendam esse eleemosynam pro cujusque necessitate vel merito, et non ita ut esuriat unus, alter ebrius sit, I *Corinth. xi, 21*.

Primo, Chaldæus hanc gnomen exponit de satione, quasi hic instituat paterfamilias ut congruo tempore agrum serat, uti de eodem agricolam instruit Columella, Varro, Cato et alii scribentes de *Re rustica*, q. d. Sere semen in agro mense septimo et octavo: « Optimam, inquit, partem seminis confer mense Tirsi in agrum tuum; neque tamen et mense Kisleu seminando avoceris,

Da partem septem et octo quid? Resp. Primo.

neque exploratum esse potest ipsi terræ imminens malum, prima an secunda sementis superatura sit. » Verum hic sensus alienus est, et ad propositum non pertinet. Agitur enim hic de eleemosyna.

Secundo. *Secundo*, R. Haccados per *septem* accipit septem planetas; per *octo*, cælum octavum, sive stellatum; per planetas autem et stellas fixas censet denotari viros eminentes et principes, quasi illis hic jubeat dari partem honoris cuique debiti, illosque colere et revereri, ut benigno favoris sui aspectu vicissim nos aspiciant et prosequantur. Verum hoc tam remotum est quam cælum a terra.

Tertio. *Tertio*, R. Salomon, Aben-Ezra et Clarius per *septem* accipiunt septem dies Septimanæ, et per *octo*, diem octavum, qui est primus sequentis Septimanæ, *q. d.* Quotidie per septem dies hebdomadæ dato eleemosynam, nec ibi desinito, sed dato die octavo, hoc est primo sequentis hebdomadæ, ut denuo novum septenarium cum nova hebdomada inchoes, et cum ea finias, idque assidue et continuo, *q. d.* Continuo per omnes dies cujuslibet hebdomadæ totiusque vitæ facito eleemosynam.

Quarto. *Quarto*, Cajetanus per *septem*, pauperes septem proprie et præcise accipit: « Forte enim, inquit, tunc temporis familiare erat Judæis eleemosynariis pascere pauperes septem, ob reverentiam divinarum actionum, quæ septem diebus describuntur a Moyse, supputato Sabbato quietis. Da itaque partem mensæ pauperibus septem, hoc est decreto numero pauperum, et etiam octo, hoc est, si et alius supervenerit, da etiam ei partem. »

Quinto. *Quinto*, Osorius et alii per *septem* et *octo* accipiunt septimam vel octavam partem opum et proventuum, quasi hanc jubeat dari pauperibus, ut decimam dari iisdem jubet Moses, *Deuteron. xiv*, 28. Alii per *septem* et *octo* accipiunt septuplam et octuplam, id est multiplicem et copiosam eleemosynam, quasi jubeatur, ut homo omnes beneficiendi et bene de proximo merendi occasiones capessat. Ita Osorius et Lyranus qui legit in accusativo: « Da partes septem et octo. »

Sexto. *Sexto*, S. Bonaventura censet senarium significare id quod sufficit nobis: quidquid est ultra, illud dici *septem* et *octo*, *q. d.* Danda est eleemosyna de eo quod superest, ac large quidem pro facultatibus nostris, ut nostra abundantia aliorum inopiam suppleat.

Septimo, *Septimo* et *genuine*, *q. d.* Da partem panis, id est cibi et eleemosynæ tuæ *septem*, id est multis pauperibus, imo et *octo*, id est longe pluribus, *q. d.* Esto liberalissimus in dando, da quotquot egentes occurrunt, da plurimis, imo infinitis, si potes. Nota ex S. Hieronymo in *Isaiæ* cap. *iv* et *v*, Hebræis septenarium esse familiarem propter Sabbathum, æque ac denarium propter Decalogum. Significat autem septenarius multitudinem et universitatem, eo quod omnes dies Septimanæ semper recurrentes non sint nisi septem; idem significat ternarius; unde illud Aristotelis: « Tria sunt

omnia, » scilicet prima; non enim duo, sed tria primo vocantur. Jam, si ad tria addas quartum, vel ad septem addas octo, significatur magna et inusitata multitudo. Unde illud: « O terque quaterque, (id est omnimode) beati. » Sic *Amos* cap. *i*, vers. 3 et seq., toties repetitur: « Super tribus sceleribus Damasci, et super quatuor, » id est ob plurima et maxima ejus scelera, « non convertam eum. » Vide ibi dicta; et *Proverb. xxx*, 15: « Tria sunt insaturabilia, et quartum nunquam dicit: Sufficit. » Simile est *Job* *v*, 19: « In sex tribulationibus liberabit te, et in septima (id est in plurima et maxima) non tanget te malum; » et *Michæ* cap. *v*, vers. 5: « Suscitabimus super eum septem pastores, et octo primates homines, » id est plurimos et maximos principes, uti ibidem dixi. Sic hic dicitur: « Da partem septem et octo, » id est da multis, imo longe pluribus et innumeris. Hinc Thaumaturgus vertit: « Da liberaliter et divide pluribus, sua tamen cuique, » *q. d.* Noli terri pauperum filatim affluentium multitudine, ut ultimis neges eleemosynam; quin potius omnibus da, ut, crescente numero pauperum, crescant tibi animus et numerus eleemosynarum. Hinc Nazianzenus, *orat.* 19, laudans patrem suum vita functum ab eleemosynis: « Revera, inquit, tanquam alienorum bonorum procurator de bonis suis cogitabat, pauperum inopiam, quam maxime poterat, sublevans, nec superflua duntaxat, sed necessaria quoque in eam rem sumens, partemque dans, non septem duntaxat, velut Salomonis lex præscribit, verum si octavus etiam accederet; libentius sua profundens, quam alii acquirant. » Qua in re imitabatur Deum, qui liberalis est in omnes, nec ullum indotatum relinquit. Vere Cicero: « Homines, ait, ad deos nulla re propius accedunt, quam dando; nihil habet fortuna melius quam possis, nec natura melius, quam ut velis servare quam plurimos. »

Huc facit vetus proverbium: « Omnia octo, » de quo Collector adagiorum, et Bongus in *Mysteriis numerorum*, cum nihil deesse significatur: sive propter Stesichori poetæ monumentum, inquit noster Lorinus, Catenæ ex omnibus octonis constructum, columnis, gradibus angulisque; sive propter distributos a primo conditore Corinthios in octo tribus; sive propter totidem deos summæ rerum imperantes, per quos jurare solitus Orpheus fertur: ignem, aquam, terram, cælum, lunam, solem, Mythram (Persæ confundunt cum sole), noctem; sive quia in Ægyptia columna in signum justitiæ inscribantur deorum octo nomina: Saturni, Rheæ, Osiris, spiritus, cœli, terræ, noctis, diei; et totidem Xenocrates, uti prodit Cicero, licet diversos deos faciebat; sive propter octonas certaminum species in Olympiis; sive propter aliam causam. Igitur septem et octo nullum non comprehendunt, valetque sententia ista, idem ac quod præcipit Christus: « Omni autem petenti te, tribue, » *Luc. vi*, 30. Alludit ad ve-

terum comedendi et convivandi ritum, quo, teste Macrobio, lib. I *Saturnal.* cap. vii, et Gellio, lib. XIII, cap. xi, in convivio septem adhibebantur convivæ, et octavus erat rex sive præses convivii. Unde proverbium: « Septem convivium, novem convivium. » Vide Sidonium Apollinarem, lib. I, *epist.* 11, et Rhodiginum, lib. II, cap. viii. Hinc Hellogabalus imperator, teste Lampridio, ad cœnam invitabat simul octo luscus, octo calvos, octo surdos, octo podagrosos, octo nigros, octo longos, octo præpingues et obesos, ut sibi suisque risum moveret.

Tropologice.

Tropologice S. Ambrosius in cap. vi *Lucæ*, explicans octo beatitudines: « Beati pauperes, » etc., iis hunc locum applicat: « Mandatum accipis, inquit, octo illis partem dare, fortasse benedictionibus, » id est beatitudinibus, ut scilicet partem vitæ demus exercendæ paupertati, quæ est prima beatitudo a Christo proposita; partem mansuetudini, quæ est secunda beatitudo; partem luctui et compunctioni, quæ est tertia, et ita de cæteris. Causam subdit: « Sicut enim spei nostræ octava perfectio est, ita octava summa virtutum est, » *q. d.* Sicut spes nostra, id est vita æterna quam speramus, perficietur in octava resurrectionis, cum reipsa vitam æternam speratam adipiscemur: ita octava beatitudinum est summa virtutum, id est octo beatitudines sunt summa perfectio et culmen virtutum omnium. Dato igitur ac stude beatitudinibus, ut eas secteris, connitaris ad octavam, id est perfectionem virtutum, ac per eam assequaris octavam gloriæ in beata resurrectione. Idem S. Ambrosius, lib. II *De Jacob*, cap. xi, alludens ad septem candelabri lucernas, et ad octavum quasi omnium uterum, illas applicans septem Machabæis, quorum octava erat mater: « Quam bonus, inquit, fidei portus, quam tatus portus iste pietatis, quam splendida lucerna Ecclesiæ septeno fulgens lumine, et octavo utre cunctis luminibus oleum subministrans! De quibus pulchre dicitur: Date partem illis septem et illis quidem octo, eo quod in utroque numero consortium gratiæ consequantur in lege nutriti, per gratiam coronati, septem tanquam in Sabbato; octo tanquam in Evangelio. Pia mater supplemento passionis adjuncta, quæ in talibus filiis integram pietatis formam et parturivit et peperit. »

Secundo, S. Gregorius, Prologo in *Psal.* vi *Pænitent.*, docet dandam esse partem septem, id est vitæ activæ obeundo septem opera misericordiæ; et octo, id est vitæ contemplativæ. « Da mihi, inquit, Domine, partes septem, necnon et octo. Optavit enim ita subditos regere, ut tamen contemplationis divinæ non fraudaretur perfectione. Ipsa namque officii administrativa necessitate constrictus, cogebatur temporali actioni insistere; sed suavis eum contemplationis divinæ dulcedo reficiebat in mente. Potest etiam intelligi, quod ille quindecim gradus ad illud divinæ illuminationis templum ascendit, qui sempiternæ virtutis

Dei amore correptus, temporalibus quæ per septenarium numerum designantur, gradatim contemptis, per scalas octo beatitudinum ad sublimia provehitur, donec Deus deorum in Sion mentis videatur. » Similia habet Philippus Solitarius, lib. III *Dioptra*, cap. viii.

Rursum Olympiodorus per septenarium accipit septem dona Spiritus Sancti. Hugo vero et alii accipiunt tres virtutes theologicas, puta fidem, spem, charitatem, et quatuor cardinales, puta prudentiam, justitiam, fortitudinem et temperantiam, quasi jubeat illis studere in septenario hujus vitæ, ut per eas pertingamus ad octavam felicitatis æternæ.

Allegorice Hebræi, ait S. Hieronymus, ita hunc locum intelligunt, et sabbatum et circumcisionem

(hæc enim dabatur octavo die infanti) *serva, ne si forte hoc non feceris, inopinatum tibi superveniat malum.* Melius Christiani nonnulli sic explicant, *q. d.* Serva septem, id est Pascha, et octo, id est Pentecosten. A Paschate enim ad Pentecosten numerantur septem hebdomades, quarum quasi octava est quinquagesima, puta Pentecoste, quo alludens S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 43, quæ est in S. Pentecosten, sub initium: « Da partem septem et octo, » id est, inquit, da partem S. Pentecostæ et futuræ beatitudini. Sic enim habet: « Hic eximius septenarius Pentecostes honorem invexit. Septenarius enim in seipsum ductus quinquagenarium gignit uno die excepto quem ex futuro sæculo assumpsimus, octavam eundem et primum, vel, ut rectius loquar, unum et sempiternum. Illic enim præsens animarum nostrarum sabbatismus desinat necesse est, ut detur pars septem atque adeo octo, sicut jam nonnulli majorum nostrorum hanc Salomonis locum exposuerunt. »

Rursum S. Hieronymus, lib. *Contra Luciferum*, per septenarium accipit Vetus Testamentum, per octo Novum: « Ecclesiastes, ait, jubet dare partes septem, dare partes octo, id est utrique credere Testamento. » Et S. Isidorus, lib. I *Offic.* cap. xxiv, legens: « Da partem illi septem et illi octo, » sic explicat, *q. d.* Judæi celebrant diem septimum, puta Sabbatum, quod erat requies mortuorum; at christiani celebrant diem octavam, puta Dominicam, quæ est dies resurrectionis, ac proinde vivorum, non mortuorum. Eodem modo explicat S. Augustinus, *epist.* 119, cap. xv, et Olympiodorus ac Salonius: « Præcipit, inquit, tam Veteris quam Novi Testamenti servari præcepta. » Denique S. Hieronymus scribens in hunc Ecclesiastæ locum: « In Ezechiele, inquit, septem et octo gradus ad templi leguntur ascensum. Et post ethicum illum psalmum, id est centesimum octavum et decimum, quindecim graduum Psalmi sunt, per quos primum erudimur in lege, et septenario numero expleto, postea per ogdoaden ad Evangelium scandimus. Præcipitur ergo ut in utrumque Testamentum, tam Vetus scilicet quam Novum,

pari veneratione credamus. Judæi dederunt partem septem, credentes Sabbatum; sed non dederunt octo (non suscipientes Evangelium et) resurrectionem diei Dominicæ denegantes. E contrario hæretici Marcion et Manichæus, et omnes qui veterem legem rabido ore dilaniant, dant partem octo suscipientes Evangelium, sed eandem septenario numero non tribuunt, legem veterem respuentes. Nos igitur utrique Testamento credamus. Non enim possumus dignos cruciatus, dignamque pœnam jam nunc mente comprehendere, quæ reposita est his qui versantur in terra, judæis atque hæreticis, e duobus alterum denegantibus. »

Porro Cassianus, lib. II *De Institut. renunt.* cap. IX et X, sic explicat, *g. d.* Die Sabbati, puta septima, serva jejunium ex prisco Ecclesiæ ritu : die octava vero celebra festum, puta Dominicam resurrectionis Christi.

Anagogice. Anagogice, S. Gregorius, lib. XXXV *Moral.* cap. VII, per septenarium accipit præsentem vitam ejusque bona, per octonarium futuram, quasi dicat : Sic dispensa temporalia, ut accipere merearis æterna. « Septenarium quippe, inquit, cum adhuc alius sequitur, ex ipso ejus argumento exprimitur, quod finienda temporalitas æternitate concludatur. Hinc est enim quod Salomon admonet dicens : Da partem septem, necnon et octo. Per septenarium quippe numerum, hoc quod septem diebus agitur, præsens tempus expressit; per octonarium vero vitam æternam designavit, quam sua nobis Dominus resurrectione patefecit. Dominico scilicet die resurrexit, qui dum diem septimum, id est Sabbatum sequitur, a conditione octavus invenietur. Bene autem dicitur : Da partem septem, necnon et octo, quia ignoras quid mali futurum sit super petram, ac si aperte diceretur : Sic dispensa temporalia, ut appetere non obliviscaris æterna. Oportet namque ut in posterum bene agendo provideas, qui de venturo judicio quanta tribulatio sequatur, ignoras. Hinc est quod quindecim gradibus templum ascenditur, ut ex ipsa ejus ascensione discatur, quatenus per septem et octo et temporalis sollicitè dispensetur actio, et provide mansio æterna requiratur. Hinc et etiam quod dum monas in denarium surgit, centum quinquaginta Psalmos Propheta cecinit. Propter hunc septenarium numerum temporalia, octonarium vero æterna signantem super centum viginti fideles in cœnaculo residentes Spiritus Sanctus effusus est. Per septem quippe et octo quindecim componuntur, et si ab uno usque ad quindecim numerando paulatim per incrementa consurgimus, usque ad centesimum et vigesimum numerum pervenimus. Qua scilicet effusione Spiritus Sancti didicerunt, ut et temporalia tolerando transirent, et æterna inhiante appetent. »

Symbolice. Symbolice idem S. Gregorius, hom. 16 in *Ezechiel*, : « Partes, ait, simul septem et octo damus, quando sic ea quæ septem diebus evolvuntur, disponimus, ut per hæc ad bona æterna venia-

mus. » Etates enim hominis septimo quoque anno variantur, et per septenarios ad metam decurrunt, puta ad octavam resurrectionis, ait Hugo. « Septimus quisque annus ætati notam imprimit, » ait Seneca. Audi Hippocraten apud Philonem, lib. *De Mundi officio* : « In hominis vita septem sunt tempora, quas ætates vocant : infans, puer, adolescens, juvenis, vir, senior, senex. Infans est usque ad septennium, intra quod dentes emittit; puer, usque ad secundum septennium, quoad genituræ emissionem sit tempestivus. Adolescens, usque ad tertium septennium et barbæ lanuginem. Juvenis, usque ad quartum septennium, et accretionem totius corporis. Vir, usque ad annum undequingagesimum, et septimum septennium. Senior, usque ad quinquagesimum sextum, et octavum septennium. Senex, toto quod reliquum est tempore. » Et nonnullis interjectis : « Præter ea quæ dicta sunt, manifestissime vim perfectionis designativam in septenario representant ætates ipsæ ab infantia ad senectutem usque, quæ mensurantur septenario; ac primo quidem septennio enascuntur dentes. In secundo, tempestivitas est ad genituram emittendam. In tertio, barbæ accretionem. In quarto, roboris accessio. In quinto, tempus nuptiarum. In sexto, vigor intelligentiæ. In septimo, utriusque augmentum, intelligentiæ et eloquentiæ. In octavo, utriusque perfectio. In nono, æquitas et mansuetudo, affectibus majori ex parte mansuefactis. In decimo denique, vitæ exitus optabilis, adhuc integris sensuum instrumentis. Solet enim alioqui senectus longa supplantare et affligere. »

Hinc sequitur septenarium esse ætatum et vitæ definitorem : in eo enim fit sanguinis, humorum, spirituum, calorum et complexionis mutatio. Quocirca nonus septenarius annorum, puta annus vitæ 63, est climactericus, multisque vitæ finem affert. Unde 63 ætatis anno mortui sunt Aristoteles, Cicero, Chrysippus, Boetius, Cardinalis Cusanus, S. Benedictus, S. Bernardus et alii permulti. Unde et Augustus Cæsar annum 63 velut fatalem extimuit, eoque exacto quasi periculo defunctus sibi gratulatus est. Abraham mortuus est anno ætatis 175, qui 25 septenarios complectitur : Jacob anno ætatis 147, qui 21 : David 70, qui decem septenarios in se concludit : eodem permulti decedunt. Nam, ut idem ait *Psalm. LXXXIX*, 10 : « Dies annorum nostrorum in ipsis, septuaginta anni. Si autem in potentatibus, octoginta anni, » qui octo denarios complectitur, juxta id quod hic dicitur : « Da partem septem, necnon et octo. » Simili modo reipublicæ status per septenarios sæpe mutatur. Hebræorum captivitas in Babylone desiit anno 70, qui est decimus septenarius; omnium monarchiarum series desiit in 70 hebdomade, *Danielis* cap. IX, in qua natus est Christus monarcharum monarcha. Porro 70 hebdomades annorum faciunt annos 490, qui est quasi cubus septenarii et denarii : septies enim decem faciunt

Annus climactericus, quis et qualis?

70; septies 70 faciunt 490. Atque circiter eundem annum 490 facta est crebra reipublicæ Hebraicæ, uti et aliarum mutatio, puta prima a Mose et iudicibus in Saulem et reges, secunda a regibus in Zorobabel et duces tempore captivitatis Babylo-nicæ, tertia a ducibus in Christum. In qualibet enim harum invenies circiter annos 490, uti colligere licet ex tabula chronologica, quam præfixi Peritateucho. Juxta hunc sensum monet Sapiens ut memores simus septenarii, id est decursus et finis ætatis, tum nostræ, tum reipublicæ, in eo-que agnoscamus utriusque vanitatem, dicamus-que: « Omnis consummationis vidi finem: latum mandatum tuum nimis, » *Psalm. cxviii, 96*. Sicut enim septenario dierum, puta septem diebus initio mundi Deu omnia creavit, ita septenario annorum eadem variat et finit. Rursum, ut cui-que ætati (quæ numero sunt septem) suam demus partem, officium scilicet cuique ætati debitum, puta infantie demus innocentiam, pueritiæ obedi-entiam, juventuti castimoniam, adolescentiæ studium sapientiæ, virili ætati robur virtutis, se-nectuti maturitatem, apathiam et perfectionem, decrepitæ meditationem instantis vitæ æternæ.

Virtutes
ætati cui-
que pro-
pria.

Denique nonnulli, uti superius indicavi, per septenarium accipiunt pauperes viventes, per octonarium defunctos degentes in purgatorio, *q. d.* Da eleemosynam pauperibus viventibus in septi-mana hujus vitæ, da et defunctis qui ex hac vita transierunt ad purgatorium, ubi exspectant octa-vam felicitatis æternæ. Rursum nonnulli sic ex-ponunt, *da partes septem, nec non et octo, quia igno-ras quid futurum sit mali super terram*. Hoc est, neminem a commercio laborum tuorum exclu-das, cum nescias mala, scilicet tentationes homi-nibus eventuras, quæ si divitem forte prostrave-rint, pauperulum in bono perseverantem habe-bis per tui laboris industriam in quo tanquam in filio sapiente glorieris.

QUIA IGNORAS QUID FUTURUM SIT MALI SUPER TER-
RAM. — *q. d.* Multæ calamitates, æque improvise et quasi inevitabiles imminet terræ; ut ergo ab iis te liberares, multas facito eleemosynas: « Quoniam eleemosyna a morte liberat, et ipsa est quæ purgat peccata, et facit invenire misericor-diam et vitam æternam, » ait Raphael, *Tobiæ, cap. xii, vers. 9*. Tales calamitates sunt furum, latronum et hostium incursus, sterilitas agrorum, venti, procellæ, ærugo, pestis, fames, bellum, morbi, mors: hæc sunt mala pœnæ; mala culpæ sunt peccata et peccandi occasiones ac tentatio-nes: contra utraque antidotum est eleemosyna, uti ostendi *Daniel. iv, 24; Deuter. xxvi*, ubi 22 eleemosynæ fructus recensui. Vere S. Hieronymus *ad Nepotianum*: « Nunquam, ait, memini me le-gisse mala morte defunctum, qui libenter opera charitatis exhibuit. »

Rursum S. Hieronymus hic, et S. Gregorius, *homil. 15 in Ezechielem*, malum hoc referunt ad examen, sententiam, damnationem et gehennam

impiorum in die iudicii, a qua misericordes exi-met Christus, *Matth. xxv*. Sic et Olympiodorus: « Modeste age, inquit, quæ ad hujus vitæ pertinent officia, cogitans assidue et de futuro sæculo: ne-que enim nosti quam gravia reposita sint tor-menta iis qui neque septenariis partem suam de-derunt, neque octonariis. » Addit deinde alium sensum, dicens: « Vel eleemosynam omnibus confer in cordis tui simplicitate; neque enim nosti quis hominum vere indigeat, quisve si-mulata paupertate per avaritiam petat. » Verum primus sensus, quem dedi, est litteralis et genui-nus. Didicit hic Salomon a patre suo Davide, qui *Psalm. xl, 1*, ita canit: « Beatus vir qui intelligit super egenum et pauperem: in die mala (*Symma-chus in die afflictionis*, Eusebius *quandocumque urget calamitas*) liberabit eum Dominus. »

3. SI REPLETE FUERINT NUBES, IMBREM SUPER Vers. 3.
TERRAM EFFUNDENT (Hebr., *evacuabunt, eziniant*).
SI (Hebraice, *et si*) CEDIDERIT LIGNUM AD AUSTRUM,
AUT AD AQUILONEM, IN QUOCUMQUE LOCO CEDIDERIT, IBI
ERIT. — Sensus est, ait Olympiodorus, quasi dica-t, *sicut nubes jussu divino imbrem super omnes homines spargunt, ita convenit eleemosynam cunctis hominibus impartiri*: nimirum cor plenum uti di-vitiis, ita et charitate, eleemosynam copiosam det oportet, sicut nubes aquæ turgidæ copiosam ef-fundunt pluviam. Unde illud *Ose. vi, 4*: « Miseri-cordia vestra quasi nubes matutina; » et *Eccli. cap. xxxv, 26*: « Speciosa misericordia Dei in tempore tentationis, quasi nubes pluvie in tem-pore siccitatis. » Vide dicta utrobique.

Prognos-tica plu-nie.

Porro nubes densæ certum sunt signum plu-viæ, æque ac multa alia, quæ physici assignant. Nam pluviam præsagiunt canes gramina come-dentes, eorumque ventres murmurantes; muscæ et vespæ equos acrius compungentes; fumus per camini gulam spissius subvolans; crebriores atrocioresque morsus pulicum. Sunt insuper argu-menta pluviarum, grues silentio per alta cæli involantes; boves aerem olfactantes, seque con-tra pilum lambentes; hirundo lacum circumvo-litans, summisque alis aquæ superficiem verbe-rans; ranæ insuetum coaxantes; formicæ e ca-vernulis ova efferentes; arcus cælestis; corvi et cornices crocitantés; terrestres volucres adversus aquam clangores edentes, seseque perfundentes; oleum lucernæ scintillans, et fungi se inde tollen-tes; luna crescens obscurior; sol exoriens concavus et maculosus; item sub ortum solis nigre nubes, rubentibus intervenientes.

Apte eleemosyna comparatur nubí, quia *primo*, Eleemo-syna si-milis nu-bi.
sicut nubes a cælo formata non alium habet finem et scopum nisi pluviam, sic opum a Deo datarum non alius est finis quam ut erogentur in egentes. Primo.
Secundo, sicut Deus pluit indifferenter et æquali-ter super omnes, sive bonos sive malos, sive ami-
cos, sive inimicos: sic et eleemosynarius omnibus Secundo.
beneficiat sine exceptione personarum. Tertio.
Tertio, sicut nubes a pluvia nullam gratiarum actionem